

Balzac

Ursule Mirouët



Comedia umană

Honoré de BALZAC



Ursule Mirouët

În românește de *Sorina Bercescu*
Note de *Angela Ion*

Ursule Mirouët,
1842



Wm. Hall

Cuprins

Notă introductivă

Dedicație

URSULE MIROUËT

Partea întâi: MOȘTENITORII ALARMAȚI

Partea a doua: SUCCESIUNEA MINORET

Addenda

Notă introductivă

Scènes de la vie de province, a doua serie de scene din diviziunea Etudes de mœurs, care înfățișează „istoria generală a societății”, reprezintă „drama socială” în cadrul specific al vieții de provincie, dominată de „pasiuni, calcule, interese și ambiții”, cum scrie Balzac în Avant-propos^[1]: „Am încercat să dau o idee despre diferitele ținuturi ale frumoasei noastre țări. Opera mea își are geografia ei, după cum își are genealogia și familiile, locurile și lucrurile, persoanele și faptele ei, după cum își are armorialul ei, nobilii și burghezii, meșteșugarii și țăranii, oamenii politici și mondenii, armata ei, în sfârșit, întreaga ei lume”^[2].

Concepute de Balzac în 1833, pentru ansamblul romanesc Etudes de mœurs au XIXe siècle publicat de văduva editorului Charles-Béchet (12 volume împărțite în trei serii, Scènes de la vie privée, Scènes de la vie de province, Scènes de la vie parisienne – primul clasament coerent și complet al operei sale conceput de Balzac), primele Scene din viața de provincie au apărut în decembrie 1833, volumele I și II conținând inedite romanul Eugénie Grandet și povestirea L'Illustre Gaudissart^[3]. La începutul primului volum, Balzac a publicat o Introducere generală, datată 1834, care preceda introducerea la romanul Eugénie Grandet:

„Aici, spunem rămas bun frumuseților tinereții, greșelilor ei, prețioaselor și naivelor ei speranțe”^[4]. O viață de femeie^[5], ultima scenă din partea precedentă, nu este oare o trecere la tablouri mai grave, la cele care, în planul autorului, trebuie să exprime viața omenească, văzută sub aspectul

sever pe care i-l dă jocul intereselor materiale? Aici, adevărul îl va sili pe autor să arate dragostea cea mai generoasă înghețând sub reflecțiile seci și pozitive. Ceea ce, în Scenele din viața privată, era un sentiment, curat și nobil, se va transforma în pasiuni întunecate și dureroase. Aici, greșelile vor deveni crime. Femeia, totdeauna atât de tânără, va mai fi aici un copil sublim; cât despre bărbat, interesul și calculul îi vor invada toată viața.

Provincia este un loc favorabil pentru zăgrăvirea acestor evenimente care răcesc inima și fixează definitiv caracterele. Scenele din viața privată se puteau lipsi de încadrare: oare tinerețea nu este peste tot aceeași? dar aici tablourile vor câștiga fără îndoială dacă vor fi incluse într-o lume specială; de altfel, oferind contrastul paralel care există între viața de provincie și viața pariziană, opera întregă va deveni mai completă. Parisul trebuie să fie cadrul existenței surprinsă de decrepitudinea ei. Într-un oraș mare, viața nu este vreodată tânără decât din întâmplare. În această privință, metropola gândirii are meritul de a oferi un tip complet al marilor depravări umane. Ultima scenă din provincie (Iluzii pierdute) este un inel care leagă cele două vârste ale vieții, și arată unul dintre miile de fenomene prin care provincia și capitala se unesc neîncetat.”

Ideile generale exprimate de Balzac în această Introducere vor fi reluate și nuanțate în Introducerile la Etudes philosophiques (1834)^[6] și la Etudes de mœurs au XIX^e siècle (1835) texte redactate și semnate de Félix Davin, dar inspirate și corectate de Balzac, după cum s-a dovedit din cercetarea manuscriselor și compararea acestor ample introduceri ca alte prefețe ale lui Balzac. În 1842, în importantul său Avant-propos, Balzac va explica încă o dată structura de ansamblu a Comediei umane și semnificația grupării romanelor în serii de studii și scene, corespunzător concepției lui unitare despre lume și societate.

Chiar dacă este destul de puțin convingătoare ideea lui Balzac (preluată și de tânărul său colaborator Félix Davin) că primele trei serii de scene ar corespunde unei epoci a vieții omenești, Scènes de la vie privée reprezentând copilăria, adolescența și greșelile lor, Scènes de la vie de province înfățișând vârsta pasiunilor, a calculelor, intereselor și ambiției, iar Scènes de la vie parisienne oferind tabloul gusturilor, al viciilor și al tuturor pornirilor neînfrânate pe carele atâta moravurile proprii unei capitale unde se întâlnesc laolaltă binele extrem și răul extrem^[7], nu este mai puțin adevărat că romanele și povestirile reunite de Balzac în ediția Furne a operei sale (prima ediție completă, publicată începând din 1842 sub titlul La Comédie humaine) în seria de Scènes de la vie de province^[8] ilustrează una dintre temele fundamentale ale Comediei umane, „antiteza socială” Paris-province, care i-a furnizat autorului imensele ei resurse, cum scrie Balzac în Avant-propos.

Temă cu mare ecou în literatura romanică a secolului al XIX-lea, înfățișată pentru prima dată de Stendhal în 1830 în romanul Le Rouge et le Noir (cu rezerva că orașelul de provincie Verrières este o creație fictivă, doar Besançon și Paris fiind orașe reale), opoziția Paris-province devine pentru Balzac un capitol al anchetei sociologice privind dialectica forțelor și claselor sociale în Franța în prima jumătate a secolului al XIX-lea.

Promovarea provinciei ca temă majoră a literaturii narative către sfârșitul Restaurației și succesul de care s-a bucurat după 1830, concomitent cu accesul la marea literatură romanică a orașului modern, Parisul devenind unul dintre marile mituri moderne, coincid cu însăși nașterea romanului realist clasic, roman al referențialității sociale, a cărui lizibilitate este condiționată de conformitatea cu realul. Prin adeviziunea la conceptul de mimesis care subîntinde

poetica balzaciană, Balzac proclamă în repetate rânduri fidelitatea absolută față de adevăr, discursul narativ balzacian, discurs referențial, tinzând spre omologia absolută text-referent^[9].

Ca procedeu de veridicție și verosimilizare, proclamând autenticitatea evenimentelor povestite, numirea și descrierea unor locuri reale (Paris, orașe de provincie, străzi, cartiere etc.) conectează discursul narativ cu referentul socio-istoric, cu dublul discurs al Societății și al Istoriei. Ca și spațiul parizian^[10], spațiul orașului de provincie devine, odată cu Balzac, un element indispensabil iluziei realiste și totodată o componentă esențială a mecanismului narativ, ca circumstant cu valoare determinativă al acțiunii povestite, dar și ca actant, ca formă narativă care guvernează, prin structura ei proprie și prin relațiile pe care le generează, funcționarea diegetică și simbolică a povestirii.

În același timp, spațiul provinciei, ca și spațiul parizian, fac obiectul unui discurs, explicit sau implicit, înscriindu-se într-o concepție despre lume, despre Societate și despre Istorie.

Apariția orașului de provincie ca obiect literar, în legătură cu mutația realistă în literatură, este expresia unui îndelungat proces istoric, ideologic și literar. Pentru ca Balzac să-și poată anexa acest nou obiect literar și să-i modifice funcționalitatea, trebuia ca tema însăși a provinciei să fi suferit o transformare profundă, susține Nicole Mozet^[11]. După cum amintește autoarea, fenomenul provincial este consecința formei centralizatoare pe care a căpătat-o statul francez în secolul al XVII-lea, una dintre numeroasele repercusiuni ale nașterii și dezvoltării capitalismului. Dacă în secolele XVII și XVIII termenul de provincie avea sensul global și peiorativ care s-a menținut ulterior, opoziția geografică Paris-provincie substituindu-se treptat cuplului Curte-Oraș, iar satira provinciei era deopotrivă pentru

aristocrație și pentru burghezie un mod de a marca diferența, de rang sau de avere, în secolul al XIX-lea instaurarea capitalismului în toate sferile sociale, egalizarea averilor burgheziei pariziene și provinciale, îmbogățirea acestora din urmă datorită extinderii pieței naționale și dezvoltării industriei, rețelei rutiere și a comerțului maritim, au pus în termeni noi relația Paris-provincie.

Cu genială înțelegere a dialecticii sociale, Balzac a înfățișat în Comedia umană atât „contrastul paralel care există între viața de provincie și viața pariziană,” cât și osmoza permanentă între aceste două sfere sociale, care „se unesc neîncetat”, cum scrie romancierul în Introducerea la Scenele din viața de provincie. Romanul Eugénie Grandet, publicat în 1833, era primul exemplu al acestei duble relații între capitală și provincie: într-o familie de burghezie provincială din orașul Saumur, sosirea vărului din Paris modifică total existența până atunci pașnică a eroinei și a celorlalte personaje ale romanului.

Aceeași schemă se regăsește în La Rabouilleuse, L'Illustre Gaudissart și La Muse du département. Mai frecvent însă, tineri provinciali merg la Paris în căutarea reușitei și averii, Savinien de Portenduère (Ursule Mirouët), Victurnien d'Esgrignon (Le Cabinet des Antiques) sau Lucien de Rubempré (Illusions perdues). Dar dialectica Paris-provincie se regăsește în multe alte romane balzaciene care nu fac parte din Scenele din viața de provincie, fenomenul opoziției și totodată al osmozei dintre cele două sfere sociale fiind una dintre marile direcții tematice din La Comédie humaine.

Imaginea despre provincia franceză pe care o prezintă Comedia umană pune în lumină caracterele constante, tipice ale existenței provinciale. Balzac acordă foarte puțin loc tradițiilor folclorice, obiceiurilor locale, detaliilor

prin care se diversifică diferitele provincii, arată P. -G. Castex. De altfel, cu excepția orașului Tours, romancierul cunoaște destul de sumar orașele unde a situat Scenele din viața de provincie, Nemours, Saumur, Provins, Issoudun, Sancerre, Alençon, Angoulême; amintiri uneori îndepărtate sau informații cerute unor prieteni îl ajută să construiască un cadru verosimil, tipic pentru toate orașele de provincie. „Cu excepția câtorva obiceiuuri, toate orașelele se aseamănă”, scrie Balzac în *La Femme abandonnée*, referindu-se la Bayeux. Or, toate locurile unde se desfășoară Scenele din viața de provincie, cu excepția localității Vouvray, pe valea Loarei, sunt orașe mici sau orașe de importanță medie. Evocându-le, Balzac a constituit „o tipologie și o fiziologie a vieții provinciale”^[12], cu existențe de obicei imobile, monotone, dar zguduite de drame la fel de violente ca și cele din viața pariziană, fără a pune însă în joc interese la fel de vaste. Pasiuni adormite dar brusc eliberate, rivalități pentru o căsătorie, pentru o moștenire sau pentru o slujbă, luptele de influență între vechea aristocrație și noua societate industrială, nerăbdarea tinerilor care vor să scape din acest mediu sufocant, toate acestea furnizează scheme analoge pentru intrigi desigur diversificate dar adesea înrudite. De altfel, creând subdiviziuni în cadrul Scenelor din viața de provincie, grupând sub trei subtitluri șapte din cele zece povestiri care alcătuiesc ciclul^[13], Balzac a arătat o voință de organizare ce nu apare la fel de netă în Scenele din viața privată. Dar chiar în afara acestor grupări se dezvăluie o continuitate reală între povestirile care alcătuiesc seria de Scene din viața de provincie, observă P. -G. Castex^[14]. Ultimul roman din această serie, *Illusions perdues*, operă de o excepțională bogăție, bogată atât de viața de provincie cât și de viața pariziană, constituie tranziția spre Scenele din viața pariziană, a treia serie de romane din

Studiile de moravuri, *prima diviziune a Comediei umane*, „asiza plină de figuri, plină de comedii și de tragedii” a edificiului romanesc balzacian, cum scrie Balzac în Avant-propos^[15].

Ursule Mirouët, romanul pe care în *La Comédie humaine*, ediția completă a operei sale, Balzac l-a plasat la începutul seriei de *Scènes de la vie de province*, considerându-l o poveste „privilegiată”^[16], a fost scris în 1841, într-o perioadă de prodigioasă activitate creatoare, când romancierul publică în volum *Le Curé de village* și numeroase foiletoane în reviste (*Une ténébreuse affaire*; prima parte din *La Rabouilleuse*; primele două părți din *Mémoires de deux jeunes mariées*; *La Fausse Maîtresse* etc.). Este anul când Balzac semnează contractul pentru publicarea operelor complete sub titlul *La Comédie humaine*. După cum arată Madeleine Ambrière-Fargeaud, comentatoarea romanului în noua ediție Castex din colecția „*Bibliothèque de la Pleiade*” istoria genezei romanului este simplă și de scurtă durată, ea începe cu prima mențiune a operei într-o scrisoare din 21 iunie 1840 adresată lui Balzac de către Durangel, directorul revistei *Le Messenger*, care-l anunța că acceptă cu cea mai mare plăcere să publice romanul intitulat *Ursule Mirouët*, și se încheie cu publicarea lui în *Le Messenger*, de la 25 august la 23 septembrie 1841 (în douăzeci și trei de foiletoane)^[17].

În volum, romanul a fost publicat de editorul Hippolyte Souverain, în anul 1842, cu o dedicație a lui Balzac, către nepoata sa Sophie Surville, datată din august 1841. Împărțirea în două părți și douăzeci și unu de capitole a fost menținută, ca și titlul romanului. Dar Balzac a făcut numeroase corecturi vizând exactitatea datelor și cifrelor și verosimilul situației. După cum menționează Madeleine Ambrière-Fargeaud, cele mai importante modificări vizează domeniul juridic,

Balzac face precizări privind Codul civil, explică în detaliu mecanismul moștenirilor și mai ales adaugă o lungă discuție între doctorul Minaret și judecătorul Bongrand despre drepturile copiilor naturali și validitatea unui testament în favoarea Ursulei.

În La Comédie humaine, ediția completă a operei sale care a început să fie publicată în 1842 de editorii Furne, Dubochet și Iletzel, Ursule Mirouët a apărut în 1843, în primul volum din seria Scènes de la vie de province (împreună cu Eugenie Grandet și Pierrette), în două părți, fără împărțirea în capitole. Exemplarul personal al lui Balzac, corectat în vederea unei noi ediții a operelor complete (numit de specialiștii balzacieni Furne corrigé), comportă modificări minore, cea mai interesantă fiind însă substituirea numelui pictorului Eugene Delacroix (1798—1863) cu pictorul Joseph Bridau, personaj fictiv, ilustru artist din lumea balzaciană (Illusions perdues, Un début dans la vie, La Rabouilleuse etc.), detaliu care arată, după opinia comentatoarei romanului în colecția Pléiade, că personajele balzaciene au dobândit o asemenea autonomie încât ca să trăiască nu mai au nevoie să se amestece cu personaje reale și se pot chiar substitui acestora.

Inaugurând, în ediția completă a operei sale, seria de Scene din viața de provincie cu Ursule Mirouët, Balzac a vrut desigur să-și arate preferința pentru o operă pe care o considera „o carte bună și o faptă bună”, scriere pilduitoare, pentru că binele triumfă și cei răi sunt crunt pedepsiți, prin intervenția „degetului lui Dumnezeu”, cum scrie Balzac, și totodată „capodopera [...] picturii moravurilor”^[18] calități greu de conciliat într-o operă aflată sub semnul adevărului.

Într-adevăr, prin substanța diegetică înscrisă în istorie, în studiu al moravurilor contemporane și ca scenă din viața de provincie, Ursule Mirouët

înfățișează „jocul intereselor materiale” (cum spune Balzac în *Introducerea la Scènes de la vie de province*), pasiunile, calculele, rivalitățile puse în mișcare de succesiunea doctorului Minoret, retras la bătrânețe în orașelul Nemours împreună cu nepoata și pupila sa Ursule Mirouët. După ce a citit, în ordinea de lectură a Comediei umane propusă de Balzac, povestirile Gobseck, Le Colonel Chabert, L'Interdiction și Le Contrat de mariage, cititorul reîntâlnește una dintre acele „crime ascunse” comise în umbra Codului penal, o nouă dramă juridică, provocată de lupta sordidă pentru captarea unei moșteniri.

Ca studiu de moravuri, în care analiza socială vizează dialectica claselor și categoriilor sociale, romanul se înrudește cu alte capitole ale Comediei umane și cu alte scene din viața de provincie prin unele teme, situații și personaje tipice pentru structura vieții provinciale în timpul Restaurăției și al monarhiei din Iulie: orașelul Nemours aflat sub stăpânirea dinastiei burgheze Minoret în plină ascensiune economică și politică, alcătuită din patru familii înrudite, Minoret, Massin, Levrault și Crémère, cu toții formând clanul rapace al moștenitorilor. În această sferă socială se distinge figura puternic reliefată a lui Minoret-Levrault, bogatul „maître de poste” supranumit stăpânul de la Nemours”, colos lipsit de suflet „un fel de elefant fără trompă și fără inteligență” care, în ciuda incapacității lui vizibile, câștigase, profitând de Revoluție și în urma dezvoltării transportului cu poștalionul în primele decenii ale secolului, o mare avere compusă din rente, pășuni, pământ și păduri. A doua sferă socială caracteristică orașelelor de provincie este mica societate aristocratică, fără putere economică și inexistentă politic, reprezentată de bătrâna contesă de Portendure, orgolioasă și închistată în prejudecăți, și fiul ei Savinien, care asemeni altor tineri aristocrați din *La Comédie humaine*, este

atras de Paris și de viața mondenă, dar nu are anvergura altor eroi balzacieni din aceeași serie paradigmatică. În sfârșit, grupați în jurul Ursulei, protectorii orfanei, oamenii superiori prin inteligență și bunătate, doctorul Minoret, preotul Chaperon și judecătorul Bongrand, formează „oaza” de puritate, cum scrie Balzac, spațiul privilegiat al afecțiunii, inocenței și dreptății.

Triumful acestora din urmă asupra clanului moștenitorilor și pedepsirea vinovatului prin moartea fiului său Désiré, triumful binelui asupra răului potrivit tezei moralizatoare înscrisă în subtext, este datorat unei duble serii de cauze, paralele și – în intenția lui Balzac – complementare: pe de o parte conversiunea doctorului Minoret, deist de orientare voltairiană, la catolicism, cele patru apariții ale sale post mortem (dintre care trei onirice) pentru a dezvălui misterul testamentului distrus și al titlurilor de rentă furate, precum și intervenția „degetului lui Dumnezeu” care pedepsește pe vinovatul de această crimă juridică și morală, iar pe de altă parte perspicacitatea judecătorului de pace Bongrand, convins că testamentul și titlurile de rentă au fost subtilizate și care caută dovezi juridice pentru a dezvălui adevărul și a restitui Ursulei moștenirea lăsată de Minoret.

Corespondența lui Balzac, mai ales scrisorile către Doamna Hanska, arată că Balzac a vrut să facă din Ursule Mirouët o operă de celebrare a bisericii catolice, a influenței ei benefice. Poate nu este străină de această intenție dorința de a o convinge pe Doamna Hanska, ferventă catolică, de bunele lui sentimente. „Cred că vei fi foarte fericită să citești Ursule Mirouët, și dacă abatele J(acottin) este cu dumneata, îți va spune că este opera unui catolic”, îi scria Balzac la 12 iulie 1842.

Concepția lui Balzac despre religie, așa cum se schițează în romanele Le Médecin de campagne

(1833) sau *Le Curé de village* (1839), și cum este formulată explicit în cunoscutul Avant-propos din 1842, consideră biserica catolică drept o forță politică, destinată să susțină monarhia și să asigure coerența, stabilitatea și ierarhia corpului social. Religia, scrie Balzac în *La Duchesse de Langeais*, este „legătura principiilor conservatoare care le îngăduie celor bogați să trăiască liniștiți. Religia este intim legată de proprietate”. „Numai principiile religiei catolice pot vindeca bolile care chinuie corpul social” se afirmă în *Le Curé de village*. Susținând „necesitatea politică și utilitatea morală” a religiei catolice, cum afirmă Benassis în *Le Médecin de campagne*, Balzac se vrea adeptul teoriilor filosofului tradiționalist Louis de Bonald (1754—1810). publicist și om de stat, adversar al materialismului empirist și ateismului, ca și al ideilor democratice, apărător al principiilor monarhice și al catolicismului. După cum a arătat Madeleine Ambrière-Fargeaud în comentariile privind ideile politice, sociale și religioase din Avant-propos, Balzac a citit sistematic, după 1810, anul morții lui Bonald, operele acestuia *Législation primitive*, *Principe constitutif de la société*, *Théorie du pouvoir* etc., în speranța că-i va putea succeda astfel la Academia franceză. În operele publicate după această dată se reflecta, după cum susține Madeleine Ambrière-Fargeaud, unele dintre concepțiile monarhice și catolice ale lui Bonald.^[19]

Toți comentatorii lui Balzac au demonstrat însă că, în *La Comédie humaine*, luciditatea privirii balzacienne contrazice la tot pasul declarațiile catolice, legitimiste și contrarevoluționare, iar figurile de preoți răi și de catolici cupizi sau intriganți abundă, chiar într-un roman ca *Le Curé de Tours*, unde nimeni nu crede cu adevărat în religie. Mai mult decât atât, ateii ca Desplein și Bianchon^[20] sunt printre cele mai nobile figuri din *La Comédie humaine*, iar *Une double famille*^[21]

este un aspru rechizitoriu împotriva caracterului inuman al devoțiunii și a consecințelor ei nefaste asupra familiei și fericirii omului.

În romanul Ursule Mirouët, studiu de moravuri a cărui acțiune este înscrisă în istorie, în devenirea social-politică, intervențiile elementului religios, conversiunea doctorului Minoret (destul de puțin legată de intrigă, de altfel), aparițiile lui după moarte, sunt derizorii în efectele lor, dacă ele nu fac decât „să pedepsească un burghez imbecil și avid, și să procure drăgălașilor de îndrăgostiți o fericire molcuță în cadrul celei mai bune societăți,” scrie Pierre Citron^[22].

Ursule Mirouët este singura operă din diviziunea Études de mœurs în care supranaturalul intervine în acțiune, și din acest punct de vedere romanul amintește de unele scrieri din diviziunea Etudes philosophiques, cum sunt Louis Lambert (roman scris în 1832 și remaniat în 1835), Séraphîta (1835) sau opera neterminată Les Martyrs ignorés.

Dar aici somnambulismul, transmiterea gândurilor la distanță, aparițiile după moarte, sunt imediat urmate de interpretarea rațională a iraționalului, fiind considerate de Balzac fenomene naturale, explicabile prin teoria magnetismului animal, interpretată în lumina swedenborgismului, într-o vădită tentativă de împăcare a științei și religiei.

Căci în romanul Ursule Mirouët celebrării religiei catolice i se juxtapune un fel de contrapunct „mistic”, care caută mai puțin dialogul cu Dumnezeu cât progresul cunoașterii prin fuziunea tuturor domeniilor de cunoștințe științifice, o explicație totală a universului, ca în ciclul căutătorilor de absolut. Toți specialiștii balzacieni sunt de acord că Balzac n-a fost un mistic, curiozitatea lui este atrasă de manifestările exterioare ale misticismului (catalepsii, apariții, viziuni), pe care încearcă să le explice cu ajutorul

științei. Există prea multă știință în acest misticism, cunoașterea umană ține prea mult locul lui Dumnezeu”, scrie Jacques Borel^[23]. Acest misticism este de fapt un mistico-scientism, susține Michel Nathan, romancierul urmărea ca toate domeniile cunoașterii să conveargă pentru a face realul mai puțin opac, spațiul românesc fiind propice acestei convergențe: „Romanul se prezintă ca o zonă de interferență a ființelor”^[24].

Curiozitatea intelectuală a lui Balzac, interesul arid pentru filosofie și pentru știință, legat de dorința de a formula un sistem unitar de gândire care să explice lumea și legile ei, s-au manifestat de timpuriu, încă din anii de studiu la colegiul din Vendôme, evocați în Louis Lambert, din perioada de ucenicie literară petrecută în mansarda de pe strada Lesdiguieres, despre care povestește Raphael de Valentin în *La Peau de chagrin*. Romanele grupate în diviziunea *Etudes philosophiques*, majoritatea concepute sau scrise odată cu *La Peau de chagrin* (1831) sau într-o perioadă imediat posterioară (până prin 1835), mărturisesc intensitatea și persistența acestei preocupări intelectuale. După cum arată Pierre-Georges Castex, încrederea nelimitată a lui Balzac în puterile unei științe capabilă să descopere legile Naturii și să arate acțiunea continuă a unui principiu unic care se manifestă în întregul Univers se încarnează în Balthazar Claës, eroul romanului *La Recherche de l’Absolu*, autentic savant, format de Lavoisier, a cărui uluitoare ipoteză privind „substanța comună tuturor creațiilor, modificată de o forță unică,” după cum afirma Balzac în roman, este ipoteza fundamentală și supremă a cărei verificare ar permite explicarea structurii și mișcării universului^[25].

Dorința și nerăbdarea de a explica manifestările diverse ale acestei substanțe unice, analogiile și corespondențele dintre fenomene l-au făcut de timpuriu pe Balzac să se intereseze și de

alte experiențe decât cele ale științei, de fiziognomonia inventată de filosoful și teologul elvețian Johann Kaspar Lavater (1741—1801), care susținea că, se poate. studia caracterul după aspectul fizic și mai ales după trăsăturile feței, de frenologia (sau craniologia) creată de medicul german Franz Joseph Gall (1758—1828), care preconiza studiul funcțiilor creierului și al localizărilor lor după forma exterioară a craniului, de teoriile medicului german Franz Anton Mesmer (1734—1815), care afirma că descoperise magnetismul animal, fluid pe care pretindea că-l poate dirija prin contact sau la distanță și din care făcuse remediul tuturor bolilor, de magie și de teorii mistice, mai ales de doctrina mistică a naturalistului și teosofului, suedez Emanuel Swedenborg (1688—1772). autor al unei teorii privind comunicarea cu spiritele, care a avut numeroși adepți în Anglia și în Statele Unite. Opera mistică a acestuia (Areana Caelestia, 1749; De caelo et inferno ex auditis et visis, 1758; De nova Hieroslyma, 1758), tradusă în limba franceză de Le Boys des Guays, figura în biblioteca Doamnei B.-F. Balzac, mama romancierului, care avea o netă înclinație spre misticism. Romanul Séraphîta, publicat în 1834—1835 și dedicat Doamnei Hanska, este o curioasă, tentativă a lui Balzac de a face din doctrina swedenborgiană materia unui roman, încorporată în mitul androgenului. În romanul Ursule Mirouët, doctrina swedenborgiană este asociată cu alte elemente, care suscită curiozitatea lui Balzac, magnetism, visuri premonitorii etc.

În cunoscutul Avant-propos din 1842, Balzac scria că în anumite capitole ale lungii sale opere a încercat să popularizeze faptele uimitoare, „minunile electricității care se metamorfozează în om într-o putere nemăsurată”. Poate în viitor, datorită unor fapte incontestabile, „gândirea va fi considerată într-o zi printre fluidele care nu se

dezvăluie decât prin efectele lor și a căror substanță scapă simțurilor noastre sporite grație atâtor mijloace mecanice”, descoperire tot atât de importantă ca sfericitatea pământului observată de Cristofor Columb, ca rotația lui demonstrată de Galilei. Această ipoteză i se pare a fi confirmată de „miracolele” magnetismului animal, cu care mărturisește că se familiarizase încă din 1820, de cercetările lui Gall, continuatorul lui Lavater, de cercetările celor care, de cincizeci de ani. „au studiat gândirea așa cum opticienii au studiat lumina”^[26].

Voga magnetismului în acel timp și influența mediului familial au fost la temelia curiozității lui Balzac pentru aceste fenomene cărora le-a atribuit un rol determinant în romanul Ursule Mirouët. După cum arată Madeleine Ambrière-Fargeaud^[27], corespondența lui Balzac este plină de aluzii la vizite făcute de Balzac la somnambuli, uneori în compania lui Victor Hugo și a lui Théophile Gautier, la consultări de magnetizatori ca Dupotet. În ediția originală, romanul Ursule Mirouët comporta un capitol intitulat *Precis de magnétisme*, care evoca istoria magnetismului în Franța timp de o jumătate de secol, disputele aprinse la care a dat loc, opoziția Academiei de medicină și condamnările oficiale, care n-au diminuat însă zelul discipolilor lui Mesmer, foarte numeroși în acel timp. Balzac lasă deoparte aspectul curativ al magnetismului, care-i interesa pe Puységur, Chardel sau Chambellan, magnetizatori celebri la Paris, și propune o interpretare a fenomenelor, susținând că magnetismul este „una dintre științele cele mai importante”, deoarece reprezintă „știința fluidelor imponderabile”. În romanul neterminat *Les Martyrs ignorés*, Balzac afirmă prin intermediul unuia dintre personajele sale că gândirea „este un fluid de natura imponderabilelor care are în noi sistemul său circulatoriu, venele și arterele lui”.

Ideile lui Louis Lambert despre gândire și voință, sau despre analogia dintre fluidul magnetic și cel electric, se regăsesc în romanul Ursule Mirouët, ceea ce dovedește „continuitatea gândirii balzacienne în acest domeniu”^[28].

Dar recursul la magnetism, la supranatural (vedere la distanță, viziuni, apariții) nu reprezintă singura și nici cea mai importantă explicație a evenimentelor din roman. Bătrânul judecător Bongrand, prietenul doctorului Minoret și unul dintre protectorii Ursulei, intuise singur adevărul cu privire la testament, și căuta dovezi ca să-l demonstreze. După opinia lui Maurice Bardèche, recursul la viziuni și comunicări cu morții este primejdios într-o structură romanescă: „El introduce, într-adevăr un miraculos pe care romancierul îl privește ca pe o explicație fiziologică, dar pe care cititorul îl bănuiește a fi un deus ex machina. Deznodământul miraculos care face din micuța Ursule Mirouët una dintre cele mai bogate moștenitoare din Franța pare obținut prin bagheta vreunei zâne binefăcătoare. Există o oarecare facilitate în aceste lovituri de teatru care nu provin din logica și dezvoltarea caracterelor”. Pecetea lui Balzac nu se recunoaște decât în imaginea finală a lui Minoret-Levrault, colos plin de vigoare la începutul romanului, devenit o ruină omenească sub greutatea unei idei pe care n-are puterea; s-o suporte. Dar aceasta nu este decât o consecință, nu este subiectul romanului, conchide M. Bardèche.

Fie că preferă studiul de moravuri, fie că preferă studiul filosofic, cititorul poate accepta cu oarecare dificultate afirmația lui Balzac că această scriere curioasă este „cea mai frumoasă operă”^[29], creată în fecundul an 1841, când începuseră să apară la Rabouilleuse sau Mémoires de deux jeunes mariées. Rămâne totuși consolarea că delicata și inocenta Ursule Mirouët este „sora fericită a Eugéniei Grandet”^[30].

ANGELA ION

DOMNIȘOAREI SOPHIE SURVILLE^[31],

Este o adevărată plăcere, draga mea nepoată, să-ți dedic o carte al cărei subiect și detalii s-au bucurat de aprecierea, atât de greu de câștigat a unei tinere fete, ce nu cunoaște încă lumea și care nu acceptă compromisuri în privința niciunuia dintre principiile nobile ale unei educații virtuose. Voi, fetele tinere, sunteți un public de temut; pentru că nu trebuie să vi se dea să citiți decât cărți la fel de nevinovate ca și sufletul vostru, interzicându-vi-se anumite lecturi, tot așa cum sunteți împiedicate să vedeți Societatea așa cum este. Nu-i un motiv în plus, pentru un scriitor, să fie mândru dacă paginile lui v-au plăcut? Dea Domnul ca afecțiunea să nu fi făcut să te înșeli! Cine ne-o va spune oare? Viitorul pe care sper că-l vei vedea, atunci când nu va mai trăi, poate,

Unchiul tău,
BALZAC

URSULE MIROUËT



Partea întâi:

MOȘTENITORII ALARMAȚI

Când intri în Nemours^[32], venind dinspre Paris, treci peste canalul Loing, ale cărui maluri alcătuiesc niște metereze campestre și, în același timp, locuri pitorești de plimbare pentru locuitorii acestui frumos orașel. Din păcate, însă, începând din 1830, dincoace de pod s-au clădit mai multe case. Dacă acest soi de cartier mărginaș se întinde, fizionomia orașului își va pierde fermecătoria sa originalitate. Dar, prin 1829, marginile drumului fiind încă libere, stăpânul poștei^[33], un bărbat voinic și îndesat, de vreo șaizeci de ani, putea foarte bine cuprinde cu privirea, din punctul cel mai înalt al podului, într-o dimineață frumoasă, toată panglica drumului. Septembrie își desfășura comorile, aerul scânteia parcă peste ierburi și pietre, niciun nor nu întina albastrul cerului, un cer nespus de limpede, ce lăsa să se deslușească până în depărtări o neobișnuită rarefiere a aerului. Astfel că Minoret-Levrault^[34], așa se numea stăpânul poștei, era nevoit să-și țină mâna streășină la ochi ca să nu fie orbit de lumină. Ca omul cuprins de neastâmpărul așteptării, se uita când la câmpurile încântătoare de otavă din dreapta drumului, când la dealul împădurit care, în stânga șoselei, se întinde de la Nemours până la Bourron^[35]. Auzea, în valea râului Loing, unde răsunau zgomotele drumului răsfărânde de colină, galopul cailor și plesnetul de bici al surugiilor săi. Nu trebuie oare să fii stăpânul unei poște ca să-ți pierzi răbdarea în fața unei pajiști

unde se aflau vite ieșite parcă de sub penelul lui Paul Potter^[36], sub un cer de Rafael, lângă un canal cu maluri umbroase ca în pânzele lui Hobbema^[37]? Cine cunoaște Nemoursul știe că aici natura este la fel de frumoasă ca arta, a cărei menire este tocmai de a o spiritualiza: aici, peisajul îți dă idei, te îmbie la cugetare. Dar, văzându-l pe Minoret-Levrault, un artist ar fi părăsit priveliștea înconjurătoare pentru a face portretul acestui burghez, atât era de original prin vulgaritatea sa. Puneți laolaltă toate caracteristicile unei brute și-l veți avea pe Caliban^[38] care este, fără îndoială, o creație mare. Acolo unde domină Forma, Sentimentul dispare. Dovadă grăitoare a acestei axiome, stăpânul poștei avea una dintre acele fizionomii care îi îngăduie anevoie cugetătorului să descopere urma unui suflet sub carnația violentă la care duce o creștere exagerată a cărnii. Șapca lui de postav albastru, cu cozoroc mic, rotundă, croită din clini, scotea în evidență un cap ale cărui dimensiuni foarte mari dovedeau că știința lui Gall^[39] nu a abordat, până acum, capitolul excepțiilor. Părul cenușiu și parcă lustruit, care ieșea de sub marginile șepcii, ți-ar fi arătat că părul albește și din alte cauze decât oboseala intelectuală și necazurile. De ambele părți ale capului se vedeau urechile mari purtând parcă, pe margini, cicatricele unor ulceratii produse de un sânge prea abundent, ce părea gata să țâșnească la cel mai mic efort. Chipul său avea nuanțe violacee sub pielea brună, obișnuită să înfrunte soarele. Ochii cenușii, vioi, vârați în fundul capului, ascunși sub desigurul sprâncenelor negre, aminteau de cei ai calmucilor veniți pe aici în 1815; dacă scânteiau din când în când, cu siguranță că licărirea din privire se datora vreunui gând stârnit de lăcomia sa de bani. Nasul, turtit la rădăcină, se ridica brusc, ca picioarele unei marmite. Niște buze groase potrivite cu bărbia dublă și aproape respingătoare, a cărei barbă, rasă

cel mult de două ori pe săptămână, făcea ca fularul său ponosit să arate ca o frânghie uzată; un gât numai cute de grăsime, deși foarte scurt; niște obraji rotofei completeau trăsăturile caracteristice ale forței lipsite de inteligență pe care sculptorii o imprimă cariatidelor lor. Minoret-Levrault semăna cu aceste statui, cu singura deosebire că ele susțin povara unui edificiu, în timp ce el avea destulă bătaie de cap ca să se susțină pe el însuși. O să întâlnești mulți asemenea Atlași^[40] care nu poartă pe umeri nicio lume. Bustul acestui bărbat era făcut parcă dintr-o singură bucată; ai fi zis un taur înălțat pe picioarele dinapoi. La capătul brațelor lui vânjoase avea niște mâini groase și aspre, mari și puternice, ce puteau și se pricepeau să mânuiască biciul, hățurile și furca, și cu care nu glumea niciun surugiu. Pântecul enorm al acestui uriaș se sprijinea pe niște pulpe groase cât trupul unui adult și pe niște picioare ca de elefant. Probabil că acest om se înfuria rar, dar și când izbucnea, mânia lui era cu siguranța cumplită, apoplectică. Deși violent și incapabil să gândească, nu săvârșise nimic care să justifice înfățișarea sa sinistă. Celui care tremura de frică în fața acestui uriaș, surugiii săi îi spuneau:

— Oh! nu-i un om rău!

Stăpânul din Nemours, ca să folosim această denumire prescurtată întrebuințată în mod curent în multe ținuturi, purta o jiletică de vânătoare din catifea verde-închis, pantaloni de doc verde cu dungii verzi, o vestă largă, galbenă, din păr de capră, în buzunarul căreia se zărea o tabacheră enormă ale cărei contururi desenau un cerc negru. La nas cârn, tabacheră mare, se pare că-i o lege care nu cunoaște excepție.

Fiu al Revoluției și spectator pe vremea Imperiului, Minoret-Levrault nu făcuse niciodată politică; cât privește concepțiile sale religioase, nu pusese piciorul în biserică decât la cununie; principiile pe care le urma în viața particulară erau

înscrise în Codul civil: credea că poate face orice lucru neîngrădit de lege sau neprevăzut de ea; nu citise niciodată nimic altceva decât ziarul din departamentul Seine-el-Oise^[41] sau cele câteva instrucțiuni legate de meseria sa. Trecea drept un agricultor priceput; dar cunoștințele sale erau pur practice. Așa că se poate spune că spiritul lui Minoret-Levrault nu dezmințea aspectul său fizic^[42]. Vorbea rar și, înainte de a deschide gura, lua o priză de tutun pentru a avea timp să-și rânduiască nu ideile, ci cuvintele. Dacă ar fi fost vorbăreț, ar fi părut nereușit. Și gândind că acest soi de elefant fără trompă și fără minte se numește *Minoret-Levrault*, nu trebuie să recunoști, împreună cu Sterne, puterea ocultă a numelor care, uneori, ridiculizează caracterele celor care le poartă și, alteori, le prevestesc?^[43] În ciuda incapacităților sale evidente, în treizeci și șase de ani adunase – ajutat fiind și de Revoluție – un venit de treizeci de mii de livre, din pășuni, pământuri arabile și păduri. Dacă și astăzi continua să muncească, având interese în serviciile poștalioanelor din Nemours și în cele dintre Gâtinais și Paris, Minoret o făcea nu atât din obișnuință, cât pentru unicul său fecior, căruia voia să-i asigure un viitor cât mai frumos. Acest tânăr, ajuns – după vorba țăranilor – un domn, abia terminase dreptul și trebuia să depună jurământ, în toamnă, ca avocat stagiar. Domnul și doamna Minoret-Levrault, căci, înapoia acestui colos toată lumea zărește o femeie fără ajutorul căreia ei n-ar fi strâns o avere atât de mare, îi lăsau fiului libertatea de a-și alege cariera: notar la Paris, procuror regal în vreun alt oraș, perceptor general, indiferent unde, agent, de schimb sau stăpân de poștă. Oare ce fantezie își putea refuza, la ce funcție nu putea aspira fiul unui om despre care se spunea, de la Montargis până la Essonne^[44]: „Moș Minoret nici nu știe ce avere are!” Vorba asta

fusese confirmată din nou, cu patru ani în urmă, atunci când, după ce își vânduse hanul, Minoret își clădise alte grajduri și o casă superbă, mutând lăcașul poștei de pe Strada Mare^[45] în port. Acest nou stabiliment costase două sute de mii de franci, sumă pe care, până la treizeci de leghe împrejur, gura lumii o dublase chiar. Poștalioanele din Nemours au nevoie de mulți cai, ele merg până la Fontainebleau, spre Paris, și ajung, dincolo de capitală, pe drumurile dinspre Montargis și Montereau; în toate direcțiile, distanțele dintre popasuri sunt lungi și drumul nisipos ce duce la Montargis îndreptățește folosirea acelui fabulos al treilea cal, pe care îl plătești întotdeauna dar nu-l vezi niciodată^[46]. Un bărbat cu înfățișarea lui Minoret, bogat ca Minoret, și care conducea un atare stabiliment, se putea numi deci, fără antifrază^[47], stăpânul Nemoursului. Deși nu-și bătuse capul niciodată în viața lui nici cu Dumnezeu, nici cu dracul, deși era un materialist practic, tot astfel cum era un agricultor practic, un egoist practic și un zgârcit practic, Minoret se bucurase până atunci de o fericire pe care n-o umbrise nimic, dacă poți socoti o viață strict materială drept o fericire. Văzând umflătura de carne spână ce acoperea ultima vertebră și apăsă pe creierul mic al acestui om, auzindu-i, mai ales, vocea firavă, subțire, în contrast ridicol cu gâtul său, un fiziolog ar fi înțeles perfect de ce fermierul acesta înalt, voinic și greoi își adora unicul copil, și, poate, și de ce îl așteptase atâta vreme, cum o spunea destul de limpede numele de Désiré purtat de băiat^[48]. În sfârșit, dacă dragostea, ca semn al unei bogate trăiri interioare, constituie, la oameni, făgăduiala unor fapte mai de seamă, filosofii vor înțelege cauzele incapacității lui Minoret. Mama, cu care fiul semăna, din fericire, se întrecea cu tatăl în a-și răsfăța odrasla. Firea nici unui copil n-ar fi putut rezista la o atare idolatrie. Așa că

Désiré, conștient de puterea lui, știa să scoată bani și din caseta mamei și din punga tatălui, lăsându-i pe fiecare dintre părinți să creadă că numai lui îi solicita ceva. Désiré, care juca la Nemours un rol cu mult superior celui pe care îl joacă un prinț dintr-o familie regală în capitala tatălui său, voise să facă la Paris tot ce-i trecea prin minte, așa cum făcuse în orașelul lui și, în fiecare an, cheltuise peste douăsprezece mii de franci. Dar, în același timp, în contul aceleiași sume, ajunsese la niște concluzii la care n-ar fi ajuns niciodată la Nemours; își lepădase mentalitatea de provincial, înțelese puterea banului și văzuse în magistratură un mijloc de a parveni. În timpul ultimului an, mai cheltuise încă zece mii franci, făcându-și relații printre artiști, gazetari și metresele lor.

O scrisoare confidențială, destul de neliniștitoare, ar fi explicat la nevoie, așteptarea stăpânului poștei, căruia fiul îi ceru sprijinul în vederea căsătoriei sale; dar doamna Minoret-Levrault, ocupată cu pregătirea unei mese somptuoase pentru sărbătorirea triumfului și reîntoarcerea tânărului licențiat în drept, își trimisese bărbatul să aștepte pe drum, spunându-i chiar să ia un cal spre a ieși în întâmpinarea diligenței, dacă aceasta nu se zărea încă. Diligența care trebuia să-l aducă pe acest fiu unic sosește, de obicei, la Nemours, pe la cinci dimineața, iar acum ceasul bătea de nouă! De ce să fi întârziat atât? Să se fi răsturnat? Oare Désiré scăpase cu viață? Își rupse cumva un picior?

Deodată, trei bice trosnesc sfâșiind aerul ca niște focuri de muschetă, în depărtare apar vestele roșii ale surugiilor și se aud nechezând zece cai! Stăpânul poștei își scoate șapca și flutură; l-au zărit. Surugiul de pe calul cel mai frumos, cel care mână doi cai de caleașcă vânăt-rotat, dă pinteni animalului, ia înaintea celor cinci cai mari ai diligenței, un fel de Minoret al grajdului, trece și

de cei trei cai de berlină și ajunge în fața stăpânului.

— Ai văzut-o pe *Ducler*^[49]?

Tuturor poștalioanelor care străbat drumuri lungi li se dau nume destul de ciudate: se vorbește despre Caillard, Ducle (diligența de la Nemours la Paris), Grand-Bureau. Orice întreprindere nouă este numită *Concurența*! Pe vremea când exista întreprinderea familiei Lecomte^[50], poștalioanelor lor li se zicea Contesa. — Caillard n-a prins-o din urmă pe Contesă dar Grand-Bureau tot i-a șters... rochia! — Caillard și Grand-Bureau le-au înfundat pe *Franțuzoaice* (Mesageriile franceze). Dacă îl vedeți pe surugiu mânându-și caii mai-mai să-și frângă gâtul^[51] și refuzând un pahar de vin, întrebați-l pe vizitiu; vă va răspunde, cu nasul în vânt, cu privirea ațintită în depărtare: — *Concurența* ne-a luat-o înainte — Și nici n-o zărim! zice surugiul. Păcătosul, probabil că *nici nu i-a lăsat pe călători să mănânce*! — Dar, o fi având vreunul? răspunde vizitiul. — Ia atinge-l pe Polignac! Toți caii care nu-s prea grozavi se numesc Polignac^[52]. Acestea sunt glumele și subiectul conversației dintre surugii și vizitiii atelajelor, de sus, de pe trăsura, Câte meserii sunt în Franța, tot atâtea argouri.

— L-ai văzut pe *Ducler*?...

— Pe domnul Désiré? răspunse surugiul întrerupându-și stăpânul. Ehei! sigur că ne-au auzit, bicele ne vesteau de departe sosirea, eram siguri că ne ieșiți în drum.

— De ce a întârziat diligența patru ore?

— S-a desfăcut cercul de la o roată dindărăt, între Essonne și Ponthierry. Dar n-a fost niciun accident; noroc că, la urcuș, Cabirolle și-a dat seama de ce se întâmplase.

În acel moment, o femeie de vreo treizeci și șase de ani, îmbrăcată în haine de sărbătoare, căci dangătele clopotului din Nemours îi chemau pe

locuitori la slujba de duminică, se apropie de stăpânul poștei.

— Ei, bine, vere, n-ai vrut să mă crezi, spuse ea. Unchiul nostru e cu Ursule^[53] pe Strada Mare, se duc împreună la biserică.

În ciuda legilor poeticii moderne cu privire la culoarea locală, e imposibil să respecti adevărul într-atât încât să repeți groaznică insultă și înjurăturile ieșite din gura cea mare a lui Minoret-Levrault la auzul acestei vești, atât de puțin dramatică, în aparență; vocea lui subțire deveni șuierătoare iar chipul său căpătă acea culoare care îi face pe oamenii simpli să spună, cu agerime, despre câte unul, că *l-a pălit soarele*^[54].

— E sigur? zise el, după prima izbucnire de furie.

Surugiii trecură cu caii lor, salutându-și stăpânul, care parcă nici nu-i văzu, nici nu-i auzi. În loc să-și mai aștepte fiul, Minoret-Levrault porni pe Strada Mare alături de verișoara lui.

— Nu ți-am spus eu mereu? reluă ea. Când doctorul Minoret^[55] o să-și piardă capul de-a binelea, mironosița asta o să-l convertească; și cum, cel ce pune stăpânire pe suflet pune mâna și pe pungă, Ursule o să ne ia moștenirea.

— Dar, doamnă Massin!... spuse, năucit, stăpânul poștei.

— Ah! parcă văd că și dumneata o să-mi zici ca Massin, continuă doamna Massin întrerupându-și vărul: Oare se poate ca unei fete de cincisprezece ani să-i treacă prin minte asemenea planuri și să le și înfăptuiască? Poate ea să-l facă să-și schimbe părerile pe un om de optzeci și trei de ani care n-a pus piciorul în biserică decât la nuntă, căruia îi e atât de silă de preoți încât nici măcar n-a însoțit copila la slujbă în ziua primei împărțășanii? Ei bine, dacă doctorului Minoret îi este silă de preoți, de ce, mă rog, își petrece de cincisprezece ani încoace toate serile în tovărășia abatelui Chaperon? Bătrânul ăsta prefăcut i-a dat

întotdeauna Ursulei douăzeci de franci pentru lumânare când împărțea pâinea sfințită. Cum de nu-ți mai amintești de darul făcut de Ursule bisericii, spre a-i mulțumi preotului că a pregătit-o pentru prima împărtășanie? Și-a cheltuit toți banii pe care îi avea, și nașul ei i-a dat alții în schimb, dar de două ori pe-atât. Numai voi, bărbații, nu vedeți nimic! Când am aflat toate astea, mi-am zis: De-acum, laptele s-a vărsat!^[56] Un unchi bogat nu se poartă astfel cu o neisprăvită mică adunată de pe drumuri, dacă n-are cine știe ce gânduri în legătură cu ea.

— Măi, verișoară, începu să spună stăpânul poștei, poate că bătrânul se duce așa, din întâmplare, cu Ursule la biserică. E timp frumos, se mai plimbă și el.

— Ascultă, vere, unchiul ține o carte de rugăciuni în mână; și ce mutră fățarnică are! Da' ce mai încoa' și încolo, o să-l vezi.

— S-au prefăcut bine, răspunse Minoret, căci bătrâna Bougival mi-a spus că nici pomeneală n-a fost vreodată de religie între doctor și abatele Chaperon. De altfel, preotul din Nemours e cel mai cinstit om din lume, și-ar da și cămașa de pe el unui om sărman; nu e în stare de vreo faptă rea; și a pune mâna pe o moștenire, înseamnă...

— Să furi, preciza doamna Massin.

— Ba mai rău! strigă Minoret-Levrault, scos din fire de observația guralivei sale verișoare.

— Știu că abatele Chaperon, cu toate că-i preot, e un om cinstit, răspunse doamna Massin; dar e în stare de orice pentru săracii lui! L-a tot săpat, l-a tot săpat și unchiul nostru, doctorul, o fi căzut în habotnicie. Eram liniștiți și uite-l cum s-a stricat! Un om care n-a crezut niciodată în nimic și care își avea principiile lui! S-a zis cu noi! Bărbatu-miu e complet întors pe dos!

Doamna Massin, ale cărei cuvinte îl înțepau ca niște săgeți pe vărul ei cel voinic, îl făcea să meargă repede, în ciuda grăsimii sale, în pas cu ea,

spre mirarea celor care se duceau la biserică. Ținea să-l ajungă din urmă pe unchiul Minoret și să i-l arate stăpânului poștei.

Înspre Gâtinais, orașul Nemours este dominat de un deal de-a lungul căruia se întind drumul spre Montargis și râul Loing. Biserica, peste ale cărei pietre timpul și-a așternut mantia neagră, căci a fost, fără îndoială, reconstruită în secolul al paisprezecelea de către familia de Guise^[57], pentru care Nemours a fost ridicat la rangul de ducat și *pairie*, se înalță la marginea orașelului, la picioarele unei construcții mari, în fermă de arc, care o încadrează. Pentru monumente, ca și pentru oameni, poziția înseamnă totul. Umbrită de câțiva arbori, scoasă în evidență de o piață curățică, această biserică singuratică produce un efect cu adevărat grandios. De cum ajunse în piață, stăpânul Nemoursului putu să-l vadă pe unchiul său intrând în biserică, la braț cu tânăra numită Ursule, fiecare cu o carte de rugăciuni în mână. Bătrânul își scoase pălăria sub portal și capul său cu părul complet alb, ca un pisc înzăpezit, străluci în umbra plăcută a fațadei.

— Ei, bine, Minoret, ce zici de convertirea unchiului tău? strigă Crémière, receptorul din Nemours.

— Păi, ce vrei să zic? îi răspunse stăpânul poștei oferindu-i niște tutun de prizat.

— Bun răspuns, nea Levrault! Nici nu poți spune ce gândești, de vreme ce un autor celebru^[58] a scris, pe bună dreptate, că omul e nevoit să-și gândească spusa înainte de a-și spune gândurile, strigă ironic un tânăr care apăruse între timp și care juca în Nemours rolul lui Mefisto din *Faust*.

Acest soi rău, numit Goupil^[59], era prim secretar al domnului Crémière-Dionis, notarul din Nemours. În ciuda trecutului cam tulbure al tânărului, Dionis îl angajase în Biroul său al unei când Goupil, sărăcind complet, nu mai putuse rămâne la Paris, unde risipise toată moștenirea

rămasă de la tatăl lui, un fermier bogat care își hărăzise fiul carierei de notar. Numai văzându-l pe Goupil puteai înțelege imediat de ce se grăbise să se bucure de viață; căci, pentru a-i gusta plăcerile, el trebuia să le plătească scump. Deși era mic de statură și avea doar douăzeci și șapte de ani, bustul îi era dezvoltat ca acela al unui bărbat de patruzeci. Picioarele subțiri și scurte, o figură lată cu pielea cenușie ca cerul înainte de furtună și, pe deasupra, o frunte pleșuvă scoteau și mai clar în evidență această conformație ciudată. Chipul său părea că e cel al unui cocoșat ghebos pe dinăuntru. Un alt element straniu al acestui chip ursuz și palid confirma existența acestui gheb invizibil. Curbat și strâmb ca al multor cocoșați, nasul o lua de la dreapta spre stânga, în loc să împartă fața exact în două. Gura, cu colțurile strânse, ca a sarzilor^[60], era întotdeauna gata să spună o ironie. Părul, rar și roșiatic, cădea în șuvițe netede lăsând să se vadă pe alocuri pielea capului. Mâinile, groase și prost legate la capătul unor brațe prea lungi, aminteau niște, gheare și erau arareori curate. Goupil purta pantofi buni de aruncat la marginea drumului și ciorapi din borangic gros de un negru-roșiatic; haina și pantalonii lui negri, în ultimul hal de tociți și aproape grași de jeg, vestele ponosite, cărora le lipseau întotdeauna câțiva nasturi, fularul prăpădit care îi ținea loc de cravată, tot aspectul său exterior trăda mizeria cinică la care îl condamnau patimile sale. Acest ansamblu de elemente sinistre era dominat de doi ochi ca de capră, lascivi și lași totodată, cu pupilele încercuite cu galben. Nimeni nu era mai temut și mai respectat în Nemours decât Goupil. Având toate pretențiile pe care le implica în sine urâtenia sa, era dotat cu acera inteligență oribilă caracteristică oamenilor care își permit orice, și se folosesc de ea pentru a-și compensa decepțiile datorate unei invidii permanente. Rima cuplete satirice care se cântau la carnaval, organiza serenade batjocoritoare^[61] și

seria, de unul singur, micul ziar local. Dionis, om șiret și prefăcut, și tocmai de aceea destul de fricos, îl ținea pe Goupil alături de sine de teamă, dar și pentru că tânărul era extrem de inteligent și, în plus, cunoștea foarte bine interesele oamenilor din regiune. Dar atât de puțină încredere avea în secretarul său încât își administra singur afacerile bănești, nu-l găzduia în casa lui, îl ținea la distanță, și nu îi încredința nicio afacere mai secretă sau mai delicată. Secretarul își lingușea patronul ascunzând ura izvorâtă din această purtare și o supraveghea pe doamna Dionis, nutrind gânduri de răzbunare. Cum pricepea lucrurile foarte repede, munca nu-i era deloc anevoioasă.

— Ei, văd că ai și început să râzi de necazul nostru, îi zise stăpânul poștei secretarului văzându-l că își freacă mâinile.

Cum Goupil încuraja, în mod josnic, toate patimile lui Désiré, al cărui prieten devenise în ultimii cinci ani, stăpânul poștei nu se purta cu el cu prea mare considerație, fără a bănuși ce uriașă cantitate de dorințe cumplite se aduna în fundul inimii lui Goupil la fiecare nouă rană pe care o primea. După ce își dăduse seama că banii îi erau mai necesari decât orice, secretarul, știindu-se superior întregii burghezii din Nemours voia să facă avere și conta pe prietenia lui Désiré ca să cumpere unul dintre cele trei oficii importante din oraș: grefa Judecătoriei de Pace, biroul unuia dintre portărei, sau pe cel al lui Dionis. Așa că suporta cu multă răbdare atacurile stăpânului poștei, disprețul doamnei Minoret-Levrault și juca un rol infam pe lângă Désiré care, de doi ani încoace, îl lăsa să consoleze toate Ariadnele^[62] seduse la sfârșitul vacanței. Goupil devora astfel firimiturile supeurilor rafinate^[63] pe care le aranjase.

— Dacă eram cu nepotul bătrânului, nu mă puneam eu să împart moștenirea cu Dumnezeu,

replică secretarul dezvelindu-și dinții rari, negri și amenințători, într-un rânjel hidos.

Chiar atunci, Minoret-Levrault junior, grefierul de la Judecătoria de Pace, își ajunse din urma soția care o însoțea pe doamna Crémière, soția perceptorului din Nemours. Acest personaj, unul dintre cei mai aprigi burghezi din orașel, semăna cu un tătar: avea ochii mici și rotunzi ca bobitele de măceș sub o frunte teșită, părul creț, tenul unsuros, urechile mari, fără margine, o gură aproape fără buze și barba rară. Gesturile lui aveau blândețea nemiloasă a, cămătarilor, a căror purtare se bazează pe niște principii imuabile. Vorbea ca un om care și-a pierdut vocea. În fine, spre a-l zugrăvi și mai bine, e suficient să spunem că își punea fiica cea mare și soția să-i scrie diferitele copii ale sentințelor judecătorești.

Doamna Crémière era o femeie grasă de un blond îndoielnic, cu obraji numai pistrui, cu rochiile cam prea strânse pe corp, bună prietenă cu doamna Dionis, și care trecea drept o persoană cultă, pentru că citea romane. Această femeie interesată de bani în ultimul grad, cu pretenții de eleganță și de inteligență, aștepta moștenirea unchiului său pentru *a-și crea un anumit gen*, pentru a-și împodobi salonul și a primi burghezia din localitate; asta fiindcă soțul ei nu voia să audă de lămpile Carcel^[64], de litografii și de multe alte fleacuri pe care le vedea în casa soției notarului. Îi era nespus de teamă de Goupil, care pândeă și difuza *capsulinghetele* ei (așa traducea ea *lapsus linguae*). Într-o zi, doamna Dionis îi spusese că nu mai știe ce apă de gură să întrebuințeze.

— Ia niște licoare cu opiu^[65], o sfătuiuse ea.

Aproape toate rudele colaterale ale bătrânului doctor Minoret se adunaseră în piață, și importanța evenimentului care le pusese pe foc era resimțită de atât de multă lume încât grupurile de țărani și de țărânci cu umbrelele lor roșii, purtând straie în culorile acelea țipătoare care realizează o imagine

atât de pitorească în zilele de sărbătoare de-a lungul drumurilor, aveau ochii ațintiți asupra moștenitorilor lui Minoret. În orășelele care ocupă un loc de mijloc între târgurile mari și orașe, cei care nu se duc la biserică stau în piață. Se discută tot soiul de afaceri. La Nemours, ceasul slujbei era și cel al unei burse săptămânale la care luau parte, adeseori, stăpânii locuințelor răspândite pe o rază de o jumătate de leghe. Așa se explică coaliția țăranilor împotriva burghezilor cu privire la prețul alimentelor și al mâinii de lucru.

— Dar tu ce-ai fi făcut? îl întrebă stăpânul din Nemours pe Goupil.

— M-aș fi străduit să-i fiu tot atât de folositor ca aerul pe care îl respiră. Că, la drept vorbind, nici n-ați prea știut cum să vă dați pe lângă el! Cu o moștenire trebuie să le porți cu tot atâta grijă ca și cu o femeie frumoasă, că de', altfel zboară amândouă. Dacă stăpâna mea ar fi pe aici, continuă el, v-ar spune cât de justă este această comparație.

— Dar domnul Bongrand mi-a zis și mai adineauri să nu fim neliniștiți, răspunse grefierul de la Judecătoria de Pace.

— Oh! există o mie și una de feluri de a rosti asta, replică Goupil râzând. Tare aș mai fi vrut să-l aud și eu pe șmecherul ăsta, de judecător de pace! Dacă n-ar mai fi nimic de făcut; dacă, stând și eu, ca el, toată ziua la unchiul dumneavoastră, aș ști că totul e pierdut, v-aș spune: — Nu vă fie teamă de nimic!

Rostind această ultimă frază, Goupil avu un surâs atât de comic, cu o semnificație atât de limpede, încât moștenitorii bănuiră că grefierul fusese indus în eroare de șiretul de judecător de pace. Perceptorul, un bărbat mic și îndesat, cu totul neînsemnat ca om, așa cum trebuie să fie un perceptor, și tot atât de mărginit pe cât își poate dori o femeie inteligentă să fie soțul ei, îi trânti cu

furie, lui Massin, care se număra și el printre moștenitori:

— Ți-am spus eu doar!

Cum oamenii cu două fețe le atribuie întotdeauna celorlalți duplicitatea lor, Massin îl privi strâmb pe judecătorul de pace, care, lângă biserică stătea de vorbă, în clipa aceea, cu marchizul du Rouvre^[66], unul dintre vechii săi clienți.

— Dac-aș fi sigur de treaba asta! zise el.

— Ați zădărnici protecția pe care o acordă marchizului du Rouvre, împotriva căruia s-a emis un mandat de arestare, și pe care îl *unge* acum cu sfaturile sale, spuse Goupil strecurând în mintea grefierului un gând de răzbunare. Dar să fiți supus cu șeful dumneavoastră; este un om viclean, probabil că are o oarecare influență asupra unchiului dumneavoastră și mai poate să-l împiedice să-și lase Bisericii toată averea.

— Ei și! Că n-om muri din asta! glăsui Minoret-Levrault deschizându-și tabachera lui cea uriașă.

— Dar nici n-o să trăiți din ea, insistă Goupil, făcându-le pe cele două femei să se înfioare, pentru că mai iute decât soții lor, ele înțelegeau de ce lucruri avea să le lipsească pierderea acestei succesiuni, mai toate moștenirile ducând la sporirea unei bunăstări. Las' că o să înecăm acest mic necaz în valuri de șampanie, sărbătorind reîntoarcerea lui Désiré, nu-i așa, grăsanule? adăugă el lovindu-l pe colos pe pântec și invitându-se astfel singur, de teamă să nu fie uitat.

Poate că înainte de a trece mai departe, oamenii cărora le plac lucrurile exacte vor fi bucuroși să afle aici, de la bun început, un fel de inventar, destul de necesar, de altminteri, spre a cunoaște gradele de rudenie care îi legau pe acești trei capi de familie sau pe soțiile lor, de bătrânul atât de brusc convertit. Încrucișările de neamuri, în provincie, pot constitui adeseori subiectul unor cugetări pline de învățăminte.

La Nemours nu există decât trei sau patru familii nobile mai puțin importante, chiar necunoscute; printre acestea cea mai strălucită era pe atunci familia Portenduère^[67]. Aceste familii exclusive îi frecventează pe nobilii care au pământuri și castele prin împrejurimi, precum cei din familia d'Aiglemont^[68], stăpâni ai frumoasei moșii Saint-Lange, și marchizul du Rouvre, ale cărui bunuri, împovărate de ipoteci, erau pândite de burghezi. Nobilii din oraș n-au avere. Toate bunurile doamnei de Portenduère se reduceau la o fermă, cu un venit anual de patru mii șapte sute de franci, și la casa ei din oraș. În fața acestui minuscul cartier Saint-Germain se grupează vreo zece bogătani, foști morari, comercianți retrași din afaceri, în sfârșit, o burghezie în miniatură sub care se agită micii negustori detailiști, proletarii și țăranii. Ca și în cantoanele elvețiene și în mai multe alte ținuturi mici, această burghezie oferă spectacolul curios al răspândirii câtorva familii autohtone, de origine galică, poate, care ajung să stăpânească un teritoriu, invadându-l și făcând ca aproape toți locuitorii să fie uniți prin legături de rudenie. Sub Ludovic al XI-lea, epocă în care Starea a Treia a izbutit să-și facă din porecle nume autentice dintre care unele s-au amestecat cu cele ale feudalilor^[69], burghezia din Nemours se compunea din Minoret, Massin, Levrault și Crémère. Pe timpul lui Ludovic al XIII-lea^[70], aceste patru familii dădeau naștere unor Massin-Cremiere, Levrault-Massin, Massin-Minoret, Minoret-Minoret, Crémère-Levrault, Levrault-Minoret-Massin, Massin-Levrault, Minoret-Massin, Massin-Massin, Crémère-Massin, toate aceste nume fiind împeștrite cu *junior*, cu *fiul cel mare*, eu Crémère-François, Levrault-Jacques, Jean-Minoret, precizări în stare să-l înnebunească și pe un Anselme^[71] al poporului, dacă poporul ar avea vreodată nevoie de genealogiști. Variațiile

acestui caleidoscop familial cu patru elemente se complicau atât de tare prin nașteri și căsătorii, încât arborele genealogic al burghezilor din Nemours i-ar fi pus în încurcătură chiar pe benedictinii redactori ai Almanahului de la Gotha^[72], cu toată știința atomistică cu care alcătuiesc zig-zagurile diferitelor alianțe germane. Cei din clanul Minoret deținură multă vreme tăbăcăriile, Crémière-ii, morile, Massin-ii, comerțul, în timp ce membrii familiei Levrault rămaseră fermieri. Din fericire pentru regiunile, aceste patru trunchiuri se despărțeau în mai multe ramuri^[73], în loc să se adâncească, sau dădeau lăstari prin expatrierea copiilor plecați să-și caute norocul pe aiurea: există mai mulți Minoret fabricanți de cuțite la Melun, câțiva Levrault la Montargis, niște Massin la Orléans și unii Crémière ajunși persoane de vază la Paris. Foarte diferite sunt și destinele acestor albine care au părăsit stupul matcă. Massin-ii bogați angajează obligatoriu muncitori Massin, tot așa cum în slujba Austriei și a Prusiei există prinți germani. Același departament îl vede pe un Minoret milionar păzit de un Minoret soldat. Fiind de un sânge și purtând același nume, aceste patru suveici țesuseră, fără întrerupere, o pânză omenească din care fiecare fâșie devenise rochie sau șervet, batist splendid sau căptușeală grosolană. Același sânge în capete, în picioare sau în inimi, în mâini pricepute, într-un plămân bolnav sau sub o frunte de geniu. Credincioși tradiției, șefii clanurilor continuau să locuiască în micul orășel în care legăturile de rudenie slăbeau sau se strângeau în funcție de evenimentele reprezentate de acest ciudat *cognomonism*^[74]. În orice țară v-ați duce, schimbați numele și veți regăsi fenomenul, dar lipsit de poezia pe care i-a imprimat-o Feudalitatea și pe care Walter Scott^[75] a evocat-o cu atâta talent, în scrierile sale. Să ne ridicăm privirile încă puțin mai

sus, să examinăm omenirea de-a lungul istoriei. Toate familiile nobile din secolul al unsprezecelea, astăzi dispărute aproape toate, cu excepția dinastiei regale a Capețienilor^[76], au colaborat, prin forța lucrurilor, la nașterea unui Rohan, a unui Montmorency, a unui Bauffremont, a unui Moriemart^[77] de astăzi; în sfârșit, toate se vor regăsi, în mod inevitabil, în sângele celui din urmă gentilom cu adevărat gentilom. Altfel spus, orice burghez este vărul altui burghez, orice nobil este vărul altui nobil. După cum ne arată și sublima pagină a genealogiilor biblice, într-o mie de ani, trei familii, Sem, Ham și Iafet, pot acoperi tot pământul cu descendenții lor^[78]. O familie poate deveni o națiune și, din păcate, o națiune poate redeveni o singură familie. Ca dovadă e de ajuns să aplicăm la cercetarea strămoșilor și a neamului lor, pe care impui îl face să crească într-o retrogradă progresie geometrică multiplicată prin ea însuși, calculul acelui înțelept care, cerându-i unui rege persan, drept răsplată că inventase șahul, un spic de grâu pentru primul pătrat al tablei și, dublând mereu numărul spicelor, demonstra că întreg regatul tot n-ar ajunge pentru a-l putea plăti^[79]. Rețeaua nobilimii întrepătrunsă de rețeaua burgheziei, antagonismul dintre cele două soiuri de sânge diferite, apărute unul de instituțiile imobile, celălalt de activa perseverență a muncii și de șiretenia comerțului, a dus la Revoluția din 1780. Cele două soiuri de sânge aproape reunite stau astăzi față în față cu rudele lor colaterale lipsite de moștenire.^[80] Oare ce vor face? Viitorul nostru politic depinde în cea mai mare măsură de răspunsul dat la această întrebare.

Familia celui care, în timpul lui Ludovic al XV-lea, se numea Minoret, pur și simplu, era atât de numeroasă încât unul dintre cei cinci copii, acel Minoret a cărui intrare în biserică făcuse vâlvă, plecase să-și caute norocul la Paris și nu se mai

arătase decât arareori în orașul natal, unde se reîntoarse, fără îndoială, pentru a-și lua partea de moștenire ce îi revenea la moartea bunicilor săi. După ce suferise mult, ca toți tinerii cu o voință dârză ce vor să-și câștige un loc în lumea strălucitoare a Parisului, fiul lui Minoret își croi o soartă mai frumoasă chiar decât și-o visase, poate, la început; căci se consacră mai întâi medicinei, una dintre acele profesii care cer talent și noroc, dar mai mult noroc decât talent. Ajutat de Dupont de Nemours^[81], împrietenindu-se, printr-o fericită întâmplare, cu abatele Morellet^[82] căruia Voltaire îi spunea *Mords-les* (*Mușcă-i*), protejat de enciclopediști, doctorul Minoret se numără printre adepții fanatici ai marelui doctor Bordeu^[83], prietenul lui Diderot. D’Alambert, Helvetius, baronul d’Holbach, Grimm^[84], în fața cărora apărea ca un băiețaș, ajunseră fără îndoială, ca și Bordeu, să se intereseze de soarta lui Minoret care, prin 1777 avea o clientelă destul de frumușică, formată din dești, enciclopediști, senzualiști, materialști, sau cum doriți să-i numiți pe bogații filosofi din acea vreme. Deși nu era un șarlatan, Minoret inventă vestitul balsam Lelièvre^[85], atât de lăudat de *Mercur de France*^[86], și a cărei reclamă se afla în permanență pe ultima pagină a acestui ziar, organ săptămânal al enciclopediștilor. Farmacistul Lelièvre, un om ingenios, văzu o afacere bănoasă în preparatul respectiv – în timp ce Minoret nu văzuse decât un produs demn de a fi înscris în Codex – și împărți cinstit beneficiile realizate cu doctorul, elev al lui Rouelle^[87] în domeniul chimiei, după cum era discipolul lui Bordeu în medicina. Oricine ar fi devenit materialist și pentru mai puțin. Doctorul se căsătorii din dragoste, în 1778, pe când era la moda *Noua Eloiză*^[88]; și când oamenii se căsătoreau, uneori, din dragoste, cu fiica faimosului clavecinist Valentin Mirouët, o muziciană celebră, plăpândă și delicată, pe care

Revoluția o ucise. Minoret îl cunoștea foarte bine pe Robespierre, care obținuse, odinioară, grație doctorului, o medalie de aur pentru o disertație cu următorul subiect: *Care este originea opiniei care extinde asupra unei întregi familii o parte din rușinea legată de pedepsele infamante pe care le ispășește un vinovat? Această, opinie este oare, mai curând vătămătoare decât utilă? În cazul în care răspunsul ar fi afirmativ, care ar fi mijloacele de a preveni inconvenientele ce rezultă de aici?* Academia regală de științe și de arte din Metz, din care făcea parte Minoret, păstrează, probabil, această disertație în original^[89]. Cu toate că, datorită acestei prietenii, soția doctorului nu avea de ce să-i fie frică, atât de teamă îi era să n-ajungă și ea pe eșafod încât groaza ei de nestăpânit înrăutăți aneurismul^[90] provocat de prea marea sa sensibilitate. În ciuda tuturor măsurilor de precauție luate de un bărbat care își adora soția, Ursule se întâlnește pe drum cu cotiga plină de condamnați, printre care se află și doamna Roland^[91], și vederea acestora îi provocă moartea. Plin de slăbiciune față de Ursule a lui, care dusesese viața unei femei elegante și pretențioase, căreia el nu-i refuzase nimic, Minoret rămase aproape sărac după dispariția soției sale. Robespierre îl numi medicul șef al unui spital.

Deși pe vremea discuțiilor însuflețite iscate de doctrina lui Mesmer^[92], numele lui Minoret dobândise o faimă care îl purtase, din când în când, până la urechile rudelor sale, Revoluția a fost un factor atât de dizolvant și a destrămat în atare măsură legăturile de familie încât, în 1813, la Nemours nici nu se mai știa de existența doctorului; numai o întâlnire neașteptată îi făcuse să nutrească gândul de a se reîntoarce, ca iepurii, să moară în bârlogul lui.

Străbătând Franța, unde privirea obosește repede dată fiind monotonia câmpiilor, cine n-a cunoscut

plăcerea încântătoare de a zări, din vârful unei coline, la poalele ei sau la vreo cotitură, deși ea te făcea să te aștepți mai curând la un peisaj arid, o vale răcoroasă udată de un râu și un orașel adăpostit sub stâncă, asemenea unui stup în scorbura unei sălcii bătrâne? Auzind strigătul surugiului care merge pe lângă cai, îți pieri somnul și admiri – ca pe un vis în timpul visului – o priveliște. Încântătoare care devine pentru călător exact ceea ce este pentru un cititor pasajul remarcabil al unei cărți, o cugetare strălucită a naturii. Aceasta este senzația pe care o ai, văzând deodată orașul Nemours atunci când vii dinspre Bourgogne, zărești încercuit de stânci pleșuve, cenușii, albe, negre, cu forme ciudate, cum sunt multe în pădurea de la Fontainebleau; peste ele se înalță arbori răzleți care se profilează limpede pe cer dând acestui soi de zid năruit un aspect cu totul rustic. Aici se termină lunga colină împădurită care de la Nemours la Bourron se târăște de-a lungul drumului. La baza acestui circ inform se întinde o pajiște prin care curge râul Loing forumul iazuri cu mici căderi de apă. Peisajul agreabil de pe lângă drumul dinspre Montargis seamănă cu un decor de operă, atât îi sunt de studiate efectele. Într-o dimineață, pe când se întorcea în mare grabă la Paris de la un bolnav bogat care îl chemase în Bourgogne, doctorul, uitând să spună la popasul anterior pe ce anume drum dorește să o ia, se trezi, fără voia lui, la Nemours și revăzu, între două picoteli, priveliștea în mijlocul căreia își petrecuse copilăria. Doctorul pierduse, pe atunci, mai mulți dintre vechii săi prieteni. Sectarul Enciclopediei fusese martorul convertirii lui La Harpe^[93], îi înmormântase pe Lebrun-Pindare^[94], pe Marie-Joseph de Chénier^[95] pe Morellet^[96] și pe doamna Helvétius^[97]. Asista – ca sa zicem așa – la căderea lui Voltaire, atacat de Geoffroy^[98], continuatorul lui Fréron^[99]. Se gândea, deci, să se pensioneze. Iată de

ce, atunci când diligența se opri în partea de sus a Străzii Mari din Nemours, se interesă despre ce se întâmplase cu familia sa. Minoret-Levrault în persoană veni să-l vadă pe doctor, care recunoscu în stăpânul poștei pe fiul fratelui său mai mare. Nepotul îi prezentă pe soția sa, singura fiică a lui Levrault Crémère, care îi lăsase, cu doisprezece ani în urmă, poșta și cel mai frumos han din Nemours.

— Ia zi, nepoate, spuse doctorul, mai am și alți moștenitori?

— Mătușa mea Minoret, sora dumitale, s-a căsătorit cu un Massin-Massin.

— A, da, intendentul de la Saint-Lange.

— A murit văduvă, lăsând doar o fiică, măritată de curând cu un Crémère-Crémère, un băiat tare drăguț, deocamdată fără nicio slujbă.

— Bine! e nepoata mea directă. Or, cum fratele meu, marinarul, a murit holtei, și cum căpitanul Minoret a fost ucis la Monte-Legino iar pe mine mă vedeți aici, asta înseamnă că nu mai există alte neamuri din partea tatălui meu. Dar am cumva vreo rudă dinspre mama? Mama era din familia Jean-Massin-Levrault.

— Din neamul Jean-Massin-Levrault, răspunse Minoret-Levrault, n-a mai rămas decât o Jean-Massin căsătorită cu domnul Crémère-Levrault-Dionis, un negustor de furaje mort pe eșafod. Soția lui a murit de amărăciune, ruinată, lăsând o fiică măritată cu un Levrault-Minoret, fermier la Montereau, care o duce bine; și fata lor a luat, de curând, un Massin-Levrault, secretar de notar la Montargis, unde taică-su lucrează ca lăcătuș.

— Înțeleg că nu duc lipsă de moștenitori, rosti vesel doctorul, care dori să dea o raită prin Nemours în tovărășia nepotului său.

Unduindu-și apele, râul Loing străbate orașul, străjuit, de-o parte și de alta, de grădini în terase și de case curățele al căror aspect exterior te face să crezi că fericirea sălășluiește aici mai degrabă

decât prin alte locuri. Când doctorul ieși din Strada Mare în strada Burghezilor, Minoret-Levrault îi arată proprietatea domnului Levrault, un bogat negustor de fierărie din Paris care, spunea el, se lăsase să se prăpădească.

— Uite, unchiule, casa asta frumoasă e de vânzare; are o grădină minunată care dă înspre râu.

— Hai să intrăm, zise doctorul, văzând, la capătul unei curți mici, pietruite, o casă înghesuită între zidurile celor două clădiri vecine, ascunse de pâlcuri de arbori și de plante agățătoare.

— E zidită pe pivnițe, rosti doctorul urcând pe scara foarte înaltă de la intrare, pe marginea căreia se aflau vase de faianță albă și albastră în care înfloreau atunci tot soiul de mușcate.

Tăiată, ca majoritatea caselor din provincie, de un coridor care duce din curte până în grădina din spate, locuința n-avea, în dreapta, decât un salon luminat de patru ferestre, două dând spre curte, două spre grădină; dar Levrault-Levrault construisese în locul uneia dintre aceste ultime ferestre intrarea într-o seră lungă, din cărămidă, ce se întindea până la râu, unde se termina printr-un oribil pavilion chinezesc.

— Bun! Dacă acopăr sera asta și pun parchet pe jos, zise bătrânul Minoret, o să pot să-mi instalez aici biblioteca și să transform construcția asta ciudată într-un birou frumos.

De cealaltă parte a coridorului se afla, înspre grădină, o sufragerie având pereții tapisați cu o imitație de lac negru cu flori verzi și aurii, despărțit de bucătărie prin casa scării. Cu bucătăria, ale cărei ferestre zăbrelete dădeau spre curte, se comunica printr-un mic oficiu instalat în dosul scării. La etaj erau două apartamente iar deasupra lor câteva camere mansardate, cu lambriuri, destul de bune de locuit^[100]. După ce vizită foarte repede această casă acoperită cu spaliere verzi de sus și până jos, spre curte ea și

spre grădină, și care, lângă râu, avea o terasă încărcată eu vase de faianță, doctorul spuse:

— Da! Levrault-Levrault a cheltuit aici o groază de bani!

— Oh! ce contează la un om bogat cum a fost el, răspunse Minoret-Levrault. Îi plăceau tare mult florile; o prostie! — Ce câștig poți să ai de pe urma lor? zice nevastă-mea. Vedeți, a adus un pictor de la Paris să-i picteze *fresce* cu flori pe coridor. A pus peste tot oglinzi dintr-o bucată. Tavanele au fost refăcute cu stucaturi de jur împrejur, și astea costă șase franci piciorul^[101]. Sufrageria, parchetele, totu-i marchetărie, nebulie curată! Altfel, casa nu face cine știe ce.

— Ei bine, nepoate, ocupă-le de cumpărarea ei, și înștiințează-mă; uite adresa mea. Restul îl privește pe notarul meu.

— Cine locuiește în casa din față? întrebă el ieșind pe ușă.

— Unii din emigrație! răspunse stăpânul poștei, un cavaler de Portenduère.

După cumpărare, în loc să se mute el în casă, ilustrul doctor îi scrisese nepotului s-o închirieze. Aceasta Folie-Levrault^[102] fu locuită de notarul din Nemours care își vându atunci slujba lui Dionis, primul sau secretar și care muri doi ani mai târziu, lăsându-i pe cap doctorului o casă de închiriat, tocmai în vremea când soarta lui Napoleon se hotăra prin împrejurimi. Moștenitorii doctorului, gata să se lase cuprinși de iluzii, luaseră dorința lui de a se reîntoarce în orașelul natal drept capriciul unui om bogat și îi cuprindea disperarea la gândul că el avea, la Paris, alte legături sufletești care îl puteau reține acolo, lipsindu-i de moștenire. Totuși, soția lui Minoret-Levrault profită de această ocazie ca să-i scrie doctorului. Bătrânul îi răspunse că imediat ce se va semna pacea și drumurile nu vor mai fi înțesate de soldați, circulația redevenind normală, va veni locuiască la Nemours. Sosi cu doi dintre clienții săi, arhitectul

azilurilor și un tapițer, care se ocupară de reparații, cu amenajările interioare și de transportul mobilierului. Doamna Minoret-Levrault propuse, ca păzitoare, pe bucătăreasa bătrânului notar decedat, pe care doctorul o primi imediat. Când moștenitorii afluă că unchiul Minoret avea, să locuiască în mod sigur, la Nemours, în ciuda evenimentelor politice apăsătoare resimțite mai ales în Gâtinas și Brie, familiile lor fură cuprinse de o curiozitate fără de margini, dar aproape legitimă. Oare unchiul era bogat? Era econom sau risipitor? Și ce-o să lase după moarte? O avere frumoșică sau nimic? Avea cumva rente viagere? Iată ce afluă, în cele din urmă, dar cu eforturi din cale afară de mari și făcând tot soiul de cercetări misterioase. După decesul soției sale, Ursule Mirouët, între 1789^[103] și 1813, doctorul, numit medic curant al împăratului în 1805, câștigase, probabil, foarte mult, dar nimeni nu știa exact ce avere are; ducea o viață simplă, nu cheltuia alți bani decât cei pentru o trăsură închiriată cu anul și pentru un apartament somptuos; nu primea niciodată și lua masa în oraș aproape întotdeauna. Îngrijitoarea lui, furioasă că nu-l însoțește la Nemours, îi spuse Zéliei Levrault, soția stăpânului poștei, că știa că doctorul are o rentă de paisprezece mii de franci înscrisă la fisc. Or, după ce exercitase timp de douăzeci de ani o profesiune pe care titlurile de medic șef al unui spital, de medic al împăratului și de membru al Institutului^[104] o făceau foarte bănoasă, această rentă de paisprezece mii de franci, rezultată din plasamente succesive, erau dovada unor economii de cel mult o sută șaiszeci de mii de franci! Faptul că doctorul nu pusese deoparte decât opt mii franci pe an, arăta că avusese de satisfăcut ori multe vicii, ori multe virtuți. Însă nici îngrijitoarea, nici Zélie nu putură să afle de ce avea doctorul o avere atât de modestă; Minoret, care fu foarte regretat de cei din cartierul său, era unul dintre oamenii cei mai generoși din

Paris și, ca și Larrey^[105], nu vorbea nimănui despre acțiunile sale de binefacere. Moștenitorii asistară deci, cu o vie satisfacție, la sosirea mobilierului bogat, și a bibliotecii foarte mari a unchiului lor, ofițer al Legiunii de onoare, numit de curând, de către rege cavaler al Ordinului Sfântul Mihail^[106], poate drept mulțumire fiindcă retrăgându-se din viața activă lăsa locul liber pentru vreun favorit. Dar, după ce arhitectul, pictorii, tapițerii aranjară totul cât mai confortabil cu putință, doctorul nu apărură. Doamna Minoret-Levrault, care îi supraveghea pe tapițer și pe arhitect de parcă ar fi fost vorba de propria ei casă, prin indiscreția unui tânăr trimis să aranjeze biblioteca află că doctorul creștea o orfană numită Ursule. Aceasta știre provocă o ciudată tulburare în orașul Nemours. În sfârșit, bătrânul sosi către mijlocul lunii ianuarie 1815 și se instalează pe furiș în casă, împreună cu o fetiță de zece luni și cu doica acesteia.

— Ursula nu poate fi fata lui, are șaptezeci și unu de ani! spuseră moștenitorii alarmați.

— Oricine o fi, completă doamna Massin, o să ne dea de furcă!^[107]

Doctorul o primi destul de rece pe nepoata lui dinspre partea mamei, al cărei soț cumpărase de curând funcția de grefier la Judecătoria de Pace; ei se încumetară, primii, să-i vorbească despre situația lor dificilă. Massin și soția sa nu erau bogați. Tatăl lui Massin, lăcătuș la Montargis, nevoit să apeleze la creditori, muncea la șaizeci și șapte de ani ca un tânăr și n-avea să-i lase fiului său nimic. Tatăl doamnei Massin, Levrault-Minoret, murise de inimă rea, la Montereau, în urma bătăliei de-acolo^[108], văzându-și ferma în flăcări, lanurile pustiite și vitele ucise.

— N-o să apucăm nimic de la unchiul tău, îi zise Massin soției sale, însărcinată a doua oară.

Doctorul le dădu în taină zece mii de franci, cu ajutorul cărora grefierul de la Judecătoria de Pace,

prieten cu notarul și cu portărelul din Nemours, începu să împrumute bani cu camătă și se pricepu atât de bine să-i jupoaie pe țăranii din împrejurimi, încât Goupil spunea că Massin are acum un capital, de care nu știa nimeni, în valoare de aproape optzeci de mii de franci.

Cât privește pe cealaltă nepoată, prin relațiile sale de la Paris doctorul aranjă ca să i se încredințeze percepția din Nemours lui Crémière și depuse el însuși cauțiunea necesară. Cu toate că Minoret-Levrault n-avea nevoie de nimic, Zélie, invidioasă, văzând generozitatea unchiului față de cele două nepoate, îi prezentă pe fiul ei, în vârstă de zece ani, pe care avea să-l trimită într-un colegiu la Paris unde, spunea ea, învățătura costă foarte scump. Medic al lui Fontanes^[109], doctorul obținu o jumătate de bursă la colegiul Louis-le-Grand pentru nepotul său care fu înscris în clasa a patra.

Oameni din cale afară de banali, Crémière, Massin și Minoret-Levrault fură judecați fără drept de apel de către doctor chiar din primele două luni, în timpul cărora se dovediră mult mai interesați de moștenire decât de persoana doctorului. Oamenii mânați de instinct au dezavantajul, față de oamenii conduși de rațiune, că li se ghicesc gândurile foarte repede: acțiunile dictate de instinct sunt prea naturale, și se adresează prea evident ochilor ca să nu fie observate de îndată; în timp ce, pentru a pătrunde născocirile minții e nevoie de o inteligență egală de ambele părți. După ce cumpără recunoștința moștenitorilor săi și, ca sa zicem așa, le închise gura, doctorul, șiret din fire, se folosi ca pretext de ocupațiile și de tabieturile sale, ca și de grija pentru micuța Ursule, ca să nu-i primească, fără a-i opri, totuși, să-i vină în casă. Îi plăcea să ia masa de unul singur, se culca și se scula târziu; venise în orașul natal ca să afle aici liniștea și singurătatea. Aceste capricii ale unui bătrân părură destul de firești, așa că moștenitorii lui se

mulțumiră să treacă pe la el duminica, între orele unu și patru; doctorul încercă să pună capăt și acestor vizite săptămânale, spunându-le:

— Să nu veniți să mă vedeți decât când o să aveți nevoie de mine.

Fără a refuza să dea consultații în cazuri grave, mai ales celor nevoiași, doctorul nu voi să devină medicul micului spital din Nemours și declară că nu-și va mai exercita profesiunea.

— Am omorât destui oameni, îi zicea el râzând preotului Chaperon care, știind că este un om generos, pleda în favoarea săracilor.

— E un om tare ciudat! Aceste cuvinte spuse despre doctorul Minoret fură răzbunarea nevinovată a unor mândrii jignite, fiindcă medicul își alcătui o societate formată din oameni care merită să fie puși față în față cu moștenitorii. Or, burghezii care se credeau demni să facă parte din anturajul unui om decorat cu ordinul Sfântului Mihail nutreau împotriva doctorului și a celor pe care îi accepta în preajma sa e invidie care, din păcate, avu urmări.

Printr-o ciudățenie ce ar putea fi explicată cu ajutorul proverbului: *extremele se atrag*, doctorul materialist și preotul din Nemours deveniră foarte repede prieteni. Bătrânului îi plăceau foarte mult tablele, joc preferat al membrilor clerului, și abatele Chaperon juca la fel de bine ca și medicul. Tablele creară, deci, o primă legătură între ei. Apoi, Minoret era milostiv, iar preotul din Nemours era un adevărat Fénelon^[110] al regiunii Gâtinais. Amândoi aveau o cultură variată, în tot orașul Nemours numai slujitorul Domnului îl putea deci înțelege pe ateu. Pentru a se certa, doi oameni trebuie, în primul rând, să se înțeleagă. Ce plăcere poți avea adresând cuvinte înțepătoare cuiva care nu le simte? Medicul și preotul aveau prea mult bun gust și trăiseră într-o societate prea aleasă ca să nu-i respecte preceptele, așa că reușiră să poarte acel mic război atât de necesar unei conversații.

Fiecare ura părerile celuilalt dar îi prețuia caracterul. Dacă atari contraste, dacă astfel de simpatii n-ar constitui clementele vieții noastre interioare, n-ar trebui oare să ne pierdem orice nădejde privind societatea care, mai ales în Franța, cere un antagonism oarecare? Nu din lupta de idei ci din opoziția dintre caractere se nasc antipatiile. Abatele Chaperon^[111] a fost, deci, primul prieten al doctorului la Nemours. Acest cleric, pe atunci în vârstă de șaiszeci de ani, era preotul orașelului de când se restabilise cultul catolic^[112]. Din atașament pentru cei pe care îi păstorea, refuzase funcția de vicar al diocezei. Indiferenții în materie de religie îi erau recunoscători, iar credincioșii îl iubeau și mai mult pentru acest gest. Astfel, venerat de enoriașii săi, stimat de populație, preotul făcea binele fără a se interesa de părerile religioase ale celor nenorociți. Casa sa parohială, mobilată doar cu lucrurile strict necesare vieții, era rece și goală ca locuința unui om avar. Zgârcenia și mila se manifestă asemănător: oare mila nu-și aduna în ceruri bogăția pe care avarul și-o strânge pe pământ? Abatele Chaperon se certa cu îngrijitoarea sa pentru banii cheltuiți, cu mult mai aprig decât Gobseck^[113], dacă acest vestit evreu a avut vreodată o slujnică. Acest preot atât de bun își vindea adeseori cataramele de argint de la pantofi și de la pantaloni pentru a-i ajuta pe săracii care îl găseau fără niciun ban. Văzându-l cum iese din biserică cu pantalonii prinși de bretele cu nasturi, femeile credincioase din oraș se duceau să ia cataramele preotului de la ceasornicarul-bijutier din Nemours și-l dojeneau pe duhovnic când i le aduceau înapoi. Preotul nu-și cumpăra niciodată nici lenjerie, nici haine și își purta îmbrăcămintea până când ajungea să fie bună de aruncat. Rufăria sa, îngroșată de atâtea cârpituri, îi rănea pielea ca un ciliciu. Doamna de Portenduère sau alte inimi milostive se înțelegeau atunci cu îngrijitoarea sa ca să schimbe lenjeria și hainele vechi cu altele noi, în timpul

noptii, preotul nedându-și întotdeauna seama, imediat, de înlocuirea lor. Mânca în farfurii de cositor cu tacâmuri simple de metal. Când primea diaconii și preoții din regiune, în zilele de sărbătoare – e una dintre obligațiile clericilor din provincie – împrumuta argintăria, șervetele și fețele de masă de la prietenul său, ateul.

— Argintăria mea e mântuirea lui, spunea atunci doctorul.

Aceste fapte bune, descoperite mai devreme sau mai târziu și întotdeauna însoțite de încurajări spirituale, erau săvârșite cu o naivitate sublimă. Acest mod de viață era cu atât mai plin de merit cu cât abatele Chaperon era un om cu însușiri alese, a cărui erudiție era pe cât de vastă pe atât de variată. Finețea și eleganța lui, tovarășe nedespărțite ale simplității, puneau în valoare o elocință demnă de un prelat. Felul său de a se purta, caracterul și moravurile lui făceau ca relațiile cu el să aibă savoarea încântătoare a tot ceea ce este spiritual și candid la un om inteligent. Bun prieten cu gluma, în saloane nu era niciodată preot. Până la sosirea lui Minoret, își ascunsese cunoștințele fără părere de rău; dar poate că-i fu recunoscător doctorului că face apel la ele. Când venise la Nemours, preotul avea o bibliotecă destul de frumoasă și o rentă de două mii de livre; în 1829 nu mai poseda decât veniturile parohiei, împărțite și de aproape în întregime, în fiecare an. Cum dădea sfaturi excelente în problemele delicate sau în caz de nenorocire, multe persoane care nu se duceau la biserică să afle acolo mângâiere, luau drumul prezbiteriului ca să caute acolo un sfat. Pentru a desăvârși acest portret moral e de ajuns o mică relatare. Unii țărani, e drept, mai rar, dar, în orice caz, niște oameni răi, spuneau că sunt urmăriți de fisc sau puneau să fie urmăriți în mod fictiv, spre a stimula mila abatelui Chaperon. Își mințeau soțiile care, văzându-și casa amenințată cu exproprierea și vitele sechestrate, îl înșelau pe bietul preot cu

lacrimile lor nevinovate; el le găsea atunci cele șapte sau opt sute de franci ceruți cu care țăranul cumpăra o bucată de pământ. Când niște epitropi, oameni mai cuvioși, îi dezvăluiră abatelui Chaperon înșelătoria, rugându-l ea altădată să le ceară părerea spre a nu mai fi victima cupidității, el le spuse: – Poate că țăranii ăștia ar fi făcut fapte condamnabile ca să dobândească bucata aceea de pământ; nu înseamnă oare să faci bine, fie și împiedicându-i pe alții să facă rău?

Probabil că unii cititori ar dori să afle schițat aici portretul acestui om, remarcabil și prin faptul că științele și literele nu-i alteraseră câtuși de puțin inima sau mintea. La șaiszeci de ani, abatele Chaperon avea părul complet alb, atât de mult purtase povara suferințelor altora și în atare măsură fusese încercat de evenimentele din timpul Revoluției. Închis în două rânduri pentru că refuzase să depună jurământul, de două ori rostise – ca să folosim expresia lui – rugăciunea *In manus*^[114]. Era de talie mijlocie, nici gras, nici slab. Chipul său plin de zbârcituri foarte adânci, palid, reținea privirile în primul rând prin trăsăturile sale liniștite și prin puritatea contururilor care păreau înconjurate de lumină. Fața unui om virtuos are ceva radios. Ochii căprui, cu pupilele pline de viață, însuflețeau acest chip cu trăsături neregulate, cu o frunte lată. Privirea sa avea asupra celorlalți o putere deosebită, explicabilă printr-o bunătate care nu excludea forța. Arcadele ochilor formau parcă două bolți umbrite de sprâncene groase, încărunțite, care nu te înfricoșau. Cum îi lipseau mulți dinți, gura îi era deformată și obrajii scofâlciți; această schimbare a gurii nu era, totuși, lipsită de grație și ridurile sale, pline de blândețe, păreau că îți surâd. Deși nu suferea de gută, avea picioarele atât de sensibile, mergea atât de greu încât, în orice anotimp, purta pantofi din piele de vițel. Moda pantalonilor lungi nu i se părea potrivită unui preot, așa că se îmbrăca întotdeauna

cu pantaloni de postav până sub genunchi, și cu ciorapi groși de lână neagră, împlețiți de îngrijitoarea lui. Nu ieșea niciodată în sutană, ci într-o redingotă cafenie și continua să păstreze tricornul, purtat cu mult curaj chiar în zilele cele mai grele din trecut. Bătrânul acesta nobil și frumos, al cărui chip era înfrumusețat de seninătatea unui suflet fără prihană, avea să aibă o atât de mare influență asupra faptelor și oamenilor din povestirea de față încât era necesar să pornim de la sursa autorității sale.

Minoret primea trei ziare: unul liberal, unul ministerial, unul ultraregalist^[115], câteva publicații periodice precum și ziare cu caracter științific, ale căror colecții îi sporeau biblioteca. Ziarele, relațiile cu enciclopediști și cărțile constituiră tot atâtea motive de atracție pentru un fost căpitan din regimentul Royal-Suédois, domnul de Jordy^[116], un gentilom adept al lui Voltaire, un holtei tomnatic care își ducea viața cu ajutorul unei pensii de o mie șase sute de franci și a unei rente viagere. După ce citise *gazetele*, mai multe zile la rând, prin intermediul preotului, domnul de Jordy găsi potrivit să se ducă să-i mulțumească doctorului. Chiar de la prima vizită bătrânul căpitan, fost profesor la Școala Militară, îl cuceri pe bătrânul medic, care se și grăbi să-i întoarcă vizita. Domnul de Jordy, un om mic de statură, slab și uscățiv, dar cu sângele clocotind în vine, în ciuda chipului său foarte palid, îi atrăgea privirile, în primul rând, prin fruntea sa frumoasă aidoma celei a lui Carol al XII-lea^[117], deasupra căreia își purta părul tuns scurt ca și regele soldat. Ochii săi albaștri, care te-ar fi făcut să spui: „Dragostea a lăsat urme pe aici”, niște ochi nespuse de triști, impresionau de la prima privire, întrezărindu-se în ei amintiri pe care le ținea, de altminteri, atât de tănuite încât niciodată prietenii săi nu putură surprinde nici vreo aluzie la viața lui trecută, nici vreuna dintre acele exclamații pe care ți le smulge o asemănare între

nenorociri. Își ascundea taina dureroasă a trecutului sub o veselie filosofică; însă, atunci când se credea singur, gesturile sale, amorțite de o încetineală mai curând calculată decât senilă, vădeau gânduri de o tristețe statornică: iată de ce abatele Chaperon îl numise „creștinul fără să știe”. Purta întotdeauna haine de postav albastru: ținuta lui ușor bătoasă ca și îmbrăcămintea trădau vechile deprinderi impuse de disciplina militară. Glasul lui dulce și armonios mișca sufletul. Mâinile sale frumoase, chipul care îl amintea pe cel al contelui d’Artois^[118], arătând totodată și cât de fermecător fusese în tinerețe, făceau ca misterul vieții sale să pară și mai de nepătruns. Te întrebai, fără să vrei, ce nenorocire putuse să lovească frumusețea, curajul, grația, cultura și cele mai de preț calități ale inimii, reunite cândva în această ființă. Domnul de Jordy tresărea cum auzea numele lui Robespierre^[119]. Priza mult tutun și, lucru ciudat, renunța la acest obicei de dragul micuței Ursule care, din cauza mirosului, se îndepărta de el. De cum o cunoscuse pe fetiță, căpitanul se uită îndelung la ea cu priviri aproape pătimase. Îi plăceau atât de mult jocurile ei, se interesa în așa măsură de ea încât această afecțiune strânse și mai mult legăturile dintre el și doctor, care nu îndrăzni însă niciodată să-i spună: – „Și dumneata ți-ai pierdut copiii?” Sunt pe lume și oameni din aceștia, buni și răbdători ca el, care trec prin viață cu un gând amar în inimă și cu un surâs blând și dureros pe buze, ducând cu ei explicația enigmei fără a lăsa pe cineva să o afle, din mândrie, din dispreț, ca să se răzbune, poate, neavând pe nimeni altcineva care să-i mângâie și căruia să i se destăinuie decât pe Dumnezeu. În Nemours, unde venise, ca și doctorul, să moară liniștit, domnul de Jordy îi întâlnea doar pe preot, oricând la dispoziția enoriașilor săi, și pe doamna de Portenduère, care se culca la nouă seara. Așa că, renunțând să mai lupte, se culca și el devreme, în ciuda gândurilor

care îi chinuiau. A fost, deci, un mare noroc și pentru medic și pentru căpitan să întâlnească pe cineva care cunoscuse aceeași lume, vorbea aceeași limbă, cu care se puteau schimba tot soiul de idei și care se culca târziu. După o primă seară petrecută împreună, domnul de Jordy, abatele Chaperon și Minoret se simțiră atât de minunat încât preotul și militarul reveniră în fiecare seară la ora nouă, atunci când Ursule adormise și bătrânul era liber. Toți trei vegheau până la miezul nopții sau, uneori, până la ora unu.

În curând acest trio deveni un cvartet. Un alt om, ce cunoștea viața și care datora practicii proceselor indulgența, știința, bogăția ție observații, finețea, darul de a vorbi, pe care militarul, medicul și preotul le dobândiseră prin contactul lor cu sufletele, bolile și învățământul, judecătorul de pace întrezări desfătarea acestor seri și căută societatea doctorului. Înainte de a fi judecător de pace la Nemours, domnul Bongrand fusese, timp de zece ani, avocat, cu procedura la Melun, unde pleda el însuși, conform obiceiului în orașele în care nu exista barou. Văduv la patruzeci și cinci de ani, se simțea încă un om prea activ ca să nu mai facă nimic: solicitase, deci, postul vacant de la Judecătoria de Pace din Nemours, câteva luni înainte de instalarea doctorului. Ministrul de justiție este întotdeauna bucuros să găsească oameni cu experiență și mai ales oameni cu stare, ca să exercite aceasta importantă magistratură. Domnul Bongrand ducea o viață modestă la Nemours, cu cei o mie cinci sute de franci pe care îi câștiga aici, putând astfel să-și consacre veniturile fiului său, care învăța dreptul la Paris, studiind și procedura la celebrul avocat Derville^[120]. Domnul Bongrand semăna destul de bine cu un bătrân șef de serviciu pensionar: avea acel chip mai curând îngălbenit decât palid pe care procesele, decepțiile, dezgustul au lăsat urme, încrețit de gânduri ca și de permanentele contracții

familiale oamenilor obligați să nu spună totul; dar el era adeseori iluminat de surâsurile caracteristice acelor oameni care, rînd pe rînd, cred totul sau nu cred nimic, sunt obișnuiți să vadă și să audă totul fără să se mire, să pătrundă în prăpăstiile pe care interesul le deschide în adîncul inimilor. Sub părul mai mult decolorat decât alb, care se ondula înspre ceafă, avea o frunte de om ager la minte, a cărei culoare gălbuie se armoniza cu şuvițele părului său rar. Fața lui micuță îl făcea să semene și mai bine cu o vulpe, deoarece avea nasul scurt și ascuțit. Din gura lui mare, ca aceea a unor oratori în adevărați, țâșneau scânteii albe care făceau conversația atât de odioasă încât Goupil spunea cu răutate: „Ai nevoie, de o umbrelă ca să-l ascuți” Sau: „Plouă cu judecăți la Judecătoria de Pace” Ochii lui păreau vioi în spatele ochelarilor; dacă îi scotea însă, privirea ștearsă părea cea a unui prostănac. Deși era vesel din fire, aproape jovial chiar, prin ținuta lui își dădea puțin cam prea mult aerul unui om important, își ținea aproape întotdeauna mâinile în buzunarele pantalonilor și nu le scotea decât pentru a-și potrivi mai bine ochelarii printr-un gest aproape ironic care îi vestea o observație subtilă sau vreun argument fără replică. Gesturile, locvacitatea, aerele lui pretențioase dar nevinovate îl trădau pe fostul avocat de provincie; aceste defecte minore nu existau însă decât la suprafață; el le răscumpără printr-o bonomie dobîndită, pe care un moralist riguros ar numi-o o înclinație naturală spre superioritate. Amintea puțin de o vulpe și trecea și drept un om foarte șiret, nefiind lipsit de probitate. Șiretenia era consecința perspicacității sale. Dar nu sunt oare considerați șireți oamenii care prevăd un rezultat și se apără de cursele ce le-au fost întinse? Judecătorului de pace îi plăcea whist-ul, joc pe care căpitanul și doctorul îl știau și pe care preotul îl învăța repede.

Această mică societate își crea o oază în salonul lui Minoret. Medicul din Nemours, care nu era lipsit nici de cultură, nici de bună-creștere, și care cinstea în persoana lui Minoret una dintre personalitățile medicinei, fu și el primit aici; dar ocupațiile, oboseala, care îl obligau să se culce devreme pentru a se scula în zori îl împiedicau să vină tot atât de des ca cei trei prieteni ai doctorului. Întrunirea acestor cinci ființe superioare, singurele din Nemours care aveau cunoștințe destul de universale ca să se poată înțelege, explică repulsia bătrânului Minoret față de moștenitorii săi: avea să le lase averea, în schimb nu putea de fel să-i accepte în preajma sa. Fie că înțelesesă această nuanță, fie ca fură liniștiți de loialitatea, de binefacerile unchiului, stăpânul poștei, grefierul și perceptorul încetară, spre marea sa bucurie, să-l mai viziteze. Astfel încât șapte sau opt luni după instalarea doctorului la Nemours, cei patru vârstnici jucători de whist și de table formară o societate unită, exclusivă, și care fu pentru ei ca o frăție tomnatecă, nesperată, ale cărei bucurii fură cu atât mai apreciate. Familia aceasta de spirite alese găsi în Ursule, un copil adoptat de fiecare dintre membrii ei după gusturile sale: preotul se gândea la suflet, judecătorul de pace deveni curatorul ei, militarul intenționa să-i devină preceptor; iar cât despre Minoret, el era, în același timp, tată, mamă și doctor.

După ce se obișnuie cu atmosfera din Nemours, bătrânul își luă anumite obiceiuri și își orândui viața după tipicul oricărui orașel din provincie. Din cauza Ursulei, dimineața nu primea pe nimeni, nu invita pe nimeni la dejun; prietenii săi puteau veni pe la șase după amiaza rămânând la el până la miezul nopții. Primii sosiți găseau jurnalele pe masa din salon și le citeau în așteptarea celorlalți sau, alteori, porneau în întâmpinarea doctorului dacă era la plimbare. Aceste obiceiuri liniștite n-au fost pentru acest om de lume numai o necesitate a

bătrâneții, ci și un calcul înțelept și profund pentru ca fericirea să nu-i fie tulburată nici de curiozitatea neliniștită a moștenitorilor săi, nici de flecărelele orășelelor de provincie. Nu voia să-i acorde nimic schimbătoarei zeițe care e opinia publică, a cărei tiranie, una dintre nenorocirile Franței, avea să se instaureze și să facă din țara noastră una și aceeași provincie. Iată de ce, de îndată ce fetița fu înțărcată și începu să umble, doctorul îi dădu drumul bucătăresei recomandate de nepoata lui, doamna Minoret-Levrault, fiindcă descoperise că ea o ținea la curent pe soția stăpânului poștei cu tot ce se petrecea în casă.

Doica micii Ursule, văduva unui biet muncitor fără alt nume decât cel de botez și care venea de la Bougival^[121], își pierduse ultimul copil la șase luni, atunci când doctorul, știind că-i o femeie bună și cinstită, o luă drept doică, impresionat de nefericirea ei. Fără nicio avere, venită din Bresse unde familia ei trăia în mizerie, Antoinette Patris, văduva lui Pierre zis din Bougival, se atașă în mod firesc de Ursule, așa cum se leagă sufletește mamele de copilașii pe care îi alăptează. Această oarbă dragoste maternă se completă cu devotamentul ei față de doctor. Cunoscând intențiile acestuia, Antoinette învăță, pe ascuns, să gătească, deveni mai îngrijită, pricepută, și ținu seama de obiceiurile bătrânului. Avu o grijă meticuloasă pentru mobile și pentru locuință, într-un cuvânt fu neobosită. Doctorul nu voia numai ca viața lui particulară să fie ascunsă privirilor ci avea și motive pentru ca moștenitorii săi să nu fie la curent cu afacerile sale. Din al doilea an al instalării lui la Nemours nu se mai afla, deci, în locuința sa decât Bougival, pe a cărei discreție absolută putea conta; el își ascunse adevăratele motive sub acela atotputernic al economiei. Spre marea bucurie a moștenitorilor deveni avar. Fără ipocrizie și prin simpla influență a grijii și a devotamentului sau, Bougival, în vârstă de

patruzeci și trei de ani atunci când începe drama despre care va fi vorba, era îngrijitoarea doctorului și protejata sa, pivotul pe care se sprijinea totul în casă, într-un cuvânt, o femeie de încredere. Fusese numită Bougival din cauza imposibilității de a-i da persoanei sale prenumele de Antoinette, căci e un fapt cunoscut, numele și figurile ascultă de legile armoniei^[122].

Zgârcenia doctorului nu era o vorbă goală, dar ea avea un scop. Din 1817, el renunță la două ziare și își încetă abonamente la publicațiile periodice. Cheltuielile sale – tot orașelul putu să-și dea seama de asta – nu depășiră o mie opt sute de franci pe an. Ca mai toți bătrânii nu avea aproape deloc nevoie să-și cumpere lenjerie, pantofi sau haine. La fiecare șase luni se ducea la Paris, fără îndoială pentru a-și încasa și a-și plasa veniturile. În cincisprezece ani nu suflă o vorbă despre afacerile sale. Nu avu încredere în Bongrand decât după multă vreme; nu-i încredință proiectele sale decât după Revoluția de la 1830. Acestea erau singurele fapte din viața doctorului cunoscute pe atunci de burghezie și de moștenitorii săi. Cât privește părerile sale politice, cum pentru casă nu plătea decât un impozit de o sută de franci^[123], nu voia să știe de nimic și respingea în egală măsură subscripțiile regaliste și subscripțiile liberale. Oroarea lui binecunoscută pentru preoțime^[124] ca și deismul lui apreciau atât de puțin manifestările exterioare încât dădu afară un comis voiajor trimis de nepotul său Désiré Minoret-Levrault ca să-i propună un *Abate Meslier*^[125] și discursurile generalului Foy^[126]. Toleranța astfel înțeleasă le păru inexplicabilă liberalilor din Nemours.

Cei trei moștenitori colaterali ai doctorului, Minoret- Levrault și soția sa, domnul și doamna Massin-Levrault junior, domnul și doamna Crémère-Crémère, pe care îi vom numi pur și simplu Crémère, Massin și Minoret, dat fiind că

aceste deosebiri între omonime nu sunt necesare decât în Gâlinais; aceste trei familii, prea ocupate ca să-și creeze un alt cerc, se vedeau așa cum se văd oamenii în orașele mici. Stăpânul poștei dădea o masă mare la ziua de naștere a fiului său, un bal în timpul carnavalului, un altul la aniversarea căsătoriei sale, și invita atunci toată burghezia din Nemours. Și receptorul își aduna rudele și prietenii de două ori pe an. Grefierul de la Judecătoria de Pace, prea sărac, spunea el, ca să-și permită asemenea cheltuieli, trăia modest, într-o casă situată chiar la jumătatea Străzii Mari, și al cărei parter era închiriat surorii sale, directoare la oficiul poștal, altă binefacere a doctorului. Dar și în restul anului, acești trei moștenitori sau soțiile lor se întâlneau în oraș, la plimbare, dimineața la cumpărături, în pragul casei, sau duminica, după slujbă, în piață, ca în această clipă: așa că, în fapt, se vedeau în fiecare zi. Or, mai ales în ultimii trei ani, vârsta doctorului, zgârcenia și averea lui permiteau aluzii sau referiri precise relative la succesiune, care ajunseră să circule din om în om și să-i facă la fel de celebri și pe doctor și pe moștenitori. De șase luni încoace, nu trecea o săptămână fără ca prietenii sau vecinii moștenitorilor lui Minoret să nu le vorbească, cu o invidie ascunsă, *de ziua în care, bătrânul închizându-și ochii, i se vor deschide cuferele.*

— Degeaba e medic doctorul Minoret și se înțelege cu moartea, numai Dumnezeu e veșnic, zicea câte unul.

— Ei aș! o să ne îngroape pe toți; e mai sănătos ca noi, răspundea cu un aer prefăcut moștenitorul.

— Mă rog, dacă n-o fi vorba de voi, oricum copiii voștri tot o să-l moștenească, doar dacă nu cumva micuța Ursule...

— N-o să-i lase chiar tot.

Ursule, după previziunile doamnei Massin, era sperietoarea moștenitorilor, un fel de sabie a lui Damocles și vorba: — Ei, om trăi și om vedea!

concluzie preferată a doamnei Crémère, spunea destul de limpede că îi doreau mai mult rău decât bine.

Perceptorul și grefierul, săraci în comparație cu stăpânul poștei, evaluaseră adeseori, în conversațiile lor, moștenirea doctorului. Plimbându-se de-a lungul canalului sau pe drum, se priveau cu un aer jalnic dacă îl vedeau pe unchiul lor apropiindu-se.

— Fără îndoială că și-a păstrat pentru el vreun elixir de viață lungă, glăsuia unul.

— A făcut vreo înțelegere cu dracul, răspundea celălalt.

— Ar trebui să ne avantajeze pe amândoi, că grăsanul de Minoret chiar că n-are nevoie de nimic.

— Ah! Minoret are un băiat care o să-i pape mult bănet!

— La cât socotești că se ridică averea doctorului? îl întreba grefierul pe perceptor.

— După doisprezece ani, douăsprezece mii de franci puși deoparte în fiecare an fac o sută patruzeci și patru de mii de franci și dobânzile compuse dau cel puțin o sută de mii de franci; dar, cum probabil e sfătuit de notarul său de la Paris, a făcut afaceri bune, și cum, până în 1822, probabil că și-a plasat banii la stat cu dobânzi de opt și șapte și jumătate, bătrânul mânuiește acum aproape patru sute de mii de franci, fără a mai pune la socoteală cele paisprezece mii de livre rentă cu cinci la sută, la o sută șaisprezece astăzi. Dacă ar muri mâine fără a o favoriza pe Ursule, ne-ar lăsa deci șapte până la opt sute de mii de franci, pe lângă casă și mobilier.

— Ei, bine, o sută de mii lui Minoret, o sută de mii fetei fiecăruia dintre noi trei sute: așa ar fi drept.

— Fi, da! ar fi cum nu se poate mai nimerit.

— Dacă ar face asta, exclamă Massin, mi-aș vinde slujba de grefier, as cumpăra o proprietate,

frumușică, aş căuta să devin judecător la Fontainebleau şi aş ajunge deputat.

— Eu aş cumpăra o slujbă de agent de schimb, zicea perceptorul.

— Din păcate, fetiţa asta pe care o are alături şi preotul l-au înconjurat atât de îndeaproape că n-avem nicio putere asupra lui.

— La urma urmelor, suntem totuşi foarte siguri că n-o să lase nimic bisericii.

Oricine îşi poate închipui acum în ce stare erau moştenitorii văzându-l pe unchiul lor că se duce la liturghie. Fiecare om arc destulă minte ca să-şi dea seama când îi sunt prejudiciate interesele. Interesul explică agerimea ţăranului ca şi pe cea a diplomatului, şi, în acest domeniu, cel mai nătâng în aparenţă poate fi cel mai puternic. Astfel încât această cumplită judecată: „Dacă micuţa Ursule are puterea să-l aducă pe protectorul ei în sânul Bisericii, va avea şi pe aceea de a-l face să-i lase ei toată averea”, apărea în litere de foc în mintea celui mai mărginit dintre moştenitori. Stăpânul poştei uitase vorbele misterioase din scrisoarea fiului său pentru a alerga în piaţă; căci, dacă doctorul se afla în biserică spre a citi rugăciunile obişnuite din timpul slujbei, însemna ea putea pierde două sute cincizeci de mii de franci. Să spunem lucrurilor pe nume! teama moştenitorilor ţinea de cele mai puternice şi mai legitime sentimente sociale, interesele de familie.

— Ei, bine, domnule Minoret, rosti primarul (fost morar devenit regalist, un Levrault-Crémière), dracul când îmbătrâneşte se face călugăr. Unchiul vostru, aşa zice lumea, e de-ai noştri.

— Mai bine mai târziu decât niciodată, vere, răspunse stăpânul poştei străduindu-se să-şi ascundă supărarea.

— Ce-ar mai râde ăsta dacă am fi traşi pe sfoară! Ar fi în stare să-şi însoare băiatul cu blestemata aia de fată, lua-l-ar dracu' să-l ia!

exclamă Crémière strângând pumnii și arătându-l pe primar care se afla la intrarea bisericii.

— Da' pe cine-i supărat moș Crémière? se miră măcelarul din Nemours, un Levrault-Levrault, fiul cel mare. Oare nu se bucură văzând că unchi-su ia calea raiului?

— Cine-ar fi crezut vreodată așa ceva? spuse grefierul.

— Vezi, omul nu trebuie să zică: „N-am să fac asta niciodată!”, răspunse notarul care, zărind grupul de departe, plecă de lângă soția sa lăsând-o să intre singură în biserică.

— Ia zi, domnule Dionis, rosti Crémière luându-l de braț pe notar, ce ne sfătuiești să facem în această situație?

— Vă sfătuiesc, rosti notarul adresându-se moștenitorilor, să vă culcați și să vă sculați ca de obicei, să vă mâncați supa cât e caldă, să vă încălțați și să vă puneți pălăria pe cap, în sfârșit să vă continuați modul de trai exact *ca și cum nu s-ar fi întâmplat nimic*.

— Asta nu-i o alinare, zise Massin aruncându-i o privire complice.

În ciuda faptului că era mic de statură și rotofei, cu toate că avea obrazul laț și turtit, Crémière-Dionis era suplu ca mătasea. Ca să facă avere se asociase în taină cu Massin, căruia îi indica, fără îndoială, țăranii strâmtorați și bucățile de pământ bune de înghițit. Acești doi oameni își alegeau astfel afacerile, nelăsând să le scape cele profitabile și își împărțeau beneficiile rezultate din camăta ipotecară care întârzie acțiunea țăranilor asupra pământului, fără s-o oprească. Așa că Dionis era interesat de succesiunea doctorului mai puțin pentru Minoret, stăpânul poștei și pentru Crémière, percepătorul, cât pentru prietenul său grefierul. Partea ce i-ar fi revenit lui Massin avea să sporească, mai devreme sau mai târziu, capitalurile cu care operau în canton cei doi asociați.

— O să căutăm să aflăm prin domnul Bongrand de unde pornește toată treaba asta, răspunse notarul cu glas scăzut, avertizându-l pe Massin să nu scoată nicio vorbă.

— Da' ce faci aici, Minoret? strigă deodată o femeie micuță care se repezi înspre grupul în mijlocul căruia stăpânul poștei se zărea ca un turn. Nu știi unde e Désiré și pierzi vremea stând aici de vorbă când eu te credeam pe cal! Bună ziua, doamnelor și domnilor.

Femeia aceasta firavă, palidă și blondă, îmbrăcată cu o rochie din țesătură de bumbac albă cu flori mari, cafenii, purtând pe cap o bonetă garnisită cu dantele și, pe umerii plați, un șal mic verde, era soția stăpânului poștei. Și surugiii cei mai neciopliți, și servitorii, și căruțașii, toți îi știau de frică; ea știa rostul banilor, ea ținea registrele și ducea toată casa punându-i pe toți pe două rânduri – după cum ziceau vecinii. Ca orice gospodină, nu purta nicio bijuterie. Nu-i plăceau, după expresia ei, nici tinichelele, nici zorzoanele; prețuia lucrurile trainice și, cu toate că era zi de sărbătoare, purta șorțul ei negru în ale cărui buzunare zornăia un șirag de chei. Vocea ei stridentă spărgea timpanele. Deși avea ochii de un albastru dulce, privirea ei aspră se potrivea de minune cu buzele subțiri ale unei guri strânse, cu o frunte înalta, bombată, foarte autoritară. Privirea era vioaie dar și mai vioaie erau gesturile și vorbele. Zélie, nevoită să aibă voință pentru doi, avusese întotdeauna pentru trei, spunea Goupil, care observă domnia succesivă a trei tineri surugii cu ținuta îngrijită, căpătuiți de Zélie, fiecare după șapte ani de slujbă. Iată de ce șugubățul de secretar îi numea: Surugiu I, Surugiu al II-lea și Surugiu al III-lea. Dar influența foarte mică a acestor tineri în casă și purtarea lor foarte ascultătoare dovedeau că Zélie se interesase pur și simplu de niște elemente bune.

— Ei, bine, lui Zélie îi place zelul, răspundea secretarul celor care comentau aceste fapte.

Bârfelile acestea erau greu de crezut. După nașterea fiului său, pe care îl alăptase fără a se vedea de unde, stăpâna poștei nu avu alt gând decât să-și mărească averea și se consacră, neobosită, conducerii imensului stabiliment. Era imposibil să furi un snop de paie sau câteva duble de ovăz, să o încurci pe Zélie în socotelile cele mai complicate, deși scria ca o pisică și toate cunoștințele ei de aritmetică se rezumau la adunare și la scădere. Nu ieșea din casă decât pentru ca să-și măsoare pajiștile cu fân și cu otavă sau lanurile de ovăz; apoi când venea vremea recoltei își trimitea bărbatul și surugiii ca să facă snopi spunându-le dinainte, cu o aproximație de o sută de livre, cantitatea pe care trebuia să-o dea cutare sau cutare pajiște. Deși era sufletul acestui trup masiv numit Minoret-Levrault, pe care îl ducea de nasul lui ridicat atât de stupid, că încerca acele neliniști pe care le simt întotdeauna, mai mult sau mai puțin, îmblânzitorii de fiare sălbatice. Așa că se înfuria foarte des, înainte să-o facă el, și surugiii știau, după cum îi certa Minoret, când fusese el însuși certat de nevastă-sa, căci mânia ricoșa asupra lor. Soția lui Minoret era, de altfel, tot atât de iscusită pe cât era de interesată. În tot orașul, în multe case puteai auzi vorbele: „Ce-ar face Minoret fără nevasta lui?”

— Când o să afli ce ni se întâmplă, răspunse stăpânul din Nemours, o să-ți ieși și tu din sărite.

— Ei bine, ce se întâmplă?

— Ursule l-a dus pe doctor la slujbă.

Pupilele Zéliei Levrault se dilatară, rămase nemișcată o clipă, galbenă de furie, și apoi zise: — Vreau să văd ca să cred! și se năpusti în biserică. Slujba ajunsese în clipa înălțării potirului. Favorizată de reculegerea generală, soția lui Minoret putu deci să privească fiecare rând de scaune și de bănci, de-a lungul diferitelor capele

laterale până la locul unde era Ursule, lângă care îl zări pe bătrân cu capul gol.

Amintindu-vă de chipurile unor Barbé-Marbois^[127], Boissy d'Anglas^[128], Morellet, Helvétius, Frédéric cel Mare^[129], veți avea o imagine exactă a capului doctorului Minoret a cărui bătrânețe viguroasă se aseamăna cu aceea a personajelor celebre amintite. Aceste capete, parcă dăltuite de același sculptor, pentru că sunt potrivite pentru a servi de model unor medalii, oferă un profil sever și aproape puritan, o culoare rece, o judecată matematică, o oarecare îngustime a chipului care pare parcă presat, niște ochi fini, guri serioase, ceva aristocratic, mai puțin în privința sentimentelor cât în moravuri, mai mult în domeniul ideilor decât al caracterului. Toți au frunți înalte, dar care sunt teșite în partea de sus, fapt ce trădează o înclinare spre materialism. Veți regăsi aceste principale caracteristici ale capului și aceste expresii ale feței în portretele tuturor enciclopediștilor, ale oratorilor girondini^[130], ale oamenilor din acea vreme ale căror credințe religioase au fost ca și inexistente, care își ziceau dești și erau, de fapt, aței. Deistul este un ateu sub beneficiu de inventar^[131]. Bătrânul Minoret avea, deci, o frunte asemănătoare dar brăzdată de riduri, și care redobândea un soi de naivitate datorită felului în care părul său argintiu, adus spre spate ca cel al unei femei când se piaptăună, se răsucea în bucle ușoare ca niște fulgi pe haina lui neagră, deoarece, cu încăpățănare, continua să poarte, ca în tinerețe, ciorapi de mătase neagră, pantofi cu cataramă de aur, pantaloni până la genunchi de mătase uni, vestă albă și panglică de mătase neagră, haină neagră cu rozeta de ofițer al Legiunii de onoare. Acest cap cu trăsături atât de bine marcate, a cărui culoare albă, rece, părea încălzită de nuanțele gălbui datorate bătrâneții, era învăluit de lumina revărsată de o fereastră. În clipa în care

stăpâna poștei intră în biserică, doctorul își înălțase spre altar ochii săi albaștri cu pleoape trandafirii și contururi blânde: o nouă credința le dădea o expresie nouă. Ochelarii săi însemnau în cartea de rugăciuni locul unde se oprișe. Cu brațele încrucișate pe piept, acest bătrân înalt și uscățiv, ce stătea în picioare, într-o atitudine care exprima atotputerea inteligenței și caracterul neclintit al credinței sale, continua să se uite la altar cu o privire plină de umilință, și pe care o întinerea speranța, fără a voi să-și plece ochii spre soția nepotului său, instalată aproape în fața lui ca pentru a-i reproșa această revenire în sânul bisericii.

Văzând că toate capelele se întorc spre ea, Zélie se grăbi să iasă, și se întoarse în piață mai puțin grăbită decât atunci când intrase în biserică; conta pe această succesiune și succesiunea începea să fie pusă sub semnul întrebării. Îi găsi pe grefier, pe perceptor și pe soțiile lor și mai consternați decât mai înainte: Goupil simțise o adevărată plăcere să-i chinuie.

— Nu aici în piață și nici în fața întregului oraș o să putem vorbi despre treburile noastre, zise stăpâna poștei, haideți la mine acasă. Și prezența dumneavoastră o să fie binevenită, domnule Dionis, i se adresă ea notarului.

Vestea despre dezmoștenirea probabilă a celor din familiile Massin și Crémière, a stăpânului poștei avea să se răspândească în toată regiunea.

În clipa în care moștenitorii și notarul voiau să traverseze piața ca s-o urmeze pe Zélie, huruitul diligenței care sosea în goana mare la biroul poștei, aflat la câțiva pași de biserică, în partea de sus a Străzii Mari, făcu un zgomot nemaipomenit.

— Poftim! sunt la fel ca tine, Minoret, l-am uitat pe Désiré, zise Zélie. Hai să-l întâmpinăm; e ca și avocat, și e vorba despre lucruri care, la drept vorbind, îl cam privesc și pe el.

Sosirea unei diligențe este întotdeauna o distracție; dar, atunci când ea a întârziat, oricine se așteaptă la evenimente mai deosebite; așa că mulțimea se îndreptă spre Ducler.

— Uite-l pe Désiré! strigară toți cei de față.

Apariția lui Désiré, tiran al Nemoursului dar și om de viață, provoca întotdeauna agitație în oraș. Iubit de cei tineri, față de care se arăta generos, el îi stimula prin prezența sa; dar distracțiile sale erau atât de temute încât nu puține fură familiile care să se bucure văzând că-și face studiile și că urmează dreptul la Paris. Désiré Minoret, un tânăr subțirel, delicat și blond, ca și maică-sa, de la care luase ochii albaștri și tenul palid, surâse mulțimii de la fereastra portierei și coborî sprinten ea să-și îmbrățișeze mama. Un portret rapid al acestui băiat ne va lămuri de ce era atât de măgulită Zélie văzându-l.

Studentul purta cizme fine, pantaloni albi de stofă englezească având sub tălpi câte o curea de piele lăcuită, o cravată elegantă bine potrivită, bogat înnodată, o vestă „fantezie” foarte frumoasă, și, în buzunarul vestei, un ceas plat cu lanțul atârând, în sfârșit, o redingotă scurtă din postav albastru și o pălărie gri; dar parvenitul se trăda prin nasturii de aur de la vesta și prin inelul pus peste mânușile din șevro de culoare liliachie. Avea și un baston cu măciulie de aur cizelat.

— O să-ți pierzi ceasul, îi spuse maică-sa sărutându-l.

— Anume l-am pus așa, răspunse el lăsându-se îmbrățișat de tatăl său.

— Ei bine, vere, o să te vedem curând avocat? zise Massin.

— O să depun jurământ la deschiderea anului judecătoresc, spuse Désiré răspunzând salutarilor prietenești care porneau din mulțime.

— Carevasăzică o să ne distrăm, rosti Goupil apucându-l de mână.

— Aha! aici erai, maimuță bătrână, îi replică Désiré.

— Tot mai iei licența drept teză, după ce-ai luat teza de licență, răspunse secretarul, umilit că e tratat atât de familiar în prezența unui public atât de numeros.

— Cum asta! Goupil îi zice ce să ia și ce nu?^[132] îl întrebă doamna Crémère pe soțul ei.

— Știi tot ce am în diligență, Cabirolle! îi strigă Désiré bătrânului surugiu cu fața violacee și plină de coșuri. Să trimiți totul la noi acasă.

— Șiroiește sudoarea pe cai, îi zise Zélie cea aspră lui Cabirolle; ți-ai pierdut mințile să-i mâni așa? Ești mai prost ca ei!

— Dar domnul Désiré voia să sosească cu orice preț ca să nu vă neliniștiți...

— Dar dacă n-a avut loc niciun accident, de ce să riști să-ți pierzi caii? reluă ea.

Reîntâlnirea prietenilor, cuvintele de bun venit, entuziasmul tinerilor în jurul lui Désiré, toate incidentele acestei sosiri și relatarea accidentului căruia i se datora întârzierea luată destul de mult timp pentru ca grupul moștenitorilor, la care se alăturase cel al prietenilor, să ajungă în piață la sfârșitul slujbei. Printr-o întâmplare, care își permite orice, Désiré o văzu pe Ursule în dreptul intrării bisericii în clipa în care trecea, și rămase pe loc, uluit de frumusețea ei. Mișcarea tânărului avocat făcu, firește, să se oprească și rudele sale.

Dând brațul nașului său, nevoită să țină cu mâna dreaptă cartea de rugăciuni și cu stânga umbrela. Ursule vădea acea grație înăscută cu care femeile grațioase se achită de obligațiile dificile ale frumoasei lor meserii de femeie. Dacă gândirea se reflectă în orice lucru, ne este îngăduit să spunem că ținuta ei exprima o minunată simplitate. Ursule era îmbrăcată cu o rochie de muselină albă, cu o croială largă, ca un capot, garnisită din loc în loc cu funde albastre. Pelerina, bordată cu o panglică asemănătoare, trecută prin bridele unui tiv lat, și

încheiată cu funde aidoma celor de pe rochie, lăsa să se zărească frumusețea corsajului^[133]. Gâtul ei, de un alb mat, avea o nuanță încântătoare scoasă în relief de tot acest albastru, menit să înfrumusețeze femeile blonde. Cordonul albastru cu capete lungi, ce atârnavă libere, marca o talie zveltă, plată^[134], care părea suplă, unul dintre farmecele cele mai atrăgătoare ale femeii. Purta pălărie de pai de orez, modest ornată cu panglici de aceeași culoare ca cele de pe rochie și ale cărei șnururi legate sub bărbie scoteau în evidență culoarea excesiv de albă a pălăriei, fără a umbri cu nimic pe cea a tenului ei frumos de blondă. De-a lungul obrazilor Ursulei, care se pieptăna ea însăși, firește, *à la Berthe*^[135], părul ei fin și blond era strâns în torsade mari, plate, ale căror cosițe mici rețineau atenția prin miile de rotunjimi strălucitoare. Ochii cenușii, cu privirea dulce și mândră totodată, se armonizau cu o frunte bine desenată. Delicata nuanță trandafirie a obrazilor îi însuflețea chipul ale cărui trăsături erau regulate, fără a fi lipsite de strălucire, pentru că natura îi dăduse, în același timp, printr-un rar privilegiu, și puritatea liniilor și expresivitate. Noblețea sa morală se revela în minunatul acord ce exista între trăsăturile, gesturile și ținuta ei, care putea servi drept model încrederii sau Modestiei. Deși sănătatea ei era excelentă, ea nu se exterioriza grosolan, Ursule având un aer distins. Sub mânușile de culoare deschisă se ghiceau mâinile frumoase. Picioarele cambrate și subțiri erau încălțate cu pantofi fini din piele aurie garnisită cu o margine din mătase brună. Cordonul albastru, umflat de un cesuleț plat și de o punguliță albastră cu ciucuri de aur, atrase privirile tuturor femeilor.

— I-a făcut cadou alt ceas! zise doamna Crémère apucându-l de braț pe soțul ei.

— Cum, asta-i Ursule? strigă Désiré. N-o mai recunoașteam.

— Ei bine, dragul meu unchi, ai produs senzație! spuse stăpânul poștei arătând spre toți cei

din oraș așezați pe două rânduri pe drumul pe care trecea bătrânul, fiecare vrea să te vadă.

— Abatele Chaperon sau domnișoara Ursule, care din ei te-a convertit, unchiule? glăsui Massin cu o slugărnice fătarnică, salutându-i pe doctor și pe protejata lui.

— Ursule, răspunse scurt bătrânul, continuându-și drumul, cu acru unui om plictisit de cei din jur.

Chiar dacă, în ajun, pe când își termina partida de whist cu Ursule, cu medicul din Nemours și cu Bongrand, la cuvintele bătrânului „Mâine o să mă duc la biserică!”, judecătorul de pace n-ar fi răspuns „Moștenitorii dumitale n-o să mai închidă ochii!”, doctorului îi era de ajuns să se uite în jur spre a descoperi în agerimea sa și cu spiritul său pătrunzător starea de spirit a moștenitorilor întipărită pe chipurile lor. Apariția bruscă a Zéliei în biserică, privirea ei, pe care doctorul o observase, faptul că toți cei interesați se adunaseră în piață, ea și expresia ochilor lor zărind-o pe Ursule, totul vorbea despre o ură de curând reîmprospătată și despre niște temeri dezgustătoare.

— Asta dumneavoastră vi se datorează că aveți *fier* (fler)^[136], domnișoară! reluă doamna Crémierre intervenind și ea în discuție și făcând o umilă plecăciune. Faceți ușor minuni.

— Numai Dumnezeu le poate face, doamnă, răspunse Ursule.

— Oh! Socrul meu zicea că Cel de Sus servește drept cuvertură multor cai, strigă Minoret-Levrault.

— Gândea ca un geambaș, zise pe un ton aspru doctorul.

— Ei bine, se adresă Minoret soției și fiului său, nu veniți să-l salutați pe unchiu’?

— N-aș putea să mă stăpânesc în fața acestei ipocrize, exclamă Zélie îndepărtându-se cu fiul ei.

— Ai face bine, unchiule, să nu te duci la biserică fără o mică bonetă de catifea neagră, îl

sfătui doamna Massin pe doctor, e multă umezeală acolo.

— Nicio grijă, nepoată, rosti bătrânul uitându-se la cei care îl însoțeau, cu cât o să adorm mai iute, cu atât o să dansați mai repede.

Continua să înainteze, cu Ursule alături, și se arăta atât de grăbit încât fură lăsați singuri.

— De ce le spui cuvinte atât de aspre? Nu-i frumos, îi spuse Ursule scuturându-i brațul strengărește.

— Înainte de revenirea mea la credința religioasă, ca și după aceea, ura mea împotriva ipocriților va fi aceeași. Le-am făcut bine tuturor, nu le-am cerut recunoștință; dar niciunul dintre oamenii aceștia nu ți-a trimis măcar o floare de ziua ta, singura pe care o sărbătoresc.

La o distanță destul de mare de doctor și de Ursule, doamna de Portenduère înainta cu greutate, copleșită parcă de dureri. Făcea parte din acele femei în vârstă în îmbrăcămintea cărora se regăsește spiritul secolului trecut, care poartă rochii de culoarea panselei, cu mâneci plate și având o linie al cărei model nu se vede decât în portretele doamnei Lebrun^[137]; au cape scurte din dantelă neagră și pălării demodate potrivite cu mersul lor încet și solemn; ai zice că merg tot cu fuste cu crinolină, pe care le simt încă în jurul lor, asemenea celor ce și-au pierdut un braț dar sunt gata să miște mâna pe care n-o mai au; chipurile lor prelungi, palide, cu ochii mari, încercănați, cu fruntea veștejită, nu sunt lipsite de o oarecare eleganță melancolică, în ciuda pieptănăturii cu buclele turtite; își acoperă chipul cu dantele vechi care nu mai vor să se răsucescă șăgalnic pe lângă obraji; dar purtările și privirea acestor ruine omenești exprimă o extraordinară demnitate. Ochii înroșiți, înconjuțați de zbârcituri ai bătrânei doamne arătau limpede că plânsese în timpul slujbei. După mers se vedea că este tulburată, că parcă așteaptă pe cineva, căci se întoarse la un

moment dat. Or faptul că doamna de Portenduère privise în urma ei era un lucru tot atât de grav ca și convertirea doctorului Minoret.

— Oare după cine s-o fi uitând doamna de Portenduère? spuse doamna Massin când ajunse lângă moștenitori, care încremeniseră auzind răspunsurile bătrânului.

— Îl caută pe preot, îi lămuri notarul Dionis, lovindu-se cu palma peste frunte ca un om care își amintește brusc de vreun fapt sau de vreo idee de mult uitată. Știu eu cum să aranjăm toată treaba și succesiunea e salvată! Hai să ne înveselim la masă la doamna Minoret.

E ușor de închipuit cu câtă grabă îl urmară moștenitorii pe notar la poștă. Goupil îl însoți pe prietenul său, braț la braț, șoptindu-i la ureche, cu un surâs oribil: — O să mâncăm crevete ^[138].

— Parcă mie de asta-mi arde! îi răspunse băiatul de bani gata, dând din umeri; sunt nebun după Florine ^[139], cea mai divină creatură de pe lume.

— Și cine-i Florine asta? întrebă Goupil. Țin prea mult la tine ca să las să te prostească cine știe ce soi de creatură.

— Florine este pasiunea vestitului Nathan, așa că iubirea mea nebună n-are nicio speranță pentru că ea a refuzat categoric să se căsătorească cu mine.

— Fetele nebune la trup au uneori judecata înțeleaptă, zise Goupil.

— Dacă ai vedea-o măcar o dată, n-ai mai folosi expresii din astea, rosti languros Deșire.

— Dacă te-aș vedea ratându-ți viitorul pentru ceea ce probabil că nu-i decât un capriciu, reluă Goupil cu o înflăcărare care l-ar fi convins, poate, pe Bongrand, aș zdrobi păpușa asta așa cum Varney o zdrobește pe Amy Robsard; în *Kenilworth*! ^[140] Soția ta trebuie să fie din neamul d'Aiglemont, sau din familia du Rouvre ^[141], ca să

poți ajunge deputat. Viitorul meu este ipotecat pe al tău, și n-o să te las să faci prostii.

— Sunt destul de bogat ca să mă pot mulțumi doar cu fericirea, răspunse Désiré.

— Ei bine, da' ce tot puneți la cale? îi strigă Zélie lui Goupil, chemându-i pe cei doi prieteni care rămăseseră în mijlocul curții.

Doctorul dispăru pe strada Bourgeois, și ajunse tot atât de iute ca un tânăr în casa unde se săvârșise, în timpul săptămânii, ciudatul eveniment care neliniștea tot orașul Nemours și care necesită unele explicații, pentru că atât povestea asta cât și cele spuse de notar moștenitorilor să fie foarte clare.

Socrul doctorului, vestitul clavecinist, mare meșter în fabricarea de instrumente muzicale, Valentin Mirouët, unul dintre cei mai renumiți organiști ai noștri, murise în 1785, lăsând un fiu natural, rod al bătrâneții, recunoscut, purtându-i numele, dar care era din cale afară de năserios. Pe patul de moarte nu avusese mângâierea să-l vadă pe acest fiu mult prea răsfățat. Cântăreț și compozitor, Joseph Mirouët, după ce debutase la Théâtre des Italiens sub un alt nume, fugise în Germania cu o tânără. Bătrânul clavecinist îl rugase pe ginerele său să aibă grijă de băiat – căci era într-adevăr talentat – spunându-i, în același timp, și că refuzase să se căsătorească cu mama copilului, spre a nu o pune într-o situație delicată pe doamna Minoret. Doctorul făgădui să-i dea acestui nenorocit jumătate din succesiunea clavecinistului, al cărui atelier fu cumpărat de Erard^[142]. Făcu investigații diplomatice spre a-l găsi pe cumnatul său vitreg, Joseph Mirouët; Grimm^[143] îi spuse însă, într-o seară, că, după ce se înrolase într-un regiment prusac, artistul dezertase și, schimbându-și numele, scăpase de toți cei care îl căutau. Înzestrat de natură cu o voce seducătoare, o talie zveltă, un chip frumos, și fiind, mai presus de toate, un compozitor plin de gust și de vervă,

Joseph Mirouët duse timp de cincisprezece ani aceea viață de boem pe care berlinezul Hoffmann^[144] a descris-o atât de bine. Pe la vreo patruzeci de ani însă ajunsese într-o atât de cumplită mizerie încât găsi cu cale, prin 1806, să redevină francez. Se stabili atunci la Hamburg unde se căsători cu fiica unui burghez înstărit, nebună după muzică, și care se îndrăgosti de artistul a cărui glorie se lăsa mereu așteptată, și voi să i se consacre. Dar după cincisprezece ani de nenorociri, Joseph Mirouët nu putu să bea prea mult din vinul belșugului; cu firea lui risipitoare, făcând-o fericită pe soția sa, îi cheltui, în câțiva ani, toată averea. Mizeria se arătă din nou. Probabil că duseseră o viață cu adevărat cumplită, pentru ca Joseph Mirouët să ajungă să se angajeze ca muzicant într-un regiment francez. În 1813, chirurgul-șef al acestui regiment fu izbit de numele de Mirouët și, cu totul întâmplător, îi scrisese doctorului Minoret față de care avea unele obligații. Răspunsul nu se lăsă așteptat. În 1814, înainte de capitularea Parisului, Joseph Mirouët își găsi un adăpost la Paris, unde soția sa închise ochii aducând pe lume o fetiță; doctorul voi ca ea să se numească Ursule, așa cum o chemase pe soția sa. Căpitanul de muzică militară nu-i supraviețui mamei, fiind vlăguit, ca și ea, de boală și de mizerie. Murind, nefericitul muzician o lăsă pe fiica sa în grija doctorului, care îi servi drept naș, în ciuda repulsiei ce-o simțea față de ceea ce el numea mascaradele bisericești.

După ce văzuse cum îi mureau copiii rând pe rând în urma unor avorturi, a unor nașteri grele sau răpuși în primul lor an de viață, doctorul așteptase rezultatul unei ultime experiențe. Când o femeie plăpândă, nervoasă, delicată, avortează la primul copil, nu arareori se întâmplă ca ea să aibă în timpul sarcinii și al nașterii o comportare asemănătoare celei avute de Ursule Mirouët, cu toate îngrijirile, supravegherea și știința soțului său. Bietul om avusese adeseori muștrări de cuget

din cauza dorinței lor stăruitoare de a avea copii. Ultimul, zămislit după o pauză de doi ani, murise în 1792, victimă a stării nervoase a mamei sale, dacă-i ascultăm pe fiziologii care cred că, în fenomenul inexplicabil al procreației, copilul ține de tată prin sânge și de mamă prin sistemul nervos. Nevoit să renunțe la bucuriile celui mai puternic sentiment din câte resimțise, doctorul găsi în binefaceri o revanșă a paternității sale neîmplinite. În timpul vieții conjugale, atât de cumplit de tulburată, doctorul dorise, mai presus de orice, o fetiță blondă, una dintre acele flori care aduc fericirea într-un cămin; primi deci, cu bucurie, legatul lui Joseph Mirouët și reportă asupra micii orfane speranțele viselor sale spulberate. Timp de doi ani veghe, așa cum făcuse Caton odinioară pentru Pompei^[145], la cele mai mărunte detalii ale vieții Ursulei; nu voia ca doica sa să o alăpteze, să o scoale sau s-o culce decât în prezența lui. Experiența, știința sa, totul fu pus în slujba acestui copil. După ce resimțise durerile, teama alternând cu nădejdea, suferințele și bucuriile unei mame, avu fericirea să descopere în fel ița nemțoaicei blonde și a artistului francez o viață viguroasă, o sensibilitate profundă. Fericit, bătrânul urmări cu suflet de mamă creșterea părului blond, mai întâi puf, apoi mătase, pe urmă fire subțiri și fine, atât de mângâietoare sub degetele care le dezmiardau. Săruta adeseori piciorușele goale ale căror degete, acoperite de o piele subțire sub care se vede cum circulă sângele, seamănă cu niște boboci de trandafiri. Era nebun de dragul fetei. Când ea încerca să vorbească sau când își oprea ochii ei frumoși, albaștri^[146], atât de blânzi, asupra lucrurilor din preajmă, aruncând asupra lor acea privire visătoare ce pare a fi zorile cugetării și care se termina printr-un hohot de râs, doctorul stătea ceasuri întregi în fața ei, căutând, împreună cu Jordy, cauzele – simple capricii pentru atâția alții – celor mai mici fenomene din această încântătoare

epocă a vieții când copilul este, în același timp, floare și fruct, inteligență nedeslușită, mișcare perpetuă, dorință nestăvilă. Frumusețea, blândețea Ursulei o făceau atât de dragă doctorului încât ar fi vrut să schimbe pentru ea legile firii: îi spuse uneori bătrânului Jordy, atunci când îi crescură dinții fetei, că simte că îl dor și pe el gingiile. Când bătrânii iubesc copiii, dragostea lor nu cunoaște limite, îi adoră. Renunță la tabieturi, de dragul acestor ființe mici și, tot pentru ele, își amintesc tot trecutul lor. Experiența, indulgența, răbdarea, toate aceste lucruri dobândite de-a lungul unei existențe, comoara aceasta strânsă cu atâta trudă, o dăruiesc vieții tinere ce le dă senzația ca întineresc ei înșiși, și înlocuiesc astfel maternitatea prin inteligență. Înțelepciunea lor, mereu trează, valorează cât intuiția unei mame; își aduc aminte de anumite gesturi gingașe pe care ea le face fără să se gândească și ei le repetă, comportându-se cu o sensibilitate mereu sporită, fără îndoială, în fața acestor ființe atât de plătând. Încetineala gesturilor lor înlocuiește duioșia maternă. În sfârșit, ca și la copii, pentru ei viața se reduce la lucruri simple; iar dacă sentimentul o înrobește pe mamă, detașarea de orice pasiune și lipsa de interes pentru tot ce-l înconjoară permit bătrânului să se dăruiască în întregime. Așa că nu arareori poți vedea copii înțelegându-se bine cu oamenii în vârstă. Bătrânul militar, bătrânul preot, bătrânul doctor, fericiți de alintul și cochetăriile Ursulei, nu oboseau niciodată când era vorba să-i răspundă la întrebări sau să se joace cu ea. Departă de a-i enerva, vioiciunea fetei îi fermeca, așa că îi îndeplineau toate dorințele făcând din orice lucru un prilej de învățăminte. Ursule crescuseră astfel înconjurată de persoane în vârstă care îi surâdeau și care erau față de ea tot atât de atente și de prevăzătoare ca niște mame adevărate. Datorită acestei educații înțelepte, sufletul Ursulei se dezvoltă într-o ambianță care i se potrivea.

Această plantă rară dădu peste pământul nimerit, sorbi elementele adevăratei sale vieți și se încălzi la razele îmbelșugate ale soarelui său.

— În ce religie o s-o crești pe fetiță? îl întreabă abatele Chaperon pe Minoret când Ursule împlini șase ani.

— În religia dumitale, răspunse doctorul.

Ateu precum domnul de Wolmar din *Noua Heloiză*^[147], el nu își recunosc dreptul de a o priva pe Ursule de avantajele oferite de religia catolică. Doctorul, care stătea pe o bancă sub fereastra camerei chinezești, simți cum mâna preotului o strânge pe a sa.

— Da, părinte, ori de câte ori îmi va vorbi de Dumnezeu o s-o trimit la prietenul ei *Sapron*^[148], spuse el imitând vorbirea copilărească a Ursulei. Vreau să văd dacă sentimentul religios este înăscut. De aceea n-am făcut nimic nici pentru, nici împotriva pornirilor acestui suflet tânăr; dar în inima mea te-am și numit părintele ei spiritual.

— Dumnezeu va ține seama de asta, sper, răspunse abatele Chaperon lovindu-și ușor palmele și ridicând mâinile spre ceruri ca și cum ar fi rostit în minte o scurtă rugăciune.

Astfel, de la vârsta de șase ani, mica orfană intră sub tutela religioasă a preotului, după ce intrase deja sub cea a bunului său prieten Jordy.

Căpitanul, odinioară profesor într-una dintre vechile școli militare, interesat de gramatică și de deosebirile dintre limbile europene, studiasse problema unui limbaj universal. Acest om învățat, cu multă răbdare, ca toți dascălii bătrâni, se simți foarte bucuros s-o învețe pe Ursule să citească și să scrie predându-i limba franceză și câteva noțiuni de matematică pe care era necesar să le cunoască. Cum biblioteca doctorului cuprindea foarte multe cărți, el le alese pe acelea care puteau fi citite de un copil, distrându-l și instruindu-l totodată. Militarul și preotul lăsară această inteligență să se îmbogățească nestingherit, în

deplină libertate, tot astfel precum doctorul îi lăsa trupul să crească în voie. Ursule învăța jucându-se. Religia cuprindea puțința de a cugeta. Dezvoltându-și minunat firea pe care acești trei prudenți educatori o îndreptară spre sfere neprihănite, Ursule înclină mai mult spre sentimente decât spre datorie și urmă ca regulă de conduită mai curând vocea conștiinței decât legea socială. Pentru Ursule, frumusețea sentimentelor și a faptelor trebuia să fie spontană: judecata urma să confirme avântul inimii. Era hărăzită să facă bine socotind acest lucru o plăcere, și nu o obligație. E o nuanță caracteristică educației creștine. Aceste principii, cu totul deosebite de cele pe care trebuie să le învețe un bărbat, se potriveau unei femei, geniul și conștiința unui cămin, întrupare a eleganței tainice a vieții casnice, în sfârșit aproape o regină în sânul unei familii. Toți trei procedară la fel cu fetița. Nu se dădeau înapoi în fața îndrăzelii pornite din nevinovăția ei, ci îi explicau Ursulei rostul lucrurilor și căile cunoașterii, transmițându-i numai idei juste^[149]. Când, întrebând câte ceva despre un fir de iarbă, o floare sau o stea, ea își îndrepta cugetul către Dumnezeu, profesorul și doctorul îi spuneau că numai preotul putea să-i dea un răspuns. Niciunul dintre ei nu încălca domeniul celorlalți. Nașul se ocupa de bunăstarea ei materială și de lucrurile trebuincioase pentru viață; învățătura îl privea pe Jordy; de morală, de metafizică și de celelalte chestiuni de ordin mai înalt se îngrijea preotul. Educația frumoasă a Ursulei nu fu stânjenită de imprudențele vreunui servitor, așa cum se întâmplă adeseori în casele celor mai bogați. Bougival, bine dăscălită în privința asta, era de altfel o femeie prea săracă cu duhul, și cu o fire prea simplă ca să se amestece, așa că nu tulbură cu nimic opera acestor trei minți luminate. Ursule, o ființă privilegiată, avu deci în preajma ei trei genii bune cărora firea ei deosebită le făcu orice muncă plăcută și ușoară. Tandrețea

lor virilă, severitatea îmblânzită de surâsuri, libertatea lipsită de pericole, grija neîntreruptă față de suflet și de trup făcură din ea, la vârstă de nouă ani, o fetiță cu o educație desăvârșită și încântătoare la vedere. Din nenorocire, această trinitate paternă se destramă. În anul următor căpitanul muri lăsându-i pe doctor și pe preot să-i continue opera, după ce înfăptuise munca cea mai grea. Într-un teren atât de bine cultivat, florile trebuiau să crească de la sine. Timp de nouă ani gentilomul pusese deoparte câte o mie de franci pe an, pentru a-i lăsa zece mii micuței lui Ursule, ca ea să-și amintească de el toată viața. Într-un testament ale cărui motive erau mișcătoare, el o sfătuia pe moștenitoarea sa să cheltuiască numai pentru îmbrăcăminte cele patru-cinci sute de franci cât era renta adusă de acest mic capital. Când judecătorul de pace veni să pună sigiliile la casa vechiului său prieten, găsiră într-o cămăruță unde nu îngăduise niciodată nimănui să intre, o sumedenie de jucării, multe stricate, jucării mai vechi păstrate cu sfințenie și pe care, spre a îndeplini rugămintea bietului căpitan, domnul Bongrand trebuia să le ardă cu mâna lui. Către această epocă Ursule urma să-și facă prima împărtășanie. Abatele Chaperon se ocupă un an întreg de pregătirea fetei, pentru că inima și inteligența ei atât de evaluate, dar atât de prudent controlate una de cealaltă, cereau o hrană sufletească deosebită. Și în așa mod se realiză această inițiere în cunoașterea lucrurilor sfinte încât, din acea epocă în care sufletul ia calea religiei, Ursule deveni o ființă cucernică și mistică al cărei caracter se situa întotdeauna deasupra evenimentelor și a cărei inimă înfrânse toate greutatețile. Tot atunci începu lupta dusă în taină între bătrânul necredincios și copila dreptcredincioasă, luptă necunoscută multă vreme de cea care o începuse, dar cu un deznodământ ce preocupa tot orașul și care avea sa aibă atâta

influență asupra viitorului Ursulei, dezlănțuind împotriva ei rudele doctorului.

În timpul primelor șase luni din anul 1824, Ursule își petrecu aproape toate diminețile în casa parohială. Bătrânul medic ghici intențiile preotului. Acesta voia să facă din Ursule un argument irezistibil. Voia ca necredinciosul, iubit de fină ca de o adevărată fiică, să creadă în naivitatea ei, să fie cucerit de ecourile emoționante trezite de religie în sufletul unui copil a cărui iubire se asemuia copacilor din India, mereu încărcăți cu flori și fructe, mereu verzi și întotdeauna înmiresmați. O viață frumoasă e mai convingătoare decât cel mai puternic raționament. Nu poți rezista farmecului anumitor imagini. Așa că doctorul avu ochii scăldați în lacrimi, fără a ști de ce anume, când o văzu pe fiica inimii sale, plecând la biserică îmbrăcată cu o rochie de mătase albă, cu pantofi de satin alb, împodobită cu panglici albe, purtând în jurul capului o bandă subțire legată într-o parte cu o fundă mare, cu buclele lunecând pe frumoșii ei umeri albi, cu corsajul mărginit de o dantelă plisată, cu ochii licărind de o primă speranță, zburând parcă, mândră și fericită, spre o primă legătură sufletească, iubindu-și și mai mult nașul de când se înălțase până la Dumnezeu. Când el zări cum ideea de eternitate hrănește sufletul ce se afla până atunci în lumea nedeslușită a copilăriei, așa cum soarele, răsărind, dă viață pământului, fu supărat, tot fără să știe de ce, că rămăsese singur acasă. Stând pe treptele de la intrarea casei, rămase cu privirile ațintite, multă vreme, pe grilajul porții prin care dispăruse Ursule spunându-i: – „Nașule, de ce nu vii? O să fii fericită fără să fii alături de mine?” Deși era profund tulburat, orgoliul enciclopedistului nu cedă încă. Doctorul porni să se plimbe, totuși, ca să poată vedea procesiunea copiilor care se împărțășeau și o zări pe mica lui Ursula, cu chipul radiind de fericire sub vâl. Ea îi

aruncă o privire inspirată care mișcă, în partea cea mai împietrită a inimii sale, colțul închis dumnezeirii. Dar deistul nu se lăsă înfrânt, așa ca își spuse: – „Maimuțareli! Cum să-ți închipui că dacă există un creator al lumilor, cel care a orânduit infinitul se ocupă de prostiile astea!”... Râse și continuă să se plimbe pe înălțimile care domină drumul spre Gâtinais, unde, răsunând puternic, dangătul clopotelor vestea până departe bucuria din toate căminele.

Zgomotul tablelor este de nesuportat pentru persoanele care nu cunosc acest joc, unul dintre cele mai grele din câte există. Pentru a nu o plictisi pe fetiță, căreia delicatețea excesivă a organelor și a nervilor nu-i îngăduiau să asculte, fără urmări proaste, zgomotele și limbajul de neînțeles al jucătorilor, preotul, bătrânul Jordy, pe când trăia, și doctorul așteptau întotdeauna ca ea să se ducă la culcare sau la plimbare. Se întâmplă destul de des ca partida să nu se sfârșească până se întorcea Ursule: ea se resemna atunci, cu multă delicatețe, și se așeza lângă fereastra ca să lucreze. Nu putea suferi acest joc atât de greu de învățat, atât de inaccesibil multor inteligențe, încât, dacă nu l-ai deprins din tinerețe, e aproape imposibil să-l înveți mai târziu. Or, în seara primei împărtășanii, când Ursule se întoarse acasă, la tutorele ei, singur în seara aceea, ea puse tablele în fața bătrânului.

— Ia să vedem, cine aruncă zarurile mai întâi? zise ea.

— Ursule, răspunse doctorul, nu-i păcat să-ți bați joc de nașul tău astăzi, în ziua primei tale împărtășanii?

— Da' nu-mi bat joc deloc, spuse ea așezându-se; e firesc să-ți fac o plăcere când dumneata ai grija să-mi împlinești toate dorințele. Când domnul Chaperon era bine dispus mă învăța să joc table și m-a învățat atât de multe lucruri că acum pot să și câștig... N-o să mai fiți stânjeniți din cauza mea. Ca să nu vă împiedic să vă distrați am învins tot

felul de greutate, și acum zgomotul jocului de table îmi place.

Ursule câștigă. Preotul veni să-i surprindă pe cei doi jucând ca să se bucure de succesul său. A doua zi, Minoret, care până atunci nu voise să audă ca fata sa ia lecții de muzică, plecă la Paris, unde cumpăra un pian, angajă o profesoară la Fontainebleau și acceptă plictiseala pe care aveau să i-o aducă nesfârșitele exerciții ale Ursulei. Una dintre proorociile răposatului Jordy, frenologul^[150], se adeveri: fetița deveni o excelentă muziciană. Mândru de fina sa, tutorele aducea acum din Paris, o dată pe săptămână, un neamț bătrân numit Schmucke^[151], un profesor de muzică foarte învățat, și acoperea cheltuielile pe care Ic cerea studiul acestei arte pe care, la început, o considerase cu totul inutilă în casa unui om. Necredincioșilor nu le place muzica, limbaj ceresc cultivat de catolicism și care a luat numele celor șapte note ale gamei dintr-un imn religios: fiecare notă reprezintă prima silabă a primelor șapte versuri ale imnului sfântului Ioan^[152].

Deși profundă, impresia produsă asupra bătrânului de prima împărtășanie a Ursulei fu trecătoare. Liniștea, mulțumirea pe care faptele cucernice și rugăciunile le aduceau acestui suflet tânăr au fost, de asemenea, niște exemple neconvingătoare. Neavând niciun motiv de remușcare sau de căință, Minoret se bucura de o seninătate deplină. Făcând binele fără a aștepta vreo răsplată cerească, se simțea superior unui catolic, căruia îi reproșa neîncetat că ia camătă de la Dumnezeu.

— Dar, îi spunea abatele Chaperon, dacă toți oamenii ar vrea să facă negoțul ăsta, oare societatea n-ar fi perfectă? N-ar mai exista nenorociți. Ca să faci bine așa cum faci dumneata, trebuie să fii un mare filosof; dumneata te înalți la nivelul credinței dumitale cu ajutorul raționamentului, ești o excepție socială; or, e de

ajuns să fii creștin ca să faci bine conform doctrinei noastre. Pentru dumneata asta presupune un efort; pentru noi este un lucru firesc.

— Ceea ce înseamnă, părinte, că eu gândesc și că voi simțiți, asta-i tot.

Cu toate acestea, la doisprezece ani, Ursule, a cărei finețe și iscusință naturale femeilor erau accentuate de o educație superioară și a cărei judecată, frumos dezvoltată, era pătrunsă de spiritul religios, cel mai delicat dintre toate, înțelese în cele din urmă că nașul ei nu credea nici în viitor, nici în nemurirea sufletului, nici în providență, nici în Dumnezeu. Hărțuit de întrebările ființei nevinovate, doctorului îi fu cu neputință să ascundă pe mai departe această nefericită taină. Uimirea naivă a Ursulei îl făcu mai întâi să surâdă; dar, văzând-o tristă uneori, el înțelese toată afecțiunea ascunsă îndărătul acestei tristeți. Iubirile absolute au oroare de orice dezacord, chiar în privința unor idei care le sunt străine. Când și când doctorul acceptă să asculte, ca pe niște dezmierdări, argumentele fiicei sale adoptive rostite cu o voce dulce, plină de afecțiune și izvorâte din sentimentul cel mai înflăcărat și cel mai curat. Credincioșii și necredincioșii vorbesc însă două limbi diferite și nu se pot înțelege. Pledând cauza lui Dumnezeu, fetița îi spunea vorbe aspre nașului, ca un copil răsfățat care se poartă urât cu mama lui. Preotul o dojeni blând pe Ursule și îi zise că Dumnezeu va avea El grijă să supună spiritele mândre. Fata îl răspunse abatelui Chaperon că David îl doborâse pe Goliat. Această divergență religioasă, regretele copilei, care voia să-l facă pe tutorele ei să ajungă la Dumnezeu, fură singurele necazuri ale unei vieți lăuntrice, atât de liniștită și de bogată, ascunsă de privirile orașelului iscoditor. Ursule creștea, se dezvolta, devenind acea tânără modestă, cu o educație creștină, pe care Désiré o admirase la ieșirea din biserică. Îngrijirea florilor din grădină, muzica, distracțiile

tutorelui ei și toate micile servicii pe care i le făcea, căci ea o scutise pe Bougival de multe treburi ocupându-se de ele, umpleau ceasurile, zilele, lunile acestei vieți liniștite. Totuși, de vreun an încoace, doctorul era neliniștit de unele tulburări resimțite de Ursule; dar cunoscându-le cauza, nu-și făcea griji decât pentru a-i supraveghea starea sănătății. Cu toate acestea, observatorul perspicace, practicianul cu bogată experiență înțelese că tulburările respective avuseseră o oarecare influență și asupra moralului fetei. O supraveghe cu multă grijă și se liniști, nevăzând pe nimeni în preajmă demn să-i inspire un sentiment de dragoste.

În aceste împrejurări^[153], cu o lună înainte de începerea acestei drame, în viața intelectuală a doctorului se petrecu un fapt din acelea care sapă până în adâncime și răstoarnă complet convingerile unui om; dar acest fapt impune o relatare succintă a câtorva evenimente din cariera sa medicală, care va spori, de altfel, interesul acestei povestiri.

Către sfârșitul secolului al optsprezecelea, oamenii de știință fură tot atât de dezbinați de apariția lui Mesmer^[154], ca și muzicienii în urma apariției lui Gluck. După redescoperirea magnetismului, Mesmer veni în Franța unde, de când lumea, aleargă toți inventatorii spre a li se recunoaște oficial descoperirile. Datorită limbii ei atât de clare Franța este, ca să spunem așa, un fel de trâmbiță a lumii.

— Dacă homeopatia ajunge la Paris, e salvată, afirma în ultima vreme Hahnemann^[155].

— Duceți-vă în Franța, i-a spus domnul de Metternich lui Gall, și dacă lumea o să-și bată joc de teoriile dumneavoastră privind „umflăturile” craniului^[156] o să deveniți celebri.

Mesmer avu deci adepți și dușmani tot atât de înflăcărați ca picciniștii porniți împotriva

gluckiștilor^[157]. Savanții Franței fură cuprinși de emoție, avu loc o dezbatere solemnă. Înainte de a se da verdictul, Facultatea de medicină proscrise, la un loc, pretinsul șarlatanism al lui Mesmer, hârdăul, firele și teoriile sale^[158]. Dar, trebuie să recunoaștem că, din nefericire, savantul german își compromisese el însuși minunata sa descoperire prin nemaipomenitele lui pretenții pecuniare^[159]. Mesmer fu înfrânt din cauza incertitudinii faptelor, a ignorării rolului jucat în natură de fluidele imponderabile necunoscute încă pe atunci, de incapacitatea sa de a cerceta toate laturile unei științe cu trei fațete. Magnetismul are multiple aplicații; în raport cu viitorul său, el dobândi în mâinile lui Mesmer valoarea pe care o are cauza primară față de efectele ce decurg din ea. Dar, chiar dacă inventatorul nu era genial, e trist pentru rațiunea umană și pentru Franța să constatăm că o știință veche de când lumea, cultivată în egală măsură în Egipt și în Caldeea, în Grecia și în India, avu, în plin secol al optsprezecelea, în Paris, aceeași soartă pe care o avusese adevărul întruchipat de Galileu în veacul al șaisprezecelea și că magnetismul fu respins din două laturi, de atacurile clericilor, pe de o parte, și de cele ale filosofilor materialști, pe de alta, cu toții fiind la fel de neliniștiți. Magnetismul, știința preferată a lui Iisus, una dintre puterile dumnezeiești încredințate apostolilor, părea că nu poate fi conceput nici de Biserică nici de discipolii lui Jean-Jacques și Voltaire, al lui Locke și Condillac^[160]. Enciclopediștii și Clerul nu acceptau această putere omenească străveche care le părea atât de nouă. Tămăduirile bolnavilor cuprinși de convulsii, tămăduiri trecute sub tăcere din cauza Bisericii și a indiferenței savanților, în ciuda prețioaselor scrieri ale consilierului Carré de Montgeron^[161], au constituit un prim imbold pentru a se face experiențe asupra fluidelor umane ce dau

puterea de a opune suficiente forțe interioare durerilor provocate de agenți externi, pentru a le anula. Dar trebuia și să se recunoască existența unor fluide impalpabile, invizibile, imponderabile, trei negații care pentru știința din acea epocă nu erau decât o definiție a vidului. În filosofia modernă vidul nu există. Zece picioare de vid și lumea se năruie. Pentru materialisti, mai ales, lumea e compactă, totul se leagă, totul se înlanțuie, totul merge ca un mecanism. „Ca efect al hazardului, lumea poate fi mai ușor explicată decât Dumnezeu, spunea Diderot^[162]. Multiplicitatea cauzelor și numărul imens de impulsuri pe care le presupune hazardul explică creația universului. Luați *Eneida* și toate elementele necesare elaborării sale; dacă-mi dați timpul și spațiul necesar, tot așternând literele pe hârtie o să ajung să refac sistemul *Eneida*”.

Acești nefericiți care divinizau totul mai curând decât să admită existența lui Dumnezeu, respingeau și divizibilitatea în finită a materiei pe care o implică natura forțelor imponderabile. Locke și Condillac au întârziat atunci cu cincizeci de ani progresele extraordinare pe care le cunosc în clipa de față științele naturii în lumina ideii de unitate datorată marelui Geoffrey Saint-Hilaire^[163]. Câțiva oameni cinstiți, fără a avea o opinie filosofică anume, dar convinși de faptele studiate atent, perseverară în doctrina lui Mesmer, care descoperise în om existența unei influențe pătrunzătoare, ce putea face ca un om să-l domine pe altul, pusă în mișcare de voință, tămăduitoare prin abundența fluidului, și a cărei acțiune propune o confruntare între două voințe, între răul ce își așteaptă vindecarea și dorința de vindecare. Fenomenele de somnambulism, abia bănuite de Mesmer, au fost studiate de domnii de Puységur^[164] și Deleuze^[165]; dar Revoluția opri pentru un timp aceste descoperiri, ceea ce le dădu câștig de cauză

savanților și zeflemitorilor. Printre puținii care-i rămaseră credincioși lui Mesmer se aflau câțiva medici. Acești disidenți fură persecutați până la moarte de confracții lor. Respectabilul corp medical din Paris manifestă împotriva mesmerienilor toată intransigența războaielor religioase și se dovedește – în ura pe care le-o purta – de o rară cruzime, atât pe cât era posibil într-o epocă de toleranță voltairiană. Doctorii ortodocși refuzau să consulte împreună cu adepții ereziei mesmeriene. În 1820, inițiatorii preinsei erezii mai erau încă obiectul unei prescripții tănuite. Nenorocirile, furtunile Revoluției nu puseră capăt, acestei un științifice. Numai preoții, magistrații și medicii pot să urască astfel. Toți cei ce poartă o haină distinctă a profesiei lor sunt necruțători. Dar oare ideile nu sunt mai neîndurătoare decât faptele? Doctorul Bouvard^[166], prieten cu Minoret, îmbrățișă noua credință, și până la moarte nu se îndepărta de calea științei căreia îi sacrificase toată tihna vieții, pentru că devenise una dintre *ororile*^[167] Facultății din Paris. Minoret, unul dintre cei mai vajnici susținători ai enciclopediștilor, cel mai de temut dușman al lui Deslon^[168], ajutorul lui Mesmer, al cărui condei avu o deosebită greutate în această dispută, se certă pentru totdeauna cu prietenul său; ba chiar mai mult, îl și persecută. Purtarea sa față de Bouvard avea să fie, peste ani, singurul regret care să-i tulbure seninătatea ultimelor sale zile. După ce doctorul Minoret se retrăsese la Nemours, știința fluidelor imponderabile – singurul nume potrivit magnetismului, atât de strâns legat, prin însăși natura fenomenelor sale de lumină și de electricitate –, făcea progrese extraordinare, în ciuda necontenitelor ironii ale oamenilor de știință parizieni. Frenologia și fiziognomonica. știința lui Gall^[169] și cea a lui Lavater^[170], care sunt îngemănate, una fiind fața de cealaltă ceea ce este cauza în raport cu efectul, demonstau multor

fiziologi existența urmelor fluidului insesizabil, bază a fenomenelor voinței omenești, și care dă naștere patimilor, obiceiurilor, trăsăturilor chipului și formei craniului. În sfârșit. fenomenele magnetice, minunile somnambulismului, cele ale prezicerii și ale extazului, care ne permit să pătrundem în lumea spiritului, se acumulau. Strania întâmplare a vedeniilor fermierului Martin^[171], atât de riguros constatate, și întrevederea țaranului acela cu Ludovic al XVIII-lea; legăturile stabilite de Swedenborg^[172] cu morții, fapt bine controlat în Germania; povestirile lui Waller Scott despre efectele a ceea ce numește el *a doua vedere*^[173]; uluitoarele facultăți ale, unor *ghicitori* care contopesc într-o singură știință chiromancia, cartomancia și studiul horoscoapelor^[174]; fenomenele de catalepsie și cele ale folosirii anumitor proprietăți ale diafragmei în cazul unor afecțiuni morbide; aceste fenomene cel puțin curioase, având toate aceeași sursă, înlăturau multe îndoieli, îi aduceau chiar și pe cei mai nepăsători pe tărâmul experiențelor. Minoret nu știa mare lucru despre această mișcare spirituală, atât de dezvoltată în nordul Europei, dar neînsemnată încă în Franța unde aveau loc, totuși, unele dintre acele fapte considerate minuni de niște observatori superficiali și care, ca și pietrele ce cad în fundul mării, se pierd în vârtejul evenimentelor pariziene.

La începutul acestui an, liniștea adversarului lui Mesmer fu tulburată de următoarea scrisoare:

„*Vechiul meu prieten,*

Orice prietenie, chiar destrămată, are drepturile ei, care se prescriu anevoie. Și dacă ești încă în viața și îmi aduc aminte nu atât de dușmănia dintre noi cât de zilele acelea frumoase petrecute în cocioaba din Saint-Julien-le-Pauvre. Înainte de a mă

despărți de această lume vreau să-ți dovedesc că magnetismul va constitui una dintre științele cele mai însemnate, dacă nu cumva știința nu trebuie să fie una singură^[175], pot spulbera neîncrederea prin dovezi pozitive. Poate că voi datora curiozității tale fericirea de a-ți strânge încă o dată mâna, așa cum o făceam înainte de Mesmer.

Cu aceeași prietenie,

BOUVARD”

Anti-mesmerianul sări ca leul pișcat de tăun, se repezi la Paris și puse o carte de vizită în cutia de scrisori a bătrânului Bouvard, care locuia pe strada Férou, lângă Saint-Sulpice. Bouvard îi trimise la hotel o carte de vizită pe care scria: „Mâine, la ora nouă, pe strada Saint-Honore, în fața bisericii L’Assomption”. Minoret, parcă reîntinerit, nu închise ochii toată noaptea. Se duse în vizită pe la toți medicii bătrâni pe care îi cunoștea și îi întrebă dacă lumea se schimbase, dacă se crease o nouă Școală de medicină, dacă cele patru Facultăți continuau să existe. Medicii îl liniștiră spunându-i că vechiul spirit de rezistență dăinuia încă; atâta doar că, în loc să persecute, Academia de medicină și Academia de științe pufneau în râs plasând fenomenele magnetice alături de surprizele lui Comus^[176], Comte^[177], Bosco^[178], printre jonglerii, prestidigitație și tot ceea ce se numește „fizica distractivă”. Aceste vorbe nu-l împiedică pe bătrânul Minoret să se ducă la întâlnirea pe care i-o fixase bătrânul Bouvard. După patruzeci și patru de ani de dușmănie, cei doi adversari se revăzură în fața unei porți de pe strada Saint-Honoré. Francezii sunt prea preocupați în permanență pentru a se urî multă vreme. La Paris, mai ales, faptele extind prea mult spațiul, și în politică, în literatură și știință, viața cuprinde o arie prea vastă

pentru ca oamenii să nu găsească de cucerit alte domenii, unde pretențiile lor să poată domni în voie. Ura cere atâta forță mereu gata de luptă încât trebuie ca mai mulți oameni s-o împărtășească dacă vor să urască multă vreme. Iată de ce numai corpurile constituite pot să și-o amintească. După patruzeci și patru de ani, Robespierre și Danton^[179] s-ar îmbrățișa. Cu toate acestea, niciunul dintre cei doi medici nu-i întinse mâna celuilalt. Bouvard vorbi primul, spunându-i lui Minoret:

— Arăți foarte bine.

— Da, nu prea rău, dar tu ce faci? îi răspunse Minoret, îndată ce se rupse gheața.

— Ei, cum mă vezi.

— Magnetismul te împiedică să mori? întrebă Minoret glumind, dar fără răutate.

— Nu, dar era să mă împiedice să trăiesc.

— Cum? Nu ești bogat? se miră Minoret.

— Ce contează? zise Bouvard.

— Ei bine, eu sunt bogat, exclamă Minoret.

— Nu averea, ci convingerea ta mă interesează. Vino, răspunse Bouvard.

— Vai, ce încăpățânat ești! strigă Minoret.

Mesmerianul îl duse pe necredincios pe o scară destul de întunecoasă, pe care o urcară cu băgare de seamă până la etajul al patrulea.

În acea vreme apăruse la Paris un om extraordinar, înzestrat prin credință cu o forță nemaipomenit de mare și având puteri magnetice în toate domeniile lor de aplicație. Nu numai că vindeca singur și de la distanță bolile cele mai cumplite, cele mai înrădăcinate, repede și definitiv, precum Mântuitorul odinioară, dar acest mare necunoscut, care mai trăiește încă^[180], producea instantaneu fenomenele cele mai ciudate de somnambulism supunând chiar voințele cele mai rebele. Înfățișarea acestui necunoscut, care afirmă că nu recunoaște alt stăpân decât pe Dumnezeu și că stă de vorbă cu îngerii, ca Swedenborg, amintește de cea a unui leu; emană o energie

concentrată, căreia nu-i poți rezista. Trăsăturile sale, ciudat de strâmbe, sunt cumplite, te răscolesc; vocea lui, care urcă din străfundurile ființei, este încărcată, parcă, de un fluid magnetic, ea îl pătrunde prin toți porii pe cel ce-o ascultă. Dezgustat de ingratitudea publică, după mii de tămăduiri, el s-a retras într-o singurătate de nepătruns, într-un neant voluntar. Mâna lui atotputernică, mâna aceasta care redase mamelor fiicele muribunde, copiilor cuprinși de deznădejde pe părinții lor, amanților nebuni de dragoste iubitele divinizate; care a vindecat bolnavi lăsați în voia sorții de către medici, care făcea ca în sinagogi, în temple și în biserici slujitorii diferitelor culte să înalțe imnuri aceluiași Dumnezeu spre care îl adusesese același miracol; care ușura agoniile muribunzilor a căror viață nu mai putea fi salvată; această mână desăvârșită aidoma unui soare dătător de viață care orbea ochii închiși ai somnambulilor, nu s-ar mai ridica nici pentru a da unei regine un moștenitor prezumtiv. Învăluit în amintirea binefacerilor sale ca într-un giulgiu de lumină, el fuge de lume și trăiește în ceruri. Dar, la începutul domniei sale, aproape surprins de puterea sa, acest om, a cărui lipsă de interes material a fost pe măsura forței lui, a permis câtorva persoane curioase să fie martorii minunilor înfăptuite. Faima sa, care a fost extraordinară și ar putea să reînvie curând, l-a trezit pe doctorul Bouvard de pe patul de moarte. Mesmerianul persecutat putu, în sfârșit, să vadă fenomenele cele mai strălucite ale acestei științe, pe care o purtase în inima sa ca pe o comoară. Suferințele bătrânului îl impresionaseră pe marele necunoscut care îi acordă unele privilegii. De aceea pe când urcau scările, Bouvard suporta glumele vechiului sau adversar cu o bucurie poznașă. Nu-i răspundea decât prin „O să vezi! O să vezi! și prin acele ușoare clătinări din cap pe

care și le îngăduie doar oamenii siguri de ceea ce știu.

Cei doi medici intrară într-un apartament mai mult decât modest. Bouvard se duse să discute cu cineva într-un dormitor de lângă salonul în care aștepta Minoret, a cărui neîncredere se trezi din nou; dar Bouvard se întoarse repede și-l duse în camera respectivă unde se aflau misteriosul swedenborgist și o femeie așezată într-un fotoliu. Femeia nu se clinti și nu păru să-și dea seama de intrarea celor doi bătrâni.

— Cum adică? Niciun hârdău? spuse Minoret surâzând.

— Numai puterea lui Dumnezeu, răspunse grav swedenborgistul, care, după Minoret, avea vreo cincizeci de ani.

Cei trei bărbați luară loc pe scaune iar necunoscutul începu să vorbească. Îndrugă verzi și uscate, spre marea mirare a lui Minoret care crezu că fusese înșelat. Necunoscutul îi puse întrebări pentru a-i afla părerile științifice, părând că vrea, în mod evident, să-și examineze pe îndelete vizitatorul.

— Ați venit aici din simplă curiozitate, domnule, spuse el în cele din urmă. N-am obiceiul să prostituez o putere care am convingerea, emană de la Dumnezeu; dacă m-aș folosi de ea în scopuri frivole sau pentru fapte rele, aș putea fi lipsit de ea. Dar, după cum mi-a spus domnul Bouvard, acum e vorba de a schimba o convingere opusă convingerii noastre și de a lămuri un savant de bună credință: ceea ce am să și fac. Femeia pe care o vedeți, adaugă el arătând-o pe necunoscută, e cufundată într-un somn somnambulic. După mărturisirile și manifestările tuturor somnambulilor, starea aceasta constituie o trăire minunată în timpul căreia eul nostru interior, eliberat de toate opreliștile puse de natura vizibilă în calea facultăților sale, se plimbă prin lumea pe nedrept numită invizibilă. Vederea și auzul

funcționează atunci mult mai bine decât în starea zisă de *trezie*, și poate chiar fără ajutorul organelor care reprezintă teaca acestor spade luminoase numite vedere și auz! Pentru omul aflat în starea aceasta, distanțele, și obstacolele materiale nu mai există sau sunt străbătute de o viață care se află în noi, și căreia trupul nostru îi este un receptacul, un punct de sprijin necesar, un înveliș. Ne lipsesc termenii pentru a denumi aceste efecte atât de recent redescoperite; căci, astăzi, cuvinte ca imponderabil, intangibil, invizibil nu au niciun sens raportate la fluidul a cărui acțiune este demonstrată de magnetism. Lumina poate fi măsurată prin căldura sa care, pătrunzând în corpuri, le mărește volumul, iar realitatea electricității este, fără îndoială, mai mult decât evidentă. Am condamnat lucrurile în loc să ne dăm seama de imperfecțiunea instrumentelor noastre.

— Doarme! spuse Minoret uitându-se atent la femeia ce părea că e o femeie mai simplă.

— Într-un anumit fel trupul ei este anihilat, răspunse adeptul lui Swedenborg. Ignoranții iau această stare drept somn. Femeia vă va dovedi însă existența unui univers spiritual unde spiritul nu recunoaște legile universului material. O voi trimite oriunde veți dori să se ducă, la douăzeci de leghe de aici sau în China; o să vă spună ce se petrece acolo ^[181].

— Trimiteți-o doar la mine acasă, la Nemours, ceru Minoret.

— Nu vreau să am niciun rol în această experiență, adăugă bărbatul cel misterios. Dați-mi mâna; veți fi actor și spectator, efect și cauză, în același timp.

Apucă mâna lui Minoret, pe care doctorul i-o întinsese; o reținu o clipă într-a sa părând că se reculege și, cu cealaltă, prinse mâna femeii așezate pe fotoliu; apoi, puse mâna doctorului în cea a femeii, făcându-i semn bătrânului necredincios să se așeze lângă această Pitie fără trepid. Minoret

observă o ușoară tresărire pe chipul deosebit de calm al femeii atunci când mâinile lor se uniră; dar, deși minunată în urmările ei, mișcarea fu foarte simplă.

— Ascultă de domnul și gândește-te că tot ce vei face pentru dânsul va fi pe placul meu, îi spuse personajul necunoscut întinzându-și mâna peste creștetul femeii ce păru că primește, prin acest gest, lumină și viață. Puteți să-i vorbiți acum, i se adresă el lui Minoret.

— Du-te la mine acasă, la Nemours, pe strada Bourgeois, glăsui doctorul.

— Dă-i răgazul necesar, lasă-ți mâna într-a ei până ce îți dovedește, prin spusele sale, că a ajuns acolo, îi zise Bouvard vechiului său prieten.

— Văd un râu, vorbi femeia cu o voce stinsă părând că se uită cu multă atenție înăuntrul ei, cu toate că avea pleoapele lăsate. Văd o grădină frumoasă...

— De ce intri prin grădină dinspre râu? întrebă Minoret.

— Pentru că sunt acolo.

— Cine anume?

— Tânăra și doica la caic va gândiți.

— Cum arată grădina? mai întrebă Minoret.

— Când intri pe scărișoara dinspre râu, în dreapta e o galerie lungă din cărămidă unde văd cărți, și care are la capăt un *cabajuti*^[182] împodobit cu clopoței de lemn și cu ouă roșii. În stânga, zidul este acoperit de un desiș de plante agățătoare, de viță decorativă și de iasomie de Virginia. În mijlocul grădinii se află un mic cadran solar. Sunt și multe glastre cu flori. Fata privește florile, le arată doicii, face gropi mici cu un plantator și pune înăuntru semințe... Doica greblează aleile... Cu toate că fata e neprihănită ca un înger, începe să cunoască dragostea, nedeslușită acum în inima ei, ca zorile în primul ceas al dimineții.

— Pentru cine? întrebă doctorul, care, până în acea clipă auzise doar lucruri pe care i le putea

spune oricine fără a fi somnambul. Continua să creadă că e vorba de o înșelătorie.

— Nu știți nimic despre asta, deși în ultima vreme ați fost destul de neliniștit când a devenit femeie, spuse ea surâzând. Schimbarea inimii ei a urmat-o pe cea a naturii...

— Oare o femeie din popor poate vorbi astfel? se miră bătrânul doctor.

— În starea aceasta, toate se exprimă extraordinar de limpede, îl lămurii Bouvard.

— Dar pe cine iubește Ursule?

— Ursule nu știe că iubește, răspunse femeia mișcând ușor capul; este mult prea curată pentru a cunoaște dorința sau pentru a bănuiește înseamnă dragostea; dar el o interesează în mod deosebit, se gândește la el, se împotrivește chiar acestui gând dar el îi revine în minte în ciuda voinței sale... Acum stă la pian...

— Dar cine e el?

— Fiul unei doamne care locuiește în fața casei dumneavoastră...

— Doamna de Portenduère?

— Portenduère ați spus? reluă somnambula; da, așa-i. Nu-i nicio primejdie însă, el nu e la Nemours.

— Au stat de vorbă? întrebă doctorul.

— Niciodată. S-au privit doar. Ea îl găsește fermecător. E adevărat că-i un bărbat frumos, și e bun la suflet. Ea l-a văzut pe fereastră, s-au văzut și la biserică, dar tânărul nu se mai gândește la ea.

— Cum îl cheamă?

— Ah! ca să vă spun numele lui trebuie să-l citesc undeva sau să-l aud. Îl cheamă Savinien, fata i-a rostit numele; găsește că-i foarte plăcut: l-a și căutat în calendar ziua onomastică și a însemnat-o cu un punct roșu... copilării! Oh! va iubi mult, dar cu tot atâta puritate pe câtă pasiune; ea nu-i o fată care să iubească de două ori, și dragostea îi va împurpura inima și-i va pătrunde atât de adânc în suflet încât va respinge orice alt sentiment.

— Unde vezi asta?

— În sufletul ei. Va ști să sufere; a avut de la cine să moștenească asta pentru că și tatăl și mama ei au suferit mult!

Ultimele cuvinte îl tulburară pe doctor, care nu fu atât de zguduit pe cât de surprins. Nu este inutil să arătăm că după fiecare frază a femeii se scurgeau între zece și cincisprezece minute, răstimp în care se concentra tot mai mult. O vedeai cum vede! Fruntea ei avea un aspect ciudat: reflecta tot efortul lăuntric, se însenina sau se contracta sub impulsul unei puteri ale cărei efecte nu fuseseră observate de Minoret decât la muribunzi, în clipele în care au darul profeției. În mai multe rânduri făcu gesturi asemănătoare cu ale Ursulei.

— Mai puneți-i și alte întrebări, îi zise personajul cel misterios lui Minoret, vă va spune taine pe care numai dumneavoastră le cunoașteți.

— Ursule mă iubește? reluă Minoret.

— Aproape tot atâta ca pe Dumnezeu, spuse femeia surâzând. De aceea este foarte nefericită din cauza necredinței dumneavoastră. Nu credeți în Dumnezeu, de parcă l-ați putea împiedica să existe! Cuvântul său s-a răspândit în lumea întreagă! Singurele necazuri ale bieteii copile de la dumneavoastră i se trag. Uite! în clipa asta face game; îi e ciudă că nu știe să cânte mai bine. Iată ce gândește: „Dacă aș cânta bine, dacă aș avea o voce frumoasă, el fiind acasă, alături de mama lui, mi-ar auzi glasul”.

Doctorul Minoret își scoase portofelul și notă ora exactă.

— Poți să-mi spui ce semințe a semănat?

— Rozetă, mazăriche, balsamină...

— Și după aceea?

— Nemțișori de câmp.

— Unde se află banii mei?

— La notarul dumneavoastră; dar îi investiți treptat, așa că vă aduc zilnic beneficii.

— Aşa-i; dar unde sunt banii pe care îi țin la Nemours pentru cheltuielile din fiecare semestru?

— Îi puneți într-o carte mare cu coperti roșii intitulată *Pandectele*^[183] lui Iustinian, în tomul II, între penultimele două pagini; cartea se află peste dulapul cu geamuri, în despărțitura unde sunt volumele in-folio. Aveți un raft întreg. Banii dumneavoastră sunt în ultimul volum, în partea dinspre salon. Ia le uită! Volumul III e așezat înaintea volumului II. Dar n-aveți bani, sunt...

— Hârtii de o mie de franci?... întreba doctorul.

— Nu văd bine, sunt îndoite. Nu, sunt două hârtii fiecare de cinci sute de franci.

— Le vezi?

— Da.

— Cum arată?

— Una este veche și foarte gălbejită, cealaltă albă și aproape nouă...

Această ultimă parte a discuției îl ului pe doctorul Minoret. Îl privi pe Bouvard complet năucit, dar Bouvard și swedenborgistul, obișnuiți cu uimirea necredincioșilor, vorbeau pe șoptite și nu păreau nici surprinși, nici mirați; Minoret îi rugă să i îngăduie să revină după-masă. Antimesmerianul voia să cugete asupra celor întâmplare, să-și vină în fire după cumplita spaimă resimțită, pentru a verifica din nou această forță extraordinară, supunând-o unor experiențe hotărâtoare, pentru a-i pune femeii întrebări al căror răspuns putea să-i înlăture orice urmă de îndoială.

— Veniți aici diseară, la ora nouă, zise necunoscutul; am să mă întorc pentru dumneavoastră.

Doctorul Minoret era cuprins de o emoție atât de puternică încât ieși fără să-și ia rămas bun, urmat de Bouvard, care îi strigă de la distanță:

— Ei, ce zici? ce zici?

— Cred c-am înnebunit, Bouvard, răspunse Minoret ajungând în pragul ușii de la intrare. Dacă

femeia a spus adevărul în privința Ursulei, cum nimeni pe lume în afară de Ursule nu știe ce mi-a dezvăluit vrăjitoarea asta, înseamnă că *ai dreptate*. Aș vrea să zbor ca să ajung la Nemours să-i verific spusele. Dar o să închiriez o trăsură și o să plec astă-seară la ora zece. Ah! simt că-mi pierd capul.

— Dar ce-ai zice atunci când, cunoscând de ani de zile un bolnav incurabil, l-ai vedea vindecat în cinci secunde! Dacă l-ai vedea pe acest mare magnetizator făcând să șiroiască sudoarea pe un bolnav de impetigo, sau făcând să meargă o tânără paralizată?

— Hai să mâncăm, Bouvard, și să stăm împreună până diseară la nouă. Vreau să mă gândesc la o experiență hotărâtoare, de necontestat.

— Bine, prietene, răspunse doctorul mesmerian.

Cei doi dușmani, împăcați acum, se duseră să ia masa la Palais-Royal. După o discuția însuflețită, care îl ajuta pe Minoret să-și mai liniștească ideile febrile care îi tulburau mintea, Bouvard îi spuse:

— Dacă îi recunoști acestei femei facultatea de a face să dispară sau de a străbate orice distanță, dacă ai certitudinea că, de la biserica Assomption, ea aude și vede ce se spune și ce se întâmplă la Nemours, trebuie să admiți și toate celelalte efecte magnetice; pentru cineva care nu crede în ele sunt tot atât de imposibil de conceput ca și celelalte. Cere-i, deci, o singură dovadă care să te mulțumească, fiindcă altfel ți-ai putea închipui că noi ne-am procurat toate informațiile pe care ți le-a dat; oricum, nu putem ști, de exemplu, ce-o să se petreacă la ora nouă, la tine acasă, în camera fetei: să ții minte sau să însemnezi ce va vedea sau va auzi somnambula și pe urmă, pornește în grabă spre casă. Micuța Ursule, pe care n-o cunosc, nu-i complicea noastră; așa că dacă ea a spus sau a făcut ceea ce vei însemna tu pe hârtie, să-ți pleci capul, mândrule sicambru!^[184]

Cei doi prieteni se întoarseră și o găsiră în cameră pe somnambulă, care nu-l recunoscă pe doctorul Minoret. Ochii ei se închiseră încet la gestul mâinii pe care necunoscutul o întinse spre ea, de la distanță, și ea își relua atitudinea în care o văzuse Minoret înainte de masă. Când mâna femeii o prinse pe cea a medicului, acesta o rugă să-i spună tot ce se petrecea acasă la el, la Nemours, în acea clipă.

— Ce face Ursule? întreba el.

— S-a dezbrăcat, și-a pus bigudiurile, stă în genunchi pe scăunașul de rugăciune, în fața unui crucifix de fildeș prins pe un panou îmbrăcat în catifea roșie.

— Ce spune?

— Își face rugăciunea de seară, cere sprijinul Domnului, îl roagă să îndepărteze orice gând rău din inima sa; își cercetează conștiința și își amintește toate, faptele din timpul zilei pentru a-și da seama dacă și-a făcut datoria sau dacă a încălcat poruncile Bisericii. Cu alte cuvinte își cercetează cu grijă sufletul, drăguța de ea!

Ochii somnambulei se umplură de lacrimi.

N-a făcut niciun păcat, dar se învinuiește că s-a gândit prea mult la domnul Savinien, relua femeia. Se întrerupe pentru a se întreba ce-o fi făcând la Paris, și îl roagă pe Dumnezeu să-i dea fericire. Încheie cu gândul la dumneavoastră și rostește, cu glas tare o rugăciune.

— Poți să mi-o repeți?

— Da.

Minoret își luă creionul și scrise la dictarea somnambulei, următoarea rugăciune, în mod evident concepută de abatele Chaperon:

„Doamne-Dumnezeule, dacă ești mulțumit de roaba ta care te iubește și care Ți se închină Ție cu dragoste și cu credință, care se străduie să nu se îndepărteze de sfintele Tale porunci, care cu bucurie și-ar da viața, precum Fiul Tău, spre slava numelui Tău, care ar voi să trăiască în umbra Ta,

Tu care deslușești ce-i în toate inimile, fă-mi bucuria și deschide ochii nașului meu, adu-l pe calea mântuirii și împărtășește-i mare mila Ta ca să-și trăiască ultimele zile întru Tine: mânuiește-l de tot răul și lasă-mă să pătimesc eu în locul lui! Prea bună sfântă Ursule, scumpă protectoare, și tu, sfântă Maică a Domnului, stăpână a cerurilor, voi arhangheli și sfinți din paradis, ascultați-mă, rugați-vă și voi alături de mine și fie-vă milă de noi!”



Somnambula imită atât de bine gesturile naive și pioșenia copilei, încât doctorului Minoret i se umeziră ochii.

— Mai spune, și altceva? întrebă Minoret.

— Da.

— Repetă.

— *Dragul meu naș! Cu cine o să joace el table la Paris...* Acum stinge lumânarea, pune capul jos și adoarme. A adormit! E tare drăguță cu scufița de noapte pe cap.

Minoret îl salută pe marele necunoscut, îi strânse mâna lui Bouvard, coborî repede scările, alergă la stația de trăsură care exista pe-atunci lângă intrarea unui hotel dărâmat între timp pentru a se deschide strada Alger^[185]: găsi un birjar și îl întrebă dacă primea să plece de îndată la Fontainebleau. După ce se înțelesesă asupra prețului, bătrânul, reîntinerit, porni imediat la drum. Așa cum le fusese înțelegerea, lăsă calul să se odihnească la Essonne^[186], ajunse diligentă spre Nemours și, după ce-și găsi un loc în ea, dădu drumul birjarului. Sosind acasă pe la cinci dimineța, se culcă pe ruinele tuturor ideilor sale de mai înainte despre fiziologie, natură, metafizică, și dormi dus până la ora nouă, atât de tare îl obosise drumul.

Îndată ce se trezi, știind în mod sigur că de la întoarcerea sa nimeni nu-i trecuse pragul, cuprins de o teamă de nedescris, medicul porni la verificarea faptelor. El însuși ignora deosebirea dintre cele două bilete de bancă, ca și schimbarea locului celor două volume din Pandecte. Somnambula văzuse bine. O sună pe Bougival.

— Spune-i Ursulei să vină că vreau să-i vorbesc, zise el așezându-se pe un fotoliu în mijlocul bibliotecii.

Copila sosi alergând și îl îmbrățișă; doctorul o luă pe genunchi și frumoasele ei bucle blonde se amestecară cu părul alb al bătrânului său prieten.



— Vrei să-mi spui ceva, nașule?

— Da, dar făgăduiește-mi, pe mântuirea sufletului tău, să răspunzi sincer, fără înconjur, la toate întrebările mele.

Ursule roși până la rădăcina părului.

— Oh, n-o să-ți pun nicio întrebare la care să nu-mi poți răspunde, mai adăugă el văzând că sfiala primei iubiri tulbură nevinovăția copilăroasă, până atunci, a ochilor ei frumoși.

— Spune, nașule.

— La ce te-ai gândit aseară făcându-ți rugăciunea și la ce oră te-ai închinat?

— Era pe la nouă și un sfert, nouă și jumătate.

— Ei bine, repetă-mi ultima ta rugăciune.

Copila spera ca glasul ei să-i insuflă necredinciosului credința; se dădu jos, îngenunche, își împreună mâinile cu fervoare, chipul îi străluci de încântare, îl privi pe bătrân și-i spuse:

— Ce l-am cerut eu lui Dumnezeu aseară i-am cerut și azi-dimineață și o să-i cer mereu până o să-mi îndeplinească dorința.

Apoi repetă rugăciunea, străbătută parcă de un fior nou, și mai puternic; spre marea ei uimire, însă, Minoret o întrerupse sfârșind rugăciunea.

— Bine, Ursule! spuse medicul așezând-o pe copilă din nou pe genunchi. Înainte de a adormi cu capul pe pernă, n-ai spus oare în sinea ta: „Dragul meu naș! Cu cine o să joace el table la Paris?”

Ursule sări în picioare de parcă ar fi auzit sunând trâmbița judecății de apoi: scoase un țipăt de groază; se uita eu ochii holbați la bătrân și privirea ei avea o înfricoșătoare imobilitate.

— Cine ești dumneata, nașule? Cine ți-a dat puterea asta? îl întrebă ea închipuindu-și că, dat fiind că el nu credea în Dumnezeu, făcuse probabil o înțelegere eu diavolul.

— Ce-ai semănat ieri în grădină?

— Cartofi, mazăriche, balsamină.

— Și pe urma nemțișori de câmp?

Ea căzu în genunchi.

— Nu mă speria, nașule; erai aici, nu-i așa?
— Nu sunt eu oare întotdeauna lângă tine?
răspunse doctorul glumind pentru a cruța de emoții
mintea acestei ființe nevinovate. Hai în camera ta.
Îi oferi brațul și urcară amândoi scările.
— Îți tremură picioarele, nașule, zise ea.
— E adevărat, mă simt doborât.
— Oare crezi, în sfârșit, în Dumnezeu? strigă
fata cu o bucurie naivă în glas, în timp ce ochii i se
umpleau de lacrimi.

Bătrânul privi camera atât de simplă dar atât de
cochetă pe care o aranjase pentru Ursule. Pe jos,
un covor verde, de o singură culoare, destul de
ieftin, pe care ca îl păstra de o curățenie
extraordinară; pe pereți, un tapet de un cenușiu
metalic cu trandafiri și frunze verzi; la ferestrele
care dădeau înspre curie, perdele dintr-o țesătură
de bumbac, garnisite cu o bandă de stofă roz; între
cele două geamuri, sub o oglindă înaltă, o consolă
din lemn aurit acoperită cu marmură, pe care se
afla un vas albastru de Sèvres unde își punea
Ursule florile; în fața căminului, un scrin cu o
splendidă marchetărie, având deasupra o placă din
felul de marmură zisă *brecie de Alep*^[187]. Patul,
îmbrăcat în ere tonă înflorată și cu perdele tot din
cretonă, dublate cu roz, era unul dintre acele paturi
cu baldachin atât de obișnuite în secolul al
optsprezecelea și care avea drept ornament un
mănunchi de pene sculptat deasupra fiecărei
colonete canelate din cele patru colțuri. O pendulă
veche, închisă într-un fel de cutie mare de baga
încrustată cu arabescuri din fildeș decora căminul,
care cu ancadramentul, sfeșnicele, de marmură,
oglindea și panoul superior pictat în cenușiu realiza
un remarcabil ansamblu de tonuri, culori și stil.
În dulapul mare, cu uși reprezentând peisaje
alcătuite din diferite soiuri de lemn, dintre care
unele, cu nuanțe verzi, nu se mai găsesc azi în
comerț, se aflau, desigur, lenjeria și rochiile fetei.
Camera răspândea, parcă, o mireasmă venită din

ceruri. Lucrurile aranjate atât de corect dovedeau un spirit de ordine, un simț al armoniei care, fără îndoială, ar fi impresionat pe oricine, chiar și pe un Minoret-Levrault. Se vedea mai ales cât de dragi îi erau Ursulei lucrurile din preajma ei și cât de bine se simțea într-o cameră unde își petrecuse, ca să spunem așa, toată viața de copil și de fată tânără. Trecând totul în revistă, din obișnuință, tutorele se asigura că din camera Ursulei, se putea zări casa doamnei de Portenduère. În timpul nopții se gândise cum trebuia să se poarte cu Ursule, ținând seama de taina surprinsă în legătura cu iubirea ce se înfiripase. Punându-i diferite întrebări s-ar compromite în ochii pupilei sale. Fie că ar aproba această dragoste, fie că ar dezaproba-o, în ambele cazuri poziția lui devenea falsă. Se hotărâse, deci, să cerceteze situația respectivă dintre tânărul Portenduère și Ursule pentru a ști dacă trebuie să se opună acestui sentiment înainte ca el să devină prea puternic, Numai un om în vârstă e în stare să dea dovadă de atâta înțelepciune. Încă profund emoționat de lovitura primită prin confirmarea faptelor magnetice, el se răsucea în cameră, se uita până și la cele mai mici obiecte, voind să arunce o privire și pe calendarul atârnat la colțul căminului.

— Suporturile astea un te sunt prea grele pentru mânuțele tale frumoase, spuse el apucând sfeșnicele de marmură în ornamente de aramă. Le cântări în mână, se uită la calendar, îi luă și zise:

— Și ăsta mi se pare destul de urât. De ce ții într-o cameră așa frumoasa un calendar de duzină?

— Te rog, lasă-mi-l, nașule!

— Nu, o să-ți dau altul mâine.

Coborî, luând cu sine această dovadă, se închise în biroul lui, căută la sfântul Savinien și găsi, așa cum îi spusese somnambula, un mic punct roșu în dreptul zilei de 19 octombrie; observă un altul în dreptul zilei sfântului Denis, patronul său, și un al treilea în fața sfântului Ioan. patronul preotului. Acest punct, mare cât o gămălie de ac, fusese zărit

de femeia adormită în ciuda distanței și a obstacolelor. Bătrânul reflectă până seara asupra, acestor evenimente cu semnificații mai profunde pentru el decât pentru oricare altul. Trebuia să se plece în fața evidenței. Un zid puternic se năruie, ca să spunem așa. În însăși ființa lui, pentru că viața i se sprijinea pe două temelii: indiferența în materie de religie și negarea magnetismului. Dovedind că simțurile, construcție pur fizică, organe ale căror efecte aveau toate o explicație, se terminau prin unele dintre atributele infinitului, magnetismul răsturna, sau cel puțin așa avea el impresia, puternica argumentație a lui Spinoza^[188]: infinitul și finitul, două elemente incompatibile, după părerea acestui mare gânditor, erau cuprinse unul într-altul. Oricâtă putere i-ar fi acordat caracterului divizibil, mobilității materiei, nu-i putea recunoaște acesteia calități cvasi divine. Și apoi era prea bătrân ca să mai lege aceste fenomene de vreun sistem, ca să le compare cu fenomenele somnului, vederii sau luminii. Toată știința sa, bazată pe afirmațiile școlii lui Locke și Condillac^[189], se prăbușise. Văzându-și sfărâmați idoli găunoși, necredința lui începu, firesc, să se clatine. Astfel încât în lupta dintre copilăria catolică și bătrânețea voltairiană, avantajul avea să fie în întregime de partea Ursulei. În fortăreața dărâmată, pe ruinele ei strălucea o lumină. Din mijlocul dărâmăturilor răsună glasul rugăciunii! Cu toate acestea, bătrânul tot se mai împotriva cu încăpățănare îndoielilor sale. Deși era lovit în inimă, nu se hotăra, continua să lupte împotriva lui Dumnezeu. În ciuda acestui fapt, spiritul său începu să șovăie, nu mai fu același. Căzând foarte des pe gânduri, citea *Cugetările* lui Pascal^[190], splendida *Istorie a Schimbărilor* de Bossuet^[191], scrierile lui Bonald^[192], ale sfântului Augustin^[193]; dori să parcurgă și operele lui Swedenborg și ale răposatului Saint-Martin^[194], despre care îi vorbise bărbatul cel

misterios. Edificiul clădit de materialism în mintea acestui om trosnea din toate părțile, nu-i mai trebuia decât o zguduitură; și când sufletul i se pârgui întru Domnul, el căzu în via cerească așa cum cad fructele. În mai multe rânduri, seara, pe când juca table cu preotul și Ursule stătea lângă ei, pusese întrebări care, dat fiind părerile sale, îi păreau cam ciudate abatelui Chaperon, pentru că el nu cunoștea încă frământarea interioară prin care Dumnezeu îndrepta această conștiință aleasă.

— Crezi în năluciri? îl întrebă necredinciosul pe abate întrerupând partida.

— Cardano^[195], un mare filosof din secolul al șaisprezecelea, a spus că i s-a întâmplat așa ceva, răspunse preotul.

— Le cunosc pe toate cele studiate de savanți, l-am recitit pe Plotin^[196]. Întrebarea mea de acum ți se adresează în calitatea dumitale de catolic și te rog să-mi răspunzi dacă crezi cumva că un mort poate reveni să-i vadă pe cei vii.

— Dar Iisus a apărut apostolilor după moarte, reluă preotul. Biserica trebuie să creadă în aparițiile Mântuitorului. Cât privește minunile, nu ducem lipsă de așa ceva, adăugă abatele Chaperon surâzând: vrei să afli care este cea mai recentă? A avut loc în veacul al optsprezecelea.

— Mă rog!

— Da, preafericitul Marie-Alphonse de Liguori^[197] a știut, deși era departe de Roma, de moartea papei, în clipa în care sfântul părinte își dădea duhul; au existat numeroși martori ai acestei minuni. Sfântul episcop, în stare de extaz, a auzit ultimele cuvinte rostite de suveranul pontif și le-a repetat înaintea mai multor persoane. Mesagerul însărcinat să anunțe evenimentul nu a sosit decât treizeci de ore după aceea...

— Iezuitule! răspunse bătrânul Minoret glumind, nu-ți cer dovezi, te întreb doar dacă crezi că există.

— Cred că nălucirea depinde mult de cel care o vede, spuse preotul continuând să glumească pe socoteala necredinciosului.

— Prietene, nu-ți întind nicio cursă; ce crezi despre toate astea?

— Cred că puterea lui Dumnezeu este nemărginită, zise abatele.

— După ce-o să mor, dacă mă împac cu Dumnezeu, o să-l rog să mă lase să-ți apar o dată, spuse doctorul râzând.

— Asta-i exact înțelegerea dintre Cardano și prietenul său, răspunse preotul.

— Ursule, i se adresă Minoret fetei, dacă te amenință vreodată vreo primejdie, cheamă-mă, o să vin.

— Ai rezumat într-un singur cuvânt elegia mișcătoare intitulată *Nêère* a lui André Chénier^[198], preciză preotul. Porții sunt mari pentru că știi să îmbrace faptele sau sentimentele în imagini nepieritoare.

— De ce vorbești de moartea dumitale, nașul meu drag? zise fata întristată; noi, creștinii, nu murim, mormântul este leagănul sufletului nostru.

— Ei, ce să-i faci, spuse doctorul surâzând, trebuie să mai și pleci din lumea asta, și când eu n-am să mai fiu, ai să te minunezi și tu de avuția care o să-ți rămână.

— Când n-ai să mai fi, dragul meu prieten, nu voi avea altă mângâiere decât să-ți consacru întreaga mea viață.

— Mie, eu nemaieexistând?

— Da. Toate faptele bune pe care le voi putea face o să le fac în nume le dumitale spre a-ți răscumpăra greșelile. Mă voi ruga la Dumnezeu în fiecare zi, pentru ca în nețărmurita Lui îndurare să nu pedepsească veșnic greșelile unei zile și ca să așeze de-a dreapta sa, printre sufletele preafericiților, un suflet atât de frumos, atât de curat ca al dumitale.

Acest răspuns, rostit cu o nevinovăție îngerească, cu o mare convingere, puse capăt rătăcirii și îl converti pe Denis Minoret: tot astfel precum pe sfântul Pavel. O rază de lumină interioară îl ameți iar duiosia aceasta, care se întindea peste viața lui viitoare îl umezi ochii. Această urmare neașteptată a harului produse, parcă, o descărcare electrică. Preotul își împreuna mâinile și se sculă de pe scaun, tulburat. Ursule, surprinsă de victoria ei, începu să plângă. Ca la auzul unei chemări, bătrânul se ridică și privi înainte de parcă ar fi văzut apărând zorile; apoi îndoi un genunchi pe marginea fotoliului, împreunându-le și-și lasă privirile în pământ, ca un om cuprins de o adâncă umilință.

— Doamne! glăsui el cu o voce emoționată înălțând fruntea, oare cine altcineva decât această ființă neprihănită poate dobândi iertarea mea îndreptându-mă către Tine? Iartă, Doamne, bătrânețea ce se pocăiește și pe care Ți-o aduce înainte această minunată copilă! Își înălță sufletul până la Dumnezeu rugându-L să-l lumineze prin cunoștința sa, după ce îl doborâse cu harul Său; se întoarse spre preot și, întinzându-i mâna îi spuse;

— Dragă părinte, sunt iarăși mic, sunt al tău și îți încredințez sufletul meu.

Ursule acoperi cu lacrimi de bucurie mâinile nașului ei, sărutându-le. Bătrânul luă copila pe genunchi și spuse, vesel, că îi e nașă. Foarte înduioșat, preotul rosti *Veni, Creator* ca o sinceră manifestare a sentimentului religios. Imnul acela ținu lor de rugăciune de seară pentru cei trei creștini îngenuncheați.

— Ce s-a întâmplat? întrebă, mirată, Bougival.

— În sfârșit! Nașul meu crede în Dumnezeu, îi răspunse Ursula.

— Ei, cu atât mai bine; doar atâta îi mai lipsea ca să fii desăvârșit, exclamă bătrâna femeie din Bresse, închinându-se cu un aer naiv și serios totodată.

— Dragă doctore, zise bunul preot, vei înțelege curând măreția religiei și necesitatea practicilor sale; îți vei da seama că filosofi a creștină, prin latura ei profund umană, se situează mult deasupra celei a spiritelor celor mai îndrăznețe.

Preotul, care se bucura aproape ca un copil, acceptă să-l învețe principiile religiei creștine, stând eu el de vorbă de două ori pe săptămână. Convertirea atribuită Ursulei și unui calcul meschin fu deci spontană. Preotul, care timp de paisprezece ani se ferise să atingă rănilor acestui suflet, deși îl plânsese adeseori, fusese solicitat ca un chirurg pe care îl chemi simțindu-te rănit. După acest eveniment, în fiecare seară Ursule își spuse rugăciunile alături de ei. Încetul eu încetul, bătrânul simțise cum frământărilor din sufletul său le ia locul împăcarea. Și, dat fiind că Dumnezeu era editor responsabil, după vorba lui, pentru lucrurile inexplicabile, mintea i se simțea în largul ei. Scumpa lui Ursule îi spunea că aceasta era o dovadă clară că pășea tot mai adânc în împărăția Domnului. În timpul slujbei citise rugăciunile, străduindu-se să le înțeleagă tâlcul, deoarece, chiar după prima discuție pioasă, se ridicase la ideea divină a comuniunii dintre toți credincioșii, bătrânul neofit înțelesese simbolul veșnic legat de această hrană spirituală, simbol ce dobândește prin credință o valoare primordială atunci când a fost priceput în semnificația sa tainică, profundă, luminoasă. Dacă păruse grăbit să se întoarcă acasă, faptul se datora doar dorinței de a-i mulțumi fetei lui dragi că-l adusesse pe calea bisericii, după cum spunea o vorba frumoasă de odinioară. De aceea o ținea pe genunchi, în salon, și o săruta cu pietate pe frunte în vreme ce, murdărind cu temerile lor josnice o influență atât de cucernică, moștenitorii lui colaterali acopereau pe Ursule cu cele mai grosolane insulte. Graba bătrânului de a se înapoia acasă, pretinsul lui dispreț față de rude, răspunsurile mușcătoare la ieșirea din biserică,

erau, firește, atribuite de fiecare dintre moștenitori urii pe care Ursule i-o insuflase împotriva lor.

În timp ce fata îi cânta la pian doctorului câteva variațiuni pe *Ultimul gând* de Weber^[199], în sufrageria familiei Minoret-Levrault se punea la cale un adevărat complot care avea să aducă în scenă pe unul dintre principalele personaje ale acestei drame. Masa, zgomotoasă ca toate mesele din provincie, și însuflețită de vinurile minunate care sosesc la Nemours pe canal, fie din Bourgogne, fie din Touraine, se prelungi peste două ore. Pentru a sărbători întoarcerea lui Désiré, Zélie pregătise scoici, pește de mare și unele specialități gastronomice mai deosebite. Sufrageria, în mijlocul căreia masa rotundă oferea un spectacol îmbietor, amintea de o sală de han. Mulțumită de mărimea acareturilor, Zélie își construise un pavilion între curtea ei foarte întinsă și grădina de zarzavaturi plină de pomi fructiferi. La ea, totul era doar curat și trainic. Exemplul lui Levrault-Levrault fusese cumplit de impresionant pentru toată regiunea. Așa că Zélie îl oprise pe arhitect s-o împingă la atari neghiobii. Având, deci, pereții acoperiți cu un tapet ușor lucios, sufrageria era mobilată cu scaune din lemn de nuc, cu bufete tot din același lemn, și, spre a o înfrumuseța, cu o sobă de faianță, o pendulă și un barometru, vesela era de porțelan alb, obișnuit, dar în schimb fața de masă și șervetele, argintăria bogată făceau să strălucească toată masa. După cafeaua servită de Zélie, care se învârtea prin casă ca o bobită de plumb într-o sticlă de șampanie, pentru că se mulțumea cu o singură bucătăreasă, după ce Désiré, viitorul avocat, fu pus la curent, cu marele eveniment, ce avusese loc în cursul dimineții și cu consecințele sale, Zélie închise ușa și îi dădură cuvântul notarului Dionis. Prin tăcerea care se așternu, prin privirile ațintite de fiecare moștenitor asupra acestei figuri autentice de notar, era ușor de

recunoscut puterea pe care oamenii respectivi o au asupra diferitelor familii.

— Dragi copii, spuse el, unchiul vostru fiind născut în 1746, are astăzi optzeci și trei de ani; or, bătrânii fac tot soiul de lucruri necugetate, și aceasta mică...

— Viperă! strigă doamna Massin.

— Mizerabilă! zise Zélie.

— Să nu vorbim despre ea decât spunându-i pe nume, continuă Dionis.

— Ei bine, este o hoată, rosti doamna Crémère.

— O hoată frumoasă însă, îi răspunse Désiré Minoret.

— Această mică Ursule, reluă Dionis, îl preocupă foarte mult. În interesul dumneavoastră al tuturor – sunteți doar clienții mei – n-am așteptat dimineața ele azi pentru a strânge informații, și iată ce am aflat despre această tânără...

— Spoliatoare! țipă perceptorul.

— O individă care vânează moșteniri! preciza grefierul.

— Liniște, prieteni! zise notarul, că altfel îmi iau pălăria, vă las și... la revedere.

— Măi, tată, strigă Minoret turnându-i un păhăruț de rom, bea asta mai bine... e chiar de la Roma. Și zău, face o groază de bani!

— E adevărat că Ursule este fiica legitimă a lui Joseph Mirouët; tatăl ei este însă fiul natural al lui Valentin Mirouët, socrul unchiului vostru. Ursule este, deci, nepoata naturală a doctorului Denis Minoret. Ea având această calitate, testamentul pe care l-ar face doctorul în favoarea ei ar putea fi eventual atacat; și, dacă îi lasă astfel averea, procesul pe care ați vrea să i-l intentați Ursulei v-ar pune într-o situație nu prea plăcută, pentru că nu se poate susține că nu există nicio legătură de rudenie între Ursule și doctor; dar acest proces ar speria, fără îndoială, o fată tânără lipsită de apărare și ar duce la o tranzacție.

— Legea este atât de severă în privința drepturilor bastarzilor, spuse proaspătul licențiat, dornic să-și arate cunoștințele, încât conform unei hotărâri a Curții de Casație din 7 iulie 1817, copilul natural nu poate pretinde nimic de la *bunicul* său *natural*, nici măcar pensie alimentară. Vedeți deci că s-a extins noțiunea de *rudenie* a copilului natural. Legea îl urmărește pe copilul natural chiar și în descendența sa legitimă, căci ea presupune ca legatele lăsate nepoților de către bunici sunt destinate fiului natural prin *interpunere* de persoană. Ceea ce rezultă din alăturarea articolelor 757, 908 și 911 din Codul civil^[200]. Iată de ce la 26 decembrie, anul trecut, Curtea Regală din Paris a redus un legat făcut de bunic în favoarea copilului legitim al fiului natural, bunic care, în calitate sa, era un străin față de nepot așa cum doctorul, ca unchi, poate fi considerat un străin față de Ursule.

— După părerea mea, zise Goupil, toate astea nu privesc decât problema bunurilor lăsate de bunici descendenților naturali; nu-i câtuși de puțin vorba despre unchi, care nu mi se pare că au vreo legătură de rudenie cu copiii legitimi ai cumnaților lor naturali. Ursule este o străină pentru doctorul Minoret. Îmi amintesc de o hotărâre a Curții Regale de la Colmar, din anul 1825^[201], pe când terminam dreptul, și prin care s-a declarat că, în urma decesului copilului natural, descendenții săi nu puteau constitui obiectul unei *interpuneri*. Or, tatăl Ursulei a murit^[202].

Argumentația lui Goupil produse ceea ce, în relatările lor despre adunările legislative, ziariștii desemnează printr-o paranteză: *Impresie profundă*.

— Și ce înseamnă asta? strigă Dionis. Că în fața tribunalelor nu s-a înfățișat încă niciun caz de legat făcut de unchiul unui fiu natural; dar, numai să existe un asemenea caz, și severitatea legii franceze față de copiii naturali se va vădi cu atât mai categoric cu cât trăim într-o epocă în care,

religia se bucură de cinstire. Așa că pot să garantez că în cazul unui proces s-ar ajunge la o tranzacție, mai ales dacă se va ști că sunteți hotărâți s-o chemați pe Ursule chiar și în fața Curții de Casație.

Bucuria celor din jurul mesei, amintind pe cea a unor moștenitori ce-ar fi găsit grămezi de aur, se manifesta prin surâsuri, tresăriri, gesticulații, ceea ce îi împiedică să observe că Goupil tăgăduia spusele lui Dionis. Dar entuziasmul fu urmat de o tăcere adâncă plină de neliniște la auzul primului cuvânt rostit de notar, un cuvânt teribil:

— Dar!...

Ca și cum ar fi tras de sforile unui mic teatru ale cărui marionete înaintează sacadat prin mijlocirea unui întreg mecanism, Denis îi văzu atunci pe toți cu privirile ațintite spre el, toate chipurile având aceeași expresie.

— Dar nici o lege nu-l poate împiedica pe unchiul dumneavoastră s-o adopte, pe Ursule sau să o ia în căsătorie, reluă el. În privința adopțiunii, ea va fi contestată și cred că veți avea câștig de cauză: Curțile Regale nu glumesc în materie de adopțiune și veți fi, deci, audiați la anchetă. În ciuda faptului că este decorat cu ordinul Sfântul Mihail, că e ofițer al Legiunii de onoare și a fost odinioară medicul lui Napoleon, doctorul ar fi înfrânt. Dar dacă în caz de adopțiune puteți afla acest fapt, cum veți ști de căsătorie? Bătrânul este destul de șiret ca să se căsătorească la Paris, după un an de coabitare, și să-i recunoască, prin contract, viitoare sale soții o dotă de un milion. Singurul act care poate pune în pericol moștenirea este, prin urmare, căsătoria fetei cu unchiul ei.

Aici notarul făcu o pauză.

— Mai există și un alt pericol, adăugă Goupil eu un aer competent, cel al unui testament în favoarea unui terț, moș Bongrand, de pildă, care ar avea un *fidei commissum*^[203] privind-o pe domnișoara Ursule Mirouët.

— Dacă o să-l sâcâiți pe unchiul dumneavoastră, reluă Dionis întrerupându-l pe secretarul său, dacă n-o să vă purtați foarte frumos cu Ursule, o să-l faceți pe doctor fie să se însoare, fie să stabilească acel *fidei commissum* despre care vă vorbește Goupil; dar eu nu cred că va recurge la *fidei commissum*, pentru că e o soluție riscantă. Cât privește căsătoria, e ușor s-o împiedicăm. Îi de ajuns ca Désiré să-i facă un pic de curte fetei; o să prefere, oricum, un tânăr încântător – cocoșul din Nemours – unui bătrân.

— Mamă, șopti la urechea lui Zélie fiul stăpânului poștei, atras în egală măsură de bani și de frumusețea Ursulei, dacă o iau de nevastă, punem mâna pe tot.

— Ce-ai înnebunit? Tu care o să ai într-o bună zi o rentă de cincizeci de mii de livre și care trebuie să ajungi deputat? Cât am să trăiesc eu n-o să-ți frângi gâtul făcând o căsătorie neghioabă. Șapte sute de mii de franci?... mare scofală! Fata domnului primar, singură la părinți, mi-a și fost propusă, și o să aibă o rentă de cincizeci de mii de franci...

Acest răspuns, tonul aspru cu care, pentru prima dată în viață, îi vorbea maică-sa, spulberă orice speranță a lui Désiré de a se căsători cu frumoasa Esther^[204], pentru că nici tatăl lui nici el n-ar fi putut niciodată să înfrângă hotărârea pe care o exprimau înfricoșătorii ochi albaștri ai Zéliei.

— Bine, dar ia stai, domnule Dionis, exclamă Crémère, căruia soția îi făcuse semn eu cotul, dacă bătrânul ia lucrurile în serios și își căsătorește pupila cu Désiré dându-i nuda proprietate a întregii sale averi, adio succesiune! Și dacă mai trăiește încă vreo cinci ani, unchiul o să aibă precis un milion.

— Niciodată, strigă Zélie, cât oi trăi eu, câte zile oi avea, Désiré n-o să ia de nevastă pe fiica unui bastard, o fată crescută din milă, adunată de pe drumuri! Fir' ar să fie! Fiul meu trebuie să

reprezintă familia Minoret la moartea unchiului și noi suntem de cinci sute de ani un neam de burghezi cu vază. Asta face cât un titlu de noblete. Așa că să fiți liniștiți în privința asta: Désiré o să se însoare când o să știm ce loc poate ocupa în Camera Deputaților.

Această declarație orgolioasă fu întărită de Goupil care spuse:

— Cu o rentă de douăzeci și patru de mii de livre, Désiré va deveni fie președinte de Curte Regală, fie procuror general, ceea ce duce la rangul de *pair*; o căsătorie nepotrivită l-ar trage în jos.

Moștenitorii începură să vorbească între ei, toți laolaltă; tăcură însă când Minoret lovi cu pumnul în masă pentru ca notarul să poată spune ce avea de spus.

— Unchiul dumneavoastră este un om demn și cumsecade, reluă Dionis. Se crede veșnic; și, ca toți oamenii deștepți, va fi surprins de moarte fără a lăsa vreun testament. Părerea mea este, prin urmare, ca, pentru moment, să-l faceți să-și plaseze capitalurile în așa fel încât să nu mai puteți fi deposezați, și s-a și ivit ocazia. Tânărul Portenduère o întemnițat la Sainte-Pélagie^[205] pentru o datorie de vreo sută și câteva mii de franci. Maică-sa, o femeie în vârstă, știind că e la închisoare, varsă șiroaie de lacrimi și îl așteaptă la masă pe abalele Chaperon, fără îndoială pentru a discuta eu el despre această nenorocire. Ei, bine, astă seară mă voi duce să-l sfătuiesc pe unchiul dumneavoastră să-și vândă rentele consolidate cu cinci la sulă, care valorează acum o sută optsprezece, și să-i împrumute doamnei de Portenduère, luând drept garanție ferma ei Bordières și casa, suma necesară pentru eliberarea fiului risipitor, îmi îndeplinesc funcția de notar vorbindu-i despre nerodul de Portenduère și este foarte firesc să doresc să-l fac să-și plaseze rentele: asta înseamnă pentru mine acte, vânzări, afaceri.

Dacă pot ajunge sfătuitorul său îi voi propune și alte plasamente în pământuri pentru surplusul de capital, și am câteva plasamente excelente chiar în Biroul meu. După ce averea va fi investită în proprietăți funciare sau în creanțe ipotecare în regiune, nu mai poate să dispară așa ușor. Oricând se pot crea obstacole între voința de a transfera un bun în bani lichizi și intrarea în posesia sumei.

Impresionați de justetea acestei argumentații, cu mult mai ingenioasă decât cea a domnului Josse^[206], moștenitorii murmurară aprobator.

— Înțelegeți-vă deci bine între dumneavoastră, mai zise notarul în încheiere, pentru a-l reține pe unchi la Nemours, unde s-a obișnuit să trăiască și unde veți putea să-l supravegheați. Găsindu-i fetei un iubit împiedicați căsătoria...

— Și dacă, totuși, ar fi vorba de căsătorie? întrebă Goupil cuprins de un gând ambițios.

— Nici asta n-ar fi un lucru rău, căci pierderea ar putea fi evaluată, s-ar ști cât anume vrea să-i dea bătrânul, zise notarul. Dar dacă i-l dați pe Désiré, el poate foarte bine s-o aiurească pe fată până la moartea bătrânului. Căsătoriile se fac și se desfac.

— Drumul cel mai scurt, spuse Goupil, dacă doctorul mai are multe zile de trăit, ar fi ca Ursule să se mărite cu un băiat de treabă care v-ar descotorosi de ea contra o sută de mii de franci, ducându-se să se stabilească împreună la Sens, la Montargis sau la Orléans.

Dionis, Massin, Zélie și Goupil, singurele minți mai istețe din grupul celor adunați acolo, schimbă patru priviri pline de subînțelesuri.

— Ar fi ca viermele într-o pară, șopti Zélie la urechea lui Massin.

— De ce l-ați lăsat să vină aici? răspunse grefierul.

— Ți-ar conveni! strigă Désiré către Goupil; dar ești tu în stare să arăți atât de curat încât să le placă și bătrânului, și fetei?

— Nu prea te freci tu cu rogojina pe burtă, spuse stăpânul poștei, care înțelese într-un sfârșit cam despre ce vorbea Goupil.

Această glumă vulgară avu un succes nemaipomenit. Secretarul aruncă, de jur împrejur, asupra celor ce se prăpădeau de râs priviri atât de crunte încât se făcu liniște pe dată.

— Astăzi, murmură Zélie la urechea lui Massin, notarii nu mai cunosc decât propriul lor interes: și dacă, făcând actele, Dionis o să treacă de partea Ursulei?

— Sunt sigur de el, răspunse grefierul ațintindu-și ochii mici și răutăcioși asupra verișoarei sale. Era gata să adauge: îi am la mână! Dar se opri. — Sunt eu totul de părerea lui Dionis, afirmă el cu glas tare.

— Și eu, strigă Zélie care bănuia, totuși, că notarul și grefierul erau înțeleși între ei.

— Nevasta mea și-a spus cuvântul! zise stăpânul poștei dând pe gât un păhărel, cu toate că fața îi era congestionată după dejunul copios și după cantitatea mare de lichide absorbite.

— E foarte bine, glăsui perceptorul.

— Așadar, să mă duc la ei după-masă? întrebă Dionis.

— Dacă domnul Dionis are dreptate, îi spuse doamna Crémère doamnei Massin, trebuie să ne ducem la unchiul ca odinioară, seara, în fiecare duminică și să facem tot ce ne-a zis domnul Dionis.

— Sigur, ca să ne primească cum ne-a mai primit! exclamă Zélie. La urma urmelor, avem o rentă de peste patruzeci de mii de livre și bătrânul a refuzat toate invitațiile noastre; nu suntem mai prejos ca el! Dacă eu una nu știu să scriu rețete, știu în schimb să mă descurc bine în viață!

— Cum eu n-am nici pe departe venituri de patruzeci de mii de livre, răspunse doamna Massin, ușor înțepată, n-aș zice că nu-mi pasă dacă o să pierd zece mii!

— Suntem doar nepoatele lui, o să-l îngrijim: să ne dăm mai bine scama cum stau lucrurile, spuse doamna Crémière, și într-o bună zi o să ne mulțumești, verișoară dragă.

— Purtați-vă frumos cu Ursule, bătrânelul de Jordy i-a lăsat toate economiile lui! rosti notarul ridicându-și arătătorul până în dreptul buzelor.

— O să mă ferchezuiesc cum știu eu mai bine, strigă Désiré.

— Ați fost tot atât de grozav ca Desroches^[207], cel mai grozav avocat din Paris, îi spuse Goupil notarului când ieșiră din clădirea poștei.

— Și ne mai și discută onorariile! îi răspunse notarul surâzând cu amărăciune.

Moștenitorii, care îi conduseră la plecare pe Dionis și pe secretarul său, se întâlniră cu toții la vecernie, în fața bisericii, cu chipurile destul de îmbujorate în urma dejunului la care participaseră. Așa cum prevăzuse notarul, abatele Chaperon mergea la braț cu bătrâna doamnă de Portenduère.

— L-a târât și la vecernie, exclamă doamna Massin arătându-i doamnei Crémière pe Ursule și pe nașul ei când ieșeau din biserică.

— Hai să stăm de vorbă cu el, zise doamna Crémière îndreptându-se spre bătrân.

Schimbarea de expresie a tuturor acestor chipuri, schimbare survenită în urma discuțiilor avute, îl surprinse pe doctorul Minoret. Căuta să-și explice motivul acestei prietenii la comandă și, din curiozitate, ușură întâlnirea Ursulei și a celor două femei, grăbite s-o salute cu o afecțiune exagerată și cu surâsuri forțate.

— Unchiule dragă, ne îngădui să venim să te vedem diseară? întrebă doamna Crémière. Am avut uneori impresia că te deranjăm; dar a trecut multă vreme de când copiii noștri nu ți-au mai prezentat respectele lor și fetele noastre au ajuns mari acum și ar trebui să o cunoască pe scumpa noastră Ursule.

— Ursulei i se potrivește bine numele, răspunse doctorul, este foarte sălbatică.

— Lasă-ne s-o îmblânzim, zise doamna Massin. Și, în afară de asta. știi, unchiule, adăugă această bună gospodină străduindu-se să-și ascundă planurile sub pretextul unei economii, ni s-a spus că iubita dumitale fină are foarte mult talent la pian^[208], așa că am fi încântate s-o auzim cântând. Doamna Crémère și cu mine am vrea să-l angajăm pe profesorul ei pentru fetițele noastre; pentru că dacă ar avea șapte sau opt eleve, prețul lecțiilor ar putea fi pe măsura pungilor noastre...

— Cu plăcere, spuse bătrânul; lucrurile stau cum nu se poate mai bine mai ales că vreau să găsesc și un profesor de canto pentru Ursule.

— Ei, bine, pe diseară, unchiule; o să venim și cu nepotul dumitale Désiré, care e avocat acum.

— Pe diseară, răspunse Minoret, dornic să cunoască mai bine aceste suflete josnice.

Cele două nepoate strânseseră mâna Ursulei spunându-i cu o grație afectată:

— La revedere!

— Oh, nașule! Nu cumva citești în inima mea? exclamă Ursule uitându-se spre bătrân cu recunoștință.

— Ai voce. Și vreau să-ți caut și profesori de desen și de italiană. O femeie, continuă doctorul uitându-se la Ursule în clipa în care deschidea poarta casei sale, trebuie să fie crescută astfel încât să fie la înălțimea oricărei poziții sociale la care ar putea s-o situeze căsătoria.

Ursule se înroși ca o cireasă: s-ar fi zis că tutorele ei se gândea la aceeași persoană la care se gândea și ea. Simțind ca e pe punctul de a-i mărturisi doctorului sentimentul care o făcea, fără voia ei, să se intereseze de Savinien legând de ființa lui toată dorința ei de a fi perfectă, se duse să se așeze sub un boschet de plante agățătoare, în mijlocul cărora silueta ei se zărea, de departe ca o floare alb-albastră.

— Vezi bine, unchiule, că nepoatele dumitale se poartă frumos cu mine; au fost tare drăguțe, zise ea, văzând că doctorul se apropie și ea să-l facă să creadă că altele erau faptele care o puseseră pe gânduri.

— Biata mea fetiță! exclamă bătrânul.

Puse mâna Ursulei pe brațul lui, mângâind-o, și mergând de-a lungul terasei se duseră pe malul râului unde nimeni nu putea auzi ce vorbesc.

— De ce spui: biata mea fetiță?

— Nu vezi că le e teamă de tine?

— De ce?

— Moștenitorii mei sunt cu toții cuprinși de neliniște în clipa de față din cauza convertirii mele; au pus-o fără îndoială pe seama influenței pe care o ai asupra mea și își închipuie că îi voi păgubi de succesiune ca să te îmbogățesc pe tine.

— Dar n-o să faci asta, nu-i așa?... zise, cu naivitate, Ursule, uitându-se la nașul ei.

— O, sfântă consolare a bătrâneților mele, zise doctorul care o ridică în sus pe față și o sărută pe amândoi obrazii. Pentru ea și nu pentru mine Te-am rugat, Doamne, să mă lași să trăiesc până în clipa în care o voi încredința unui om bun, demn de ea! O să vezi, îngerașul meu, ce comedii au să joace aici toți cei din familiile Minoret, Crémère și Massin. Tu vrei să-mi înfrumusețezi viața și să mi-o prelungești! Ei, în schimb, nu se gândesc decât la moartea mea.

— Dumnezeu ne oprește să urâm; dar dacă-i așa?... Oh! atunci îi disprețuiesc, rosti Ursule.

— Pofțiți la masă! strigă Bougival de treptele dinspre grădină, de la capătul coridorului.

Ursule și tutorele ei erau la desert, în frumoasa sufragerie decorată cu picturi chinezești imitând lacul, una dintre cheltuielile ce-l ruinaseră pe Levrault-Levrault, atunci când sosi judecătorul de pace; doi; torul îi oferă, în semn de mare prietenie, o ceașcă de cafea Moka amestecată cu cafea Bourbon și cafea de Martinica^[209] prăjită, râșnită și

fiartă chiar de el, într-o cafetieră de argint zisă *à la Chaptal*.

— Ei bine, spuse Bongrand ridicându-și ochelarii și uitându-se la bătrân cu un aer ironic, tot orașul e întors pe dos! Prezența dumitale la biserică ți-a tulburat toate rudele! Toți cred că o să-ți lași averea preoților și săracilor! I-ai înfiorat, și acum freamătă! I-am văzul adunați în piață, erau agitați ca niște furnici cărora li s-au luat ouăle.

— Ce-ți spuneam eu, Ursule? exclamă bătrânul. Chiar cu riscul de a te amărî, copila mea, nu trebuie oare să te învăț să cunoști lumea și să-ți atrag atenția asupra unor dușmăanii nemeritate?

— Chiar voiam să-ți spun o vorbă în legătură eu asta, reluă Bongrand, profitând de această ocazie pentru a vorbi cu vechiul sau prieten despre viitorul Ursulei.

Doctorul își puse pe capul lui nins o scufie de catifea neagră, judecătorul de pace își păstră pălăria spre a se feri de răcoarea nopții, și amândoi se plimbară de-a lungul terasei discutând despre mijlocul de a-i asigura Ursulei ceea ce voia să-i dea nașul ei. Judecătorul de pace cunoștea părerea lui Dionis despre invaliditatea unui testament făcut de doctor în favoarea Ursulei, căci prea se ocupa tot orașul de succesiunea Minoret pentru ca această chestiune să nu fie discutată de jurisconsulții din oraș. Bongrand ajunsese la concluzia că Ursule Mirouët era o străină față de doctorul Minoret, și el simțea că spiritul legislației respingea din familie descendenții nelegitimi. Cei care redactaseră Codul civil nu prevăzuseră decât afecțiunea taților și a mamelor pentru copiii naturali, fără a-și închipui că unchii sau mătușile vor putea încerca acest sentiment față de descendenții acestora. În mod evident, legea avea o lacună.

— În orice altă țară, îi spuse el doctorului, după ce îi expusese jurisprudența pe care Goupil, Dionis și Désiré o explicaseră moștenitorilor, Ursule n-ar

avea de ce să se teamă; e fiică legitimă iar incapacitatea tatălui său n-ar trebui să aibă efect decât cu privire la succesiunea lui Valentin Mirouët, socrul dumitale; dar, în Franța, magistratura este, din păcate, foarte morală și consecventă: ea urmărește să aplice cu exactitate spiritul legii. Se vor găsi avocați care să vorbească despre morală și vor demonstra că lacuna Codului se datorează naivității legislatorilor care n-au prevăzut cazul în speță, stabilind, totuși, un principiu. Procesul va fi lung și costisitor. Cu Zélie, se poate ajunge până la Curtea de Casație și nu sunt sigur că o să mai trăiesc până o să se termine procesul.

— Cel mai grozav proces tot nu face doi bani, exclamă doctorul. Văd de pe acum disertațiile pe această temă: *Până la ce grad trebuie să se extindă incapacitatea care, în materie de succesiune, îi lovește pe copiii naturali?* Gloria unui bun avocat se clădește câștigând procese fără nicio șansă.

— În ceea ce mă privește n-aș îndrăzni să afirm că magistrații nu ar extinde sensul legii spre a mări protecția acordată căsătoriei, baza veșnică a oricărei societăți.

Fără a-și preciza intențiile, bătrânul respinse ideea unui *fidei commissum*. Dar când Bongrand îi sugeră căsătoria pentru a-i asigura Ursulei averea, doctorul izbucni:

— Săraca fată! Eu sunt în stare să mai trăiesc cincisprezece ani, și ea ce-o să facă?

— Ei bine, atunci ce gânduri ai? întrebă Bongrand.

— O să mai cugetăm, o să văd eu, răspunse bătrânul doctor, vădit încurcat.

În acel moment. Ursule veni să-i aminte pe cei doi prieteni că Dionis dorea să stea de vorbă cu doctorul.

— Dionis a și sosit! strigă doctorul uitându-se la judecătorul de pace. Bine, îi zise Ursulei, să intre.

— Mi-aș paria ochelarii pe un chibrit că e paravanul moștenitorilor dumitale; au luat masa împreună la poștă, cu Dionis, și sigur că au pus la cale ceva.

Conduc de Ursule, notarul veni în fundul grădinii. După salutarile de bun venit și câteva fraze banale. Dionis ceru să stea de vorbă numai cu doctorul. Ursule și Bongrand se retraseră în salon.

— O să mai cugetăm! O să văd eu! își zicea în sinea lui Bongrand repetând ultimele cuvinte ale doctorului. Uite așa vorbesc toți oameni deștepți; și mor pe neașteptate lăsând în încurcătură pe cei care le sunt dragi!

Neîncrederea pe care oamenii deosebiți le-o inspiră oamenilor de afaceri este foarte mare: aceștia nu le recunosc capacitatea de a pricepe lucrurile *minime* deși le recunosc o putere de înțelegere *maximă*. Dar poate că neîncrederea aceasta este un elogiu? Văzându-i pe culmile lucrurilor omenești, oamenii de afaceri consideră că oamenii superiori nu sunt în stare să coboare la detaliile infinite de mărunte care, ca și dobânzile în domeniul finanțelor și ființele microscopice în științele naturale, ajung să egaleze capitalurile să formeze adevărate lumi. E o eroare! Omul generos și omul de geniu văd tot. Bongrand, iritat de tăcerea doctorului, dar preocupat desigur de interesele Ursulei și temându-se că ele sunt prejudiciale, hotărî s-o apere împotriva moștenitorilor. Era disperat că nu știe nimic despre discuția dintre bătrân și Dionis.

— Oricât de naivă ar fi Ursule, gândi el privind-o atent, există un domeniu în care fetele tinere au obiceiul să stabilească ele singure și jurisprudența, și morala. Să încercăm!

— Membrii familiei Minoret-Levrault, îi spuse el Ursulei așezându-și mai bine ochelarii pe nas, sunt în stare să te ceară în căsătorie pentru fiul lor.

Biata fată păli: era prea bine crescută și mult prea delicată ca să se ducă să asculte ce vorbeau Dionis și unchiul ei; dar după ce chibzui puțin în sinea ei, consideră că putea să se arate, spunându-și că dacă prezența ei era nedorită nașul o să-i dea de înțeles acest lucru. Pavilionul chinezesc unde se afla biroul doctorului avea obloanele de la ușa cu geamuri deschise. Ursule găsi pretextul de a se duce să le închidă chiar ea. Îi ceru scuze judecătorului de pace că îl lasă singur în salon dar acesta îi spuse surâzând: – Dar te rog! te rog!

Ursule ajunse pe treptele terasei pe unde se cobora din pavilionul chinezesc spre grădină și rămase pe loc câteva minute, mișcând încet obloanele și privind apusul soarelui. Auzi atunci răspunsul doctorului care venea spre pavilionul chinezesc.

— Moștenitorii mei ar fi încântați să vadă că am bunuri imobile, ipoteci; își închipuie că astfel averea mea va fi mult mai în siguranță; pricep eu ce socoteli își fac; nu cumva ei v-au trimis? Aflați, dragul meu domn, că hotărârea mea este irevocabilă. Moștenitorii mei vor primi capitalul averii pe care am adus-o aici, să ia aminte și să mă lase-n pace. Dacă vreunul dintre ei va schimba ceva din ceea ce cred eu că trebuie să fac pentru această copilă (o arată pe nepoata sa), o să mă întorc de pe lumea cealaltă ca să-l chinuiesc! Așa că, domnul Savinien de Portenduère poate rămâne foarte bine în închisoare, dacă toată nădejdea e în mine că o să-l scot de-acolo, adăugă doctorul. N-o să-mi vând rentele.

Auzind ultima frântură de frază, Ursule simți prima, singura durere pe care o încercase până atunci; își lipi fruntea de oblon ținându-se cu mâna de el ca să nu cadă.

— Doamne Dumnezeule! Ce are? strigă bătrânul medic, i-a pierit toată culoarea din obraji! O emoție ca asta, după masă, poate s-o facă să se prăpădească! întinse brațul s-o prindă pe Ursule

care era gata să se prăbușească, aproape leșinată.
— La revedere, domnule, lăsați-mă acum, îi spuse el notarului.

O duse pe fată pe o berjeră foarte mare, de pe vremea lui Ludovic al XV-lea, care se afla în biroul lui, luă din dulapul cu medicamente o sticlă cu eter și i-o trecu pe la nas.

— Înlocuiește-mă, te rog, prietene, i se adresă el lui Bongrand care era foarte speriat, vreau să rămân singur cu Ursule.

Judecătorul de pace îl conduse pe notar până la poartă și-l întrebă, fără ca vorbele sale să exprime un interes deosebit:

— Dar ce i s-a întâmplat Ursulei?

— Nu știu, răspunse domnul Dionis. Era pe treptele terasei ascultând ce vorbeam; și când *unchiul ei* a refuzat să-mi împrumute suma necesară tânărului Portenduère, care e închis pentru datorii, pentru că n-a avut alături, ca domnul du Rouvre, un domn Bongrand ca să-l apere, fetei i-a pierit tot sângele din obraz, s-a clătinat... Nu l-o fi iubind cumva? O fi ceva între ei?...

— La cincisprezece ani? replică Bongrand întrerupându-l pe Dionis.

— S-a născut în februarie 1814; peste patru luni o să aibă șaisprezece ani.

— Nu l-a văzut niciodată pe vecinul ei, preciză judecătorul de pace. Nu, probabil că a avut o criză.

— O criză de inimă, completă notarul.

Notarul era destul de încântat de această descoperire, menită să împiedice *in extremis* mult temuta căsătorie, prin care doctorul își putea păgubi moștenitorii, în timp ce Bongrand vedea năruindu-i-se toate speranțele: de multă vreme se gândise să-și căsătorească fiul cu Ursule.

— Dacă biata fată îl iubește pe băiat, mare necaz pe capul ei: doamna de Portenduère este bretonă și ține foarte mult la rangul de noblețe, zise, judecătorul de pace după o scurtă pauză.

— Din fericire... pentru onoarea neamului Portenduère, spuse notarul, care era gata-gata să-și dea în vileag gândurile.

Trebuie să recunoaștem că, întorcându-se de la poartă în salon, judecătorul de pace, un om cumsecade și cinstit renunță, nu fără părere de rău pentru fiul său, la speranța de a putea s-o numească, într-o bună zi, pe Ursule, fiica sa. Se gândea ca în ziua în care fiul său va fi numit substitut să-i dea o rentă de șase mii de franci; iar dacă doctorul ar fi vrut să-i asigure Ursulei o dotă de o sută de mii de franci, căsnicia celor doi tineri putea fi dintre cele mai reușite; Eugène^[210] al lui era un băiat cinstit și drăguț. Poate că-l lăudase prea mult pe Eugène și poate că asta îl făcuse bănuitor pe bătrânul Minoret.

— O să mă mulțumesc cu fata primarului, se gândi Bongrand. Oricum, Ursule chiar fără nicio zestre prețuiește mai mult decât domnișoara Levrault-Cremière cu tot milionul ei. Acum trebuie să aranjăm lucrurile așa încât Ursule și tânărul Portenduère să se căsătorească, dacă ea îl iubește.

După ce închise ușa dinspre bibliotecă și pe cea dinspre grădină, doctorul o duse pe fată lângă fereastra care dădea spre râu.

— Ce ai, fetița mea cea rea? îi spuse el. Viața ta e viața mea. Ce m-aș face fără surâsul tău?

— Savinien la închisoare! răspunse ea.

După aceste cuvinte, lacrimile începură să-i curgă șiroaie și izbucni în hohote de plâns.

— A scăpat! gândi bătrânul, căutându-i pulsul cu neliniștea unui tată. Vai! Este la fel de sensibilă ca biata mea soție, își spuse el luând un stetoscop^[211] pe care îl așeză în dreptul inimii Ursulei, punându-și capetele la ureche. Bine, merge bine, își zise.

— Nu știam, sufletelul meu, că îl iubești atât de mult, rosti el privind-o. Vorbește-mi ca și cum ai vorbi cu tine însăși și spune-mi tot ce s-a petrecut între voi doi.

— Nu-l iubesc, nașule, nu ne-am spus niciodată nimic, răspunse ea printre suspine. Dar când am aflat că acest biet tânăr este în închisoare și că un om atât de bun ca dumneata refuză cu atâta asprime să-l scape!...

— Ursule, îngerul meu bun, dacă nu-l iubești, de ce ai pus un punct roșu în calendar în fața zilei sfântului Savinien, ca în fața zilei sfântului Denis? Haide, spune-mi și mie toate amănuntele acestei povești sentimentale.

Ursule se înroși, își stăpâni lacrimile; între ei se așternu tăcerea.

— Ți-e teamă de tatăl, de prietenul tău, de mama, de medicul, de nașul tău a cărui inimă a devenit de câteva zile încoace mai bună decât era mai înainte?

— Bine, nașule dragă, rosti ea, o să-ți spun tot ce am pe suflet. În luna mai, domnul Savinien a venit să-și vadă mama. Până la această călătorie nu-i dădusem nicio atenție. Când plecase la Paris eram un copil și îți jur că nu vedeam nicio deosebire între un tânăr și ceilalți bărbați; iar pe dumneata te iubeam fără să-mi închipui că aş putea ține vreodată mai mult la altcineva. Domnul Savinien a sosit cu diligența în ajunul zilei mamei sale, fără să știm ceva despre asta. La ora șapte dimineata, după ce mi-am spus rugăciunile, deschizând fereastra ca să-mi aerisesc odaia am văzut ferestrele deschise la camera domnului Savinien, și pe domnul Savinien în halat, bărbierindu-se; fiecare din gesturile lui era atât de distins... într-un cuvânt, l-am găsit tare drăguț. Și-a pieptănat mustățile negre, bărbuța și i-am văzut gâtul alb, rotund... Trebuie să-ți spun totul!... Mi-am dat seama că gâtul acesta atât de tânăr, chipul și părul frumos și negru erau foarte deosebite de ale dumatăle, când te priveam cum te bărbierești. M-a năpădii alunei ca un val de căldură venit așa, de nu știu unde, și pe care l-am simțit în inimă, în gât, în cap, și era atât de puternic încât m-am

așezat jos. Nu mă mai puteam ține pe picioare, tremuram toată. Dar doream atât de mult să-l văd încât m-am ridicat pe vârfuri; el m-a zărit atunci și, în glumă, mi-a trimis un sărut cu vârful degetelor, și...

— Și...?

— Și atunci m-am ascuns, pe cât de fericită pe atât de rușinată, fără a pricepe de ce mi-era rușine; de această fericire. Acest sentiment, care îmi lumina sufletul prin nu știu ce forță tainică s-a repetat ori de câte ori revedeam în minte chipul lui tânăr. E drept, îmi făcea plăcere să retrăiesc această emoție, indiferent de violența ei. Ducându-mă la slujbă, ceva mai presus de puterile mele m-a făcut să-l privesc pe domnul Savinien care mergea la braț cu mama sa: mersul lui, hainele lui, până și zgomotul pe care îl făceau cizmele lui pe caldarâm, totul mi se părea frumos. Cel mai mărunț detaliu al ființei lui, mâna sa atât de fin înmănușată, era pentru mine prilej de încântare. Cu toate acestea am avut tăria să nu mă gândesc la el în timpul slujbei. La sfârșit, am rămas în biserică lăsând-o pe doamna de Portenduère să iasă prima pentru a merge astfel în urma lui. Nici nu reușesc să-ți spun cât de mult m-au preocupat aceste mici combinații. La înapoiere, când m-am întors să închid poarta...

— Și Bougival? întrebă doctorul.

— Oh! O lăsasem să se ducă la bucătărie, zise candid Ursule. Am putut deci, firește, să-l văd din nou pe domnul Savinien care, rămânând pe loc, m-a privit îndelung. Oh, nașule! Am fost atât de mândră pentru că mi s-a părut că citesc în ochii lui un fel de uimire și de admirație, încât nici nu știu ce-aș fi fost în stare să fac numai ca să-i dau ocazia să se uite încă o dată la mine. Am avut impresia că de aici înainte nu trebuie să mă mai gândesc decât cum să-i plac domnului Savinien. Privirea lui este acum cea mai plăcută recompensă a faptelor mele bune. De atunci mă gândesc la el fără încetare și

fără voia mea. Domnul Savinien a plecat seara, nu l-am mai revăzut: strada Bourgeois mi s-a părut pustie și inima mea a plecat odată cu el, fără să știu.

— Asta-i tot? spuse doctorul.

— Asta-i tot, nașule, răspunse ea cu un oftat în care regretul de a nu avea nimic în plus de povestit era înăbușit de durerea prezentă.

— Draga mea copilă, rosti doctorul, luând-o pe Ursule pe genunchi, o să împlinești curând șaisprezece ani și o să-ți începi viața de femeie. Te afli la jumătatea drumului dintre copilăria ta fericită, care se sfârșește, și tulburările iubirii, ce vor face ca viața să-ți fie frământată, fiindcă ai un sistem nervos de o rară sensibilitate. Sentimentul pe care îl încerci nu-i altceva decât dragostea, fata mea, spuse bătrânul cu profundă tristețe, o dragoste în nevinovăția ei cea mai curată, dragostea așa cum trebuie să fie: involuntară, fulgerătoare, venind pe furiș ca un hoț care ia totul... ei, da totul! Mă așteptam la asta. Am observat bine femeile și știu că dacă la cele mai multe iubirea nu pune stăpânire pe inima lor decât după multe dovezi și nenumărate semne de afecțiune, că dacă acestea nu rup tăcerea și nu cedează decât fiind învinse, există, în schimb, altele care, sub imperiul unui sentiment explicabil astăzi prin fluidele magnetice, sunt cuprinse de dragoste într-o clipită. Azi pot să-ți spun că de îndată ce am văzut-o pe încântătoarea femeie care îți purta numele am simțit că n-o voi iubi decât pe ea, cu credință, fără a ști dacă ne potriveam unul cu altul, ca fire sau altfel. Există oare în dragoste o a doua vedere?^[212] Ce răspuns se poate da la această întrebare după ce am văzut atâtea căsătorii celebrate sub auspiciile unei legături sfinte, destrămându-se mai apoi și dând naștere unei uri aproape, veșnice, unei repulsii fără margini? Simțurile, ca să zicem așa, se pot înțelege, ideile fiind în dezacord: și cine știe dacă anumiți oameni

nu trăiesc mai mult prin ideile decât prin trupul lor? Adeseori, dimpotrivă, firile se potrivesc dar ființele nu se plac. Aceste două fenomene atât de diferite, care explică multe nenorociri, dovedesc cât de înțelepte, sunt legile care le lasă părinților dreptul de a hotărî în privința căsătoriei copiilor lor; pentru că o fată tânără este adeseori victima uneia dintre cele două iluzii. Așa că eu nu te dojenesc. Senzațiile pe care le încerci, acest elan al sensibilității tale care se îndreaptă pornind din străfunduri necunoscute încă spre inima și mintea ta, această fericire ce te cuprinde gândindu-te, la Savinien, totul este foarte normal. Dar, copilul meu adorat, așa cum ți-a spus și bunul nostru abate Chaperon, Societatea cere să-i sacrificăm multe din înclinațiile noastre firești. Una e soarta bărbatului, alta soarta femeii. Eu am putut s-o aleg pe Ursule Mirouët ca soție și că mă duc la ea să-i spun cât o iubesc de mult; în timp ce o fată tânără încalcă principiile morale dacă cerșește iubirea celui îndrăgit; femeia nu are ca noi, puțința de a căuta să-și îndeplinească dorințele fără a-și ascunde sentimentele. Astfel încât, la voi, la tine mai ales, pudoarea este bariera de netrecut care ascunde toate tainele inimii. Șovăiala ta când a fost vorba să-mi încredințezi primele tale emoții mi-a spus limpede că ai fi în stare să înduri cele mai cumplite suferințe mai curând decât să-i mărturisești lui Savinien...

— Oh! da! exclamă Ursule.

— Dar, fata mea, trebuie să faci mai mult decât atât: trebuie să înăbuși impulsurile inimii tale, să le uiți.

— De ce?

— Pentru că, îngerașule dragă, nu trebuie să-l iubești decât pe cel pe care îl vei lua de bărbat, și chiar dacă domnul Savinien de Portenduère te-ar iubi...

— Nu m-am gândit încă la asta.

— Ascultă-mă... Chiar dacă te-ar iubi, chiar dacă mama lui mi-ar cere mâna ta pentru el, tot nu mi-aș da consimțământul decât după ce l-aș fi supus pe Savinien unei îndelungi și mature judecăți. Purtarea lui a făcut ca toate familiile să-l privească acum cu neîncredere, între el și diferitele tinere ridicându-se niște bariere care vor fi greu înlăturate.

Un surâs încântător uscă lacrimile Ursulei, care spuse:

— Și nenorocirea e bună la ceva!

Doctorul nici nu mai avu ce să răspundă la atâta naivitate.

— Dar ce-a făcut, nașule? se interesă fata.

— În doi ani a făcut, la Paris, datorii de aproape o sută douăzeci de mii de franci, îngerășule! A mai făcut prostia să se lase închis la Sainte-Pélagie, greșeală care dezonoarează pentru totdeauna un tânăr în zilele noastre. Un risipitor în stare, să îndurereze și să sărăcească pe propria lui mamă ajunge, ca și bietul tău tată, s-o facă pe soția lui să moară de deznădejde!

— Crezi că se poate îndrepta? întrebă Ursule.

— Dacă mama lui plătește datoriile, o să se vadă în sapă de lemn și nu cunosc o pedeapsă mai aspră pentru un nobil decât aceea de a se trezi fără nicio avere.

Acest răspuns o puse pe gânduri pe Ursule; își șterse lacrimile și-i spuse nașului ei:

— Dacă-l poți salva, salvează-l, nașule; acest serviciu o să-ți dea dreptul să-i dai sfaturi: o să-l dojenești...

— Și după aceea zise doctorul imitând felul de a vorbi al Ursulei, o să poată veni aici și o să vină și bătrâna doamnă, o să-i vedem, și așa mai departe...

— În clipa asta nu mă gândesc decât la el, răspunse Ursule roșind.

— Nu te mai gândi la el, draga mea copilă, e o nebunie! rosti doctorul pe un ton grav. Doamna de

Portenduère e din familia Kergarouët, și chiar dacă n-ar avea decât trei sute de livre pe an ca să trăiască, nu va accepta niciodată ea fiul ei, viconte Savinien de Portenduère, nepotul răposatului conte de Portenduère, locotenent-general în marina regală și fiul vicontelui de Portenduère, căpitan de marină, să ia în căsătorie pe cine? pe Ursule Mirouët, fiica unui muzicant dintr-o fanfară militară, fără nicio avere, și al cărei tată, vai! a sosit momentul să ți-o spun, era copilul din flori al unui organist, socrul meu.

— Oh, nașule! sigur, ai dreptate: nu suntem egali decât în fața lui Dumnezeu. N-o să mai mă gândesc la el decât în rugăciunile mele, spuse ea printre suspine auzind dezvăluirile doctorului. Dă-i lui tot ceea ce voiai să-mi dai mie. Ce-i trebuie unei biele fete ca mine? El, în închisoare!

— Închină-i Domnului toate suferințele tale și poate că ne va veni într-un ajutor.

În cameră se așternu tăcerea pentru câteva clipe. Când Ursule, care nu îndrăznea să-l privească pe unchiul ei, ridică într-un târziu ochii spre el, fu adânc tulburată văzând lacrimile ce se scurgeau pe obrajii lui veștejiți. Pe cât este de firesc plânsul copiilor, pe atât este de zguduitor cel al bătrânilor.

— Doamne, Dumnezeule! ce ai? spuse Ursule aruncându-se la picioarele lui și sărutându-i mâinile. Oare n-ai încredere în mine?

— Tocmai eu care aș dori să-ți îndeplinesc toate dorințele, sunt nevoit să-ți pricinuiesc prima mare durere din viața ta! Sufăr tot atât cât și tine. N-am plâns decât la moartea copiilor mei și la cea a Ursulei... Am să fac tot ce vrei tu! strigă el.

Printre lacrimi. Ursule îi aruncă nașului ei o privire care îi luminează chipul. Surâse.

— Hai în salon; să păstrezi numai pentru tine taina despre toate lucrurile astea, fetița mea, zise doctorul lăsând-o singură în biroul lui.

Acest tată se simți atât de slab în fața surâsului încântător al fetei încât era gata să-i spună un

cuvânt de îmbărbătare, înșelând-o astfel.

În acel moment doamna de Portenduère, singură cu preotul în salonul cel mic și friguros de la parter, tocmai încheiase povestirea necazurilor împărtășite acestui preot cumsecade, unicul ei prieten. Ținea în mână scrisorile pe care abatele Chaperon i le înapoiase după ce le citise și care îi sporiseră atât de tare amărăciunea. Așezată în berjera ei, lângă masa pătrată pe care se vedeau resturile desertului, bătrâna doamnă îl privea pe preot, care, de cealaltă parte a mesei, ghemuit în fotoliu, își trecea mâna peste bărbie cu acel gest caracteristic valeților de comedie, matematicienilor și preoților și care trădează o reflecție adâncă asupra unei probleme greu de rezolvat.

În salonașul luminat de două ferestre ce dădeau spre stradă și ornat cu lambriuri cenușii era atâta umezeală încât panourile din partea de jos lăsau să se vadă acele crăpături geometrice ale lemnului putred pe care doar vopseaua îl împiedică să se fărâme. Pe pardoseala roșie, bine frecată de singura servitoare a bătrânei doamne, era nevoie să se pună, în fața fiecărui scaun, câte un covoraș rotund împletit din fibre vegetale; preotul își ținea picioarele pe unul dintre ele. Draperiile din damasc vechi verde-deschis, cu flori verzi, erau trase, iar obloanele erau închise. Două lumânări luminau masa lăsând restul camerei în semiobscuritate. Mai e nevoie oare să spunem că între cele două ferestre un pastel frumos al lui Latour^[213] îl înfățișa pe vestitul amiral de Portenduère, rivalul unor Suffren, Kergarouët, Guichen și Simcuse^[214]? Pe lambriul din fața căminului se vedeau tabloul vicontelui de Portenduère, și cel al mamei bătrânei doamne, o Kergarouët-Ploëgat. Savinien avea, deci, ca unchi pe viceamiralul de Kergarouët și ca văr pe contele de Portenduère, nepot de bunic al amiralului, și unul și celălalt foarte bogați.

Viceamiralul de Kergarouët. stătea la Paris, iar contele de Portenduère locuia în castelul cu același nume, din Dauphine. Vărul său, contele, reprezenta ramura fiului cel mare; Savinien era singurul vlăstar al mezinului din familia de Portenduère. Contele, un om de peste patruzeci de ani, era căsătorit cu o femeie bogată și avea trei copii. Averea lui, sporită cu mai multe moșteniri, se ridica, după spusele unora, la șaizeci de mii de livre rentă. Deputat de Isère, își petrecea iernile la Paris, unde răscumpărase palatul de Portenduère cu despăgubirile, primite grație legii Villèle^[215]. Viceamiralul de Kergarouët o luase de curând în căsătorie pe nepoata sa, domnișoara de Fontaine^[216], numai pentru ea averea să-i revină ei în mod sigur. Greșelile vicontelui îl făceau, prin urmare, să piardă două protecții foarte importante. Dacă Savinien ar fi intrat în armată, așa tânăr și frumos cum era, cu numele lui și cu sprijinul unui amiral, al unui deputat, poate că ar fi fost locotenent de marină la douăzeci și trei de ani; dar mama sa, nedorind ca unicul ci fiu să se eonsacre carierei militare, îi crescuse la Nemours, unde învățase carte cu un vicar al abatelui Chaperon, și își închipuise că-și poate ține fiul alături de ea până în ceasul din urmă. Voia să-l căsătorească, în mod înțelept, cu o domnișoară d'Aiglemont, ce avea o rentă de douăsprezece, mii de livre, și la mâna căreia puteau să aspire, atât numele de Portenduère cât și ferma Bordières. Acest plan modest, dar cuminte, și care ar fi ajutat familia să se ridice la a doua generație, fusese zădărnicit de evenimente. Familia d'Aiglemont se ruinase, iar una dintre fete, cea mai mare. Hélène, dispăruse într-o bună zi, fără ca rudele ei să explice misterul^[217]. Plictiseala unei vieți închise, lipsită de perspective și de acțiune, nehrănindu-se decât din dragostea fiilor pentru mama lor, îl obosi atât de tare pe Savinien încât rupse lanțurile, oricât erau ele de plăcute, și se jură să nu trăiască niciodată în provincie,

înțelegând, ce-i drept puțin cam târziu, că viitorul lui nu se afla pe strada Bourgeois. Așa că, la douăzeci și unu de ani, își părăsise mama și plecase la Paris ca să-și cunoască rudele și să-și încerce norocul. Cât de nefast trebuie să fi fost contrastul dintre viața de la Nemours și viața din Paris pentru un tânăr de douăzeci și unu de ani, acum liber, neavând alături pe nimeni care să-l țină din scurt, în mod firesc dornic de plăceri, și căruia numele de Portenduère și rudele atât de bogate îi deschideau toate saloanele^[218]. Convins că mama lui își păstra bine ascunși banii agonisiți de douăzeci de ani încoace, Savinien cheltui repede cele șase mii de franci pe care i le dăduse ca să vadă Parisul. Aceasta sumă nu-i ajunse nici pentru cheltuielile din primele șase luni, așa că datora de două ori pe atât hotelierului, croitorului, cizmarului, celui care îi închiria trăsurile și caii, unui bijutier, ca și diferiților negustori care se ocupă de luxul tinerilor. Abia reușise să se facă cunoscut, abia învățase să vorbească, să se prezinte, să-și aleagă vestele și să le poarte, să-și comande hainele și să-și pună cravata că și făcuse o datorie de treizeci de mii de franci, și încă nu reușise să găsească fraze destul de delicate ea să-și declare dragostea doamnei de Sérizy^[219], sora marchizului de Ronquerolles, o femeie elegantă, dar a cărei tinerețe fusese în plină strălucire, cam pe vremea Imperiului.

— Cum v-ați descurcat voi? îi întrebă într-o bună zi Savinien, la sfârșitul unei mese, pe câțiva tineri eleganți cu oare se împrietenise, așa cum se împrietenesc astăzi tinerii ale căror aspirații tind către același scop și care pretind o imposibilă egalitate. Nu erați mai bogați decât mine și, totuși, nu vă faceți griji, vă descurcați, în timp ce eu am și făcut datorii!

— Toți am început la fel, îi răspunseră râzând Rastignac, Lucien de Rubempré, Maxime de

Trailles, Emile Blondet^[220], toți *dandies* de pe vremea aceea.

— Faptul că de Marsay^[221] a fost bogat de când a venit pe lume, asta-i o întâmplare! zise amfitrionul, un parvenit pe nume Finot^[222], care încerca să-i frecventeze pe acești tineri. Și, dacă n-ar fi fost așa cum este, adăugă el plecându-se înspre cel vizat, averea lui putea să-l ducă de răpă.

— Ăsta-i cuvântul, spuse Maxime de Trailles.

— Și asta-i și ideea, completă Rastignac.

— Dragul meu, îi zise pe un ton serios de Marsay lui Savinien, datoriile sunt comanditarii experienței. O bună formație universitară cu profesori pentru agremente și dezagremente, neînvățându-te nimic, costă șaiszeci de mii de franci. Dacă școala lumii costă dublu, ea te învață, în schimb, să cunoști viața, afacerile, politica, bărbații și, uneori, femeile.

Blondet încheie această lecție printr-o adaptare a unui vers de la Fontaine:

Și scump îți vinde lumea ce crezi că-ți dăruiește!^[223]

În loc să mediteze la lucrurile pline de bun simț rostite de cei mai pricepuți piloți din arhipelagul parizian, Savinien le luă drept niște glume.

— Ai grijă, dragul meu, îi spuse de Marsay, ai un nume bine cunoscut și dacă nu dobândești averea demnă de numele tău, riști să-ți sfârșești zilele ca subofițer într-un regiment de cavalerie.

Noi am văzut cazând capete mai ilustre!^[224]

adăugă el declamând acest vers din Corneille și luându-l de braț pe Savinien. — Acum vreo șase ani a venit la Paris un tânăr conte d'Esgrignon care n-a trăit mai mult de doi ani în paradisul lumii alese!^[225] Vai! a trăit doar atât cât un foc de

artificii^[226]. S-a ridicat până la ducesa de Maufrigneuse și a recăzut în orașul natal^[227] unde își ispășește greșelile între un tată bătrân cu un catar cronic și o partidă de whist pe doi bani fisa. Spune-i doamnei de Sérizy foarte sincer, fără să te rușinezi, în ce situație te afli: o sa-ți fie de mare folos; în timp ce; dacă joci cu ea șarada primei iubiri, ea o să adopte figura unei Madone a lui Rafael, o să te atragă în mici jocuri nevinovate, făcându-te să călătorești, cu cheltuieli mari, în Țara Iubirii!^[228]

Savinien, prea tânăr încă, prea dornic să-și mențină neîntinată onoarea de gentilom, nu îndrăzni să-i mărturisească doamnei de Sérizy în ce situație financiară se afla. Într-un moment în care Savinien nu mai știa pe unde să scoată cămașa, doamna de Portenduère îi trimise douăzeci de mii de, franci, tot ce mai avea, după ce primi o scrisoare în care fiul ei, instruit de prieteni în legătură cu balistica vicleniilor îndreptate de copii împotriva caselor de bani părintești vorbea despre polițe care trebuiau plătite și despre dezonoarea pe care i-ar fi adus-o neachitarea la termen a sumelor datorate. Cu ajutorul primit ajunse la sfârșitul primului an. În al doilea an, înălțuit de carul doamnei de Sérizy, foarte îndrăgostită de el și care se și ocupa de educarea lui, de altfel, el se folosi de periculoasa resursă a cămătarilor. Un deputat ce se număra printre amicii săi, un prieten al vărului său de Portenduère, Des Lupeaulx^[229], îl îndreptă, într-o zi când era tare descumpănit, spre Gobseck, Gigonnet și Palma^[230] care, deși foarte bine informați asupra valorii bunurilor mamei sale, avură grijă ca scontul să fie moderat și ușor de suportat. Camăta și ajutorul iluzoriu al reînnoirii împrumuturilor îl făcură să ducă o viață fericită timp de aproape un an și jumătate. Fără a îndrăzni s-o părăsească pe doamna de Sérizy, bietul tânăr se

îndrăgosti nebunește de frumoasa contesă de Kergarouët, o femeie excesiv de austeră, ca toate tinerele care așteaptă moartea unui soț bătrân și care își transferă în mod abil virtutea asupra unei a doua căsătorii. Incapabil să înțeleagă că o virtute bazată pe rațiune este de neînfrânt, Savinien îi făcea curte Emiliei de Kergarouët adoptând traiul fastuos al unui om bogat: nu lipsea de la niciun bal, de la niciun spectacol la care venea și ea.

— Dragul meu, n-ai destulă pulbere ca să poți sfărâma stânca asta, îi spuse râzând de Marsay într-o seară.

Degeaba îi explică vicontelui, din compasiune, acest tânăr rege al eleganței pariziene cine era Emilie de Fontaine, a fost nevoit de sclipirile întunecate ale nenorocirii și de întunecimile închisorii ca lui Savinien să i se lumineze mintea. O poliță semnată, cu toată nesocotința, unui bijutier înțeles cu cămătarii care nu voiau să aibă un rol odios în arestarea lui, îl duse pe Savinien de Portenduère, pentru o sută șaptesprezece mii de franci, la închisoarea Sainte-Pélagie, fără știrea prietenilor săi. De îndată ce aflară Rastignac, de Marsay și Lucien de Rubempré veniră toți trei să-l vadă pe Savinien și-i oferiră fiecare câte un bilet de o mie de franci, căci nu mai avea nimic. Valetul său, cumpărat de doi creditori, indicase adresa apartamentului în care locuia Savinien, pe care ei nu o cunoșteau, și totul fusese confiscat, în afară de haine și de puținele bijuterii pe care le purta. După o masă excelentă și bând din vinul de Xeres adus de de Marsay, cei trei tineri se informară despre situația lui Savinien, în aparență pentru a discuta despre viitorul lui, dar, fără îndoială, pentru a-l judeca.

— Când te numești Savinien de Portenduère, țipase Rastignac, când ești văr cu un viitor *pair* al Franței și nepotul amiralului de Kergarouët, dacă ai făcut enorma greșeală să te lași închis la Saint

de-Pélagie, cel puțin nu trebuie să rămâi aici, dragul meu!

— De ce nu mi-ai spus nimic? îi reproșă de Marsay. Aveai la dispoziție trăsura mea, zece mii de franci și scrisori de recomandare pentru Germania. Îi cunoaștem pe Gobseck, pe Gigonnet și pe ceilalți crocodili, i-am fi făcut să cedeze. Și ia spune-ne, ce măgar te-a dus să bei din izvorul acesta blestemat? întrebă de Marsay.

— Des Lupeaulx.

Cei trei tineri se uitară unul la altul comunicându-și astfel același gând, o bănuială, dar fără s-o exprime cu glas tare.

— Spune-mi ce venituri ai, ce intenții ai avut? insistă de Marsay.

După ce Savinien o zugrăvi pe doamna de Portenduère cu bonetele ei cu panglici, casa lor micuță cu cele trei ferestre ce dădeau spre strada Bourgeois, fără grădină, doar cu o curte cu un puț și o magazie de lemne; după ce le vorbi despre valoarea acestei case zidite din gresie tencuită cu mortar roșiatic și le spuse și cam cât făcea ferma Bordières, cei trei *dandies* se priviră din nou și rostiră într-un glas, pe un ton grav, cuvântul abatelui din drama *Castanele din foc*, căci *Povestirile din Spania* ale lui Alfred de Musset apăruseră de curând: – Trist!^[231]

— Mama dumitale o să plătească dacă-i trimiți un răvaș scris cu iscusință, glăsui Rastignac.

— Bine, și după aceea?... exclamă de Marsay.

— Dacă plecai cu o trăsură, zise Lucien, cârmuirea regală ți-ar fi găsit un post în diplomație; dar Sainte-Pelagie nu-i anticamera unei ambasade.

— Nu ești destul de tare pentru viața din Paris, adăugă Rastignac.

— Ia să vedem, reluă de Marsay, care îl privi atent pe Savinien, ca un geambaș când prețuiește un cal. Ai ochii frumoși, mari, albaștri, o frunte albă bine bombată, un păr negru minunat, o

mustăcioară ce îți scoate în evidență chipul palid și o talie zveltă; ai un picior fin, semn de rasă, un piept: și umeri vânjoși, deși nu seamănă cu cei ai unui hamal. Ești cea a ce numesc eu un brunet elegant. Semenii cu Ludovic al XIII-lea la chip, nu ești colorat în obraji și forma nasului ți-e frumoasă; în plus, ai ceva care le place femeilor, un nu știu ce de care bărbații înșiși nici nu-și dau seama, ceva ce ține de înfățișare, de mers, de sunetul vocii, de căutarea ochilor, de gesturi, de o sumedenie de lucruri mici pe care femeile le văd, atribuindu-le un anumit sens care nouă, bărbaților, ne scapă. Nu te cunoști, dragul meu. Cu puțină șlefuială, în șase luni ai reuși să sucești capul unei englezoaice cu o sută de mii de lire, mai ales dacă ai purta și titlul de viconte de Portenduère la care ai dreptul. Încântătoarea mea mamă vitregă, lady Dudley^[232], care n-are seamăn când e vorba să alăture doua inimi, ți-ar descoperi-o într-unul dintre ținuturile aluvionare din Marca Britanie. Dar pentru asta ar trebui să poți și să te pricepi să obții o amânare de nouăzeci de zile pentru plata datoriilor, printr-o manevra bancară dintre cele mai dibace. De ce nu mi-ai spus nimic? Dacă erai la Baden, cămătarii te-ar fi respectat, poate că te-ar fi ajutat chiar; dar acum, după ce te-au băgat la închisoare, te disprețuiesc. Cămtarul este aidoma Societății, aidoma Poporului, în genunchi în fața omului destul de puternic pentru a-l trage pe sfoară: și fără milă în fața mieilor. În ochii unei anumite categorii de oameni, Sainte-Pélagie este o diavoliță care pârjolește cumplit sufletele tinerilor. Măi, copilule, vrei să afli ce părere am? O să-ți repet ce i-am zis tânărului d'Esgrignon: Plătește-ți datoriile cu măsură, păstrând destui bani ca să ai cu ce trăi timp de trei ani, și căsătorește-te în provincie cu prima fată care are o rentă de treizeci de mii de livre. În trei ani o să găsești o moștenitoare cuminte, dornică să se numească doamna de Portenduère. Asta-i singurul lucru

înțelept. Să bem deci. Închin paharul ăsta pentru dumneata: — În sănătatea fetei cu bani!

Tinerii nu-și părăsiră fostul prieten decât când se termină ora oficială de vizită și în pragul ușii își spuseră: Nu-i tare — E foarte abătut! — Oare o să se mai refacă?

A doua zi, Savinien îi mărturisi totul mamei sale într-o scrisoare de douăzeci și două de pagini. După ce plânse o zi întreagă, doamna de Portenduère îi scrisese mai întâi fiului ei, făgăduindu-i să-l scoată din închisoare; apoi le scrisese conților de Portenduère și de Kergarouët.

Scrisorile citite de preot și pe care biata mamă le ținea în mână, stropite cu lacrimi, sosiseră chiar în dimineața aceea și-i zdrobiseră inima.

DOAMNEI DE PORTENDUÈRE

Paris, septembrie 1829

„Doamnă,

Nu vă puteți îndoi de solitudinea cu care, și amiralul și eu, luăm parte la suferința dumneavoastră. Ceea ce îi scrieți domnului de Kergarouët mă mâhnește cu atât mai mult cu cât familia mea este cea a fiului dumneavoastră: eram mândri de el. Dacă Savinien ar fi avut mai multă încredere în amiral, l-am fi luat alături de noi și ar fi avut până acum o situație convenabilă; dar, nefericitul copil nu ne-a spus nimic! Amiralul nu poate plăti o sută de mii de franci; el însuși are datorii și s-a îndatorat pentru mine, eu necunoscându-i deloc situația bănească, este cu atât mai deznădăjduit cu cât, Savinien lăsându-se arestat în clipa de față, noi suntem cu mâinile legate. Dacă frumosul meu nepot n-ar fi nutrit pentru mine

nu știu ce pasiune fără noimă care a înăbușit glasul rudeniei din cauza trufiei îndrăgostitului, l-am fi trimis în Germania până ce s-ar fi descurcat pe aici afacerile lui. Domnul de Kergarouët ar fi putut solicita un post pentru nepotul său în birourile marinei; dar o întemnițare pentru datorii va paraliza, fără îndoială, demersurile amiralului. Plățiți datoriile lui Savinien, să se angajeze în marină, o să-și croiască un drum în viață ea un adevărat. Portenduère, are sclipirea lor în ochii lui negri^[233] și frumoși, și îl vom ajuta cu toții.

Nu va pierdeți nădejdea, doamnă: aveți prieteni și vreau să mă considerați printre cei mai sinceri dintre aceștia; vă transmit toate urările mele de bine, odată cu omagiile

Devotatei dumneavoastră,

ÉMILIE DE KERGAROUËT”

DOAMNEI DE PORTENDUÈRE

Portenduère, august 1829

Dragă mătușă, sunt tot atât de plictisit pe cât sunt de întristat de isprăvile lui Savinien. Sunt căsătorit, am doi băieți și o fată, iar averea mea, și așa foarte modestă în raport cu situația și cu speranțele mele, nu-mi permite s-o micșorez cu o sută de mii de franci pentru a plăti răscumpărarea unui Portenduère închis de cămătari. Vinde ferma, plătește-i datoriile și vino la Portenduère; vei fi primită cu tot respectul pe care ți-l datorăm chiar dacă inimile noastre n-ar fi întru totul alături de dumneata. O să trăiești fericită și o să-l însurăm în cele din urmă pe Savinien, pe

care soția mea îl găsește fermecător. Pozna asta n-are nicio importanță, nu te mai necăji, n-o să afle nimeni de ea pe aici prin ținutul nostru unde cunoaștem mai multe fete cu bani, foarte bogate, și care vor fi încântate să facă parte din familia noastră.

Soția mea te asigură și ea că ne-ai face o mare bucurie venind aici, și te roagă să primești urările noastre de realizare a acestui proiect și, totodată, respectele noastre pline de afecțiune.

LUC-SAVINIEN, CONTE DE
PORTENDUÈRE”

Ce scrisori pentru o Kergarouët! exclamă bătrâna bretonă și ștergându-și ochii.

Amiralul nu știe că nepotul său e în închisoare, zise într-un sfârșit abatele Chaperon; numai contesa a citit scrisoarea și ea singură v-a răspuns. Dar trebuie să luați o hotărâre, continuă el după o pauză, și iată ce am onoarea să vă sfătuiesc. Nu vindeți ferma. Contractul de arendare e pe sfârșite și a durat douăzeci și patru de ani; peste câteva luni o să puteți să ridicați prețul la șase mii de franci și să obțineți în plus și banii pe doi ani. Împrumutați suma necesară de la un om cinstit și nu de la orășenii care fac negoț cu ipotecile. Vecinul dumneavoastră este un om onorabil, bine crescut, care a cunoscut lumea bună înainte de Revoluție și care din ateu a devenii catolic. Nu șovăiți să veniți să-l vedeți diseară, o să fie foarte sensibil la cererea dumneavoastră; uitați pentru o clipă că sunteți o Kergarouët.

— Niciodată! rosti bătrâna cu glas strident.

— Mă rog, căutați să fiți o Kergarouët amabilă: veniți când va fi singur, n-o să vă ceară pentru împrumut decât trei și jumătate, poate trei la sută, și o să vă ajute cu delicatețe; o sa fiți mulțumită de felul lui de a se purta; se va duce chiar el să-l

elibereze pe Savinien, pentru că va fi nevoit să vândă anumite rente, și o să-l aducă acasă.

— Vorbiți, aşadar, despre micului Minoret?

— Micuțul are optzeci și trei de ani, preciză abatele surâzând. Scumpă doamnă, purtați-vă cu el cu toată mila creștinească, nu-i jigniți, vă poate fi de folos cum nici nu vă gândiți.

— Cum anume?

— Are un înger în preajma lui, cea mai minunată fată.

— Da, micuța Ursule... Ei! și ce-i cu asta?

Bietul preot nu îndrăzni să-și continue gândul auzind cuvintele „Ei! și ce-i cu asta?” a căror răceală și asprime respingeau de la bun început propunerea pe care voia s-o facă.

— Cred că doctorul Minoret este foarte bogat...

— Cu atât mai bine pentru el.

— În mod indirect sunteți cauza nenorocirilor prezente ale fiului dumneavoastră, neobligându-l să-și facă o carieră. Aveți grijă pentru mai departe! spuse cu severitate preotul. Pot să-i anunț doctorului vizita dumneavoastră?

— Dar de ce n-ar veni el la mine știind că am nevoie de dânsul?

— Ei, doamnă, dacă vă duceți la el o să plătiți trei la sută, iar dacă vine el aici o să plătiți cinci, spuse preotul, găsind argumentul potrivit pentru a o hotări pe bătrâna doamnă. Dacă ați fi nevoită să vindeți ferma prin notarul Dionis, prin grefierul Massin care v-ar refuza creditele necesare sperând să profite de pe urma nenorocirii care v-a lovit, ați pierde jumătate din valoarea proprietății Bordières. N-am nici cea mai mică influență asupra unor oameni ca Dionis, Massin, Levrault, niște bogătași din regiune care râvnesc la fermă și știu că fiul dumneavoastră este în închisoare.

— Știu asta, știu asta! strigă ea ridicându-și brațele. Oh, părinte, ți s-a răcit cafeaua... Tiennette! Tiennette!

Tiennette, o bătrână bretonă cu vestă și scufie bretonă, în vârstă de șaizeci de ani, intră iute și luă cafeaua preotului ca s-o încălzească.

— Nu vă fie teamă, părinte, spuse ea văzând că preotul voia să bea cafeaua așa rece, o s-o încălzesc în bain-marie și n-o să-și piardă gustul.

— Atunci, să mă duc să-l înștiințez pe domnul doctor de vizita dumneavoastră, relua preotul cu voce insinuantă, și o să veniți.

Bătrâna mama nu se lăsă convinsă decât după o oră de discuții, în timpul cărora preotul fu nevoit să-i repete de zece ori toate argumentele. Și, la drept vorbind, trufașa Kergarouët nu cedă decât auzind aceste cuvinte:

— Savinien s-ar duce!

— Atunci e mai bine să mă duc eu, rosti ea.

Era ora nouă când ușița din mijlocul portalului se închidea în urma preotului care sună prelung la poarta doctorului. Abia scapase de Tiennette, și abatele Chaperon fu luat în primire de Bougival, bătrâna doică spunându-i: — Sosiți foarte târziu, părinte! în timp ce bretona îl muștrase: — De ce plecați atât de devreme, când vedeți că doamna e mâhnită?

Preotul găsi multă lume în salonul verde și cafeniu al doctorului, căci Dionis se dusesse să-i liniștească pe moștenitori, trecând pe la Massin ca să le repete cuvintele unchiului.

— Ursule, spusesse, el, nutrește o dragoste care nu-i va aduce decât suferință și neliniște; pare romanțioasă (așa numesc notarii o foarte mare sensibilitate) și o să rămână multa vreme necăsătorită. Așa că nu vă fie teamă: purtați-vă cât mai frumos cu ea, fiți cât mai supuși cu unchiul dumneavoastră, pentru că e mai viclean decât o sută de inși ca Goupil, adăugă notarul, fără a ști că Goupil nu-i decât alterarea cuvântului latinesc *vulpes*, vulpe^[234].

Prin urmare, doamnele Massin și Crémère, soții lor, stăpânul poștei și Désiré alcătuiau, alături de medicul din Nemours și de Bongrand, o adunare zgomotoasă și neobișnuită în casa doctorului. Chiar de la intrare abatele Chaperon auzi sunetele pianului. Biata Ursule tocmai termina *Simfonia în la* de Beethoven^[235]. Cu șiretenia îngăduită nevinovăției, copila, lămurită de nașul ei și nesimțindu-se atrasă de moștenitori, alesese această muzică maiestuoasă pe care trebuie s-o studiezi spre a o înțelege, pentru a lecu femeile acestea de invidie. Cu cât este muzica mai frumoasă, cu atât mai puțin o gustă ignoranții. De aceea, când se deschise ușa și apărură chipul venerabil al abatelui Chaperon, moștenitorii strigară într-un glas: — Ah! a sosit, părintele, foarte fericiți că se pot scula în picioare cu toții, punând capăt chinului îndurat.

Exclamația lor găsi un ecou la masa de joc unde Bongrand, medicul din Nemours și bătrânul erau victimele îndrăznelii cu care preceptorul, ca să-i fie pe plac unchiului, se opusese să fie al patrulea la whist. Ursule se ridică de la pian. Doctorul se sculă în picioare ea pentru a-i ura bun venit preotului, dar, în fapt, pentru a pune capăt partidei. După nenumărate complimente făcute unchiului pentru talentul finei sale, moștenitorii se retraseră.

— Bună seara, prieteni, exclamă doctorul când auzi poarta închizându-se.

— Ah! vasăzică asta costă așa de scump, îi spuse doamna Crémère doamnei Massin când se îndepărtară câțiva pași.

— Să mă ferească Dumnezeu să cheltuiesc atâția bani pentru ca micuța mea Aline să-mi facă atâta gălăgie în casă, răspunse doamna Massin.

— Zice că-i ceva de *Béthovan*, și ăsta-i totuși un mare muzician, rosti preceptorul, e o celebritate.

— Mă rog, da' nu la Nemours, reluă doamna Crémère și i se potrivește numele de *Bietu-n van...*

— Cred că unchiul a făcut-o înadins ca să nu mai venim pe la el, rosti Massin, fiindcă i-a arătat din ochi volumul verde sclifositei ăleia mici.

— Dacă îi amuză zdrăngăniturile astea, glăsui stăpânul poștei, bine fac că-și petrec vremea doar între ei.

— Probabil că domului judecător de pace îi place tare mult să joace cărți dacă stă s-asculte *sonacelle* astea, zise doamna Crémère.

— N-o să pot să cânt niciodată în fața unor persoane care nu înțeleg muzica, spuse Ursule așezându-se lângă masa de joc.

— La persoanele bogat înzestrate sufletește, sentimentele nu se pot dezvolta decât într-o atmosferă prietenoasă, rosti preotul din Nemours. Un slujitor al bisericii nu poate da binecuvântări în prezența duhului rău, un castan se prăpădește într-un pământ prea gras, iar un muzician genial simte o înfrângere interioară când este înconjurat de ignoranți. În arte trebuie să primim din partea sufletelor care alcătuiesc mediul în care trăim tot atâta forță cât le comunicăm și noi. Această axiomă care determină afecțiunile omenești a dat naștere proverbelor: „Dacă te bagi eu lupii trebuie să urli ca ei. — Cine se aseamănă se adună.” Dar suferința pe care probabil că ai încercat-o nu o resimt decât firile duioase și delicate.

— De aceea, dragi prieteni, zise doctorul, un lucru care ar întrista doar o femeie obișnuită ar putea s-o ucidă pe micuța mea Ursule. Ah! când n-o să mai fiu printre voi, să înălțați între aceasta floare, ce mi-e atât de dragă, și lume, acel gard viu menit s-o apere, despre care vorbesc versurile lui Catul: *ut flos etc.* ^[236]

— Doamnele ți-au adus totuși multe laude, Ursule, rosti judecătorul de pace surâzând.

— Laude grosolan ticluite, observă medicul din Nemours.

— Am remarcat întotdeauna ca există ceva grosolan în laudele de comandă, răspunse bătrânul Minoret. De ce oare?

— Un gând sincer este în sine numai delicatețe, zise abatele.

— Ați luat masa la doamna de Portenduère? îl întreabă atunci Ursule pe abatele Chaperon, privindu-l cu o curiozitate plină de neliniște.

— Da; sărmana femeie este foarte amărâtă și nu e exclus să vină să vă vadă astă-seară, domnule Minoret.

— Dacă e necăjită și are nevoie de mine mă voi duce eu la dânsa, spuse doctorul. Să terminăm ultimul *rubber*^[237].

Pe sub masă Ursule strânse mâna bătrânului.

— Fiul ei, spuse judecătorul de pace, era puțin cam prea naiv ca să locuiască la Paris fără a avea un mentor. Când am aflat că anumite persoane doreau să ia de la notar diferite informații în legătură cu ferma bătrânei doamne, am ghicit ca aștepta moartea mamei lui.

— Îl credeți în stare de așa ceva? zise Ursule aruncându-i o privire cumplită domnului Bongrand, care își spuse în sinea lui: „Vai! așa-i, îl iubește!”

— Da și nu, rosti medicul din Nemours. Savinien are calități și o dovadă e și faptul că se află acum în închisoare: pușlamalele n-ajung niciodată acolo.

— Prieteni, destul pentru astă-seară, glăsui bătrânul Minoret, nu trebuie să lași o mamă nefericită să plângă nicio clipă în plus, dacă poți să-i usuci lacrimile.

Cei patru prieteni se ridicară și ieșiră. Ursule îi însoți până la poartă, îi văzu pe nașul ei și pe preot bătând la ușa din față; după ce Tiennette le deschise, fata se așeză pe una dintre pietrele de hotar de lângă casă, alături de Bougival.

— Doamnă vicontesă, spuse preotul care intra primul în mica încăpere, domnul doctor Minoret n-

a vrut sa vă obosiți să vă duceți la dânsul...

— Sunt prea de modă veche, doamnă, preciză doctorul, ca să nu știu ce respect datorează un bărbat unei doamne de rangul dumneavoastră, și sunt foarte onorat, după cele ce mi-a spus abatele, să vă pot fi de folos întrucâtva.

Doamna de Portenduère, căreia îi era atât de greu să facă demersul stabilit încât după plecarea abatelui Chaperon voia să se adreseze notarului din Nemours, fu atât de surprinsă de gestul delicat al lui Minoret încât se sculă pentru a răspunde cuvintelor sale și îl pofti să ia loc pe fotoliu.

— Luați loc, domnule, spuse ea cu un aer maiestuos. Dracul nostru preot v-a spus, probabil, că vicontele este închis pentru câteva datorii, așa cum fac tinerii... o sută de mii de livre... Dacă i-ați putea împrumuta acești bani, vi i-aș garanta cu ferma mea Bordieres.

— Vom vorbi despre aceasta, doamna vicontesă, după ce îl voi aduce acasă pe fiul dumneavoastră, dacă îmi permiteți să fiu intendentul dumneavoastră în această împrejurare.

— Foarte bine, domnule doctor, răspunse bătrâna doamnă înclinând capul și uitându-se la preot cu o privire care voia să spună: „Aveți dreptate, este un om bine crescut”.

— Vedeți doamnă, rosti atunci preotul, prietenul meu, doctorul, este devotat familiei dumneavoastră.

— Vă vom fi recunoscători, domnule, zise doamna de Portenduère făcând un efort vizibil; căci, la vârsta dumneavoastră, să porniți prin Paris pe urmele greșelilor unui zăpăcit...

— Doamnă, în șaizeci și cinci, am avut cinstea să-l văd pe ilustrul amiral de Portenduère la acel admirabil om pe nume domnul de Malesherbes^[238], și la domnul conte de Buffon^[239], care dorea să afle de la el mai multe lucruri ciudate din timpul călătoriilor sale. Nu e imposibil ca răposatul domn de Portenduère, soțul dumneavoastră, să fi fost și

el de față. Marina franceză era atunci plină de glorie, îi ținea piept Angliei^[240] și căpitanul aducea în această luptă partea lui de curaj. Cu câtă nerăbdare așteptam cu toții, în optzeci și trei și optzeci și patru, vești despre lupta de la Saint-Roch!^[241] Eram gata să plec ca medic al armatelor regelui. Unchiul dumneavoastră, amiralul Kergarouët, care mai trăiește încă, a purtat pe atunci bătălii vestite, căci se afla pe *La Belle-Poule*^[242].

— Ah! dacă ar ști că nepotul lui e în închisoare!

— Peste două zile domnul viconte nu va mai fi acolo, spuse Minoret ridicându-se în picioare.

Întinse mâna, apucând-o pe cea a bătrânei doamne care îl lăsă să i-o sărute respectuos, făcu o plecăciune adâncă și ieși din cameră; dar se întoarse imediat pentru a-i spune preotului: Părinte, vrei să-mi reții un loc în diligenta de mâine dimineață?

Timp de vreo jumătate de oră preotul îl ridică în slăvi pe doctorul Minoret care voise și izbutise să o cucerească pe bătrâna doamnă.

— Te uimește la vârsta lui, rosti ea; vorbește despre plecarea la Paris și despre rezolvarea treburilor fiului meu de parcă n-ar avea decât douăzeci și cinci de ani. A trăit în lumea bună.

— Cea mai bună, doamnă; și astăzi, orice fiu al unui *pair*^[243] al Franței sărac ar fi încântat s-o ia în căsătorie pe fina lui cu milionul ei de franci. Ah! dacă acest gând i-ar trece prin minte lui Savinien, acum că vremurile s-au schimbat atât de mult, sigur ca nu dumneavoastră i-ați face cele mai mari greutăți, ținând seama și de purtarea băiatului.

Mirarea profundă care o cuprinse pe bătrâna doamnă la auzul ultimei fraze îi îngădui preotului să o slujească.

— V-ați pierdut mințile, dragul meu abate Chaperon,

— Vă veți mai gândi la cele ce v-am spus, doamnă, și faceți Domnul ca fiul dumneavoastră să se poarte de aici înainte așa încât să dobândească stima acestui bătrân.

— Dacă n-ar fi vorba de dumneavoastră, părinte, rosti doamna de Portenduère, dacă altcineva mi-ar vorbi altfel...

— Nu l-ați mai vedea, spuse surâzând abatele Chaperon. Sperăm că fiul dumneavoastră vă va aduce la cunoștință ce se petrece la Paris în privința căsătoriilor. Vă veți gândi la fericirea lui Savinien; cum i-ați și compromis viitorul, nu-l opriți să-și facă o situație.

— Dumneavoastră îmi spuneți lucrurile acestea?

— Dacă nu vi le-aș spune eu oare cine vi le-ar spune? strigă preotul sculându-se de pe scaun și luându-și rămas bun în mare grabă.

Preotul îi văzu pe Ursule și pe nașul ei plimbându-se prin curte. Neputând rezista la hărțuielile Ursulei, doctorul cedase în cele din urmă: voia să meargă și ea la Paris și găsea tot soiul de motive. Minoret îl chemă pe preot care se apropie și îl rugă să rețină un cupeu numai pentru el, chiar în seara aceea, dacă biroul poștei mai ei a deschis încă.

A doua zi, la ora șase și jumătate, bătrânul și tânăra ajunseră la Paris unde, chiar în aceeași seară doctorul se duse să-și consulte notarul. Evenimentele politice erau amenințătoare. Judecătorul de pace din Nemours îi spusese doctorului în repetate rânduri, în ajun, în timpul conversației avute, că trebuie să fii nebun ea să păstrezi chiar și un ban rentă blocat în fonduri, atâta vreme cât cearta dintre Presă și Curte nu lua sfârșit^[244]. Notarul lui Minoret fu de acord cu sfatul dat indirect de judecătorul de pace. Doctorul profită deci de călătoria sa pentru a-și vinde acțiunile industriale și rentele, care erau toate în creștere, și a-și depune capitalurile la Bancă.

Notarul îl sfătui pe vechiul său client să vândă și acțiunile lăsate Ursulei de domnul de Jordy și pe care le fructificase ca un bun părinte. Promise să trimită un agent comercial deosebit de șiret ca să trateze cu creditorii lui Savinien; dar, pentru a reuși pe deplin, trebuia ca tânărul să aibă curajul să mai stea câteva zile la închisoare.

Graba în asemenea afaceri costa cel puțin cincisprezece la sută, îi spuse notarul doctorului. Și, pe urmă, nu veți primi banii înainte de șapte sau opt zile.

Când Ursule află că Savinien va mai sta cel puțin o săptămână la închisoare, îl rugă pe tutorele ei să-i îngăduie să-l însoțească acolo o singură dată. Bătrânul Minoret refuză. Unchiul și nepoata locuiau într-un hotel de pe strada Croix-des-Petits-Champs, unde doctorul închiriasse un apartament convenabil; și, cunoscând corectitudinea finei sale, el o ruga să-i promită să nu iasă în oraș când el va fi plecat după treburi. Bătrânul o plimbă pe Ursule prin Paris, îi arată pasajele, magazinele, bulevardele; dar nimic n-o interesa, nimic n-o amuza.

Ce-ai vrea tu? o întrebă bătrânul.

— Să văd Sainte-Pélagie, răspundea ea cu încăpățănare..

Minoret luă atunci o trăsură și o duse până în strada Clef^[245] unde birja se opri în fala sinistrei fațade a acestei mănăstiri transformate în închisoare. Vederea zidurilor înalte și cenușii cu toate ferestrele zăbrelete, cea a ușii pe unde, nu poți intra decât aplecându-te (cumplită lecție!), a acestei mase întunecate ce se ridică în mijlocul unui cartier nenorocit, înconjurată – ca o mizerie supremă numai de străzi pustii: acest ansamblu de lucruri triste o impresiona pe Ursule, făcând-o să verse câteva lacrimi.

— Cum pot fi închiși niște oameni tineri pentru bani? întrebă ea. Cum e posibil ca o datorie să-i dea unui cămătar o putere pe care nici regele n-o

are? Vasăzică aici e *el*! exclamă ea. Și unde anume, nașule? adăugă ea uitându-se când la o fereastră, când la alta.

— Ursule, zise bătrânul, mă silești să fac prostii. Nu așa o să-l uiți.

— Dar, reluă ea, dacă trebuie să renunț la el, înseamnă să nu mai mă intereseze deloc soarta lui? Pot să-l iubesc și să nu mă mărit cu nimeni.

— Vai! strigă bătrânul, există atâta judecată în lipsa ta de judecată că regret că te-am adus aici.

Trei zile mai târziu, bătrânul avea în regulă chitanțele, titlurile de valoare și toate actele necesare pentru eliberarea lui Savinien. Această lichidare, inclusiv onorariile omului de afaceri, costaseră optzeci de mii de franci. Doctorului îi mai rămâneau opt sute de mii de franci, sumă pentru care notarul s-au îl sfătui să cumpere bonuri de tezaur, ca să nu piardă prea multe dobânzi. Păstra douăzeci de mii de franci în bilete de bancă pentru Savinien. Doctorul se duse personal să asiste la eliberarea tânărului sâmbătă la ora două, și vicontele, pe care o scrisoare a mamei sale îl pusese la curent cu cele întâmplare, îi mulțumi cu multă căldură celui care îl scosese din închisoare.

— Trebuie să veniți cât mai curând s-o vedeți pe mama dumneavoastră, îi spuse bătrânul Minoret.

Savinien răspunse, cu o oarecare stânjeneală, că fiind în închisoare contractase o datorie de onoare și vorbi despre vizita prietenilor săi.

— Credeam că e vorba de vreo datorie mai privilegiată, rosti doctorul surâzând. Mama dumneavoastră împrumută de la mine o sută de mii de franci, dar n-am plătit decât optzeci de mii: iată restul, folosiți-i bine, domnule, și considerați suma ce-o veți păstra miza dumneavoastră pe masa verde a norocului.

În ultima săptămână Savinien cugetase mult la epoca actuală. În orice domeniu concurența cere eforturi mari celui ce vrea să reușească. Mijloacele

ilegale cer mai mult talent și mai multe practici ascunse decât o acțiune la lumina zilei. Succesele reputate în lume, departe de a-ți asigura o poziție, îți macină timpul și costă enorm de mulți bani. Numele de Portenduère, despre care maică-sa îi spusese că e atotputernic, nu însemna nimic la Paris. Vărul său, deputatul, contele de Portenduère, era o figură ștersă în Camera electivă în comparație cu *pair*-ii, cu membrii Curții și nu prea avea credit nici pentru el însuși. Amiralul de Kergarouët nu exista decât prin soția sa. Văzuse că anumiți oratori, oameni veniți dintr-un mediu social inferior nobilimii sau unii mici gentilomi erau personaje influente. În sfârșit pricepuse că banii erau pivotul, unicul mijloc, unicul mobil al unei Societăți pe care Ludovic al XVIII-lea voise s-o creeze după modelul celei din Anglia. Din strada Clef până în strada Croix-des-Petits-Champs, gentilomul îi expuse pe larg doctorului rezumatul meditațiilor sale în acord; de altfel, cu sfatul lui de Marsay.

— Trebuie să caut să mă uite lumea vreo trei sau patru ani și să-mi fac o carieră. Poate îmi voi face un nume scriind o carte de politică sau de statistică morală, vreun tratat asupra uneia dintre marile probleme actuale. În sfârșit, căutând între timp să mă căsătoresc cu o tânără care să-mi asigure eligibilitatea, voi lucra în umbră și în tăcere.

Studiind atent chipul tânărului, doctorul citi pe el seriozitatea omului rănit care dorește să-și ia revanșa. Aprobă întru totul acest plan.

— Vecine, îi spuse el în încheiere, dacă ai renunțat la veșmântul vechii nobilimi, care nu se mai poartă astăzi, după trei sau patru ani de viață cuminte și serioasă, mă oblig să-ți găsesc o fată cu suflet ales, frumoasă, bine crescută, pioasă și bogată, având șapte-opt sute de mii de franci, care le va face fericit și de care vei fi mândru dar al cărei suflet doar va fi nobil.

— Dar, doctore, strigă tânărul, azi nu mai există nobilime, nu mai există decât o aristocrație.

— Du-te să-ți achiți datoriile de onoare, și întoarce-te aici, o să rețin cupeul diligentei pentru că sunt însoțit de fina mea, spuse bătrânul.

Seara, la ora șase, cei trei călători plecară cu Ducler, din strada Dauphine. Ursule, acoperită cu un văl, nu scoase niciun cuvânt. După ce, cu un gest de o galanterie superficială, îi trimisese acea sărutare care o tulburase pe Ursule tot atât cât ar fi făcut-o o carte de dragoste, Savinien o uitase complet pe nepoata doctorului, în infernul datoriilor sale la Paris; și, pe urmă, dragostea lui nefericită pentru Emilie de Kergarouët nu-i îngăduia să-și amintească de privirile schimbate cu o fetiță din Nemours; așa că nu o recunoscă pe Ursule alunei când bătrânul o puse să se urce înaintea lui în trăsură, așezându-se alături de ea pentru a o despărți de tânărul viconte.

— Trebuie să-ți dau niște socoteli, îi spuse doctorul tânărului, îți aduc toate hârtiile care te privesc.

— Era gata să nu plec, zise Savinien, pentru că a trebuit să-mi comand haine și lenjerie; filistinii mi-au luat tot ce aveam așa că mă întorc, precum fiul risipitor.

Oricât de interesante fură subiectele de conversație între tânăr și bătrân, oricât de spirituale unele răspunsuri ale lui Savinien, tânără fată nu scoase nicio vorbă până la asfințit, cu vălul verde peste față, eu mâinile încrucișate deasupra șalului.

— Domnișoara nu pare încântată de Paris. spuse într-un târziu Savinien vexat.

— Mă întorc cu plăcere la Nemours, răspunse ea cu o voce emoționată ridicându-și vălul. În ciuda întunericului, Savinien o recunoscă atunci după cosițele groase și după ochii ci albaștri, strălucitori.

— Și eu las în urmă Parisul fără părere de rău ca sa vin să mă îngrop la Nemours, dat fiind că o

regăsesc aici pe frumoasa mea vecină, zise el. Sper, domnule doctor, că mă veți primi în casa dumneavoastră; îmi place muzica și-mi amintesc că am auzit pianul domnișoarei Ursule.

— Nu știu, domnule, răspunse pe un ton grav doctorul, dacă doamnei de Portenduère i-ar face plăcere să vii la un bătrân care trebuie să aibă pentru această scumpă copilă toată solitudinea unei mame.

Acest răspuns prudent îi dădu mult de gândit lui Savinien care își aminti atunci de sărutul trimis eu atâta ușurință. Se lăsase noaptea, căldura era apăsătoare; Savinien și doctorul adormiră mai întâi. Ursule, care veghe mult timp făcând tot felul de planuri, se lăsă prada somnului pe la miezul nopții, își scosese, pălăriuța de pai împletit. Capul ei acoperit cu o bonetă brodată se sprijini curând de umărul doctorului. În zori, la Bourron, Savinien se trezi primul. O zări atunci pe Ursule cu hainele răvășite din cauza hurducăturilor trăsurii: boneta se mototolise și alunecase spre spate; cosițele despletite cădeau de-a lungul obrazilor înroșiți de căldura din diligență; dar în această situație, oribilă pentru femeile care au nevoie de găteală, tinerețea și frumusețea triumfă. Somnul nevinovăției este întotdeauna frumos. Printre buzele întredeschise i se zăreau dinții frumoși, șalul desfăcut lăsa să se întrevadă, fără ca Ursule să fie umilită prin aceasta, linia grațioasă a corsajului sub pliurile unei rochii de muselină colorată. În sfârșit, puritatea acestui suflet feciorelnic se reflecta pe chipul fetei cu atât mai vizibil eu cât nicio altă expresie nu venea să-l tulbure. Când se deșteptă, bătrânul Minoret sprijini capul fiicei lui în colțul trăsurii ca să stea mai bine; ea se lăsă în voia doctorului nedându-și seama de nimic, atât de adânc îi era somnul după toate nopțile nedormite cu gândul la nenorocirea lui Savinien.

— Biata fată! îi spuse doctorul vecinului său, doarme ea un copil ce este.

— Trebuie să fii mândru de ea, rosti Savinien, căci pare tot atât de bună pe cât este de frumoasă!

— Ah, da! e bucuria casei mele. Dacă ar fi fiica mea și tot n-aș iubi-o mai mult. O să împlinească șaisprezece ani la 5 februarie. Să-mi ajute Dumnezeu să trăiesc până ce o s-o mărit cu un om care s-o facă fericită. Am vrut s-o duc la teatru la Paris, unde venea pentru prima dată; n-a vrut să meargă pentru că preotul din Nemours i-a interzis acest lucru. Dar, i-am spus eu, când o să fii căsătorită ce-o să faci dacă bărbatul tău o să vrea să mergeți la un spectacol? — O să fac tot ce-o să dorească bărbatul meu, mi-a răspuns ea. Dacă-mi cere un lucru rău și dacă o să fiu destul de slabă ca să-l ascult, el va purta vina în fața lui Dumnezeu; iată de ce voi căuta să am tăria rezist, spre binele lui, desigur”.

Ajungând la Nemours, la cinci dimineața. Ursule, se trezi, toarte rușinată de dezordinea toaletei ei, surprinzând privirea plină de admirație a lui Savinien. În ceasul cât îi trebuise diligentei să ajungă de la Bourron, unde se oprise câteva minute, până aici, tânărul se îndrăgostise de Ursule. Studiase nevinovăția acestui suflet, frumusețea trupului, albul imaculat, al tenului, finețea trăsăturilor, farmecul vocii care rostise acea frază atât de scurtă și de plină de înțeles prin care biata copilă spunea tot nevoind să spună nimic. În fine, nu știu ce presentiment îl făcu să priceapă că Ursule era femeia pe care i-o descrisese doctorul încadrând-o cu litere de aur. În aceste cuvinte magice: șapte-opt sute de mii de franci!

— Peste vreo trei-patru ani o să aibă douăzeci de ani, iar cu douăzeci și șapte; bătrânul a vorbit de încercări, de muncă, de bună purtare! Cât o fi el de șiret, tot o să-mi spună taina lui până la urmă.

Cei trei vecini își luară rămas bun în fața caselor lor și Savinien fu cât se poate de galant la despărțire aruncându-i Ursulei o privire plină de rugăminți. Doamna de Portenduère își lăsă fiul să

doarmă până la amiază. În ciuda oboselii drumului, doctorul și Ursule se duseră la biserică. Eliberarea lui Savinien și întoarcerea sa în tovărășia doctorului explicaseră motivul absenței acestuia din urmă notabilităților orașului ca și moștenitorilor adunați în piață pentru un conciliabul asemănător celui ținut cu două săptămâni în urmă.

Spre marea mirare a diferitelor grupuri, la ieșirea din biserică, doamna de Portenduère îl opri pe bătrânul Minoret, care îi oferă brațul și o conduse spre casă. Bătrâna doamnă voia să-i poftască la masă, pe doctor și pe nepoata sa, chiar în acea zi, spunându-i că preotul era invitat și el.

— Probabil că a vrut să-i arate Ursulei Parisul, zise Minoret-Levrault.

— La naiba, bătrânul ăsta nu face niciun pas fără slujnicuța lui, exclamă Crémère.

— Dacă a ajuns doamna de Portenduère să-i dea brațul, e un semn de mare intimitate între ei, glăsuie Massin.

— Nici măcar n-ați ghicit că unchiul vostru și-a vândut rentele și l-a scos din încurcătură pe tânărul Portenduère! țipă Goupil. L-a refuzat pe patronul meu, dar n-a refuzat-o pe patroana lui... V-ați ars! Vicontele va propune ca în loc de o obligație să se încheie un contract între ei, iar doctorul va înscrie oficial pentru minunea lui de fină, prin soțul ei, tot ce va fi nevoie să dea pentru a pecetlui o atare alianță.

— N-ar fi prea rău s-o mărite pe Ursule cu domnul Savinien, spuse măcelarul. Bătrâna doamnă l-a invitat la masă azi pe domnul Minoret. Tiennette a venit de la ora cinci să-mi spună să-i opresc un mușchi de vacă.

— Ei bine, Dionis, grozavă treabă, nu-i așa?... zise Massin alergând în întâmpinarea notarului care se îndrepta spre piață.

— Ei bine, ce anume? totul e în ordine, răspunse notarul. Unchiul vostru și-a vândut rentele, și

doamna de Portenduère m-a rugat să trec pe la dânsa ca să semnez o obligație de o sută de mii de franci ipotecați pe averea ei, bani împrumutați de unchiul vostru.

— Bun; dar dacă tinerii se vor căsători?

— Asta-i ca și cum mi-ați spune că Goupil este succesorul meu, răspunse notarul.

— Niciuna, nici alta nu-i imposibil, zise Goupil.

Întorcându-se de la biserică, bătrâna doamnă îi transmise prin Tiennette fiului ei să vină la dânsa.

Căsuța familiei de Portenduère avea trei camere la etajul întâi. Cea a doamnei și cea a soțului ei se aflau pe aceeași parte, despărțite de un mare cabinet de toaletă luminat de o fereastră, dar comunicând între ele printr-o anticameră micuță care dădea înspre scară. Fereastra celeilalte camere, locuită din totdeauna de Savinien, se deschidea spre stradă, ca și cea din camera tatălui său. Scara era plasată mai în interior lăsând și aici spațiul necesar unui mic cabinet de toaletă cu un geam rotund orientat spre curie. Camera doamnei de Portenduère, cea mai tristă din toată casa, avea vedere spre curte; dar văduva stătea mai tot timpul în salonașul de la parter, care comunica printr-un pasaj cu bucătăria clădită în fundul curții; astfel încât încăperea respectivă servea când de salon, când de sufragerie. Odaia răposatului domn de Portenduère rămăsese așa cum era în ziua morții sale: numai defunctul lipsea. Doamna de Portenduère făcuse ea singură patul, punând deasupra uniformă căpitanului, sabia, crucea Sfântului Ludovic, celelalte decorații și chipiul soțului ei. Tabachera de aur din care vicontele prizase pentru ultima oară se afla pe noptieră, alături de cartea de rugăciuni. de ceas și de ceașca din care băuse. Părul său alb, aranjat și strâns într-o singură șuviță răsucită, era atârnat deasupra crucifixului cu agheasmatar din alcov. În sfârșit, lucrurile mărunte de care se servise, ziarele, mobilele. scui pătoarea olandeză, binoclul de

campanie analul de cămin, totul era la locul său. Văduva oprise pendula cea veche la ceasul morții pe care îl fixase astfel pentru veșnicie. În cameră se mai simțea încă mirosul pudrei și al tutunului celui dispărut. Căminul era așa cum îl lăsase. Intrând aici îl revedea regăsind toate lucrurile care vorbeau despre obiceiurile sale. Bastonul lui mare cu măciulie de aur rămăsese acolo unde îl pusese, alături de mănușile lui groase din piele de căprioară. Pe consolă strălucea un vas de aur scuiți al grosolan dar valorând o mie de scuzi, dăruit de orașul Havana pe care, în timpul Războiului de Independență din America, îl apăraseră de un atac al englezilor, luptând împotriva unor forțe mult superioare, după ce făcuse să intre în port, neatins, convoiul pe care îl apăra^[246]. Drept recompensă, regele Spaniei îl făcuse cavaler al ordinilor sale nobiliare. Avansat, în urma acestui fapt, în prima promoție, la gradul de comandant de escadră, primi eșarfa roșie. Sigur atunci că va ocupa primul post liber la avansare, se căsătorise cu o femeie care avea o zestre de două sute de mii de franci. Dar Revoluția împiedică avansarea sa și domnul de Portenduère emigră.

— Unde e mama? o întreabă Savinien pe Tiennette.

— Vă așteaptă în camera tatălui dumneavoastră, răspunse bătrâna slujnică bretonă.

Savinien nu-și putu opri o ușoară tresărire. Cunoștea rigiditatea principiilor mamei sale, cultul onoarei, cinstea sa, încrederea în nobilime și bănuia că între ei o să aibă loc o scenă. Așa că se sui la etaj unde era așteptat ca și cum s-ar fi dus la un atac, cu inima cuprinsă de frământări, aproape complet alb la față. În lumina palidă care filtra printre obloane o zări pe mama sa îmbrăcată în negru și care adoptase un aer solemn potrivit cu această cameră mortuară.

— Domnule viconte, îi zise ea, ridicându-se și apucându-l de mână pentru a-l duce în fața patului

părintesc, aici s-a sfârșit tatăl tău, un om de onoare, care a murit fără a avea să-și reproșeze ceva. Spiritul lui este încă aici. Sigur că a gemut de durere, acolo sus, văzându-și fiul întinat, dus la închisoare pentru datorii. Pe timpul monarhiei ai fi fost cruțat de această pată de noroi solicitând un ordin regal de întemnițare^[247] și stând doar câteva zile într-o închisoare de stat. Dar, în sfârșit, iată-te și cum în fața tatălui tău care te aude. Tu care știi ce ai făcut înainte de a ajunge în acea infamă închisoare, poți să-mi juri în fața acestei umbre și în fața lui Dumnezeu care vede totul, că n-ai săvârșit nicio faptă dezonorantă, că datoriile tale sunt o urmare a unei porniri tinerești și că, în fine, onoarea nu-ți este pătată? Dacă tatăl tău, acest om ireproșabil ar fi aici, viu, în fotoliul acesta, dacă ți-ar cere socoteală pentru purtarea ta, te-ar mai îmbrățișa oare după ce te-ar fi ascultat?

— Da, mamă, răspunse tânărul cu o gravitate plină de respect.

Ea își deschise atunci brațele și își strânse la piept fiul, vărsând lacrimi.

— Atunci să uităm totul, zise ea, nu-i vorba deci decât de niște bani mai puțin și-l voi ruga pe Dumnezeu să ne ajute să-i redobândim și, pentru că ai rămas demn de numele pe care îl porți, îmbrățișează-mă căci tare mult am suferit!

— Îți jur, mamă draga, spuse el întinzând mâna deasupra patului, să nu-ți mai fac niciun necaz de felul acesta și să mă strădui pe cât eu putință să îmi răscumpăr greșelile de până acum.

— Hai la masă, băiatule, rosti ea ieșind din cameră.

Dacă trebuie să aplicăm povestirii legile Teatrului, sosirea lui Savinien – introducându-l în scenă la Nemours pe singurul personaj care mai lipsea până acum dintre cei a căror prezență e necesară în această mică dramă – vine să încheie expunerea^[248].

Partea a doua:

SUCCESIUNEA MINORET

A^{Ac}țiunea începu prin jocul unui resort atât de uzat și în literatura veche și în cea nouă, încât nimeni n-ar mai putea crede în efectele sale, în 1829, dacă n-ar fi vorba de o bătrână bretonă, o Kergarouët, o emigrantă! Dar să ne grăbim s-o recunoaștem: în 1829, nobilimea recucerise în planul moravurilor câte ceva din terenul pierdut în politică. De altfel, sentimentul care îi stăpânește pe părinți când este vorba de conveniențele matrimoniale este un sentiment veșnic, strâns legat de existența societăților civilizate și decurgând din spiritul de familie. El guvernează la Geneva ca și la Viena^[249], ca și la Nemours unde Zélie Levrault refuzase nu de mult să consimtă la căsătorita fiului său cu fiica unui bastard. Cu toate acestea, orice lege socială își are excepțiile ei. Savinien spera deci că, într-o bună zi, orgoliul mamei sale tot se va pleca în fața nobleței înnăscute a Ursulei. Ciocnirea avu loc deîndată. Imediat după ce Savinien se așeză la masă, maică-sa îi vorbi despre scrisorile oribile, după părerea ei, trimise de cei din familiile Kergarouët și Portenduère.

— Astăzi nu mai există Familie, mamă, îi răspunse Savinien, nu mai există decât indivizi! Nobilii nu mai sunt solidari. Azi nu te mai întreabă nimeni dacă ești un Portenduère, dacă ești curajos, dacă ești om de stat, în schimb toată lumea vrea să știe: Ce impozit plătești?

— Dar regele? întrebă bătrâna doamnă.

— Regele e prins între cele două Camere ca un bărbat între soția legitimă și amantă. Așa că trebuie

să mă însor cu o fată bogată, indiferent de familie, cu fiica unui țăran dacă are o zestre de un milion și dacă e destul de binecrescută, altfel spus dacă iese dintr-un pension.

— Asta-i altceva! exclamă bătrâna doamnă.

Savinien își încruntă sprâncenele la auzul acestor vorbe. Cunoștea acea voință tare ca stânca numita încăpățănare bretonă^[250] care o caracteriza pe doamna de Portenduère, așa încât vru să afle de îndată părerea ei asupra acestei chestiuni delicate.

— Vrei să spui că dacă, de exemplu, aş iubi-o pe fiica prietenului nostru, pe micuța Ursule, te-ai opune la căsătorie?

— Cât timp o să trăiesc, zise ea. După moartea mea, tu singur vei răspunde de onoarea și de sângele familiilor Portenduère și Kergarouët.

— Adică m-ai lăsa să mor de foame și de disperare pentru himeră care nu devine astăzi realitate decât prin strălucirea banilor.

— Ai sluji Franța și te-ai încrede în Dumnezeu!

— Ai fi în stare să-mi amâni fericirea până după moartea dumatăle.

— Ar fi groaznic din partea ta; atâta tot.

— Ludovic al XIV-lea era gata să se căsătorească cu nepoata lui Mazarin, un parvenit.

— Mazarin însuși s-a opus.

— Dar ce crezi despre văduva lui Scarron?

— Era din familia d'Aubigné!^[251] Și, de altfel, căsătoria a fost secretă. Dar eu sunt foarte bătrâna, fiule, adaugă ea clătinând capul. Când n-am să mai fiu o să te căsătorești după vrerea ta.

Savinien își iubea și își respecta mama; încăpățănării bătrânei Kergarouët el îi opuse, deîndată, dar pe tăcute, o îndărătnicie la fel de stăruitoare și hotărî să nu ia în căsătorie nicio altă femeie decât pe Ursule căreia împotrivirea mamei sale îi atribuisese – așa cum se întâmplă întotdeauna în cazurile acestea – prețul lucrului oprit.

Când după vecernie, doctorul Minoret și Ursule, îmbrăcată în alb și roz, intrară în această încăpere

rece, copila fu cuprinsă de un tremur nervos de parcă s-ar fi aflat în prezența reginei Franței, căreia ar fi trebuit să-i ceară o favoare. După explicația avută cu doctorul, căsuța aceasta luase în ochii ei proporțiile unui palat, iar bătrâna doamnă căpătase valoarea socială pe care probabil că o avea o ducesă în evul mediu în ochii fiicei unui țăran. Ursule nu-și dădu niciodată seama cu mai multă deznădejde decât acum, de distanța care despărțea un viconte de Portenduère de fiica unui căpitan de muzică militară, fost cântăreț la operă, fiu natural al unui organist, și care își ducea traiul datorită bunătății unui medic.

— Ce ai, copila mea? îi spuse bătrâna doamnă invitând-o să se așeze lângă dânsa.

— Doamnă, sunt foarte impresionată de onoarea pe care binevoiți să mi-o faceți...

— Ehei, fetițo, răspunse doamna de Portenduère pe tonul cel mai acru cu putință, știu cât de mult te iubește tutorele tău și vreau să mă port bine cu dânsul pentru că mi-a adus acasă fiul risipitor.

— Dar, mamă dragă, spuse Savinien, rănit până în fundul inimii văzând roșeața din obrajii Ursulei și efortul cumplit pe care-l făcea ca să-și stăpânească lacrimile, chiar dacă n-ai avea nicio obligație față de domnul cavaler Minoret, cred că am putea fi fericiți de plăcerea pe care ne-o face domnișoara acceptând invitația dumitale. Tânărul gentilom strânse mâna doctorului adăugând cu subînțeles: — Domnule, purtați ordinul Sfântul Mihail^[252], cel mai vechi ordin din Franța și care conferă întotdeauna noblețe.

Frumusețea cu totul neobișnuită a Ursulei, căreia iubirea ei aproape fără speranță îi împrumutase, în ultimele zile, profunzimea pe care marii pictori au imprimat-o acelor portrete unde sufletul este puternic scos în evidență, îi atrăsese imediat atenția doamnei de Portenduère, făcând-o să bănuie că generozitatea doctorului ascundea, în fond, calculul unui om ambițios. Iată de ce fraza

căreia îi răspunsese Savinien fusese spusă intenționat, jignindu-l pe bătrân în ce avea el mai scump: dar el nu-și putu opri un surâs auzind că tânărul gentilom îl numește cavaler și recunoscă în această exagerare îndrăzneala îndrăgostiților care nu se dau în lături din fața niciunei situații ridicole.

— Ordinul Sfântul Mihail, pentru care unii au făcut multe acte nebunești odinioară ca să-l obțină, nu mai are nicio valoare, domnule viconte, răspunse fostul medic al regelui, așa cum s-a întâmplat cu atâtea alte privilegii! Astăzi, el nu mai este conferit decât unor medici, unor bieți artiști. Așa că regii au procedat bine când l-au unit cu cel al Sfântului Lazăr^[253] care, după câte știu, a fost un nenorocit readus la viață printr-o minune! Din acest punct de vedere, ordinul Sfântul Mihail și Sfântul Lazăr ar constitui, pentru noi, un simbol.

După acest răspuns ușor ironic și plin de demnitate totodată, în încăperea se așternu o lungă tăcere, pe care nimeni nu voia s-o rupă și care devenise stânjenitoare, când cineva bătu la ușă.

— Iată-l pe iubitul nostru preot, spuse bătrâna doamnă, sculându-se și lăsând-o pe Ursule singură pentru a-l întâmpina pe abatele Chaperon, cinste pe care n-o făcuse nici Ursulei, nici doctorului.

Bătrânul surâse privindu-i rând pe rând pe fina lui și pe Savinien. Să se plângă sau să se simtă ofensat de purtarea doamnei de Portenduère era o cursă în care s-ar fi lăsat prins un om mai puțin inteligent; dar Minoret avea prea multă experiență ca să n-o evite: începu să discute cu viconteles despre pericolul care îl amenința pe-atunci pe Carol al X-lea, deoarece încredințase conducerea politică prințului de Polignac^[254]. După ce se scurse destul de mult timp pentru ca vorbind despre afacerile lor doctorul să nu dea impresia că se răzbună, el îi prezentă bătrânei doamne, în glumă parcă, dosarele cu actele de urmărire și notele achitate care completau socotelile făcute de notarul său.

— Fiul meu le-a recunoscut? zise ea aruncând o privire lui Savinien. Ei! bine, atunci asta-i treaba lui Dionis, adăugă ea, împingând în lături hârțiile și tratând această afacere cu disprețul pe care, în ochii ei, îl meritau banii.

Conform părerii doamnei de Portenduère, a disprețui bogăția însemna să prețuiești Nobilimea și să-i negi Burgheziei orice importanță. Câteva clipe mai târziu, Goupil veni din partea notarului să ceară conturile dintre Savinien și domnul Minoret.

— De ce? se miră bătrâna doamnă.

— Pentru a le folosi ca bază a obligației, neexistând eliberare de bani peșin, răspunse secretarul aruncând în jurul său priviri nerușinate.

Ursule și Savinien care, pentru prima dată, schimbă o privire cu acest personaj oribil, avură senzația pe care ți-o lasă răceala unei broaște, accentuată de o prevestire sinistră. Amândoi avură acea viziune nedefinită și imprecisă a viitorului, nenumită în vreun fel aparte, dar explicabilă printr-o acțiune a *eului* interior despre care swedenborgistul îi vorbise doctorului Minoret. Certitudinea că veninosul Goupil le va fi nefast o făcu pe Ursule să se înfioare, dar își reveni din tulburare și simți o bucurie de nespus văzând că Savinien îi împărtășește emoția.

— Nu-i prea arătos secretarul domnului Dionis! rosti Savinien după ce Goupil ieși pe ușă.

— Și ce importanță are dacă oamenii de soiul acesta sunt frumoși sau urâți? zise doamna de Portenduère.

— Eu nu-i fac nicio vină din urâtenia sa, spuse preotul, ci din răutatea lui fără de margini; e mai mult decât răutate, e ticăloșie.

Cu toată dorința sa de a fi amabil, doctorul deveni demn și rece. Cei doi îndrăgostiți se simțiră stânjeniți. Fără blândețea abatelui Chaperon, a cărui veselie potolită însufleți masa, situația doctorului și a finei sale ar fi fost aproape de

nesuportat. La desert, văzând că Ursule devine tot mai palidă, el îi spuse:

— Dacă nu te simți bine, fetița mea, nu trebuie decât să traversezi strada.

— Ce ai fetițo? o întrebă bătrâna doamnă pe Ursule.

— Vai, doamnă! răspunse sever doctorul, sufletul ei obișnuit să nu întâlnească decât surâsuri se simte înfrigurat aici.

— O educație foarte proastă, domnule doctor, spuse doamna de Portenduère. Nu-i așa, părinte?

— Așa e, doamnă, răspunse Minoret aruncându-i o privire preotului care amuțise. Văd că am făcut ca această ființă angelică să nu poată supraviețui dacă va trebui să aibă de-a face cu lumea; dar nu voi muri înainte de a o fi pus la adăpost de răceala suflească, de indiferență sau de ură.

— Nașule... te rog!... destul. Nu mă simt rău aici, zise ea înfruntând privirea doamnei de Portenduère mai curând decât să dea un sens prea profund cuvintelor sale uitându-se la Savinien.

— Nu știu, doamnă, dacă domnișoara Ursule suferă sau nu, îi spuse atunci Savinien mamei sale, dar știu că pe mine mă chinuiești îngrozitor.

Auzind cuvintele acestea rostite de generosul tânăr ca urmare a purtării mamei sale, Ursule se albi la față și o rugă pe doamna de Portenduère să o scuze; se sculă, îi dădu brațul tutorelui ei, salută pe toată lumea, ieși, se întoarse acasă, intră în grabă în salon și se așeză lângă pian. Își puse capul în palme și izbucni în plâns.

— De ce nu-ți lași sentimentele să fie conduse de vechea mea experiență, copil rău ce ești?... exclamă doctorul disperat. Nobilii nu se consideră niciodată obligați față de noi, burghezii. Servindu-i nu ne facem decât datoria, atâta tot. De altfel, bătrâna doamnă a observat că Savinien se uită la tine cu plăcere și îi e teamă că te iubește.

— Oricum, el e salvat! spuse ea. Dar să încerce să umilească un om ca dumneata!...

— Așteaptă-mă, fetița mea.

Când doctorul se întoarse la doamna de Portenduère găsi acolo pe Dionis însoțit de domnii Bongrand și Levrault, primarul, martori ceruți de lege pentru validitatea actelor făcute în comunele unde nu exista decât un singur notar. Minoret îl luă deoparte pe domnul Dionis și îi spuse două vorbe la ureche după care notarul citi actul: doamna de Portenduère garanta suma printr-o ipoteca asupra tuturor bunurilor sale, până la rambursarea color o suta de mii de franci împrumutați de doctor vicontelui și tot aici erau stipulate, dobânzile de cinci la sută. La auzul acestei clauze, preotul îl privi pe Minoret care îi răspunse printr-o mișcare ușoară a capului, în somn de încuviințare. Bietul preot se duse să șoptească câteva cuvinte la urechea enoriașei sale, la care ea îi răspunse cu glas scăzut: Nu vreau să le datorez nimic acestor oameni.

— Mama mă lasă pe mine să fac lucrurile plăcute, îi spuse Savinien doctorului; vă va restitui toți banii și-mi încredințează misiunea de a vă exprima toată recunoștința noastră.

— Dar va trebui să găsiți chiar în primul an unsprezece mii de franci din cauza cheltuielilor impuse de contract, preciză preotul.

— Domnule, i se adresă Minoret lui Dionis, dat fiind că domnul și doamna de Portenduère, nu sunt în măsură să plătească taxele de înregistrare, adăugați la capital suma cheltuită pentru acte, o voi suporta eu.

Dionis făcu trimiterile respective, capitalul fiind fixat la o sută șapte mii de franci. După ce semnară toate actele, Minoret pretextă oboseala sa pentru a se retrage odată cu notarul și cu martorii.

— Doamnă, zise preotul, când rămaseră numai el și vicontele, de ce îl contrariați pe acest minunat domn Minoret care v-a salvat, totuși, cel puțin douăzeci și cinci de mii de franci la Paris, având și delicatețea să-i lase douăzeci de mii fiului

dumneavoastră pentru a-și plăti datoriile de onoare?

— Minoret al dumitale este un ipocrit, rosti ea prizând câteva fire de tutun, știe el bine ce face.

— Mama crede că el vrea să mă oblighe să o iau de nevastă pe fina lui punând mâna pe fermă, de parcă ar fi posibil să forțezi pe un Portenduère, fiul unei Kergarouët, să se însoare împotriva voinței lui.

După o oră, Savinien se prezintă în casa doctorului unde sosiseră toți moștenitorii, mânați de curiozitate. Apariția tânărului viconte făcu senzație, cu atât mai mult cu cât ea stârni emoții diferite la fiecare dintre cei aflați acolo. Domnișoarele Crémière și Massin începură să șușotească privind-o pe Ursule care roșise. Mamele îi spuseră lui Désiré că s-ar fi putut ca Goupil să aibă dreptate în privința căsătoriei despre care vorbise. Ochii tuturor celor de față se întoarseră apoi spre doctor, care nu se sculă în picioare pentru a-l primi pe gentilom și se mulțumi să-l salute înclinând capul, fără a părăsi cornetul cu zaruri, pentru că juca table cu domnul Bongrand. Răceala doctorului îi surprinse pe toți.

— Ursule, copila mea, spuse doctorul, cântă-ne ceva.

Văzând cum tânără fată, fericită că poate să-și ascundă stânjeneala, se așază imediat la pian și începe să răsucescă volumele legate în culoare verde, moștenitorii acceptară, cu manifestări de bucurie, supliciul și tăcerea care aveau să le fie impuse, atât de mult doreau să știe ce se punea la cale între unchiul lor și familia Portenduère.

Se întâmplă adeseori ca o piesă muzicală, săracă prin ea însăși, dar interpretată de o tânără stăpânită de un sentiment profund, să facă mai multă impresie decât o mare uvertură pompos executată de o orchestră cu experiență. În orice muzică există, pe lângă gândirea compozitorului, sufletul

interpretului care, printr-un privilegiu ce ține numai de această artă, poate da sens și poezie unor fraze melodice nu prea valoroase altfel. Chopin dovedește astăzi, în domeniul instrumentului ingrat care este pianul, adevărul acestui fapt demonstrat deja de Paganini în ceea ce privește vioara. Acest geniu minunat este mai puțin un muzician decât un suflet care se face simțit și care s-ar comunica prin orice fel de muzică, chiar prin simple acorduri^[255]. Prin nobila și delicata ei structură sufletească, Ursule aparținea acestei categorii de genii atât de rare, iar bătrânul Schmucke^[256], profesorul care venea în fiecare sâmbătă și care în timpul șederii Ursulei la Paris o văzuse în fiecare zi, șlefuisse talentul fetei făcându-l să atingă culmile desăvârșirii. *Visul lui Rousseau*^[257], bucată aleasă de Ursule, una dintre compozițiile de tinerețe ale lui Hérold, nu este lipsită, de altfel, de o oarecare profunzime care se poate adânci și mai mult în timpul execuției: ea puse în această piesă muzicală toate sentimentele care o frământau și justifică într-un totu titlul de *Capriciu* purtat de acest fragment. Printr-o interpretare suavă și visătoare, sufletul ei îi vorbea sufletului tânărului, și-l învăluia ca într-un nor prin idei aproape vizibile. Așezat la capătul pianului, cu cotul sprijinit de capac și cu bărbia proptită în palma stângă, Savinien o admira pe Ursule ai cărei ochi, pironiți pe lambriuri, păreau că cercetează întrebători o lume misterioasă. Te-ai fi putut îndrăgosti adânc chiar la vederea unei imagini mai puțin fermecătoare. Trăirile adevărate, au magnetismul lor și Ursule voia, într-un anumit fel, să-și dezvăluie sufletul, tot astfel cum o femeie cochetă se gătește ca să atragă privirile. Savinien pătrunse deci în această împărăție încântătoare, condus de această inimă care, pentru a se explica pe sine, împrumută puterea singurei arte care-i vorbește gândirii prin gândirea însăși, fără ajutorul cuvântului, al culorilor sau al formei. Nevinovăția

are asupra bărbatului aceeași putere ca și copilăria, având farmecul și irezistibila ei atracție; or, niciodată Ursule nu fusese mai nevinovată ca în această clipă în care se năștea la o nouă viață. Preotul veni să curme visul gentilomului rugându-l să fie al patrulea la whist. Ursule continuă să cânte, moștenitorii plecară, cu excepția lui Désiré, care se străduia să afle intențiile unchiului său, ale vicontelui și ale Ursulei.

— Ai tot atâta talent cât și suflet, domnișoară, spuse Savinien când fata închise pianul, venind să se așeze lângă nașul ei. Cine este profesorul dumitale?

— Un neamț care locuiește pe lângă strada Dauphine, pe cheiul Conti, spuse doctorul. Dacă nu i-ar fi dat zilnic lecții Ursulei în timpul șederii noastre la Paris, ar fi venit azi-dimineață.

— Nu-i numai un mare muzician, preciză Ursule, ci și un om încântător prin naivitatea sa.

— Lecțiile astea probabil că vă costă scump, exclamă Désiré.

Jucătorii schimbă între ei un surâs ironic. După sfârșitul partidei, doctorul, preocupat până atunci, îl privi pe Savinien cu aerul plictisit al unui om nevoit să îndeplinească o obligație neplăcută.

— Domnule, rosti el, îți sunt recunoscător pentru sentimentul care te-a făcut să mă vizitezi atât de repede; dar doamna mama dumitale bănuie că am gânduri ascunse foarte puțin onorabile și i-aș da dreptul să creadă că sunt adevărate dacă nu te-aș ruga să nu mai vii să mă vezi, în ciuda onoarei pe care mi-ar face-o vizitele dumitale și a plăcerii pe care aș simți-o de a întreține relații cu dumneata. Cîntea și tihna mea cer să întrerupem orice relație de vecinătate. Spune-i doamnei de Portenduère că dacă nu vin s-o rog să ne facă onoarea, mie și finei mele, să accepte să ia masa cu noi duminică viitoare, aceasta se datorează faptului că am certitudinea că în ziua respectivă va fi suferindă.

Bătrânul îi întinse mâna tânărului viconte care i-o strânse respectuos, zicându-i:

— Aveți dreptate, domnule! Și se retrase, nu înainte de a o saluta pe Ursule cu un gest ce exprima mai mult melancolie decât decepție.

Désiré plecă odată cu gentilomul; dar îi fu imposibil să schimbe o vorbă cu el pentru că Savinien se grăbi să intre în casă.

Neînțelegerea dintre familia de Portenduère și doctorul Minoret constitui, timp de două zile, subiectul conversației moștenitorilor care laudară geniul lui Dionis și considerară că moștenirea era salvată. Astfel, într-o epocă în care deosebiriile de rang social dispar și mania egalității pune pe aceeași plan pe toți indivizii și amenință totul, până și ierarhia militară, ultima poziție de apărare a puterii în Franța; în care, prin urmare, pasiunile nu cunosc alte obstacole de înfrânt decât antipatiile personale; sau dezechilibrul dintre averi, încăpățânarea unei bătrâne bretone și demnitatea doctorului Minoret ridicau între acești doi îndrăgostiți bariere hărăzite, ca și odinioară, să întărească dragostea, mai curând decât s-o facă să piară. Pentru un bărbat pasionat orice femeie, prețuiește atâta cât îl costă; or, Savinien întrezărea o luptă, eforturi, nesiguranță, care făceau de pe acum ca această tânără fată să-i fie dragă: voia s-o cucerească. Poate că sentimentele noastre, urmează legile naturii privitoare la durata creațiilor sale: la viață lungă, copilărie lungă!

A doua zi dimineață, de cum se sculară. Ursule și Savinien avură același gând. Această potrivire avea să trezească în sufletele lor iubirea, dacă nu cumva ea era deja cea mai delicată dovadă a existenței sale. Când Ursule ridică ușor perdelele, numai atât cât să vadă ce se petrece la Savinien, zări chipul iubitului ei deasupra cremonei de la geamul lui. Dacă te gândești la imensele servicii pe care, le fac îndrăgostiților ferestrele, găsesc că e

destul de firesc ca ele să constituie obiectul unui impozit^[258]. După ce protestă în acest fel împotriva purtării aspre a nașului ei, Ursule lăsa în jos perdelele și deschise ferestrele pentru a închide, obloanele grație cărora, de aici înainte, putea să vadă fără să fie văzută. În timpul zilei urca de vreo șapte sau opt ori în cameră și îl văzu, de fiecare dată, pe viconte scriind, rupând hârtiile și apucându-se din nou de scris, de bună seamă misive care îi erau adresate ei!

DOMNIȘOAREI URSULE

„Domnișoară.

Nu-mi fac iluzii în ceea ce privește neîncrederea pe care probabil că ți-o inspiră un tânăr oare s-a aflat în situația în care am fost eu și din care nu am ieșit decât cu sprijinul tutorelui dumitale: trebuie deci de aici înainte să-ți dau mai multe garanții decât oricine altcineva; de aceea, cu profundă umilință mă plec la picioarele dumitale, domnișoară, pentru a-ți mărturisi dragostea mea. Această declarație nu este dictată de o pasiune de o clipă: ea se sprijină pe o certitudine care cuprinde întreaga mea viață. O patimă nebunească pentru tânăra mea mătușă, doamna de Kergarouët, m-a aruncat în închisoare, oare nu vei găsi o mărturie a unei iubiri sincere în dispariția totală a amintirilor mele, în faptul că imaginea ei a fost ștearsă din inima mea de chipul dumitale? De cum te-am văzut adormită și atât de grațioasă în somnul dumitale de copil, la Bouron, ai pus stăpânire pe inima mea ca o regină care domnește peste regatul ei. Nu vreau să mă căsătoresc cu altcineva decât cu dumneata. Ai toată distincția pe care o doresc pentru cea care îmi va purta numele.

Educația pe care ai primit-o și noblețea inimii dumitale te ridică la nivelul celor mai înalte poziții sociale. Dar mă îndoiesc prea mult de mine însumi spre a încerca să te zugrăvesc bine în ochii dumitale; nu pot decât să te iubesc. După ce te-am ascultat ieri mi-am amintit de aceste, fraze ce par a fi fost scrise anume pentru dumneata:

«Făcută pentru a atrage inimile și a încânta privirile, blândă și indulgentă, spirituală și înțeleaptă, totodată, politicoasă ca și cum și-ar fi petrecut viața pe la curți nobiliare, simplă ca un om singuratic care n-a cunoscut niciodată lumea, căldura inimii sale este moderată în privirile ei de o divină modestie».^[259]

Am simțit valoarea acestui suflet frumos care se distinge chiar și în faptele cele mai mărunte. Iată ce îmi dă curajul să-ți cer, dacă nu iubești încă pe nimeni, să mă lași să-ți dovedesc prin grija și prin purtarea mea că sunt demn de dumneata. Viața mea este în joc, nu te poți îndoii de faptul că mă voi strădui din răputeri nu numai să-ți fiu pe plac ci și să merit stima dumitale, care valorează pentru mine cât cea a lumii întregi. Cu această speranță, Ursule, și dacă îmi îngădui să te numesc în inima mea adorato, Nemours va deveni pentru mine un rai și cele mai grele încercări nu vor fi pentru mine decât bucurii pe care ți le voi datora așa cum datoram totul lui Dumnezeu. Spune-mi, așadar, ca pot să mă numesc

Al dumitale SAVINIEN”.

Ursule sărută scrisoarea; apoi, după ce o reciti și o tot răsuci în mână cu mișcări febrile, se îmbracă pentru a se duce să i-o arate nașului ei.

— Doamne! era să ies din cameră fără să-mi fac rugăciunea, spuse ea întorcându-se din ușă ca să îngenuncheze pe scăunașul de rugăciune.

Câteva minute mai târziu, coborî în grădină unde îl găsi pe tutorele ei și îi dădu să citească scrisoarea lui Savinien. Amândoi se așezară pe bancă, sub desişul de plante agăţătoare, în faţa pavilionului chinezesc. Ursule aştepta un cuvânt din partea bătrânului şi, după părerea fetei cuprinse de nerăbdare, bătrânul stătea prea mult pe gânduri. În sfârşit, după discuţia lor tainică Ursule scrise următoarea scrisoare, dictată de doctor, fără îndoială, în bună parte.

„Domnule,

Nu pot fi decât foarte onorată de scrisoarea prin care îmi oferi mâna dumatăle: dar, la vârstă mea, şi conform regulilor educaţiei pe care am primit-o, a trebuit să o arăt tutorelui meu care reprezintă pentru mine toată familia mea şi pe care îl iubesc ca pe un părinte şi ca pe un prieten. Iată deci obiecţiile dureroase pe care mi le-a făcut şi care trebuie să-mi servească drept răspuns.

Nu sunt, domnule viconte, o fată sărmană a cărei soartă depinde în viitor nu numai de bunăvoinţa naşului meu, ci şi de măsurile supuse capriciului sorţii pe care el le va lua pentru a ocoli rea-voinţa a moştenitorilor săi faţă de mine. Deşi fiică legitimă a lui Joseph Mirouët, căpitan de muzică militară din regimentul 45 infanterie, dat fiind că el este cumnatul natural al tutorelui meu ar fi posibil, fără temei de altfel, ca o fată tânără rămasă fără apărare să fie târâtă într-un proces. Vezi, deci, domnule, că lipsa averii nu constituie cea mai mare; din nenorocirile mele. Am multe motive ca să fiu umilă. Pentru

dumneata și nu pentru mine îți prezint aceste fapte care sunt adeseori o povară ușoară pentru inimile iubitoare și devotate. Dar gândește-te, domnule, că dacă nu ți le-aș înfățișa aș fi bănuită că procedez astfel dorind ca afecțiunea dumitale să troacă peste obstacole pe care lumea, și mai ales mama dumitale, le-ar considera de netrecut. Împlinesc șaisprezece ani peste patru luni. Vei recunoaște, poate, că suntem, și unul și celălalt, prea tineri și prea lipsiți de experiență pentru a lupta cu necazurile unei vieți începute fără altă avere decât puținul pe care îl am datorită bunătății defunctului domn de Jordy. De altfel, tutorele meu dorește să nu mă căsătoresc înainte de a fi împlinit douăzeci de ani. Cine știe ce îți mai rezervă soarta în acești patru ani, cei mai frumoși din viața dumitale? Nu o sfărâma de dragul unei sărmane fete.

După ce ți-am expus, domnule, argumentele iubitului meu naș care, departe de a se opune fericirii mele, vrea să contribuie la ea din toate puterile sale fiind dornic să vadă că protecția lui, în curând slăbită, este înlocuită de o dragoste tot atât de mare ca a sa, îmi rămâne doar să-ți spun cât de impresionată sunt și de declarația dumitale și de complimentele afectuoase care o însoțesc. Prudența care dictează acest răspuns este cea a unui bătrân ce cunoaște bine viața, dar recunoștința pe care ți-o exprim este cea a unei fete al cărei suflet n-a cunoscut niciun alt sentiment.

De aceea, domnule, mă pot numi, cu toată sinceritatea, Servitoarea dumitale,

URSULE MIROUËT”.

Savinien nu răspunse. Încerca oare s-o înduplece pe mama sa? Scrisoarea îi stinsese, poate, dragostea? O mie de asemenea întrebări, toate fără răspuns, o chinuiau cumplit pe Ursule și, indirect, îl chinuiau pe doctor, fiindcă cea mai mică tulburare a scumpei lui fetei îl făcea să sufere. Ursule se urca deseori în camera ei și îl vedea pe Savinien stând la masă, gânditor, și întorcându-și adeseori ochii spre ferestrele ei. La sfârșitul săptămânii, nu mai devreme, primi de la Savinien următoarea scrisoare a cărei întârziere se explica printr-o iubire și mai mare încă.

DOMNIȘOAREI URSULE MIROUËT

„Dragă Ursule, sunt și un piculeț breton; și o hotărâre odată luată, nimic nu mă mai face s-o schimb. Tutorele dumitale, Dumnezeu să-i dea mulți ani, are dreptate; dar greșesc oare iubindu-te? Așa că aș vrea numai să știu de la dumneata dacă mă iubești. Te rog să mi-o spui, măcar printr-un semn, și atunci abia cei patru ani vor deveni cei mai frumoși din viața mea!

Unul dintre prietenii mei i-a înmânat unchiului meu, viceamiralul de Kergarouët o scrisoare în care îi cer protecția pentru a intra în marină. Înduioșat de nenorocirile mele, acest bătrân bun la suflet mi-a răspuns că în cazul în care aș dori un grad, regulamentele ar zădărnici bunăvoința regelui. Totuși, după trei luni de studii la Toulon, ministrul îmi va facilita plecarea ca maistru timonier^[260]; apoi după o expediție împotriva algerienilor, cu care suntem în război^[261], pot să mă prezint la un examen și să devin aspirant^[262]. În sfârșit, dacă mă voi distinge în acțiunea pregătită împotriva Algerului, voi fi sigur sublocotenent de marină; dar peste câtă vreme?... Nimeni nu

mi-o poate spune. Atâta doar că se va căuta ca regulamentele să devină pe cât de suple cu putință pentru ca numele de Portenduère să fie reintegrat în marină. Îmi dau bine seama, nu pot să te capăt decât de la tutorele dumitale și respectul pe care i-l porți te face și mai dragă inimii mele. Înainte de a-mi răspunde voi avea deci o întrevedere cu dânsul: de răspunsul său va depinde tot viitorul meu. Orice s-ar întâmpla, să știi că, bogată sau săracă, fiica unui căpitan de muzică militară sau fiică de rege, pentru mine ești cea pe care a desemnat-o vocea inimii mele. Dragă Ursule, trăim într-o epocă în care prejudecățile care ne-ar fi despărțit odinioară nu au destulă putere spre a ne împiedica să ne căsătorim. Îți trimit deci toate sentimentele inimii mele și îi trimit unchiului dumitale garanții care să-l asigure că vei fi fericită! El nu știe că în câteva clipe te-am iubit mai mult decât te iubește el de cincisprezece ani. Pe diseară.”

— Poftim nașule, spuse Ursule întinzându-i scrisoarea cu un gest de mândrie.

— Ah, copila mea, exclamă doctorul după ce citi scrisoarea, sunt mai mulțumit decât tine. Prin hotărârea luată tânărul gentilom și-a îndreptat toate greșelile.

După masă, Savinien i se înfățișa doctorului care, în acel ceas, se plimba cu Ursule de-a lungul balustradei terasei dinspre râu. Vicontele tocmai primise hainele comandate la Paris, așa că îndrăgostitul nu pierdu ocazia să-și scoată în evidență calitățile fizice printr-o ținută la fel de îngrijită, la fel de elegantă ca atunci când voia să-i placă frumoasei și mândrei contese de Kergarouët. Văzându-l cum înaintează spre ei, biata Ursule strânse cu putere brațul unchiului de parcă s-ar fi

agăţat ca să nu cadă în prăpastie: doctorul auzi bătăile de inimă surde şi puternice ale fetei şi se înfiora.

— Lasă-ne singuri, copila mea, îi spuse el finei care se așeza pe treptele pavilionului chinezesc după ce îl lăsase pe Savinien să-i ia mâna şi să o sărute respectuos.

— Domnule, aţi încredinţa această fiinţă dragă unui căpitan de marină? îl întreabă tânărul viconte pe doctor, vorbind încet.

— Nu, răspunse Minoret surâzând; s-ar putea să aşteptăm prea mult; dar... unui locotenent de marină, da.

Lacrimi de, bucurie umeziră ochii tânărului care strânse cu multă căldură mâna bătrânului.

— Voi pleca deci, spuse el, şi mă voi duce să studiez şi să caut să învăţ în şase luni ceea ce au învăţat elevii de la şcoala navală în şase ani.

— Pleci? zise Ursule, repezindu-se din capătul terasei înspre ei.

— Da, domnişoară, ca să te merit. Astfel, cu cât mă voi grăbi mai mult cu atât îţi voi dovedi mai multă afecţiune.

— Suntem în 3 octombrie, spuse ea privindu-l cu o nespusă duioşie, pleacă după 19.

— Da, zise bătrânul, vom sărbători împreună ziua Sfântului Savinien.

— Adio, atunci, exclamă tânărul. Trebuie să mă duc să stau săptămâna aceasta la Paris, ca să fac demersurile şi preparativele necesare, să-mi cumpăr cărţi şi instrumente de calcul, să câştig bunăvoinţa ministrului şi să obţin cele mai bune condiţii posibile.

Ursule şi naşul ei îl conduseră pe Savinien până la poartă. îl văzură intrând în casă apoi ieşind, însoţit de Tiennette, care, ducea un cufăraş.

— Dacă eşti bogat, de ce-l obligi să intre în marină? îl întreabă Ursule pe naşul ei.

— Cred că în curând eu voi fi vinovat de datoriile lui, zise doctorul surâzând. Nu eu îl oblig;

dar uniforma, inimioara mea, și crucea Legiunii de onoare câștigată într-o bătălie vor șterge multe pete. În șase ani poate ajunge să comande o navă și asta e tot ce-i cer eu.

— Dar poate să moară, spuse fata îngălbenindu-se la fața.

— Îndrăgostiții, ca și bețivii, au un Dumnezeu al lor, răspunse doctorul glumind.

Fără știrea nașului ei biata copilă, ajutată de Bougival, tăie, noaptea, destule fire din frumosul ei păr lung și blond pentru a face un lănțișor; apoi, a doua zi, îl convinse pe profesorul ei de muzică, bătrânul Schmucke, care îi promise să aibă grijă ca nu cumva părul ei să fie înlocuit cu altul și ca lănțișorul să fie gata pentru duminica următoare.

La întoarcere, Savinien le aduse la cunoștință doctorului și finei sale că semnase angajamentul. La 25 octombrie trebuia să fie la Brest. Invitat de doctor la masă în ziua de 18, își petrecu aproape în întregime cele două zile în casa doctorului; și în ciuda celor mai înțelepte povețe, cei doi îndrăgostiți tot lăsară să li se ghicească taina. dezvăluind-o preotului, judecătorului de pace, medicului din Nemours și lui Bougival.

— Copii, le spuse bătrânul, vă jucați cu fericirea voastră nepăstrând secretul doar pentru voi.

În sfârșit, de Sfântul Savinien, după slujbă, în timpul căreia schimbară câteva priviri, tânărul gentilom, spionat de Ursule, trecu strada și veni în grădiniță unde fură amândoi aproape singuri. Plin de indulgență, bătrânul își citea ziarele în pavilionul chinezesc.

— Dragă Ursule, spuse Savinien, vrei să-mi faci o bucurie, mai mare decât ar putea să mi-o facă mama dându-mi a doua oară viață?

— Știu ce vrei să-mi ceri, spuse Ursule întrerupându-l. Uite răspunsul meu, adaugă ea scoțând din buzunarul șorțului lănțișorul făcut din părul ei și întinzându-i-l cuprinsă de un tremur

nervos care exprima o nețărmurită bucurie. Să-l porți din dragoste pentru mine, spuse ea. Să dea Dumnezeu ca darul meu să îndepărteze toate primejdiile, amintindu-ți că viața mea e înlănțuită de a dumitale!

— Ia te uită! prefăcuta asta mică îi dă un lănțișor din părul ei, își spuse doctorul. Cum o fi făcut? Să-și taie ea din cosițele ei blonde și frumoase!... bine, dar ar fi în stare să-i dea și sângele meu.

— Crezi că aş greși foarte tare dacă ți-aș cere, înainte de a pleca, să-mi făgăduiești solemn că n-o să te căsătorești cu nimeni altcineva decât cu mine? zise Savinien sărutând lănțișorul și privind-o pe Ursule, fără a-și putea opri lacrimile.

— Oare nu ți-am spus-o destul de limpede până acum, venind să văd zidurile închisorii Sainte-Pelagie când te aflai acolo? răspunse ea înroșindu-se la față; și îți repet, Savinien: nu te voi iubi decât pe dumneata și n-am să fiu niciodată altuia decât a dumitale.

Văzând-o pe Ursule pe jumătate ascunsă în boschet, tânărul nu-și putu înfrâna dorința de a o strânge la piept și de a o săruta pe frunte; dar ea, scoase un țipăt slab și căzu pe bancă, iar atunci când Savinien se așeză alături de ea cerându-i iertare, îl văzu pe doctor în fața lor.

— Ursule e o ființă cu adevărat foarte sensibilă, prietene, și un cuvânt, amar ar putea s-o ucidă. De dragul ei trebuie să domolești intensitatea dragostei. Ah! dacă ai fi iubit-o timp de șaisprezece ani, ți-ar fi fost de ajuns cuvântul ei, adăugă el ca să se răzbune pentru vorbele cu care își încheiase Savinien ultima scrisoare.

Savinien pleca două zile după aceea. Deși scrisorile pe care le trimitea Ursulei soseau regulat, ea căzu pradă unei boli fără o cauză evidentă. Asemenea fructelor frumoase atacate pe dinăuntru de un vierme, un gând îi rodea inima. Își pierdu

pofta de mâncare și culorile din obraji. Când nașul ei o întreba prima dată ce simțea, ea îi spuse:

— Aș vrea să văd marea.

— E greu să te duc în decembrie să vezi un port la mare, răspunse bătrânul.

— Așadar, tot o să mă duci, zise ea.

Dacă se stârneau vânturi puternice, Ursule era profund tulburată și, în ciuda savantelor precizări ale nașului, ale preotului, ale judecătorului de pace despre deosebirile dintre vânturile din largul mării și cele de pe uscat, credea că Savinien avea de înfruntat un uragan. Pentru câteva zile judecătorul de pace o umplu de fericire aducându-i o gravură care reprezenta un aspirant în uniformă. Citea ziarele, închipuindu-și că va găsi-n ele vești despre expediția în care plecase Savinien. Devora romanele cu subiecte marinărești ale lui Cooper^[263], și voi să învețe termeni de navigație. Aceste dovezi ale fixației gândirii sale, simulate adeseori de celelalte femei, fură atât de firești la Ursule încât ea văzu în vis fiecare din scrisorile lui Savinien și avu grijă să le anunțe sosirea, dimineața, relatându-și visul prevestitor.

— Acum sunt liniștită, îi spuse ca doctorului, după ce faptul se repetă pentru a patra oară, fără ca preotul și medicul să se mai mire de asta; oricât de departe ar fi Savinien am să știu numaidecât dacă e rănit.

Bătrânul medic se cufundă într-o meditație adâncă pe care judecătorul de pace și preotul o considerară durere, dat fiind expresia chipului său.

— Ce s-a întâmplat? îl întrebară ei după ce Ursule îi lăsă singuri.

— Oare o să trăiască? le răspunse bătrânul doctor. O floare atât de delicată și de suavă va rezista unor dureri sufletești?

Totuși, *mica visătoare*, cum o poreclise preotul, muncea cu râvnă. Înțelesese cât de important este pentru o femeie de lume să aibă o cultură vastă, așa că timpul pe care nu-l consacra muzicii,

studiului armoniei și compoziției, îl petrecea citind cărțile alese de abatele Chaperon în bogata bibliotecă a nașului ei. Cu toată viața plină pe care o ducea, suferea în tăcere. Uneori stătea ceasuri întregi cu ochii pironiți pe fereastra lui Savinien. Duminica, la ieșirea de la slujbă, mergea în urma doamnei de Portenduère uitându-se la ea cu duioșie, căci în ciuda purtării ei aspre, Ursule o iubea fiind mama lui Savinien. Devenea tot mai pioasă, se ducea la biserică în fiecare dimineață fiind convinsă că visele ei erau un har ceresc. Speriat de urmările nefaste ale acestei nostalgii a dragostei, de ziua nașterii fetei, nașul ei îi promise să o ducă la Toulon să vadă plecarea flotei spre Alger, fără ca Savinien, care lua parte la această expediție, să afle ceva. Judecătorul de pace și preotul păstrară taina doctorului cu privire la scopul călătoriei, ce părea întreprinsă pentru sănătatea Ursulei și care îi intrigă foarte mult pe moștenitorii Minoret. După ce îl revăzu pe Savinien în uniformă de aspirant, după ce se urcă pe frumoasa navă a amiralului căruia ministrul i-l recomandase pe tânărul Portenduère, la rugămintea prietenului ei, Ursule se duse să respire aerul curat al Nisei și străbătu coasta Mediteranei până la Genova, unde află despre sosirea flotei în fața Algerului și primi vești bune în legătură cu debarcarea. Doctorul ar fi dorit să continue călătoria aceasta prin Italia, și pentru a o distra pe Ursule și pentru a-i desăvârși într-un anumit fel educația, lărgindu-i orizontul de idei prin compararea diferitelor moravuri și ținuturi, prin minunățiile acestei țări unde se găsesc capodoperele artei, și unde atâtea civilizații au lăsat urme strălucitoare^[264]; dar vestea rezistenței opuse de tron electorilor vestitei Camere din 1830^[265], îl făcu pe doctor să se întoarcă în Franța unde o readuse pe fina sa într-o stare de sănătate înfloritoare și îmbogățită cu un încântător model în

miniatură al navei pe care Savinien își făcea serviciul militar.

Alegerile din 1830 întăriră situația moștenitorilor care, cu sprijinul lui Désiré Minoret și al lui Goupil, creară la Nemours un comitet ale cărui eforturi duseră la numirea candidatului liberal la Fontainebleau^[266]. Massin exercita o uriașă influență printre alegătorii de la sate. Cinci din fermierii stăpânului poștei erau alegători. Dionis reprezenta peste unsprezece voturi. Tot întâlnindu-se la notar, Crémière, Massin, stăpânul poștei și partizanii lor luară obiceiul să se vadă mereu acolo. La întoarcerea doctorului, salonul lui Dionis devenise așadar tabăra moștenitorilor. Judecătorul de pace și primarul care se aliară atunci pentru, a ține piept liberalilor din Nemours, înfrânți de Opoziție, în ciuda eforturilor celor din castelele de prin împrejurimi, fură strâns uniți de înfrângerea lor. Când Bongrand și abatele Chaperon îi comunicară doctorului consecințele antagonismului care schiță, pentru întâia oară, două partide în Nemours și le dădu importanță moștenitorilor Minoret. Carol al X-lea pleca de la Rambouillet spre Cherbourg. Désiré, adept al părerilor Baroului din Paris, chemase din Nemours cincisprezece prieteni de-ai săi conduși de Goupil, cărora stăpânul poștei le dădu cai ca să ajungă mai repede la Paris, unde sosiră în noaptea de 28. Goupil și Désiré, împreună cu grupul lor, contribuiră la cucerirea Primăriei. Désiré Minoret fu decorat cu Legiunea de onoare și numit substitut al procurorului regal la Fontainebleau. Goupil primi decorația Crucea din Iulie. Dionis fu ales primar al orașului Nemours în locul *domnului* Levrault iar consiliul municipal fu alcătuit din Minoret-Levrault, în calitate de adjunct al primarului, din Massin, Crémière și din toți cei ce se întruneau în salonul lui Dionis. Bongrand nu-și păstră postul decât grație influenței fiului său, ajuns procuror regal la Melun, și a cărui căsătorie

cu domnișoara Levrault păru atunci probabilă. Văzând că dobânzile s-au ridicat de la trei la sută la patruzeci și cinci, doctorul plecă cu diligența la Paris și plasă cinci sute patruzeci de mii de franci în bonuri de tezaur la purtător. Restul averii, care se ridica la vreo două sute șaptezeci de mii de franci, îi asigură, fiind trecuți pe numele său la același fond, în mod foarte clar o rentă de cincisprezece mii de franci. Folosi în același fel capitalul lăsat Ursulei de bătrânul de Jordy, ca și cei opt mii de franci produși de dobânzi în nouă ani, ceea ce îi aduse pupilei sale o rentă de o mie patru sute de franci, prin adaosul unei mici sume pe care o puse el în completare spre a rotunji acest modest venit. Urmând sfaturile stăpânului ei, bătrâna Bougival avu o rentă de trei sute cincizeci de franci investind astfel economiile ei în valoare de cinci mii și câteva sute de franci. Aceste operații înțelepte, îndelung chibzuite de doctor și de judecătorul de pace, se efectuară în cea mai mare taină profitând de tulburările politice. Când liniștea se restabili într-o oarecare măsură, doctorul cumpără o casuță învecinată cu a sa și o dăruie odată cu zidul curții sale pentru a ridica în locul ei o remiză și un grajd. Faptul de a folosi o mie de franci rentă pentru a-și construi acareturi li se păru o nebunie tuturor moștenitorilor Minoret. Această pretinsă nebunie marcă începutul unei noi etape în viața doctorului care, într-un moment când trăsurile și caii se vindeau aproape pe nimic, aduse de la Paris trei cai superbi și o caleașcă.

Atunci când, la începutul lui noiembrie 1830, bătrânul veni pentru prima dată în caleașca la biserică, pe o vreme ploioasă, și coborî pentru a-i da mâna Ursulei, toți locuitorii orașelului alergară în piață ca să vadă trăsura doctorului și să-i pună întrebări vizitiului dar și ca să clevetească despre fina atât de nemaipomenit de ambițioasă, căreia Massin, Crémère, stăpânul poștei și soțiile lor îi atribuiau nebuniile unchiului.

— Caleașca! ce zici, Massin? strigă Goupil. Merge bine moștenirea, nu-i așa?

— Probabil că ai cerut o leafă bună, Cabirolle? spuse stăpânul poștei fiului unuia dintre surugiii săi care stătea lângă cai, că e de bănuir că n-o să tocești multe potcoave la un om de optzeci și patru de ani. Cât au costat caii?

— Patru mii de franci. Trăsura, deși de ocazie, a fost plătită două mii de franci; da-i frumoasă și roțile-s cu patentă^[267].

— Cum ai zis Cabirolle? întrebă doamna Crémère.

— A zis *cu atentă*, răspunse Goupil, e o idee de-a englezilor care au inventat roțile astea. Uite! vezi, nu se zărește nimic, dispozitivul e îmbucut, e frumos, roțile nu agață, nu mai au capătul acela de fier urât, pătrat, care ieșea în afara osiei.

— Dar ce înseamnă *cu atentă*? se miră cu nevinovăție doamna Crémère.

— Cum! spuse Goupil, dumneata nu ești *atentă*?

— Ah! pricep, rosti ea.

— Ei, bine, nu, ești o femeie serioasă, zise Goupil, nu-i frumos să te înșel, corect este *cu pat intră* pentru că tija de metal intră dedesubt, înăuntru.

— Așa-i, doamnă, confirmă Cabirolle, prostit de explicația lui Goupil, atât de serios vorbise secretarul.

— Oricum, e o trăsură frumoasă, exclamă Crémère și trebuie să fii bogat ca să trăiești așa.

— O duce de minune, fetița, glăsui Goupil. Dar are dreptate, vă învață să vă bucurați de viață. Dumneata de ce n-ai cai frumoși și trăsuri, domn' Minoret? O să te lași umilit? În locul dumitale eu aș avea o caleașcă din cele princiare.

— Ia spune, Cabirolle, zise Massin, puștoaica îl împinge pe unchiul nostru la luxul ăsta?

— Nu știu, răspunse Cabirolle, dar, ca să zic așa, ea e stăpâna casei. Acum îi vin tot soiul de

profesori de la Paris. Se spune c-o să învețe pictura.

— O să profil de ocazia asta ca *să mă trag* în poză, interveni doamna Crémère.

În provincie se mai zice încă *a trage* în loc de a face un portret.

— Totuși n-au renunțat la bătrânul neamț, adăugă doamna Massin.

— Și astăzi e acolo, preciză Cabirolle.

— Câini mulți nu strică la casa omului^[268], rosti doamna Crémère făcându-i pe toți să izbucnească în râs.

— De-acum, exclamă Goupil, nu mai trebuie să contați pe moștenire. Ursule are în curând șaptesprezece ani, e mai frumoasă ca oricând. Călătoriile îi instruiesc pe tineri și șmechera asta mică l-a prins bine pe unchiul vostru în mrejele ei. Diligența îi aduce cinci sau șase pachete pe săptămână iar croitoresele, modistele vin până aici ca să-i probeze rochiile și celelalte haine. De aceea e furioasă patroana mea. Așteptați-o pe Ursule când o ieși din biserică și uitați-vă la șalul mic de la gâtul ei; e un cașmir veritabil de șase sute de franci.

Un trăsnet de-ar fi căzut în mijlocul grupului de moștenitori și tot nu i-ar fi impresionat mai mult decât ultimele cuvinte ale lui Goupil, care își freca mâinile.

Vechiul salon verde al doctorului fu refăcut de un tapițer de la Paris. Fiind judecat după luxul în care trăia, bătrânul era acuzat când că își ascunsese averea și că avea șaiszeci de mii de livre rentă, când că își cheltuiește banii spre a fi pe placul Ursulei. Era considerat, rând pe rând, bogătaș sau libertin. Părerea celor din regiune fu rezumată de cuvintele: „E un bătrân nebun!” Această orientare greșită a judecăților locuitorilor din Nemours avu avantajul să-i înșele pe moștenitori, care nici nu bănuiră măcar dragostea lui Savinien pentru Ursule, adevărata cauză a cheltuielilor doctorului, încântat

că își obișnuiește fina cu rolul ei de vicontesă și care, dispunând de peste cincizeci de mii de livre rentă, își făcea plăcerea să-și înfrumusețeze idolul.

În luna februarie 1832, în ziua în care Ursule împlinea șaptesprezece ani^[269], dis-de-dimineată, sculându-se, îl zări la fereastră pe Savinien îmbrăcat în uniformă de sublocotenent.

— Cum de n-am știut nimic? își spuse ea.

După cucerirea Algerului, unde Savinien se distinsese printr-un act de eroism care îi adusese Crucea; corveta pe care se afla rămăsese mai multe luni în larg, așa că îi fusese imposibil să-i scrie doctorului, și nu voia să-și părăsească postul înainte de a-l fi consultat. Dorind să păstreze în marină un nume ilustru, noul guvern profitase de agitația din Iulie pentru a-l avansa la gradul de sublocotenent. Obținând un concediu de două săptămâni, noul ofițer venise de la Toulon cu diligența pentru aniversarea Ursulei dar și pentru a-i cere părerea doctorului.

— A sosit, strigă fata repezindu-se în camera nașului ei.

— Foarte bine! răspunse el, ghicesc motivul care l-a făcut să-și părăsească serviciul; acum poate să rămână la Nemours.

— Ah! cuvintele astea sunt cu adevărat o sărbătoare pentru mine, spuse ea îmbrățișându-l pe doctor.

La un gest pe care i-l făcu, tânărul gentilom veni într-o clipă; Ursule voia să-l admire căci i se părea mult schimbat în bine. E drept, serviciul militar imprima gesturilor, mersului, ținutei bărbaților o hotărâre plină de seriozitate, un fel de severitate care permite celui mai superficial observator să recunoască un militar sub hainele civile: nimic nu dovedește mai limpede că bărbatul este făcut să comande. Ursule îi îndrăgi mai mult pe Savinien și simți o bucurie copilărească să se plimbe prin grădină la brațul lui, punându-l să povestească cum luptase el, *în calitate de aspirant*, pentru cucerirea

Algerului. Evident, Savinien cucerise Algerul. Fata spunea că privind decorația tânărului vede totul în culoarea sângelui. Doctorul care, din camera sa, îi supraveghea în timp ce se îmbrăca, veni și el în grădină. Fără a-i spune vicontelui toate gândurile sale, îi preciza că, în cazul în care doamna de Portenduère ar fi de acord cu căsătoria lui cu Ursule, averea finei sale ar face inutil salariul gradelor pe care le putea dobândi.

— Din păcate, oftă Savinien, îmi va trebui mult timp ca să înfrâng opoziția mamei. Înainte de plecarea mea, având de ales între a mă vedea alături de dânsa, dacă ar consimți la căsătoria mea cu Ursule, sau de a nu mă mai vedea decât din când în când și de a mă ști expus pericolelor meseriei mele, m-a lăsat să plec...

— Dar, Savinien, noi tot o să fim împreună, zise Ursule luându-i mâna și scuturându-i-o cu un gest ca de nerăbdare.

Pentru ea, dragostea însemna să se vadă mereu și să nu se mai despartă; nu vedea nimic mai departe; și gestul ei drăguț, revolta din glas exprimau atâta nevinovăție încât Savinien și doctorul se simțiră înduioșați. Demisia fu expediată iar prezența logodnicului Ursulei aduse cea mai mare strălucire aniversării sărbătoritei. Câteva luni mai târziu, către luna mai, viața din locuința doctorului Minoret își relua cursul ei liniștit de odinioară, dar cu un obişnuit al casei în plus. Atitudinea prevenitoare a tânărului viconte a fost cu atât mai prompt interpretată drept cea a viitorului soț cu cât, fie la biserică, fie la plimbare, purtarea lui, ca și cea a Ursulei, deși rezervată, trăda înțelegerea dintre inimile lor. Dionis le atrase atenția moștenitorilor că doctorul nu-i cerea dobânda doamnei de Portenduère și că bătrâna i-o datora pentru trei ani.

— Va fi nevoită să cedeze, să consimtă la mezalianța fiului ei, zise notarul. Dacă se întâmplă nenorocirea asta, e foarte probabil ca o mare parte

din averea unchiului vostru să constituie, după vorba lui Bazile, un argument irezistibil^[270].

Enervarea moștenitorilor, ghicind că unchiul lor le prefera prea mult pe Ursule ca să nu-i asigure fericirea pe socoteala lor, deveni pe cât de puternică pe atât de profundă. Întruniți în fiecare seară la Dionis, după revoluția din Iulie, îi blestemau pe cei doi îndrăgostiți, și seara nu se sfârșea niciodată fără ca ei să caute, inutil de altfel, mijloacele prin care să zădărnicească planurile bătrânului. Cea mai înverșunată împotriva orfanei și a familiei Portenduère era Zélie, care sigur că profitase, ca și doctorul, de scăderea acțiunilor pentru a-și plasa cât mai avantajos uriașele ei fonduri. Într-o seară, când Goupil, care evita totuși să ia parte la aceste plicticoase adunări, venise ca să se mai țină la curent cu cele întâmplare în orașel și discutate aici, Zélie avu o nouă izbucnire de ură: dimineața îi văzuse pe doctor, pe Ursule și pe Savinien întorcându-se de la o plimbare prin împrejurimi, în caleașca, într-o intimitate dintre cele mai grăitoare.

— Aș da cu plăcere treizeci de mii de franci pentru ca Dumnezeu să-l cheme la el pe unchiul nostru înainte de a se face căsătoria dintre acest Portenduère și *sclifosită*, spuse ea.

Goupil îi însoți pe domnul și pe doamna Minoret. până în mijlocul curții și le spuse, privind în jur, pentru a se asigura că sunt cu adevărat singuri:

— Vreți să-mi dați mijloacele de a cumpăra Biroul lui Dionis și în schimb sa fac în așa fel încât să se rupă căsătoria domnului de Portenduère și a Ursulei?

— Cum? întrebă colosul.

— Mă credeți atât de prost încât să vă spun ce planuri am? răspunse secretarul.

— Ei, bine, băiete, încurcă lucrurile și o să mai vedem noi, spuse Zélie.

— Nu mă angajez eu într-un balamuc ca ăsta doar pentru un: vedem noi! Tânărul e un bărbat curajos care ar putea să mă omoare și trebuie să fiu foarte tare, să știu să mânuiesc la fel de bine ca el spada și pistolul. Ajutați-mă să-mi fac o situație, o să mă țin de cuvânt.

— Împiedică această căsătorie și am s-o fac, răspunse stăpânul poștei.

— De nouă luni de zile tot șovăiți să-mi împrumutați niște nenorociți de cincisprezece mii de frânci ca să cumpăr Biroul lui Lecœur, portărelul, și vreți să mă încred în vorbele astea! Vă privește, o să pierdeți moștenirea unchiului, și așa vă trebuie.

— Dacă n-ar fi vorba decât de cincisprezece mii de franci și de Biroul lui Lecœur, nu zic nu, răspunse Zélie; dar să te garantăm pentru cincizeci de mii de scuzi!...

— Dar o să-i plătesc, zise Goupil aruncându-i Zéliei o privire fascinatoare care întâlnește privirea autoritară a stăpânei poștei. Ai fi zis o picătură de venin căzând pe oțel.

— O să așteptăm, spuse Zélie.

— La ce-o mai fi servind geniul răului! gândi Goupil. Dacă i-o prinde vreodată pe ăștia la înghesuială, o să-i storc ca pe niște lămâi.

Cultivând societatea doctorului, a judecătorului de pace și a preotului, Savinien le dovedi însușirile sale deosebite. Iubirea atât de statornică, atât de dezinteresată a acestui tânăr pentru Ursule îi impresionează atât de puternic pe cei trei prieteni încât nu-i mai despărțeau pe cei doi copii în gândurile lor. Curând, monotonia acestei vieți patriarhale și certitudinea pe care o aveau îndrăgostiții în privința viitorului lor ajunse să dea afecțiunii lor aparențele unui sentiment frătesc. Doctorul îi lăsa adeseori singuri pe Ursule și pe Savinien. Îl judecase bine pe acest tânăr încântător care îi sărută mâna Ursulei la venire dar nu i-ar fi cerut-o fiind singur cu ea, atât de mult respecta

inocența, candoarea acestei copile a cărei excesivă sensibilitate, ades încercată, îi arătase că o expresie dură, o atitudine rece sau alternative de gingășie și bruschețe puteau să o ucidă. Cei doi îndrăgostiți aveau purtările cele mai îndrăznețe seara, în prezența bătrânilor. Astfel trecură doi ani plini de bucurii tainice, fără niciun alt eveniment decât încercările inutile ale tânărului de a obține consimțământul mamei sale pentru căsătoria cu Ursule. Îi vorbea uneori dimineți întregi; doamna de Portenduère îl asculta fără să răspundă argumentelor și rugămintilor sale decât printr-o tăcere de femeie bretonă sau prin refuzuri. La nouăsprezece ani, Ursule, elegantă, excelentă muziciană, bine crescută, nu mai avea nimic de dobândit: era desăvârșită. Așa că se duse vestea de frumusețea, farmecul și educația ei. Într-o bună zi, doctorul fu nevoit să o refuze pe marchiza d'Aiglemont care se gândea să-l căsătorească pe fiul ei cel mai maro cu Ursule. Șase luni mai târziu, în ciuda secretului bine păstrat de Ursule, de doctor și de doamna d'Aiglemont, faptul ajunse din întâmplare la urechile lui Savinien. Mișcat de atâta delicatețe, el se folosi de această împrejurare pentru a înfrânge încăpăținarea mamei sale care îi răspunse:

— Dacă cei din familia d'Aiglemont vor să facă o meزالianță e oare un motiv să facem același lucru?

În luna decembrie 1834, bunul și cuviosul bătrân resimți tot mai vizibil povara bătrâneții. Văzându-l când ieșea de la biserică, galben la față, cu pielea numai zbârcituri, cu ochii stinși, tot orașul vorbea despre apropiata moarte a doctorului, pe atunci în vârstă de optzeci și opt de ani.

— O să aflați în fine cum stau lucrurile, le spuneau cu toții moștenitorilor.

Într-adevăr decesul bătrânului prezenta interesul unei adevărate probleme. Dar doctorul nu se știa

bolnav; își făcea iluzii și nici biata Ursule, nici Savinien, nici judecătorul de pace, nici preotul nu voiau, din delicatețe, să-l informeze asupra stării lui fizice; medicul din Nemours, care venea să-l vadă în fiecare seară, nu îndrăznea să-i prescrie nimic. Bătrânul Minoret nu simțea nicio durere, se stingea încet. Inteligența îi rămânea neșovăitoare, clară și pătrunzătoare. La bătrânii astfel constituiți, sufletul domină trupul și îi dă puterea să moară în picioare. Pentru a nu grăbi termenul fatal, preotul îl dispensă pe enoriașul său să vină la slujbă la biserică și îi îngădui să-și citească rugăciunile acasă; fiindcă doctorul își îndeplinea cu sfințenie îndatoririle religioase: cu cât se apropia de mormânt cu atât îl iubea mai mult pe Dumnezeu. Luminile veșnice îi explicau tot mai bine felurile greutăți ale vieții. La începutul noului an, Ursule îl convinse să vândă caii, caleașca și să-l concedieze pe Cabirolle. Judecătorul de pace, a cărui neliniște în legătură cu viitorul Ursulei era departe de a se calma la auzul jumătăților de confidențe ale bătrânului, abordă chestiunea delicată a moștenirii, demonstrându-i, într-o seară, vechiului său prieten, necesitatea de a scoate de sub tutelă pe Ursule. Fata ar fi întrunit atunci condițiile necesare pentru a primi și a deține un cont de tutelă, ceea ce ar permite ca ea să fie avantajată. În ciuda acestui început, bătrânul care, totuși, îl consultase deja pe judecătorul de pace, nu-i încredința taina dispozițiilor sale testamentare privitoare la Ursule; dar acceptă soluția emancipării. Cu cât insista mai mult judecătorul de pace în dorința sa de a cunoaște mijloacele alese de vechiul său prieten pentru a o îmbogăți pe Ursule, cu atât devenea mai bănuitor doctorul. Pe scurt, Minoret se temu cu adevărat să-i încredințeze judecătorului de pace cei treizeci și șase de mii franci rente la purtător.

— De ce să-ți pui soarta împotrivă? îi zise Bongrand.

— Între două hazarduri, răspunse doctorul, omul îl ocolește pe cel mai nesigur.

Bongrand se ocupă de chestiunea emancipării cu destulă promptitudine astfel încât ea să poată fi încheiată în ziua în care domnișoara Mirouët avea să împlinească douăzeci de ani^[271]. Această aniversare avea să fie ultima sărbătoare a bătrânului doctor care, având probabil presentimentul sfârșitului apropiat, serbă cu mult fast evenimentul dând un mic bal la care invită pe tinerele și pe tinerii din cele patru familii Dionis, Crémière, Minoret și Massin. Savinien, Bongrand, preotul, cei doi vicari, medicul din Nemours și doamnele Zélie Minoret, Massin și Crémière, ca și Schmucke fură invitați la masa somptuoasă de dinaintea balului.

— Simt că mă sfârșesc, îi spuse notarului bătrânul, la terminarea seratei. Te rog, deci, să vii mâine să redactezi contul de tutelă pe care trebuie să i-l dau Ursulei ca să nu complice problemele succesiunii mele. Mulțumesc lui Dumnezeu, nu i-am păgubit cu nimic pe moștenitorii mei și n-am dispus decât de veniturile mele. Domnii Crémière, Massin și Minoret, nepotul meu, sunt membri ai consiliului de familie instituit pentru Ursule; vor asista la această prezentare a conturilor spre verificare.

Aceste vorbe, auzite de Massin și răspândite printre cei de față fură un prilej de veselie în cele trei familii care, de patru ani, trăiau într-o continuă alternativă, crezându-se când bogați, când dezmoșteniți.

— E o limbă care se stinge, comentă doamna Crémière.

Când pe la ora două dimineața nu mai rămaseră în salon decât Savinien, Bongrand și abatele Chaperon, bătrânul doctor le spuse arătând-o pe Ursule, fermecătoare în rochia ei de hal, și caro tocmai își luase rămas bun de la tinerele domnișoare Crémière și Massin:

— Vouă v-o încredințez, prieteni! Peste câteva zile n-o să mai fiu pe lumea asta ca s-o apăr: fiți stavilă între ea și restul lumii până ce se va căsători... Mi-e teamă pentru ea.

Aceste cuvinte îi impresionară dureros pe toți. Socotelile prezentate câteva zile mai târziu, în familie, stabileau că doctorul Minoret era dator să lase zece mii șase sute de franci, atât pentru dobânzile titlurilor de o mie patru sute de franci rentă a căror cumpărare era explicată prin folosirea legatului făcut de căpitanul de Jordy, cât și pentru micul capital de cinci mii de franci provenit din darurile făcute de doctor pupilei sale în ultimii cincisprezece ani, cu ocazia zilelor onomastice sau a aniversărilor respective.

Această prezentare reală a conturilor fusese recomandată de judecătorul de pace care se temea de ce avea să urmeze după moartea lui Minoret și care, din nefericire, avea dreptate. A doua zi după acceptarea contului de tutelă care o îmbogățea pe Ursule cu zece mii șase sute de franci și cu o mie patru sute de franci rentă, bătrânul fu cuprins de o slăbiciune care îl obligă să rămână în pat. Cu toată discreția celor din casa doctorului, știrea morții sale se răspândi în oraș unde moștenitorii începură să se împrăstie pe străzi ca boabele unui șirag de mătănii căruia i s-a rupt firul. Massin, care venise după vești, află chiar de la Ursule că bătrânul era în pat. Din păcate, medicul din Nemours declarase că dacă Minoret va cădea la pat, sfârșitul îi va fi aproape. Începând din acel moment, în ciuda frigului, moștenitorii se adunară pe străzi, în piață sau în pragul ușii, discutând întruna despre acest eveniment așteptat de atâta vreme și pândind clipa în care preotul avea să-i ducă bătrânului ultima împărtășanie cu tot ceremonialul obișnuit în orașele din provincie. De aceea, când după două zile, abatele Chaperon, însoțit de vicarul său și de copiii de cor, precedat de paracliser care purta crucea, traversa Strada Mare, moștenitorii i se

alăturară ca să ocupe casa, să împiedice orice sustragere de bunuri și să-și înfigă mâinile lor lacome în presupusele comori. Când îi zări, în spatele membrilor clerului, pe moștenitorii săi înngenuncheați și care, nefiind deloc cu gândul la rugăciuni, îl observau cu priviri tot atât de lucitoare ca și flăcările luminărilor, doctorul nu-și putu reține un surâs șiret. Preotul se întoarse, îi văzu și el și rosti atunci destul de rar rugăciunile. Stăpânul poștei își părăsi, primul, poziția incomodă, soția sa îi urmă exemplul; temându-se că Zélie și soțul ei o să pună mâna pe vreun obiect, Massin se duse după ei în salon și curând după aceea toți moștenitorii se adunară acolo.

— E prea cinstit ca să ne tragă pe sfoară cu maslul, zise Crémère, așa că putem fi foarte liniștiți.

— Așa-i, o să avem fiecare vreo douăzeci de mii de franci rentă, răspunse doamna Massin.

— Mi se pare, afirmă Zélie, că de trei ani încoace nu-și mai *plasa* banii, îi *plăcea* să tezaurizeze...

— Comoara e desigur în pivniță? îi spuse Massin lui Crémère.

— Numai să găsim ceva, zise Minoret-Levrault.

— Dar după cele declarate chiar de el la bal, exclamă doamna Massin, nu mai e nicio îndoială.

— Bine, dar cum o să procedăm? se întrebă Crémère. O să împărțim? O să facem o licitație sau o să fixăm loturi? Căci suntem doar cu toții majori.

Se porni deîndată o discuție repede înveninată asupra modului în care trebuia procedat. Peste o jumătate de oră un zgomot confuz, de voci, dominat de glasul strident al Zéliei, răsună până în curte și chiar până în stradă.

— Probabil că a murit, spuseră atunci curioșii adunați în stradă.

Zarva ajunsese la urechile doctorului care auzi aceste cuvinte strigate sau mai curând mugite de

Crémière:

— Dar casa, casa face treizeci de mii de franci!
O iau eu cu treizeci de mii de franci!

— Ei bine, o s-o plătim cât valorează, răspunse pe un ton acru Zélie.

— Părinte, îi spuse bătrânul abatelui Chaperon, care rămăsese alături de prietenul său după ce îl împărtășise, fă-i să mă lase în pace. Moștenitorii mei, precum cei ai cardinalului Ximenes^[272], sunt în stare să-mi jefuiască toată casa înainte să mor, și eu n-am nicio maimuță ca să mă restabilesc. Du-te și spune-le că nu vreau să văd pe nimeni în casă.

Preotul și medicul coborâră, repetară ordinul muribundului și, într-un acces de indignare, adăugară cuvinte aspre de dojană.

— Doamnă Bougival, zise medicul, închide poarta și nu lăsa pe nimeni să intre; cu oamenii ăștia se pare că nu poți muri liniștit. Să pregătești o cataplasma cu făină de muștar ca s-o pui pe picioarele domnului doctor.

— Unchiul vostru n-a murit și poate să mai trăiască încă multă vreme, le spuse abatele Chaperon moștenitorilor veniți acolo împreună cu copiii lor, rugându-i să plece. Dorește cât mai multă liniște și nu vrea alături de el decât pe fina lui. Ce deosebire între purtarea acestei fete și purtarea voastră!

— Coropișnița bătrână! strigă Crémière. O să stau de pază. Cine știe ce se pune la cale împotriva intereselor noastre.

Stăpânul poștei dispăruse deja în grădină cu intenția de a-l veghea pe unchi în tovărășia Ursulei și de a se face acceptat în casă, așa zis ca să dea o mână de ajutor. Se întoarse în locuință pe furiș, fără ca cizmele lui să facă nici cel mai mic zgomot, pentru că și pe coridor și pe treptele scării erau covoare. Așa că putu să ajungă până la ușa camerei unchiului său fără să se facă auzit. Preotul și medicul plecaseră iar Bougival pregătea cataplasma.

— E sigur că suntem singuri? o întrebă bătrânul pe pupila sa.

Ursule se ridică pe vârful picioarelor ca să vadă ce se petrece în curte.

— Da, zise ea; părintele a închis chiar el poarta când a plecat.

— Copilul meu drag, spuse muribundul, ceasurile, minutele chiar îmi sunt numărate. Nu degeaba am fost doctor: cataplasma medicului n-o să-mi ajute să trăiesc puia diseară. Nu plânge, Ursule, adăugă el, văzându-se întrerupt de plânsetele fetei, ascultă-mă bine: e vorba de căsătoria ta cu Savinien. Imediat ce Bougival aduce cataplasma, coboară în pavilionul chinezesc, uite aici cheia; ridică marmura de la bufetul Boulle: dedesubt vei găsi o scrisoare sigilată care ți-e destinată: ia-o și vino să mi-o arăți căci n-am să închid ochii liniștit decât văzând-o în mâinile tale. Când am să mor, să nu vorbești imediat despre ea; să-l chemi pe domnul de Portenduère, să citești scrisoarea împreună și jură-mi în numele lui și al tău că îmi veți îndeplini ultimele dorințe. După ce o veți face o să le vestiți tuturor moartea mea și atunci o să înceapă cercul moștenitorilor. Să dea Dumnezeu ca acești monștri să nu-ți facă niciun rău!

— Așa am să fac, nașule.

Stăpânul poștei nu ascultă restul frazelor; o porni în grabă pe vârful picioarelor, amintindu-și că broasca biroului se afla în partea dinspre bibliotecă. Asistase, cu ani în urmă, la discuția dintre arhitect și lăcătuș care pretindea că dacă o să intre cineva în casă pe ușa cu geamuri ce dădea spre râu, trebuia, din prudență, ca broasca să se afle înspre bibliotecă, biroul urmând să fie o cameră în care să te recreezi, vara. Orbit de lăcomie și cu sângele zvâcnindu-i în urechi, Minoret, slujindu-se de un cuțit, scoase șuruburile broaștei cu iuțeala spărgătorilor. Intră în birou, luă

pachetul de hârtii fără a mai pierde vremea să-l desfacă, fixă broasca la loc, aranjă lucrurile așa cum le găsisese și se duse să se așeze în sufragerie, așteptând ca Bougival să urce cu cataplasma, spre a putea părăsi atunci casa. Reuși să plece cu atât mai ușor cu cât biata Ursule socoti că e mai urgent să se ocupe de tratamentul medicului decât să urmeze recomandările nașului ei.

— Scrisoarea! scrisoarea! strigă bătrânul cu voce stinsă, ascultă-mă, uite cheia. Vreau să te văd cu scrisoarea în mână.



Rostind cuvintele acestea privirea doctorului era atât de răătăcită încât Bougival îi spuse Ursulei:

— Faceți deîndată ce vă spune nașul dumneavoastră ca altfel îl veți ucide!

Fata îl sărută pe frunte, luă cheia și coborî; dar alergă repede înapoi chemată de strigătele ascuțite ale lui Bougival. Bătrânul o învălui cu privirea, văzu că e cu mâinile goale, se ridică, voi să vorbească și muri scoțând un ultim și oribil suspin, cu ochii înnebuniți de groază! Biata copilă, care vedea moartea pentru prima oară în viața ei, căzu în genunchi și izbucni în lacrimi. Bougival închise ochii bătrânului și îl întinse în pat. După ce – pentru a folosi expresia ei – îl *găti* pe mort, bătrâna doică fugi să-l anunțe pe domnul Savinien; dar moștenitorii, care stăteau la capătul străzii, înconjurați de curioși, și aidoma unor corbi care așteaptă ca un cal să fie îngropat pentru a veni să răcăie și să scurme pământul cu ghearele și cu ciocul, sosiră cu iuțeala acestor păsări de pradă.

În acest timp, stăpânul poștei se dusesese acasă pentru a vedea ce anume conține misteriosul pachet. Iată ce găsi înăuntru.

DRAGEI MELE URSULE MIROUËT,
FIICA CUMNATULUI MEU NATURAL,
JOSEPH MIROUËT ȘI A LUI DINAH
GROLLMAN

Nemours, 15 ianuarie 1830

„Îngerașul meu, dragostea mea părintească, pe care ai îndreptățit-o atât de deplin, a avut drept cauză nu numai jurământul făcut sărmanului tău tată că-l voi înlocui, ci și asemănarea ta cu Ursule Mirouët, soția mea, ale cărei grații, spirit, nevinovăție și farmec mi le-ai amintit în fiecare clipă. Calitatea ta de fiică a fiului natural al socrului meu ar putea face ca

dispozițiile testamentare stabilite în favoarea ta să fie contestate...”

— Pușlama bătrână! țipă stăpânul poștei.

„Adopțiunea ta ar fi constituit obiectul unui proces. În sfârșit, am șovăit întotdeauna în fața gândului de a te lua în căsătorie pentru a-ți transmite averea mea; fiindcă aș fi putut trăi multă vreme și aș fi tulburat viitorul fericirii tale care nu e întârziat azi decât de viața doamnei de Portenducère. Cugetând îndelung la toate aceste greutăți și dorind să-ți las averea necesară pentru a duce o viață cât mai plăcută...”

— Ticălosul, s-a gândit la toate!

„Fără a-i prejudicia întru nimic pe moștenitorii mei...”

— Prefăcutul! de parcă n-ar fi fost dator să ne lase întreaga avere!

„Ți-am hărăzit fructul economiilor făcute timp de optsprezece ani, valorificate, în tot acest răstimp, cu ajutorul notarului meu, pentru a-ți da întreaga fericire, în măsura în care bogăția ți-o poate asigura. Fără bani, educația și gândurile tale alese nu ar fi pentru tine decât prilej de nenorocire. De altfel, trebuie să-i aduci o zestre frumoasă tânărului încântător care te iubește. Vei găsi, deci, în mijlocul volumului trei in-folio legat în marochin roșu, din Pandecte, e ultimul volum din rândul întâi, deasupra sertarului bibliotecii, în ultimul corp, dinspre salon, trei titluri de rentă la purtător cu trei la sută, fiecare de douăsprezece mii de franci...”

— Ce nemaipomenită ticăloșie! strigă stăpânul poștei. Nu! Dumnezeu nu va îngădui să fiu jefuit astfel.

„Ia-le imediat, împreună cu puținele dobânzi economisite până în clipa morții, ascunse în volumul precedent. Gândește-te, copilul meu adorat, că trebuie să asculți orbește de un gând care a făcut fericirea întregii mele vieți și care m-ar obliga să cer sprijinul lui Dumnezeu dacă nu mi-ai respecta dorința. Dar, prevăzând scrupulele conștiinței tale atât de dragi mie, care știu că e pricepută în a te chinui, vei găsi alături un testament, alcătuit după toate formele legale, pentru aceste titluri, în favoarea domnului Savinien de Portenduère. Astfel, fie că le stăpânești tu însăși, fie că le primești de la cel care ți-e drag, ele vor fi proprietatea ta legitimă.

Nașul tău,
DENIS MINORET.”

La această scrisoare era alăturată, pe o hârtie timbrată, actul următor:

ACESTA ESTE TESTAMENTUL MEU,

Eu, Denis Minoret, doctor în medicină, domiciliat la Nemours, sănătos la minte și la trup, așa cum o dovedește data acestui testament, îmi încredințez sufletul lui Dumnezeu, rugându-l să-mi ierte îndelungile mele rătăcirii, luând seama la sincera mea căință. Apoi, deoarece vicontele Savinien de Portenduère mi-a arătat o afecțiune adevărată, îi las treizeci și șase de mii de franci rentă perpetuă cu trei la sută, pe care îi va lua din succesiunea mea, fiind preferat înaintea tuturor moștenitorilor mei.

Făcut și scris în întregime de mâna mea, la Nemours, astăzi unsprezece ianuarie o mie opt sute treizeci și unu.

DENIS MINORET.”

Fără șovăială, stăpânul poștei, care pentru a fi singur se închisese în camera soției sale, căută cutia de chibrituri; cerul îl vesti de două ori prin faptul că două bețe, unul după altul, nu voiră să se aprindă. Ai treilea luă foc. Arse în cămin și scrisoarea, și testamentul. Ca măsură inutilă de prevedere îngropa resturile de hârtie și de ceară în cenușa din vatră. Apoi, încântat de ideea de a poseda treizeci și șase de mii de franci rentă fără știrea soției sale, se întoarse în mare grabă la locuința unchiului său, împins de singura idee, o idee simplă și clară, care putea trece prin mintea lui greoaie. Văzând casa invadată de cele trei familii în sfârșit stăpâne pe toate bunurile râvnite, tremură de teamă că nu va putea duce la bun sfârșit un plan la care nu era în stare să se gândească, neavând în minte decât eventualele piedici.

— Da’ ce păziți aici? le spuse el lui Massin și lui Crémière. Credeți că o să lăsăm pradă jafului casa și bunurile de valoare? Suntem trei moștenitori, nu ne putem instala aici! Dumneata, Crémière, du-te repede la Dionis și cere-i să vină să constate decesul. Deși adjunct al primarului, nu pot întocmi actul de deces al unchiului meu... Dumneata, Massin, roagă-l pe moș Bongrand să pună sigiliile. Iar dumneavoastră, doamnelor, țineți-i tovărășie Ursulei, le spuse el soției și doamnelor Massin și Crémière. În felul ăsta n-o să se piardă nimic. Aveți grijă, mai ales, să închideți poarta, să nu iasă nimeni!

Femeile, care își dădură seama cât de nimerită era această supraveghere, alergară în camera Ursulei și o găsiră pe această ființă aleasă, atât de oribil bănuită de fapte rele, îngenuncheată și

rugându-se lui Dumnezeu, cu fața plină de lacrimi, închipuindu-și că cele trei moștenitoare nu vor sta multă vreme lângă Ursule și temându-se de neîncrederea celorlalți moștenitori, Minoret se duse drept la bibliotecă, văzu volumul, îl deschise, luă cele trei titluri și găsi în cel alăturat vreo treizeci de bilete de bancă. În ciuda firii sale brutale, colosul avu impresia că aude, la fiecare ureche, dangăte de clopot pentru că sângele îi zvâcnea puternic în tâmpile în clipa furtului. Deși vremea era rece, cămașa îi era udă toată de sudoare. Picioarele i se înmuiaseră așa de tare încât se prăbuși într-un fotoliu din salon de parca l-ar fi pocnit cineva cu o măciucă în cap.

— Numai să vedeți cum e în stare o moștenire să-i dezlege limba lui Minoret, spusese Massin alergând prin oraș. L-ai auzit? îi zicea el lui Crémère. Duceți-vă acolo! Veniți încoace! Se pricepe să mâne oamenii.

— Da e drept, pentru un animal mare ca el, avea o oarecare alură...

— Ia te uită, observă Massin alarmat, e și nevastă-sa acolo; doi, asta-i prea mult! Du-te după treburi, eu mă înapoiez.

În clipa în care stăpânul poștei se așeză, zări deci la poartă figura aprinsă a grefierului, care se întorcea în casa mortuară cu iuțeala unui viezure.

— Ei, bine, ce s-a întâmplat? îl întrebă stăpânul poștei ducându-se să-i deschidă.

— Nimic, m-am întors pentru sigilii, îi răspunse Massin, aruncându-i o privire de pisică sălbatică.

— Tare aș fi vrut să fie deja puse până acum, ea ne-am fi putut întoarce fiecare pe la casele noastre, rosti Minoret.

— Chiar așa, o să punem un om să păzească sigiliile, răspunse grefierul. Bougival e în stare de orice în interesul sclifositei. O să-l instalăm aici pe Goupil.

— Tocmai pe el! zise stăpânul poștei, ar șterpeli tot ce se poate și noi habar n-am avea de ce s-a

întâmpilat.

— Stai puțin, reluă Massin. Diseară o să priveghem mortul iar peste o oră se termină pusul sigiliilor; aşadar, chiar soţiile noastre o să le păzească. Însmormântarea are loc mâine la prânz. Inventarul nu se poate face decât peste opt zile.

— Dar, zise colosul surâzând, s-o facem pe sclifosită să se care de-aici şi o să-l punem pe toboşarul de la primărie paznic al casei şi al sigiliilor.

— Bun! zise grefierul. Ocupă-te de treaba asta, dumneata eşti şeful familiei Minoret.

— Doamnelor, doamnelor, zise Minoret, vă rog să rămâneţi cu toatele în salon; nu e cazul să mergem la masă deocamdată deoarece trebuie procedat la punerea sigiliilor pentru apărarea intereselor noastre.

Apoi o trase deoparte pe soţia sa aducându-i la cunoştinţă ideile lui Massin cu privire la Ursule. Femeile, cu inima arzând de dorinţa de răzbunare, voind să-şi ia revanşa asupra sclifositei, primiră deîndată, cu entuziasm, ideea de a o izgoni. Bongrand, care apăruse între timp, fu indignat de propunerea pe care i-o făcură Zélie şi doamna Massin ca, în calitate de prieten al defunctului, s-o roage pe Ursule să părăsească locuinţa.

— Duceţi-vă voi s-o izgoniţi din casa tatălui, a naşului, a unchiului, a binefăcătorului, a tutorelui ei! Duceţi-vă voi care nu datoraţi această succesiune decât nobleţei inimii ei, luaţi-o de umeri şi aruncaţi-o în stradă în faţa întregului oraş! O credeţi în stare să vă fure? Ei, bine! puneţi pe cineva paznic al sigiliilor, e dreptul vostru. Să ştiţi, în primul rând. că nu îi voi sigila camera; e la ea acasă, toate lucrurile dinăuntru sunt ale ei; o s-o informez asupra drepturilor sale şi o să-i spun să adune în cameră tot ce-i aparţine... Evident! în prezenţa voastră, adăugă el, auzind mormăielile moştenitorilor.

— Am auzit bine? zise receptorul adresându-se stăpânului poștei și femeilor uluite de ieșirea violentă a lui Bongrand.

— Ia te uită hal de magistrat! exclamă stăpânul poștei.

Așezată pe o canapeluță, pe jumătate leșinată, cu capul răsturnat pe spate, cu cosițele despletite, Ursule suspina din când în când. Ochii îi erau tulburi, avea pleoapele umflate, se afla într-o stare de prostrație fizică și morală ce ar fi înduioșat chiar ființele cele mai nemiloase, nu însă și pe moștenitori.

— Ah, domnule Bongrand, după sărbătoarea mea, moarte și doliu, spuse ea cu acea poezie atât de firească sufletelor frumoase. Dumneavoastră știți ce om era: în douăzeci de ani, nu mi-a zis niciodată un cuvânt răstit! Am crezut că o să trăiască o sută de ani! A fost pentru mine ca o mamă, strigă ea, și o mamă bună.

Rostind aceste câteva gânduri, șiroaie de lacrimi începură să-i curgă din ochi și sughiturile o înecară, apoi Ursule căzu din nou pe canapea.

— Copila mea, rosti judecătorul de pace auzindu-i pe moștenitori cum urcă scara, ai timp să plângi toată viața, dar n-ai decât o clipă pentru problemele tale: adună așadar în camera ta tot ceea ce e al tău din lucrurile din casă. Moștenitorii mă obligă să pun sigilii...

— Moștenitorii n-au decât să ia tot! strigă Ursule îndreptându-se într-un violent acces de indignare. Tot ce am mai de preț se află aici, adăugă ca lovindu-și pieptul cu mâna.

— Ce ai acolo? întrebă stăpânul poștei care își arătă figura înfricoșătoare alături de cea al lui Massin.

— Amintirea virtuților, a vieții, a tuturor cuvintelor lui, imaginea sufletului lui divin, răspunse ea cu ochii și cu chipul strălucitor ridicând mâna cu o mișcare impresionantă.

— Și tot acolo ai și o cheie! strigă Massin strecurându-se ca o pisică și punând mâna pe cheie, care căzuse din pliurile corsajului atunci când fata ridicase mâna.

— E cheia biroului lui, spuse ea înroșindu-se, îmi spusese să mă duc acolo înainte de a-și da ultima suflare.

După ce schimbare între ei câteva zâmbete oribile, cei doi moștenitori se uitară la judecătorul de pace cu o privire ce exprima o bănuială dezonorantă. Ursule, care surprinse și ghici sensul acestei priviri calculate a stăpânului poștei, involuntară, la Massin, se ridică în picioare, albindu-se la față ca și cum i-ar fi pierit tot sângele din obraji; ochii ei aruncară acel fulger care, când țâșnește, e plătit poate cu viața, și spuse cu o voce gătuită:

— Ah! domnule Bongrand, toate lucrurile din camera asta le datorez bunătații nașului meu, moștenitorii pot să ia totul, n-am altceva decât hainele de pe mine, o să plec de aici și n-am să mă mai întorc.

Ursule se duse în camera tutorelui ei de unde nu o putu îndepărta nicio rugămintă, fiindcă moștenitorilor le fu oarecum rușine de purtarea lor. Îi spuse lui Bougival să-i rețină două camere la hanul Poșta Veche, până ce va găsi vreo locuință în oraș unde să poala sta amândouă. Intră în camera ei ca să-și ia cartea de rugăciuni și rămase aproape toată noaptea alături de preot, de vicar și de Savinien, să se roage și să plângă. Gentilomul sosi după ce se culcase doamna de Portenduère și, fără a rosti niciun cuvânt, îngenunche lângă Ursule, care îi surâse trist mulțumindu-i astfel că venise, cu credință, să ia parte la durerea ei.

— Copila mea, îi spuse domnul Bongrand Ursulei aducându-i un pachet voluminos, una dintre moștenitoarele unchiului dumitale a luat din scrin lot ce ți e imediat necesar, căci sigiliile n-au să fie scoase decât peste câteva zile, când ai să-ți

reiei ceea ce îți aparține. În interesul dumitale ți-am sigilat camera.

— Mulțumesc domnule, răspunse Ursule îndreptându-se spre el și strângându-i mâna. Priviți-l încă o dată: nu s-ar zice că doarme?

Bătrânul avea întipărită pe față acea sublimă frumusețe trecătoare ce răsare pe chipul morților care s-au stins fără să sufere: părea că strălucește de fericire.

— Nu ți-a dat nimic, pe ascuns, înainte de a muri? îi șopti fetei la ureche judecătorul de pace.

— Nu, nimic; mi-a vorbit doar de o scrisoare...

— Bun! o s-o găsim, mai zise Bongrand. În cazul acesta e foarte bine pentru dumneata că au vrut să pună sigilii.

În zorii zilei, Ursule își luă rămas bun de la casa în care se scursese copilăria sa fericită, mai ales de la camera modestă în care se înfiripase iubirea ei și care îi era atât de dragă încât, cu toată durerea ei copleșitoare, vărsă lacrimi de părere de rău părăsind acest cămin plăcut și liniștit. După ce privi, pentru ultima oară, rând pe rând ferestrele ei și pe Savinien, ieși din curte și porni spre han, însoțită de Bougival, care îi ducea pachetul, de judecătorul de pace, care îi oferise brațul, și de Savinien, dragul ei protector. Astfel, în ciuda celor mai înțelepte precauții, faptele dovedeau că suspiciosul jurisconsult avusese dreptate: avea s-o vadă pe Ursule fără nicio avere și trebuind să-i înfrunte pe moștenitori.

A doua zi, seara, tot orașul veni la înmormântarea doctorului Minoret. Aflând despre purtarea moștenitorilor față de fiica adoptivă a celui dispărut, imensa majoritate a celor de față o găsi firească și necesară: era vorba de o succesiune, bătrânul era *secretos*, Ursule putea să-și închipuie că are anumite drepturi, moștenitorii își apărau avutul și, pe urmă, ea îi umilise destul în timpul vieții unchiului lor care îi primea foarte

prost, ca pe niște câini ce se-amestecă într-un joc de popice. Désiré Minoret, care nu prea făcea mare scofală în postul lui, așa spuneau cei care îl invidiau pe stăpânul poștei, sosi în momentul slujbei religioase. Ursule era în pat, incapabilă de a asista la ceremonie, din cauza unei febre nervoase provocată atât de jignirea pe care i-o aduseseră moștenitorii cât și de profunda ei durere.

— Ia uitați-vă la prefăcutul ăsta ce mai plânge! ziceau unii dintre moștenitori arătându-l pe Savinien profund întristat de moartea doctorului.

— Chestiunea e sa știm daca are sau nu dreptate să plângă, le răspunse Goupil. Nu va grăbiți cu râsul, sigiliile n-au fost încă scoase.

— Și ce dacă! spuse Minoret, care știa cum stau lucrurile, ne-ai tot speriat mereu de pomană.

În clipa în care convoiul porni de la biserică spre cimitir, lui Goupil i se întâmplă un fapt grozav de neplăcut: voi să-l ia de braț pe Désiré dar substitutul îl refuza, renegându-și tovarășul în fața întregului Nemours.

— Să nu ne supărăm, că altfel n-aș mai putea să mă răzbun, gândi secretarul, inima lui uscată umflându-se de mânie ca un burete plin de apă.

Înainte de a scoate sigiliile și de a proceda la efectuarea inventarului, procurorului regal, tutore legal al orfanilor, îi trebui un oarecare răstimp pentru a-l desemna pe Bongrand ca să-l reprezinte. Succesiunea Minoret, despre care se vorbi zece zile de-a rândul, fu deschisă atunci și constatată cu toată rigoarea formalităților judiciare. Lui Dionis situația îi convenea de minune. Lui Goupil îi plăcea destul de mult să facă rău: și cum era vorba de o afacere buna, ceasurile consacrate inventarului se înmulțiră. Luau cu toții masa aproape de fiecare dată după prima ședință. Notarul, secretarul, moștenitorii și martorii beau vinurile cele mai bune din pivniță.

În provincie, și mai ales în orașele mici, unde fiecare își are casa lui, este destul de greu să-ți

găsești o locuință. De aceea, când cumperi acolo o întreprindere oarecare, mai întotdeauna casa face parte din vânzare. Judecătorul de pace, căruia procurorul regal îi încredințase interesele orfanei, nu găsi alt mijloc de a o scoate din han decât să o pună să cumpere pe Strada Mare, acolo unde aceasta se întretaie cu podul de peste Loing. o căsuță cu o ușă ce dădea direct în coridor, neavând la parter decât o cameră mare cu două ferestre spre stradă, în spatele căreia se afla o bucătărie cu o ușă cu geamuri deschisă spre o curte interioară de vreo treizeci de picioare. O scăriță ce primea lumină dinspre râu prin niște ferestruici ducea la etajul întâi, compus din trei camere, și deasupra căruia se găseau două mansarde. Judecătorul de pace luă din economiile lui Bougival două mii de franci ca să plătească prima rată pentru această clădire care valora șase mii de franci și obținu amânări pentru restul. Pentru a putea aranja cărțile pe care Ursule dorea să le răscumpere, Bongrand puse să se dărâme zidul despărțitor dintre două încăperi de la etajul întâi. după ce observase că adâncimea casei corespundea cu lungimea bibliotecii. Savinien și judecătorul de pace îi zoriră atât de bine pe muncitorii angajați să curețe căsuța, s-o zugrăvească, făcând-o ca nouă încât, spre sfârșitul lunii martie, orfana putu părăsi hanul și regăsi în această urâtă locuință o cameră asemănătoare celei din care o alungaseră moștenitorii, căci era mobilată cu mobilele ei luate de judecător după scoaterea sigiliilor. Locuind la mansardă, Bougival putea coborî la chemarea unei sonerii instalate la căpătâiul patului tinerei ei stăpâne. Camera destinată bibliotecii, încăperea de la parter și bucătăria, goale încă, cu pereții acoperiți cu tapete noi și cu tavanele proaspăt vopsite în culoare, așteptau cumpărăturile pe care fata avea să le facă cu ocazia vânzării mobilierului nașului ei. Deși cunoșteau firea Ursulei, judecătorul de pace și preotul se temeau să nu sufere din cauza acestei

treceți atât de bruște la o viață lipsită de rafinamentele și de luxul cu care voise s-o obișnuiască doctorul. Iar lui Savinien îi plângea inima din cauza asta. De aceea, nu o dată le dădu bani pe ascuns muncitorilor și tapițerului pentru ca Ursule să nu găsească nicio deosebire, măcar în interior, între vechea și noua ei cameră. Dar fata, care își afla toată fericirea în ochii lui Savinien, dovedi cea mai blândă resemnare. În această împrejurare, îi încântă pe vechii și bătrânii ei prieteni și le arătă, pentru a nu știu câta oară, că numai necazurile sufletești puteau s-o facă să sufere. Durerea pricinuită de pierderea nașului ei era prea mare pentru ca ea să simtă amărăciunea acestei schimbări de soartă, care totuși ridica noi piedici în fața căsătoriei sale. Tristețea lui Savinien, văzând-o atât de strâmtorată, îi făcu atât de rău încât se simți, obligată să-i șoptească la ureche, când ieși de la slujbă, în dimineața zilei în care se instalase în noua ei locuință: — Dragostea nu poate dăinui fără răbdare, o să așteptăm!

Îndată ce inventarul fu făcut, Massin. sfătuit de Goupil care se întoarse către el din urmă nemărturisită împotriva lui Minoret, sperând să obțină mai mult din calculele acestui cămătar decât din prudența Zéliei, le trimise somații doamnei și domnului de Portenduère a căror termen de rambursare expirase. Bătrâna doamnă fu zguduită de o somație de plată către moștenitori, în douăzeci și patru de ore, a sumei de o sută douăzeci și nouă de mii cinci sute șaptesprezece franci și cincizeci și cinci de centime, precum și a dobânzilor socotite din ziua cererii de restituire, sub sancțiunea sechestrului imobiliar. Să se împrumute ca să plătească era eu neputință. Savinien se duse să consulte un avocat la Fontainebleau.

— Aveți de-a face cu oameni răi care nu vor cădea la învoială; vă vor urmări cu înverșunare

pentru că vor să pună mâna pe ferma Bordières, îi spuse avocatul. Cel mai bine ar fi să lăsați ca vânzarea silită să fie transformată în vânzare simplă, spre a evita alte cheltuieli.

Această veste tristă o doborî pe bătrâna bretonă, căreia fiul ei îi atrase atenția, cu blândețe, că dacă ea ar fi fost de acord cu căsătoria lui în timpul vieții lui Minoret, doctorul și-ar fi lăsat toate bunurile soțului Ursulei. Astăzi familia lor ar trăi în belșug în loc să fie în mizerie. Deși spusă fără urmă de reproș, aceasta argumentație o lovi tot atât de crunt pe bătrâna doamnă ca și ideea unei apropiate și brutale depozedări. Aflând despre această nenorocire. Ursule, abia restabilită după febră și de pe urma loviturii primite din partea moștenitorilor, rămase ca paralizată de amărăciune. Să iubești și să nu poți veni în ajutorul celui pe care îl iubești este una dintre cele mai groaznice suferințe ce pot răvăși sufletul femeilor nobile și delicate.

— Voiam să cumpăr casa unchiului meu, am s-o cumpăr pe cea a mamei dumitale, îi spuse ea.

— E cu puțință așa ceva? rosti Savinien. Ești minoră și nu-ți poți vinde titlurile de rentă fără unele formalități la care procurorul regal nu s-ar preta. De altfel, nici nu vom încerca să ne opunem. Tot orașul vede cu plăcere ruina totală a unei case nobiliare. Acești burghezi sunt ca și câinii ce se reped asupra vânatului. Din fericire, mai am zece mii de franci cu care o să pot s-o ajut pe mama până când se vor încheia toate aceste chestiuni dureroase. În fine, inventarul nașului dumitale tot nu s-a încheiat; domnul Bongrand mai speră să găsească ceva care să te privească. Este la fel de mirat ca și mine știindu-te fără nicio avere. Doctorul a vorbit atât de des, fie cu el, fie eu mine, despre viitorul frumos pe care ți l-a hărăzit, că nu pricepem nimic din acest deznodământ.

— Ce contează! spuse ea, numai să pot cumpăra biblioteca și mobilele nașului meu ca să nu se

risipească sau să ajungă pe mâini străine, și sunt mulțumită de soarta mea.

— Dar cine știe ce preț vor cere acești moștenitori infami pentru lucrurile pe care vrei să le iei?

De la Montargis la Fontainebleau nu se vorbea decât despre moștenitorii Minoret și despre milionul pe care îl căutau: dar oricât de minuțios cercetară toată casa, după scoaterea sigiliilor, nu descoperiră nimic. Cei o sută douăzeci și nouă de mii de franci de pe creanța Portenduère, cei cincisprezece mii de franci rentă cu trei la sută, ajunși atunci cu șaptezeci și șase și dădeau un capital de trei sute optzeci și opt de mii de franci, casa evaluată la patru zeci de mii de franci și mobilierul ei bogat făceau un total de circa șase sute de mii de franci care le părea tuturor o despăgubire destul de frumoasă. Minoret fu cuprins atunci de o neliniște chinuitoare. Bougival și Savinien, care continuau să creadă, ca și judecătorul de pace, în existența unui testament, soseau la sfârșitul fiecărei ședințe și-l întrebau pe Bongrand despre rezultatul cercetărilor. Prietenul bătrânului exclama uneori, după ce îi vedea ieșind pe oamenii de afaceri și pe moștenitori: „— Nu mai înțeleg absolut nimic!” Dat fiind că pentru mulți oameni superficiali, două sute de mii de franci reprezentau pentru fiecare moștenitor o avere frumoșica în provincie, nu se găsi nimeni care să cerceteze cum de putuse doctorul să ducă viața pe care o dusesese doar cu cincisprezece mii de franci, de vreme ce nu se atinsese de dobânzile creanței Portenduère. Numai Bongrand, Savinien și preotul își puneau această întrebare în interesul Ursulei și, rostind-o cu glas tare, îl făcură pe stăpânul poștei să pălească de nenumărate ori.

— Și, totuși, au scotocit peste tot, ei ca să dea de urma banilor, eu ca să găsesc un testament făcut, probabil, în favoarea domnului de Portenduère,

spuse judecătorul de pace în ziua în care se termina inventarul. S-a răscolit cenușa din vatră, s-au ridicat plăcile de marmură, s-au pipăit papucii, s-a găurit lemnul patului, s-a scos lâna din saltele, s-au străpuns cuverturile, pledurile, s-a răscolit plapuma doctorului, au fost cercetate hârtiile, foaie cu foaie, sertarele, s-a săpat în pivniță și chiar eu i-am îndemnat pe moștenitori la stricăciunile astea!

— Dumneata ce crezi? întrebă preotul.

— Testamentul a fost distrus de un moștenitor.

— Și valorile?

— Ia-le de unde nu-s! Parcă poți să ghicești ceva din purtarea unor omeni atât de ascunși, atât de șireți, atât de zgârciți ca cei din familiile Massin sau Crémère? Cine poate afla exact cum stau lucrurile cu o avere ca aceea a lui Minoret, care primește două sute de mii de franci din succesiune și care, așa se zice, o să-și vândă brevetul, casa și acțiunile de la poștă, cu trei sute cincizeci de mii de franci?... Ce sume! Fără a mai pune la socoteală economiile de peste treizeci de mii de livre rentă în fonduri funciare. Bietul doctor!

— Poate că testamentul a fost ascuns în bibliotecă, rosti Savinien.

— De aceea n-am determinat-o pe fata să-și schimbe hotărârea de a o cumpăra! Fiindcă altfel n-ar fi oare o nebunie s-o lăsăm să-și investească singurii ei bani lichizi în cărți pe care nu le va deschide niciodată?

Întreg orașul o credea pe fina doctorului înzestrată cu fonduri care nu erau de găsit; dar aflându-se în mod precis că cei o mie patru sute de franci rentă și dobânzile respective reprezentau întreaga ei avere, casa doctorului și mobilierul ei stârniră curiozitatea tuturor. Unii credeau că în mobile erau ascunse bilete de bancă; alții, că bătrânul le vârase între paginile cărților. De aceea vânzarea lucrurilor oferi spectacolul straniilor măsuri de precauție luate de moștenitori. Dionis,

îndeplinind funcția de portărel însărcinat să evalueze lucrurile scoase în vânzare, declara pentru fiecare obiect strigat că moștenitorii nu înțelegeau să vândă decât mobila și nu valorile care s-ar putea afla în aceasta; înainte de a preda obiectul respectiv cumpărătorului, toți se grăbeau să-l cerceteze în fel și chip, să-l facă să răsunе și să-l scotocească; iar apoi îl urmăreau cu privirea unui tată ce-și vede plecând unicul fiu spre Indii.

— Ah, domnișoară, zise Bougival consternată, înapoindu-se după prima ședință, n-o să mă mai duc acolo. Domnul Bongrand are dreptate, n-ați fi în stare să suportați bâlciul ăsta. Totu-i aranjat pe sorturi. Țștia se plimbă peste tot, încoace și încolo, ca pe stradă, mobilele cele mai frumoase servesc la orice, ei, se cocoată pe ele, și e o harababură că nicio găină nu și-ar mai găsi puii rătăciți! Parcă ar fi luat foc casa. Lucrurile stau în curte, dulapurile, goale acum, sunt cu ușile vraiste! Oh, bietul om! Bine a făcut că a murit, vânzarea asta îl dădea gata.

Bongrand, care cumpăra pentru Ursule mobilele cele mai dragi defunctului, menite să înfrumusețeze căsuța fetei, nu apărur la vânzarea bibliotecii. Mai șiret decât moștenitorii, a căror lăcomie îl putea face să plătească prea scump cărțile, îl însărcinase cu această operație pe un anticar din Melun, venit, special la Nemours și care își și adjudecase mai multe loturi. Din cauza suspiciunii moștenitorilor, biblioteca fu vândută carte cu carte. Trei mii de volume fură examinate, răsfoite unul după altul, ținute de ambele părți ale copertei ridicate și scuturate pentru a face să cadă hărțile ce puteau fi ascunse acolo; în fine, copertele fură pipăite atent și paginile de gardă examinate cu grijă. Totalul bunurilor adjudecate se urcă pentru Ursule, la vreo șase mii cinci sute de franci, adică la jumătate din drepturile ei succesorale. Corpul bibliotecii nu fu predat decât după examinarea sa de către un ebenist special adus de la Paris, vestit în ascunzători secrete.

Atunci când judecătorul de pace dădu ordinul ca biblioteca și cărțile să fie transportate; la locuința domnișoarei Mirouët, moștenitorii fură cuprinși de temeri nedefinite, care se risipiră după aceea, văzând că ea era la fel de săracă acum ca și mai înainte. Minoret cumpără casa unchiului său, al cărei preț fu ridicat de ceilalți moștenitori la cincizeci de mii de franci, închipuindu-și că stăpânul poștei spera să găsească o comoară în zidurile clădirii. De aceea caietul de sarcini cuprindea unele rezerve în această privință. Două săptămâni după lichidarea succesiunii, Minoret, care vându clădirea poștei și întreprinderea sa fiului unui fermier bogat, se instalează în casa unchiului său, cheltuind sume considerabile cu mobilarea și cu reparațiile. Astfel, Minoret se condamnă el însuși să trăiască la câțiva pași de Ursule.

— Sper, spusese el în casa lui Dionis, în ziua în care Savinion și mama lui primiră somația de plată, că o să ne descotorosim de nobilașii ăștia! Pe ceilalți, o să-i alungăm noi după aceea.

— Bătrâna cu paisprezece ascendenți nobili, îi răspunse Goupil, n-o să accepte să fie martora propriei ei prăbușiri; o să se ducă să moară în Bretania, unde o să găsească fără îndoială o nevestă pentru băiat.

— Nu cred, răspunse notarul, care chiar în dimineața aceea redactase contractul pentru cumpărarea făcută de Bongrand. Ursule a cumpărat casa văduvei Ricard.

— Neghioaba asta blestemată nu știe ce să mai facă numai ca să ne sâcâie! strigă stăpânul poștei dând dovadă de multă imprudență.

— Și ce-ți pasă dumitale dacă rămâne în Nemours? întrebă Goupil surprins de vorbele pline de enervare care îi scăpaseră colosului imbecil.

— Voi nu știți că fiul meu a făcut prostia să se îndrăgostească de ea, răspunse Minoret înroșindu-

se la față ca macul. Așa că aş da o sută de scuzi numai, ca Ursule să plece din Nemours.

În urma acestei prime ieșiri, oricine pricepe cât de mult avea să-l stânjenească Ursule, așa săracă și resemnată cum era ea acum, pe bogatul Minoret. Grijile lichidării unei succesiuni, vânzarea întreprinderii sale comerciale și alergătura cerută de aceste chestiuni neobișnuite, discuțiile cu soția lui în legătură cu cele mai mici detalii și cu cumpărarea casei doctorului, în care Zélie voi să ducă o viață de huzur în interesul fiului ei, acest târâboi care contrasta cu liniștea vieții sale obișnuite îl împiedica pe marele Minoret să se gândească la victima sa. Dar câteva zile după ce se instalase pe strada Bourgeois, către mijlocul lunii mai, întorcându-se de la plimbare, auzi sunetul pianului, o zări pe Bougival stând la fereastră ca un balaur care păzea o comoară și parcă o voce supărătoare îi răsună deodată în inimă.

A explica de ce unui om cu firea fostului stăpân al poștei vederea Ursulei, care nici măcar nu bănuia furtul comis în dauna ei, îi deveni imediat insuportabilă, de ce imaginea acestei măreții în nenorocire îi trezi lui Minoret dorința de a o alunga din oraș pe tânără fată și de ce această dorință se transformă în ură și patimă ar însemna, poate, să scrii un întreg tratat de morală. Poate că nu se considera posesorul legitim al celor treizeci și șase de mii de livre rentă atâta timp cât cea cărora le aparțineau trăia la doi pași de el? Poate că încerca teama nedeslușită că, printr-o întâmplare, furtul lui putea fi descoperit, cât timp cei pe care îi jeluisse se aflau în preajmă? Poate că prezența Ursulei îi trezea remușcări acestei ființe oarecum primitive, aproape necioplite, și care până atunci nu făcuse decât ceea ce era legal? Poate că aceste remușcări să-l fi chinuit cu atât mai mult cu cât cea mai mare parte din averea lui era agonisită în mod cinstit? El puse toate aceste frământări ale

conștiinței sale numai pe seama prezenței Ursulei, închipuindu-și că dispărând fata vor dispărea și aceste tulburări supărătoare. În fond, poate o fi având și crima principiile ei de desăvârșire? Un început de rău cere un sfârșit, o primă rană reclamă lovitura ucigașă. Poate că furtul duce în mod inevitabil la asasinat? Minoret comisese spolierea fără să se gândească la ce face, atât de rapid se succedaseră faptele: cugetarea veni după aceea. Or, dacă ați reținut bine fizionomia și dimensiunile grumazului acestui om, veți înțelege efectul extraordinar pe care i-l producea, probabil, existența unui gând. Remușcarea este mai mult decât un gând, ea provine dintr-un sentiment care nu se ascunde mai mult decât dragostea și care își exercită tirania sa. Dar, tot așa cum nu cugetase nicio clipă când își însușise averea destinată Ursulei, tot așa de inconștient voi s-o alunge din Nemours când se simți deranjat de imaginea acestei fete nevinovate trasa pe sfoară. Ca un prost ce era nu se gândi deloc la consecințe, și trecu dintr-un pericol în altul, împins de instinctul lui hrăpăreț, ca un animal sălbatic care nu prevede viclășugurile vânătorului și care se bizuie pe iuțeala, pe forța sa. Foarte curând burghezii bogați care se adunau în casa lui Dionis observară o schimbare în purtarea, în atitudinea acestui om odinioară fără griji.

— Nu știu ce-o fi având Minoret, e cam întors pe dos, spunea Zélie căruia el hotărâse să-i ascundă lovitura lui îndrăzneată.

Toată lumea explică plictiseala lui Minoret, deoarece gândirea reflectată pe acest chip aducea a plictiseală, prin întreruperea totală a oricărei activități, prin trecerea bruscă de la viața activă la viața de huzur. În timp ce Minoret se gândea cum să distrugă viața Ursulei, Bougival nu lăsa să treacă o zi fără să-i facă vreo aluzie fetei cu privire la averea pe care ar fi trebuit s-o aibă, sau fără să compare viața nenorocită de acum cu cea pe care i-

o hărăzise domnul și despre care, el îi vorbise ei, Bougival.

— La urma urmelor, zicea ea, nu spun asta din interes, dar răposatul domn' doctor, așa bun cum era, să nu-mi fi lăsat mie nimic...

— Oare nu mă ai pe mine? răspunse Ursule oprind-o pe Bougival să mai spună vreun cuvânt în legătură cu acest subiect.

Nu voia să întineze prin gânduri interesate amintirile dragi, triste și agreabile ce însoțeau chipul bătrânului doctor al cărui portret, o schiță în creion făcută de profesorul ei de desen, împodobeau micul salonaș. Imaginația ei tânără și frumoasă se mulțumea cu această schiță pentru a-l revedea mereu pe nașul la care se gândea fără încetare, mai ales înconjurată fund de obiectele îndrăgite de el: fotoliul lui mare cu spetează înaltă, mobilele din birou, tablele, ca și pianul pe care i-l dăruise. Cei doi prieteni care îi rămăseseră, abatele Chaperon și domnul Bongrand, singurele persoane pe care voia să le primească păreau, în mijlocul acestor obiecte ca și însuflețite de nostalgia ei, două amintiri vii ale vieții ei trecute de care își legă prezentul prin iubirea binecuvântată de nașul ei. Curând, melancolia gândurilor sale, imperceptibil atenuată, dădu o oarecare culoare ceasurilor ce se scurgeau și legă toate aceste lucruri printr-o ciudată armonie: o curățenie încântătoare, cea mai exactă simetrie în aranjarea mobilierului, câteva flori dăruite zilnic de Savinien, unele nimicuri elegante, o liniște pe care obiceiurile fotei le-o comunicau lucrurilor și care îi făcu plăcută locuința. După masă și după slujba religioasă continua să studieze și să cânte; apoi broda, stând la fereastra dinspre stradă. La ora patru, Savinien, întorcându-se de la o plimbare pe care o făcea indiferent de vreme, găsea fereastra întredeschisă și, așezându-se lângă bordura ei exterioară, stătea de vorba cu Ursule o jumătate de oră. Seara, veneau s-o vadă preotul și judecătorul de pace, dar ea nu voi niciodată ca

Savinien să-i însoțească. În sfârșit, copila nu acceptă propunerea doamnei de Portenduère pe care fiul ei o convinsese să o primească pe Ursule în casa lor. Tânăra fată și Bougival trăiră de altfel economisind sumele cele mai mărunte: nu cheltuiau, cu totul, mai mult de șaizeci de franci pe lună. Bătrâna doică era neobosită: spăla și călca, nu gătea decât de două ori pe săptămână, păstra carnea friptă pe care stăpâna și slujnica o mâncau rece; pentru că Ursule voia să pună de-o parte șapte sute de franci pe an ca să plătească restul sumei datorate pentru casă. Acest trai sobru, modestia și resemnarea cu care acceptase sărăcia și privațiunile după ce se bucurase de o viață luxoasă, când și cele mai mici capricii îi erau împlinite, se bucurară de aprecierea mai multor persoane. M. tiv pentru care Ursule fu respectată și nu dădu naștere la nicio clevetire. Dorințele fiindu-le satisfăcute, moștenitorii îi recunoscură de altminteri meritele. Savinien admira această tărie de caracter la o fată atât de tânără. Din când în când, ieșind de la biserică, doamna de Portenduère îi adresă Ursulei cuvinte binevoitoare, o invită de două ori la masă și veni personal s-o conducă la ea acasă. Dacă nu era încă vorba de fericire, situația prezentă însemna măcar liniște. Dar o întâmplare favorabilă în care judecătorul de pace își arătă vechea sa știință de avocat cunoscător al procedurii dădu în vileag persecuția surdă încă, în faza de dorință doar, pe care Minoret o plănuia împotriva Ursulei. Îndată ce toate problemele succesiunii se încheiară, judecătorul de pace, implorat de Ursule, luă în mână cauza doamnei Portenduère și îi făgădui s-o scoată din încurcătură; ducându-se la bătrâna doamnă a cărei opoziție la fericirea Ursulei îl înfuria, nu îi ascunse însă că se îngrijea de interesele sale numai pentru a-i fi pe plac domnișoarei Mirouët. Alese ca avocat al familiei Portenduère pe unul dintre foștii lui secretari de la Fontainebleau și se ocupă chiar el

de cererea de recunoaștere a nulității procedurii. Voia să profite de intervalul dintre anularea urmăririi și noua plângere introdusă de Massin, pentru reînnoirea arendei fermei cu șase mii de franci, obținerii unei sume suplimentare de la arendași și plata anticipată a ultimului an. Începând de atunci, partida de whist se reorganiză la doamna de Portenduère între el, preot, Savinien și Ursule, pe care Bongrand și abatele Chaperon o luau de acasă și o aduceau înapoi în fiecare seară. În iunie, Bongrand obținu recunoașterea nulității procedurii urmate de Massin împotriva familiei Portenduère. Semnă, imediat după aceea, un nou contract, obținu treizeci și două de mii de franci de la arendaș și o arendă de șase mii de franci pe timp de cincisprezece ani; apoi, seara, înainte ca aceste operațiuni să fie cunoscute, se duse la Zélie știind ca e destul de încurcată cu plasarea banilor și îi propuse să cumpere Bordières pentru două sute douăzeci de mii de franci.

— Aș încheia imediat afacerea, zise Minoret, dacă aș fi sigur că neamul Portenduère o să plece din Nemours.

— Și de ce mă rog? întrebă judecătorul de pace.

— Vrem să scăpăm de nobili la Nemours.

— Cred că am auzit-o pe bătrâna doamnă spunând că, dacă afacerile astea s-ar aranja, n-ar mai putea trăi decât în Bretania cu ce o să-i rămână până la urmă. Se gândește să-și vândă casa.

— Ei, bine! Vindeți-mi-o, rosti Minoret.

— Da' vorbești de parcă tu ai fi stăpânul aici. interveni Zélie. Ce vrei să faci cu două case?

— Dacă nu rezolv astă-seară eu dumneavoastră problema fermei Bordières, reluă judecătorul de pace, o să se afle despre contractul nostru, vom fi urmăriți din nou peste trei zile și o să ratez această lichidare care mă interesează. Așa că plec de îndată la Melun, unde câțiva fermieri pe care îi cunosc o să cumpere cu ochii închiși Bordicres. O să pierdeți în felul acesta ocazia de a face un

plasament funciar cu trei la sută în terenurile din jurul castelului Rouvre.

— Și de ce ați venit tocmai la noi? rosti Zélie.

— Pentru că dumneavoastră aveți banii respectivi, în timp ce vechii mei clienți vor avea nevoie de câteva zile ca să scoată o sută douăzeci și nouă de mii de franci. Nu vreau să am greutăți.

— Să plece *ea* din oraș și eu vi-i dau! mai spuse Minoret.

— Pricepeți că nu pot să-mi iau o obligație care depinde de voința familiei Portenduère, răspunse Bongrand, dar sunt; sigur că nu vor rămâne la Nemours.

Primind această asigurare, Minoret, căruia de altminteri Zélie îi făcea semne cu cotul, promise fondurile necesare pentru achitarea datoriei familiei Portenduère față de succesiunea doctorului. Contractul de vânzare fu încheiat în biroul lui Dionis și fericitul judecător de pace făcu să fie acceptate condițiile noului contract de către Minoret care, ca și Zélie de altfel, își dădu seama puțin cam târziu de faptul că pierdeau ultimul an plătit mai înainte. Spre sfârșitul lunii iunie, Bongrand îi prezentă doamnei de Portenduère situația ei financiară la zi, o sută douăzeci și nouă de mii de franci. pe care o sfătui să-i plaseze în titluri de stat ce aveau să-i aducă șase mii de franci rentă cu cinci la sută, împreună cu cei zece mii de franci ai lui Savinien. Astfel încât, în loc să piardă o parte din venituri, bătrâna doamnă câștiga din lichidare două mii de franci rentă. Familia Portenduère rămase prin urmare la Nemours. Minoret se consideră tras pe sfoară, de parcă judecătorul de pace ar fi trebuit să știe că prezența Ursulei îi era de nesuportat, și ciuda care îl cuprinse din această cauză îi spori ura împotriva victimei sale. Atunci începu drama secretă, dar cumplită prin urmările sale, a luptei dintre două sentimente, cel care îl mâna pe Minoret s-o alunge

pe Ursule din Nemours și cel care îi dădea fetei tăria să suporte persecuțiile a căror cauză fu, o bună bucată de vreme, de neînțeles: situație stranie, bizară, către care se îndreptaseră toate evenimentele anterioare, pe care o pregătiseră și căreia îi slujesc de prefață.

Doamna Minoret, căreia soțul îi dăruia o argintărie și un serviciu de masă complet în valoare de circa douăzeci de mii de franci, dădea un dejun magnific în fiecare duminică, zi în care fiul ei, substitutul, aducea la masă câțiva prieteni de la Fontainebleau. Pentru aceste mese somptuoase, Zélie comanda diferite delicatese de la Paris, obligându-l astfel pe notarul Dionis să-i imite fastul. Goupil, pe care soții Minoret se străduiau să-l îndepărteze din mijlocul lor ca pe un om viciat care le păta strălucirea, nu fu invitat decât către sfârșitul lunii iulie, o lună după inaugurarea vieții de mari burghezi duse de foștii stăpâni ai poștei. Primul secretar al notarului, deranjat de faptul că fusese uitat în mod intenționat, fu obligat să-i spună *dumneavoastră* lui Désiré care, de când ajunsese să exercite o funcție mai importantă, adoptase un aer grav și arogant chiar și în familie.

— Nu vă mai amintiți, așadar, de Esther^[223], de-o iubiți atât de mult pe domnișoara Mirouët? îi spuse Goupil substitutului.

— Mai întâi că Esther a murit, domnule. Iar cât privește pe Ursule, nu m-am gândit niciodată la ea, răspunse magistratul.

— Bine, dar atunci ce-mi tot spuneai, taică Minoret? strigă cu un aer foarte obraznic Goupil.

Prins în flagrant delict de minciună de un om atât de periculos, Minoret și-ar fi pierdut cumpătul de n-ar fi fost planul pentru care îl invitase pe Goupil la masă, amintindu-și de propunerea pe care i-o făcuse, cândva, secretarul notarului să împiedice eventuala căsătorie dintre Ursule și

tânărul Portenduère. Drept răspuns îl duse imediat pe secretar în fundului grădinii.

— O să ai în curând douăzeci și opt de ani, dragul meu, îi zise el, și încă nu te văd pornit pe calea care duce spre avere. Îți vreau binele pentru că, mă rog. ai fost prietenul fiului meu. Ascultă-mă! Dacă o hotărăști pe micuța Mirouët. care are, de altminteri, patruzeci de mii de franci, să devină soția ta, îți garantez eu că, așa cum mă cheamă Minoret, o să-ți dau posibilitatea să cumperi o funcție de notar la Orléans.

— Nu, șovăi Goupil, n-aș fi destui de pus în valoare: la Montargis însă...

— Nu, încerca Minoret, dar la Sens...

— Hai, fie și la Sens! acceptă pocitania de secretar. Au un arhiepiscop acolo, nu urăsc ținuturile cucernice: cu un pic de ipocrizie îți croiești mai bine un drum în viață. Și fetița-i pioasă, așa că o să reușească.

— E clar, preciza Minoret, că nu dau cei o sută de mii de franci decât la căsătoria rudei noastre, căreia vreau să-i aranjez o situație din considerație pentru răposatul nostru unchi.

— Și de ce nu un pic și pentru mine? spuse Goupil, cu o șiretenie răutăcioasă, bănuind că purtarea lui Minoret ascundea o taină. Oare nu datorită informațiilor mele, ai putut scoate douăzeci și patru de mii de franci rentă dintr-un singur teren, fără servituți, în jurul castelului Rouvre? Cu fânețele și cu moara dumitale care sunt pe celălalt mal al râului Loing ai mai putea adăuga șaisprezece; mii de franci! la ascultă, tăticule, vrei să joci cinstit cu mine?

— Da!

— Ei, bine, ca să te fac să-mi simți colții, pentru Massin am pus la cale cumpărarea castelului Rouvre cu parcurile, grădinile, pădurea și acareturile respective.

— Încearcă numai și-o să vezi! zise Zélie intervenind în discuție.

— Ei bine. rosti Goupil, aruncându-i o privire înveninată, dacă vreau eu, mâine Massin o să aibă toate astea pe două sute de mii de franci.

— Lasă-ne singuri, măi nevastă, spuse; atunci colosul apucând-o pe Zélie de braț și făcându-i semn să plece, mă înțeleg eu cu el... Am avut atâtea treburi pe cap, continuă Minoret revenind lângă Goupil, că nu ne-am putut gândi la dumneata: dar contez pe prietenia dumitale ca să potrivești în așa fel lucrurile încât să devenim stăpâni pe Rouvre.

— Un vechi marchizat, rosti cu viclenie Goupil, și care ar face curând în mâinile dumitale cincizeci de mii de livre rentă, peste două milioane la prețul la care au ajuns astăzi moșiile.

— Și substitutul nostru s-ar putea căsători atunci cu fiica unui mareșal al Franței sau cu urmașa unei familii cu vechi tradiții, care l-ar face să avanseze în magistratura din Paris, spuse stăpânul poștei deschizându-și tabachera și oferindu-i o priză lui Goupil.

— Ei, atunci, jucăm cinstit? exclamă Goupil scuturându-și degetele.

Minoret strânse mâinile lui Goupil răspunzându-i:

— Pe cuvânt de onoare!

Ca toți oamenii șireți, secretarul notarului își închipui, din fericire pentru Minoret, că însurătoarea lui cu Ursule era doar un pretext pentru împăcarea lor de când li-l opunea pe Massin.

— Nu el a găsit minciuna asta. O recunosc pe Zélie, ea i-a dictat ce să spună. Să-l părăsim deci pe Massin. Peste trei ani eu am să fiu deputat de Sens, gândi el. Zărindu-l pe Bongrand care se ducea la partida de whist, se repezi în strada.

— Vă interesați îndeaproape de Ursule Mirouët, dragul meu domn Bongrand, îi spuse Goupil; nu puteți fi indiferent eu privire la viitorul ei. Iată planul: s-ar putea căsători cu un notar al cărui

Birou s-ar afla într-o capitala de județ. Acest notar, care va fi obligatoriu deputat peste trei ani, i-ar recunoaște o zestre de o sută de mii de frânei.

— A găsit, ceva mai bun, răspunse pe un ton tăios Bongrand. Doamna Portenduère nu se simte deloc bine de când cu toate necazurile ei; chiar ieri era grozav de schimbată, amărăciunea o omoară; îi rămân lui Savinien șase mii de franci rentă, Ursule are patruzeci de mii de franci, o să le valorific capitalurile precum a făcut Massin, dar în mod cinstit, iar peste zece ani vor avea o mică avere.

— Savinien ar face o prostie, se poate căsători când pofteste cu domnișoara du Rouvre, copil singur la părinți, căreia unchiul și mătușa ei vor să-i lase două moșteniri superbe.

— Când ne cuprinde dragostea, adio prudență, a zis La Fontaine^[274]. Dar cine-i notarul despre care vorbești? căci, la urma urmelor... reluă Bongrand din curiozitate.

— Eu, răspunse Goupil făcându-l pe judecătorul de pace să tresară.

— Dumneata? se minună Bongrand fără a-și ascunde sila.

— Da, servitorul dumneavoastră, domnule, răspunse Goupil aruncându-i o privire sfidătoare, numai ură și fiere.

— Vrei să fii soția unui notar care ți-ar recunoaște o zestre de o sută de mii de franci? strigă Bongrand intrând în salonaș și adresându-i-se Ursulei, care stătea lângă doamna de Portenduère.

Ursule și Savinien tresăriră amândoi odată și se uitară unul la altul: ea surâzând, el neîndrăznind să-și arate neliniștea.

— Nu sunt stăpână pe faptele mele, răspunse Ursule, întinzându-i mâna lui Savinien, fără ca bătrâna doamnă să poată observa acest gest.

— De aceea am refuzat fără să-ți mai cer părerea.

— Și de ce nu? spuse doamna de Portenduère. Fetița mea, mi se pare că situația de notar este o situație destul de frumoasă.

— Prefer dulcea mea sărăcie, răspunse ea, căci în comparație cu ceea ce trebuia să aștept eu de la viață, pentru mine ea înseamnă opulență. Bătrâna mea doică mă scutește, de altminteri, de multe griji și n-aș schimba prezentul, care îmi place, pentru un viitor necunoscut.

A doua zi, poșta turna otravă în două inimi prin două scrisori anonime: una adresată doamnei de Portenduère și cealaltă Ursulei. Iat-o pe cea primită de bătrâna doamnă:

„Vă iubiți fiul, vreți să-l căsătoriți așa cum pretinde numele pe care îl poartă și totuși îi încurajați capriciul pentru o mică ambițioasă fără avere, primind-o în casa dumneavoastră pe o Ursule, fiica unui muzicant dintr-un regiment oarecare; or, l-ați putea căsători cu domnișoara du Rouvre, ai cărei unchi, domnul marchiz de Ronquerolles și domnul cavalier du Rouvre, având fiecare treizeci de mii de livre rentă, ca să nu-i lase averea lor domnului du Rouvre, bătrânul acela nebun care face praf totul, au intenția s-o avantajeze pe nepoata lor la căsătorie. Doamna de Serizy, mătușa Clémentinei du Rouvre^[225], care și-a pierdut de curând unicul ei fiu în campania din Alger, o va adopta fără îndoială și dânsa pe nepoata ei. Cineva care vă vrea binele crede că știe că Savinien va fi acceptat.”

Iată scrisoarea ticluită pentru Ursule:

„Dragă Ursule, există în Nemours un tânăr care te divinizează, și nu te zărește; niciodată lucrând, la fereastră, fără a fi

cuprins de emoție, dovadă grăitoare a iubirii ce-l stăpânește pentru totdeauna. Acest tânăr e înzestrat cu o voință de fier și eu o perseverență pe care nimic n-o sperie: primește-i așadar favorabil iubirea, pentru că intențiile lui sunt curate și îți cere umil mâna, în dorința de a te face fericită. Averea lui, deși destul de onorabilă, nu se poate compara nici pe departe cu cea pe care o vei avea devenind soția lui. Vei fi primită la curte, într-o bună zi, ca soție de ministru și ca una dintre primele doamne ale țării. Dat fiind că el te vede în fiecare zi fără ca tu să-l poți vedea, pune pe fereastra ta una dintre glastrele cu garoafe ale lui Bougival; o să-i spui astfel că poate să ți se înfățișeze.”

Ursule arse această scrisoare fără a-i pomeni despre ea lui Savinien. Două zile mai târziu, primi o altă scrisoare concepută astfel:

„Ai greșit, dragă Ursule, nerăspunzând celui care ține la dumneata mai mult decât la propria-i viață. Crezi că te vei căsători cu Savinien; te înșeli foarte tare. Această căsătorie nu va avea loc. Doamna de Portenduère, care nu te va mai primi în casa ei, se duce azi dimineață la castelul Rouvre, pe jos, deși este suferindă, spre a cere pentru Savinien mâna domnișoarei du Rouvre. Savinien o să cedeze în cele din urmă. Ce poate obiecta? Unchii domnișoarei îi asigură nepoatei, prin căsătorie, averile lor. Averea respectivă constă în șaiszeci de mii de livre rentă.”

Aceasta scrisoare răvăși inima Ursulei făcând-o să cunoască chinurile geloziei, o suferință necunoscută ei până atunci, și care, dat fiind structura ei sufletească atât de bogată, atât de

sensibilă la durere, acoperi cu un vâl de tristețe prezentul, viitorul și chiar trecutul. Din momentul când primi această hârtie funestă, fata rămase în fotoliul doctorului, cu privirea ațintită undeva departe, pierdută într-o visare dureroasă. Într-o clipă simți cum frigul morții ia locul căldurii unei vieți frumoase. Vai! mai mult decât atât: în realitate ea încercă sentimentul înspăimântător al celor care sculându-se din morți află că Dumnezeu nu există, capodopera aceluia geniu straniu numit Jean-Paul^[276]. De patru ori încercă Bougival s-o convingă să mănânce, o văzu cum apucă bucățița de pâine și o lasă apoi pe masă neputând măcar s-o ducă la gură. Când își lua inima în dinți ca s-o dojenească, Ursule îi răspundea printr-un gest cu mâna și printr-un categoric: — Sst! rostit pe un ton tot atât de despotice pe cât îi fusese de blândă vorba până atunci.

Bougival, care își supraveghea stăpâna prin geamul ușii de la bucătărie o zări pe rând roșie la față de parcă ar fi avut febră mare, apoi violetă ca și cum, după febră, ar fi fost cuprinsă de frisoane. Această stare se înrăutăți pe la ora patru când, în fiecare moment, Ursule se sculă pentru a vedea dacă vine Savinien și Savinien nu veni. Gelozia și îndoiala îi răpesc dragostei orice pudoare. Ursule, care până atunci nu și-ar fi permis niciun gest ce i-ar fi trădat iubirea, își puse pălăria, șalul ei mic și se repezi pe coridor spre a porni în întâmpinarea lui Savinien, dar un rest de sficiune o făcu să intre din nou în salonaș. Începu să plângă. Când sosi. preotul, seara, biata doică îl opri în praful ușii.

— Vai! părinte, nu știu ce are domnișoara; a...

— Eu știu, răspunse trist abatele închizându-i astfel gura slujnicei speriate.

Abatele Chaperon îi aduse la cunoștință Ursulei ceea ce ea nu cutezase să verifice: doamna de Portenduère se dusesese să ia masa la castelul Rouvre.

— Și Savinien?

— Și el.

Ursule avu o mică tresărire nervoasă care îl făcu pe abatele Chaperon să tremure, ca și cum ar fi primit descărcarea unei butelii de Leyda^[277], simțind, pe lângă aceasta, o zguduire puternică până în adâncul inimii.

— Așa că astă-seară nu ne ducem la dânsa, zise preotul; și, copilul meu, ar fi înțelept din partea ta să nu te mai duci pe acolo. Bătrâna doamnă te-ar primi astfel încât să-ți rănească mândria. Noi care o făcusem să accepte să se vorbească despre căsătoria voastră, nu știm din ce parte suflă vântul care a schimbat-o așa, în acest moment.

— Mă aștept la orice și nimic nu mă mai poate mira, rosti Ursule pe un ton convins. În situații foarte grave de felul acesta, simți o mare consolare știind că nu l-ai supărat cu nimic de Dumnezeu.

— Supune-te, draga mea copilă, și nu cerceta niciodată căile Providenței, spuse abatele.

— N-aș vrea să mă îndoiesc pe nedrept de firea domnului de Portenduère...

— De ce nu mai spui Savinien? întrebă preotul, care observase o ușoară amărăciune în glasul Ursulei.

— A scumpului meu Savinien, reluă ea plângând, bunul meu prieten, continuă ea printre sughituri, o voce de dinăuntru mi se strigă și acum că sufletul îmi e tot atât de nobil ca și neamul. Nu numai că mi-a mărturisit că mă iubește doar pe mine dar mi-a dovedit-o prin gesturi de o extraordinară delicatețe și stăpânindu-și cu eroism pasiunea arzătoare. Nu de mult, când i-am întins mâna și mi-a apucat-o, atunci când demnul Bongrand mi-a propus pe notarul acela drept soț, vă jur că i-o dădeam pentru prima dată. Dacă totul a început printr-o glumă, el trimițându-mi un sărut, de pe cealaltă parte străzii, de atunci dragostea noastră n-a depășit, niciodată limitele cele mai stricte: dar pot să vă spun, dumneavoastră care citiți tot ce-i în sufletul meu, în afară de ceea ce se

află în acel colțișor pe care îi zăresc doar îngerii, ei bine, acest sentiment este pentru mine izvorul multor merite; el m-a făcut să-mi accept nenorocirile, poate că el mi-a alinat amărăciunea pierderii ireparabile al cărei doliu e mai mult în veșmintele decât în inima mea! Oh! da, am greșit. Da, iubirea a fost în sufletul meu mai tare decât recunoștința față de nașul meu, și Dumnezeu l-a răzbunat. Ce vreți! respectam în ființa aceea pe soția lui Savinien: eram prea mândră și poate că Dumnezeu pedepsește tocmai această mândrie. Numai Dumnezeu, așa cum mi-ați spus-o, numai El trebuie să fie începutul și sfârșitul faptelor noastre.

Preotul fu mișcat văzând cum se rostogoleau lacrimile pe obrazii ei palizi. Pe cât de mare fusese siguranța sărmanei fete, pe atât de jos prăbușirea ei de acum.

— Dar, adăugă ea, revenind la starea mea de orfană, voi ști să regăsesc sentimentele potrivite. La urma urmelor, pot fi oare; o piatră de gâtul celui pe care îl iubesc? Ce să caute el aici? Cine sunt eu oare ca să năzuiesc să-i fiu alături? Nu-l iubesc oare cu o dragoste atât de sublima încât. merge până la totala renunțare la fericirea mea, la speranțele mele?... Și știți că mi-am reproșat adeseori că îmi clădesc iubirea pe un mormânt, știind că împlinirea ei e amânată până după moartea bătrânei doamne. Dacă Savinien e bogat și fericit datorită unei alte femei, am destui bani ca să-i dăruiesc mănăstirii în care voi intra degrabă. În sufletul unei femei nu trebuie să existe două iubiri, după cum nu există doi stăpâni în ceruri. Pentru mine viața religioasă o să aibă farmecul ei.

— Nu putea să-și lase mama să se ducă singură la Rouvre, spuse blând bunul preot.

— Să nu mai vorbim despre asta, dragul meu domn Chaperon; o să-i scriu diseară pentru a-i reda libertatea. Sunt încântată că va trebui să închid ferestrele acestei încăperi.

Și ea îi vorbi bătrânului despre scrisorile anonime primite, spunându-i că nu voia să încurajeze stăruințele îndrăgostitului necunoscut.

— Ei bine, dar o scrisoare anonimă adresată doamnei de Portenduère a făcut-o să se ducă la Rouvre, exclamă preotul. E sigur că ești persecutată de niște oameni răi.

— Dar de ce? Nici Savinien, nici eu, n-am făcut rău nimănui și nu mai păgubim interesele cuiva.

— În sfârșit, copila mea, vom profita de această furtună care ne-a risipit pentru a aranja biblioteca bietului nostru prieten. Cărțile stau grămadă; Bongrand și cu mine o să le punem în ordine fiindcă ne gândim să le cercetăm. Încrede-te în Dumnezeu; dar adu-ți aminte că ai în bunul judecător de pace și în mine doi prieteni devotați.

— E mult, spuse ea conducându-l pe preot până la capătul coridorului și întinzând gâtul ca o pasăre care privește din cuib, mai sperând încă să-l zărească pe Savinien.

În acel moment Minoret și Goupil, întorcându-se de la o plimbare făcută pe câmp, se opriră în trecere iar moștenitorul doctorului îi spuse Ursulei:

— Ce ai verișoară? Fiindcă suntem veri și pe mai departe, nu-i așa? Pari cam schimbată.

Goupil îi aruncă Ursulei priviri atât de înflăcărâte că ea se înspăimântă: intră în casă fără să răspundă la întrebări.

— E sălbatică, îi zise Minoret preotului.

— Domnișoara Mirouët are dreptate să nu stea de vorbă în pragul porții cu bărbații; e prea tânără.

— Oh! zise Goupil. Știți doar că nu duce lipsă de curtezani.

Preotul se grăbi să-i salute pe cei doi și porni cu pași repezi către strada Bourgeois.

— E-n ordine, îi spuse lui Minoret secretarul, treaba merge bine! E palidă ca un mort; nici n-o să treacă două săptămâni și-o să plece din oraș. O să vezi.

— E mai bine să-ți fie omul prieten decât dușman, strigă Minoret înspăimântat de surâsul oribil care îi dădea chipului lui Goupil expresia diabolică împrumutată de Joseph Bridau lui Mefisto al lui Goethe^[278].

— Cred și eu, răspunse Goupil. Dacă nu se mărită cu mine o s-o fac să crape de supărare.

— Fă-o, băiatule, și-ți dau bani ca să fii notar la Paris, să poți lua de nevastă atunci o femeie bogată...

— Biata fată! Dar la urma urmelor ce rău ți-a făcut? întrebă secretarul uimit.

— Mă scoate din sărite! răspunse cu grosolănie Minoret.

— Așteaptă până luni și o să vezi atunci cum am să-i iau piuitul, mai zise Goupil privind atent chipul fostului stăpân al poștei.

A doua zi, bătrâna Bougival se duse la Savinien și spuse întinzându-i o scrisoare: — Nu știu ce v-a scris copila mea dragă, dar în dimineața asta arată de parcă ar fi și murit.

Citind această scrisoare trimisă lui Savinien, cine nu-și închipuie suferințele pe care le îndurase Ursule în timpul nopții?

„Dragul meu Savinien, mi s-a spus că mama dumitale vrea să te căsătorească cu domnișoara du Rouvre și poate că are dreptate. Te afli, așadar, între o viață de sărăcie aproape și o viață îmbelșugată, între logodnica inimii tale și o soție după regulile saloanelor; trebuie să te hotărăști fie să-ți ascuți mama, fie să-ți urmezi alegerea, pentru că eu continui să mai cred că pe mine m-ai ales. Savinien, dacă ești obligat să ieși hotărâre, vreau să faci acest lucru în deplină libertate: îți înapoiez cuvântul pe care ți l-ai dat ție însuși, nu mie, într-o clipă care nu se va șterge niciodată din mintea mea și care a

fost, ca și toate zilele care au urmat, de o puritate, de o blândețe îngerească. Această amintire îmi ajunge pentru tot restul vieții. Dacă nu renunți la jurământul tău, fericirea îmi va fi întunecată de aici înainte de un gând sumbru, cumplit, în mijlocul lipsurilor noastre, atât de bucurosi acceptate astăzi, ai putea să te gândești, mai târziu. că dacă ai fi respectat legile înaltei societăți, alta ar fi fost viața ta. Dacă ai fi un om în stare să-și exprime un atare gând, el ar însemna pentru mine condamnarea la o moarte dureroasă; și dacă nu l-ai rosti, aș suspecta cei mai mici nori care ți-ar acoperi fruntea. Dragă Savinien, te-am iubit întotdeauna mai mult decât orice pe lume. Puteam s-o fac, dat fiind că nașul meu, cu toate că era gelos, îmi spunea: «Iubește-l, fata mea! Într-o bună zi o să fiți sigur unul al altuia». Când am fost la Paris, iubirea mea n-avea nicio speranță și acest sentiment mi-era de ajuns. Nu știu dacă am să pot să mă mai mulțumesc doar eu al îl dar voi încerca. Ce suntem, de altfel, în clipa de față? Frate și soră. Să rămânem așa. Căsătorește-te eu acea fată fericită, care va avea bucuria să-i redea numelui tău strălucirea ce se cuvine și pe care, după părerea mamei dumitale, eu aș face-o să pălească. Nu vei mai auzi niciodată vorbindu-se despre mine. Lumea o să-ți dea dreptate. Eu n-am să te dezaprobat niciodată și te voi iubi mereu. Adio.”

— Așteaptă! strigă gentilomul.

Îi făcu semn bătrânei Bougival să se așeze și scrise în grabă aceste câteva cuvinte:

„Dragă Ursule, scrisoarea dumitale îmi zdrobește inima fiindcă ai suferit pe degeaba și fiindcă pentru prima dată inimile noastre

au încetat să se înțeleagă. Dacă nu ești soția mea, e din pricină că eu nu mă pot căsători încă fără consimțământul mamei. Și pe urmă, opt mii de livre rentă într-o căsuță frumoasă, pe malurile râului Loing, asta nu înseamnă oare o avere? Am socotit doar împreună că, având-o alături pe Bougival, am putea economisi cinci mii de franci pe an! Pe când ședeam în grădina unchiului, într-o seară, mi-ai îngăduit să te consider logodnica mea și nu poți rupe acum de una singură niște legături care ne unesc. Mai este oare nevoie să-ți spun că ieri i-am declarat foarte clar domnului du Rouvre că, și dacă aș fi liber, n-aș accepta să mă îmbogățesc căsătorindu-mă cu o tânără pe care nici n-o cunosc! Mama nu vrea să te mai vadă; pierd deci fericirea de a mai petrece serile împreună, dar nu-mi lua clipele atât de scurte când îți vorbesc la fereastră... Pe diseară. Nimic nu ne poate despărți.”

— Du-te, bătrânico. Nu trebuie să fie neliniștită nici măcar o secundă în plus...

Seara, pe la ora patru, întorcându-se de la plimbarea pe care o făcea în fiecare zi cu intenția precisă de a trece prin fața casei Ursulei, Savinien își găsi iubita puțin cam palidă la față din cauza emoțiilor atât de neașteptate.

— Am impresia că până azi n-am știut ce înseamnă plăcerea de a te vedea, îi spuse ea.

— Mi-ai spus cândva, răspunse Savinien surâzând, pentru că îmi amintesc toate vorbele dumitale: — „Dragostea nu poate dăinui fără răbdare, o să așteptam”. Ai despărțit deci iubirea de credință?... Ah! iată ce pune capăt disputei noastre. Ai pretins că mă iubești mai mult decât te iubesc eu. Oare m-am îndoit eu vreodată de dumneata? o întrebă el oferindu-i un buchet de

flori de câmp aranjate astfel încât să spună tot ceea ce gândea tânărul.

— Nu ai niciun motiv să te îndoiești de mine, răspunse sa. Și, de altfel, nici nu știi totul, adăuga ea cu o voce tremurătoare.

Refuzase toate scrisorile venite prin poștă. Dar, fără a ghici prin ce vrăjitorie se întâmplase treaba asta, câteva clipe după plecarea lui Savinien, pe care îl urmărise cu privirea cum coala de pe strada Bourgeois pe Strada Mare, găsi pe fotoliu o hârtie cu următoarele cuvinte: „*Înspăimântă-te! Iubitul disprețuit va deveni mai rău ca un tigrul*”. În ciuda rugămintelor lui Savinien ea nu voi, din prudență, să-i încredințeze cumplita taina a fricii pe care o încerca. Numai plăcerea de nespus de a-l revedea pe Savinien, după ce crezuse că l-a pierdut, putea s-o facă să uite frigul îngrozitor care o cuprinsese. Așteptarea unei nenorociri nedefinite constituie, pentru oricine, un chin îngrozitor. Suferința ia atunci proporțiile necunoscutului care reprezintă, fără îndoială, infinitul sufletului. Pentru Ursule însemna, însă, cea mai mare durere. Tresărea cumplit la cel mai mic zgomot, se temea de tăcere și bănuia zidurile casei de complicitate. Chiar și somnul ei în până atunci fu tulburat. Fără a ști ceva despre această constituție delicată ca aceea a unei flori, Goupil mânat de instinctul omului rău, găsisese otrava care s-o ofilească, s-o ucidă. Totuși, ziua următoare trecu fără nicio surpriză. Ursule cântă la pian până foarte târziu, se culcă aproape liniștită și doborâtă de oboseală. Pe la miezul nopții fu trezită de un concert dat de un clarinet, un oboi, un flaut, o trompetă, un trombon, un fagot și un triangu. Toți vecinii erau la ferestre. Biata copilă, foarte tulburată numai văzând lumea de pe stradă, simți ca o lovitură nemaipomenită drept în inimă când auzi o voce de bărbat răgușită, respingătoare, strigând: „*Pentru frumoasa Ursule Mirouët, din partea iubitului ei*”. A doua zi, duminică, tot orașul vuia, și atât la intrarea în biserică cât și la

ieșire, Ursule văzu în piață numeroase grupuri de oameni care șușoteau pe seama ei, privind-o cu o dezgustătoare curiozitate. Serenada dezlegase toate limbile, fiecare făcând tot felul de presupuneri. Ursule se duse acasă mai mult moartă decât vie și nu mai ieși în oraș, preotul sfătuind-o să-și spună rugăciunile de seară în locuința ei. Întorcându-se, văzu pe coridorul pardosit cu cărămizi care ducea din stradă în curte o scrisoare vârată pe sub ușă; o luă și o citi. Împinsă de dorința de a afla din nou vreo explicație. Chiar și firile cele mai puțin sensibile pot ghici ce simți fata citind aceste groaznice rânduri:

„Acceptă să fii soția mea, bogată și adorată. Te vreau. Dacă nu te am vie o să te am moartă. Atribuie refuzului tău nenorocirile care nu se vor abate numai asupra ta.

Cel care te iubește și căruia îi vei aparține într-o zi”.

Ciudat! în clipa în care blânda și delicata victimă a acestui complot era doborâtă ca o floare tăiată, domnișoarele Massin, Dionis și Crémère îi invidiau soarta.

— Ce fericită e, spuneau ele. Tinerii se ocupă de ea, caută să-i fie pe plac, se ceartă pentru ea! După cât se pare, serenada era încântătoare! Aveau și o trompetă cu piston.

— Ce-i aia piston?

— Un nou instrument muzical! Uite, atât de mare, îi spuse Angéline Crémère Pamélei Massin.

Savinien plecase chiar din zori la Fontainebleau spre a încerca să afle cine angajase muzicanții de la regimentul care era în garnizoană acolo; dar cum pentru fiecare instrument erau câte doi oameni, fu imposibil să-i găsească pe cei care fuseseră la Nemours. Colonelul le interzise muzicienilor să se mai ducă să cânte la particulari fără permisiunea sa. Gentilomul avu o întrevedere

și cu procurorul regal, tutorele Ursulei, căruia îi explică urmările grave pe care le putea avea acest soi de scene asupra unei fete atât de delicate și de gingașe, rugându-l să-l caute pe autorul serenadei cu mijloacele de care dispune Parchetul. Trei zile după aceea, în toiul nopții, trei viori, un flaut, o gitară și un oboi cântară o nouă serenadă. De data aceasta muzicanții o luară la fugă înspre Montargis, unde sosise tocmai atunci o trupă de actori. O voce stridentă și dulceagă strigase între două melodii: „*Pentru fata căpitanului de muzică militară Mirouët!*” întreg orașul află astfel profesiunea tatălui Ursulei, taină ascunsă cu atâta grijă de bătrânul doctor Minoret.

De data aceasta Savinien nu se duse la Montargis; în cursul zilei primi o scrisoare anonimă venită de la Paris, în care el citi această înspăimântătoare profeție:

„Nu te vei căsători cu Ursule. Dacă vrei să trăiască, grăbește-te s-o cedezi celui care ține la ea mult mai mult decât tine; pentru că s-a făcut muzician și artist ca să-i placă și preferă s-o vadă moartă decât ca ea s-ajungă soția ta.”

Medicul din Nemours venea de trei ori pe zi la Ursule care, din cauza acestei hăituieli ascunse, era în pericol de moarte. Simțind ca o mână infernală vrea s-o afunde într-o mocirlă, tânără aceasta suavă se comporta ca un adevărat martir: nu scotea nicio vorbă, ridica ochii spre ceruri și nu mai plângea; aștepta alte lovituri ale sorții și se ruga cu ardoare implorându-l pe Cel de Sus să-i curme zilele.

— Sunt fericită că nu pot coborî în salonaș, le spunea fata domnilor Bongrand și Chaperon, care stăteau aproape tot timpul lângă ea; *el* ar veni, și mă simt nedemnă de privirile cu care obișnuiește să mă dezmierde! Credeți că mă bănuie de ceva rău?

— Dacă Savinien nu-l descoperă pe autorul acestor infamii, e hotărât să ceară ajutorul poliției din Paris, rosti Bongrand.

— Necunoscuții știu că m-au lovit de moarte, răspunsă ea: o să stea liniștiți.

Preotul, Bongrand și Savinien se pierdeau în tot felul de ipoteze și presupuneri. Savinien, Tiennette, Bougival și două persoane devotate preotului observară pe furiș împrejurimile și statură la pândă timp de o săptămână; dar nicio indiscreție nu-l putea trăda pe Goupil, care puneă totul la cale de unul singur. Judecătorul de pace se gândi, el cel dintâi, că făcătorul de rele era înspăimântat de faptele sale. Ursule avea paloarea și slăbiciunea tinerelor englezoaice ofticoase. Cu toții își slăbiră vigilența. Nu mai fu vorba nici de serenade, nici de scrisori. Savinien puse încetarea acestor fapte odioase pe seama investigațiilor secrete făcute de Parchet, către care el trimisese scrisorile primite de Ursule, cele primite de mama sa și de el. Armistițiul nu dură mult. După ce medicul vindecă febra nervoasă de care suferea Ursule, în clipa când ea își mai recăpătase curajul, într-o dimineață, pe la mijlocul lui iulie, găsiră o scară de frânghie agățată de fereastra ei. Surugiul, care condusesese diligența în timpul nopții, declarase că, atunci când trecea el pe-acolo, văzuse un om mic de stat coborând pe scară; dar, în ciuda dorinței lui de a se opri, caii, gonind după coborârea podului, la colțul căruia se găsea casa Ursulei, îl duseseră până dincolo de Nemours. După părerea unora dintre cei ce se adunau în salonul lui Dionis, aceste uneltiri trebuiau atribuite marchizului du Rouvre, pe atunci extrem de încurcat din cauza unor polițe pe care le deținea Massin, și care, căsătorindu-și repede fata cu Savinien ar fi reușit să scape castelul Rouvre din mâinile creditorilor. Doamna de Portenduère vedea cu plăcere, așa zicea lumea, tot ceea ce putea duce la defăimarea, desconsiderarea și dezonoarea

Ursulei; dar în prezența acestei tinere aproape pe moarte, bătrâna doamnă era, totuși, ca și învinsă. Abatele Chaperon fu atât de întristat de această ultimă răutate încât căzu la pat, și nu ieși din casă mai multe zile în șir. Biata Ursule, îmbolnăvită din nou de acest atac odios, primi prin poștă o scrisoare din partea abatelui pe care cei din preajma fetei nu o refuzară, recunoscând scrisul.

„Copila mea, părăsește Nemoursul și zădărnicește astfel planurile răuvoitoare ale dușmanilor tăi necunoscuți. Se pare că ei urmăresc să pună în pericol viața lui Savinien. Îți voi spune mai multe când voi putea să vin să te văd.

Biletul era semnat:

Devotatul tău CHAPERON.

Atunci când Savinien, înnebunit, se duse să-l vadă pe preot, bietul abate citi și reciti scrisoarea, atât era de îngrozit de perfecțiunea cu care i se imitaseră scrisul și semnătura; pentru că nu scrisese nimic; iar dacă ar fi scris nu s-ar fi slujit de poștă ca să-i trimită Ursulei rândurile sale. Starea de suferință cumplită pe care i-o provocă Ursulei această ultimă atrocitate îl obliga pe Savinien să apeleze din nou la procurorul regal căruia îi duse falsa scrisoare a preotului.

— Se comite un asasinat prin mijloace pe care legea penală nu le-a prevăzut și având ca victimă o orfană pe care Codul civil v-a încredințat-o ca pupilă, îi spuse gentilomul magistralului.

— Dacă puteți găsi mijloace de represiune, îi răspunse procurorul regal, mi le voi însuși; eu însă nu cunosc niciunul! Anonimul infam a dat cel mai bun sfat cu putință. Domnișoara Mirouët trebuie trimisă de aici la călugăritele din ordinul L'Adoration du Saint-Sacrement. Între timp, la cererea mea, comisarul de poliție de la

Fontainebleau vă va autoriza să purtați o armă pentru a vă putea apăra la nevoie. Am fost chiar eu la castelul Rouvre; domnul du Rouvre este, pe bună dreptate, indignat de bănuielile care planează asupra sa. Minoret, tatăl substitutului meu, tratează cu el cumpărarea castelului. Domnișoara du Rouvre se căsătorește cu un bogat conte polonez. În fine, domnul du Rouvre tocmai pleca din regiune, în ziua în care m-am dus la dânsul, pentru a evita urmările unei întemnițări.

Désiré, căruia șeful său îi puse diferite întrebări, nu îndrăzni să spună exact ce gândea: recunoștea mâna lui Goupil! Goupil era singurul om în stare să acționeze astfel încât să frizeze doar Codul penal fără a cădea în prăpastia vreunuia dintre articolele sale. Lipsa de pedeapsă, secretul, succesul sporiră îndrăzneala lui Goupil. Îngrozitorul secretar făcuse ca Massin, pe care îl înșelase, să-l urmărească pe marchizul du Rouvre, spre a-l forța pe gentilom să-i vândă lui Minoret pământurile care îi mai rămăseseră. După ce începu unele tratative cu un notar din Sens, se hotărî să dea o ultimă lovitură ca să pună mâna pe Ursule. Voia să-i imite pe acei tineri din Paris care și-au dobândit soția și averea printr-o răpire. Serviciile aduse lui Minoret, lui Massin și lui Crémière, protecția lui Dionis, acum adevărat stăpân peste Nemours, îi permiteau să înăbușe afacerea. Se hotărî de îndată să-și înlăture masca, crezând-o pe Ursule incapabilă de a-i ține piept în starea de slăbiciune în care o adusesese. Totuși, înainte de a risca ultima mișcare a mârșavei sale partide, crezu de cuviință să aibă o explicație la Rouvre, unde îl însoți pe Minoret, care se ducea acolo prima dată după semnarea contractului. Minoret primise o scrisoare confidențială în care fiul său îi cerea informații privitor la cele petrecute în legătură cu Ursule, urmând să vină el însuși la Nemours împreună cu procurorul regal pentru a o duce pe fată într-o mănăstire, punând-o astfel la

adăpost de vreo nouă infamie. Substitutul îl ruga pe tatăl său ca, în cazul în care această persecuție era opera unuia dintre prietenii lor, să-i dea acestuia sfaturi înțelepte. Chiar dacă justiția nu poate întotdeauna să pedepsească toate fărâdelegile, până la urmă lucrurile tot aveau să se afle, și ea n-avea să uite. Minoret își atinsese unul dintre țelurile sale cele mai importante. De aici înainte deplin proprietar al castelului Rouvre, unul dintre cele mai frumoase din Gâtinais, strângea patruzeci și ceva de mii de franci din veniturile frumoaselor și bogatelor domenii din jurul parcului. Matahala putea să-și bată joc acum de Goupil. În sfârșit, se gândea să trăiască la țară unde imaginea Ursulei nu putea să-l mai deranjeze.

— Ascultă, băiete, îi zise el lui Goupil în timp ce se plimbau pe terasă, las-o în pace pe verișoară-mea!

— Poftim?... se uimi secretarul, neputând ghici nimic din această purtare ciudată, pentru că prostia are și ea profunzimea ei.

— Oh! nu sunt nerecunoscător, m-ai ajutat să cumpăr cu două sute optzeci de mii de franci castelul ăsta frumos din cărămidă și piatră, pe care nu l-ai construi azi nici cu două sute de mii de scuzi, ferma castelului, acareturile, parcul, grădinile și pădurile... Ei bine!... da, pe legea mea! Îți dau douăzeci de mii de franci cu zece la sută, cu care poți să-ți cumperi un Birou de portărel la Nemours. Îți garantez și căsătoria cu una dintre tinerele Crémière, cu cea mai mare.

— Cea care vorbește despre pistoane? strigă Goupil.

— Dar vară-mea îi dă treizeci de mii de franci, continuă Minoret. Vezi tu, băiete, tu ești născut ca să fii portărel, așa cum eu am fost făcut să fiu stăpân de poștă; omul trebuie să-și urmeze întotdeauna chemarea.

— Mă rog! spuse Goupil căzând din înălțimile spre care îl purtasera speranțele sale, uite aici

timbrele, semnează actul ăsta de acceptare pentru douăzeci de mii de franci, ca să pot trata cu banii pe masă.

Minoret trebuia să primească optsprezece mii de franci pe semestrul respectiv pentru titlurile de care soția sa habar n-avea; crezu că scapă în felul acesta de Goupil, așa că semnă. Secretarul notarului, văzându-l pe imbecilul și uriașul Machiavel de pe strada Bourgeois într-o criza de febră seniorială, îi spuse, la despărțire, un: — La revedere! aruncându-i o privire care ar fi făcut să tremure pe oricine altcineva, nu însă pe un parvenit neghiob, ce admira din înălțimea unei terase grădinile și acoperișurile minunate ale unui castel construit în stilul la modă pe vremea lui Ludovic al XIII-lea.

— Nu mă aștepți? strigă el, văzând că Goupil pleacă pe jos.

— O să dai de mine pe drum, papa! îi răspunse viitorul portărel însetat de răzbunare și dornic să afle cheia enigmei înfățișate minții sale de ciudatele zigzaguri ale purtării masivului Minoret.

Din ziua în care cea mai infamă calomnie îi pângărise viața, Ursule, pradă uneia dintre acele boli inexplicabile al cărei focar se găsește în suflet, înainta cu pași repezi spre moarte. De o paloare mortală, rostind la intervale mari cuvinte abia șoptite rar, aruncând priviri de o blândețe plină de indiferență, la ea totul, până și fruntea, trăda un gând mistuitor. Credea că pierduse acea ideală cunună de flori curate, pe care, din toate timpurile, popoarele au vrut s-o vadă împodobind capul fecioarelor. Asculta, însingurată, în tăcere, vorbele de ocară, comentariile răutăcioase, râsetele orășelului. Povara era prea grea pentru ea și inocența ei era prea gingașă ca să supraviețuiască unei asemenea lovituri. Nu se mai plângea: pe buze i se întipărise un surâs dureros și își ridica adeseori ochii spre ceruri ca pentru a-i vorbi

Stăpânului îngerilor despre nedreptatea oamenilor. Când Goupil intră în Nemours, Ursule era purtată pe brațe de Bougival și de medicul din Nemours, fiind coborâtă din camera ei în salonașul de la parter. Trebuia să aibă loc un eveniment extraordinar. Aflând că tânăra fată se stinge ca un biet animal nevinovat, deși era mai puțin lovită în onoarea ei decât Clarisse Harlowe^[279], doamna de Portenduère avea să vină s-o vadă și s-o mângâie. Scena pe care i-o făcuse fiul ei care, în noaptea precedentă, nu-i vorbise decât de sinucidere, o convinsese pe bătrâna bretonă să cedeze. Doamna de Portenduère găsi de altminteri că era de demnitatea ei să încurajeze o fată atât de curată sufletește și consideră această vizită o compensație pentru tot răul făcut de orașelul lor. Părerea ei având, desigur, mai multă greutate decât cea a mulțimii, avea să consfințească puterea nobilimii. Demersul ei, anunțat de abatele Chaperon, operase o adâncă transformare în starea Ursulei, dându-i speranțe medicului deznădăjduit care vorbea despre necesitatea unui consult al celor mai iluștri doctori de la Paris. Ursule fusese așezată în fotoliul tutorelui ei: frumusețea fetei, era atât de mare încât, așa îndoliată și îndurerată, ea părea mai frumoasă decât în clipele cele mai fericite. Când apărură Savinien, la braț cu maică-sa, tânăra bolnavă își recapătă culorile în obraji.

— Nu te scula, copila mea, spuse bătrâna doamnă cu o voce poruncitoare; cât de bolnavă și de slabă sunt eu însămi, am vrut să vin să te văd pentru a-ți spune ce gândesc despre cele întâmplate: te consider cea mai curată, cea mai sfântă și mai fermecătoare fată din ținutul Gâtinais și găsesc că ești demnă de-a face fericirea unui gentilom.

În prima clipă Ursule nici nu putu să răspundă, cuprinse mâinile descărnate ale mamei lui Savinien și le sărută stropindu-le cu lacrimi.

— Ah! doamnă, răspunse ea cu o voce slabă, n-aș fi avut niciodată îndrăzneala să visez să mă ridic deasupra stării mele sociale dacă n-aș fi fost încurajată de făgăduieli, și singurul lucru care mă îndreptătea la aceasta era iubirea mea nemărginită; dar s-au găsit mijloacele pentru a mă îndepărta pe veci de cel pe care îl îndrăgesc: m-au făcut nedemnă de el... Niciodată, spuse ea cu un accent în voce care îi mișcă profund pe cei de față, niciodată nu voi consimți să dau, indiferent cui, o mână înjosită, o reputație pângărită. Am iubit prea mult... pot spune asta astăzi în starea în care mă aflu: iubesc o ființă aproape tot atâta cât pe Dumnezeu. De aceea Dumnezeu...

— Haide, haide, fetiço, nu-l calomnia pe Dumnezeu! Hai, *fata mea*, spuse bătrâna doamnă făcând un efort, nu exagera importanța unei glume mârșave pe care nimeni n-o ia în serios. Eu îți făgăduiesc că vei trăi și vei fi fericită.

— Vei fi fericită! repeta Savinien îngenunchind în fața Ursulei și sărutându-i mâinile, mama ți-a spus *fata mea*.

— Gata, spuse medicul, care venise să ia pulsul bolnavei, n-o faceți să moară acum de bucurie.

În acel moment, Goupil, găsind ușa dinspre coridor deschisă, o împinse pe cea a salonașului și își arăta mutra oribilă, mânat de gândurile de răzbunare care îi încolțiseră în minte pe drum.

— Domnule de Portenduère, spuse el cu o voce care semăna cu șuieratul unei vipere urmărite în vizuina ei.

— Ce doriți? răspunse Savinien, sculându-se în picioare.

— Vreau să vă spun două vorbe.

Savinien ieși pe coridor și Goupil îl conduse în curticică.

— Jurați-mi pe viața Ursulei, pe care o iubiți, și pe onoarea dumneavoastră de gentilom la care țineți atât, că o să vă purtați cu mine ca și cum nu v-aș fi spus nimic din ceea ce o să vă spun, și

atunci o să vă lămuresc cu privire la cauza persecuțiilor îndreptate împotriva domnișoarei Mirouët.

— Le-aș putea face să înceteze?

— Da.

— Aș putea să mă răzbun?

— Pe autorul lor, da; pe instrument însă, nu.

— De ce?

— Pentru că... instrumentul sunt eu...

Savinien păli.

— Am zărit-o pe Ursule, continuă secretarul.

— Pe Ursule? spuse gentilomul fixându-l pe Goupil.

— Pe domnișoara Mirouët, reluă Goupil pe care accentul lui Savinien îl făcu să vorbească respectuos, și aș vrea să răscumpăr eu sângele meu tot ce s-a petrecut. Îmi pare rău... Dacă m-ați ucide în duel sau în alt chip, la ce v-ar servi însă sângele meu? L-ați bea? În clipa de față v-ar otrăvi.

Raționamentul rece al acestui om, precum și curiozitatea, domoliră sângele lui Savinien ce clocotea de mânie; se uită ținută la Goupil cu o privire care îl făcu pe acest cocoșat ratat să-și plece ochii.

— Cine te-a pus să faci ce ai făcut? spuse tânărul.

— Jurați?

— Vrei să nu pățești nimic?

— Vreau ca dumneavoastră și domnișoara Mirouët să mă iertați.

— Ea o să te ierte; eu însă, niciodată!

— Mă rog, o să uitați?

Ce putere extraordinară are oare raționamentul ce se sprijină pe interes? Doi oameni, dintre care unul voia să-l sfâșie pe celălalt, stăteau într-o curte mică la doi pași unul de altul, nevoiți să-și vorbească, reuniți acolo de același sentiment!

— O să te iert, dar n-am să uit.

— Nu-i nimic de făcut, răspunse pe un ton rece Goupil.

Savinien își pierdu răbdarea. Îi trase o palmă de răsună toată curtea și care era să-l dea jos pe Goupil, făcându-l și pe el să se clatine.

— N-am decât ceea ce merit, spuse Goupil; am făcut o prostie. Vă credeam mai nobil decât sunteți în realitate. Ați abuzat de un avantaj pe care vi l-am dat... Acum sunteți în puterea mea! adaugă el aruncându-i lui Savinien o privire plină de ură.

— Ești un asasin, zise gentilomul.

— Sunt la fel de vinovat ca și cuțitul cu care se săvârșește omorul, răspunse Goupil.

— Îți cer iertare, rosti Savinien.

— V-ați răzbunat îndeajuns? întrebă Goupil cu o ironie feroce. Vă mulțumiți cu atât?

— Iertare și uitare reciprocă, reluă Savinien.

— Îmi dați mâna? spuse secretarul întinzându-o pe a sa gentilomului.

— Da, poftim, răspunse Savinien înghițind această rușine din dragoste pentru Ursule. Dar spune-mi odată, cine te-a împins la aceste fapte?

Goupil cântărea din ochi, ca să spunem așa, cele două talgere ale balanței în care se aflau, de o parte palma lui Savinien, de cealaltă ura lui împotriva lui Minoret. Stătu două clipe în cumpănă, până când auzi parcă o voce strigându-i: — O să fii notar! Și atunci răspunse:

— Iertare și uitare? Da, de o parte și de alta, domnule – și strânse mâna gentilomului.

— Cine o persecută pe Ursule? întrebă Savinien.

— Minoret! Ar fi vrut s-o bage în mormânt... De ce anume? Nu știu; dar vom căuta noi motivele. Nu mă vârați însă în treaba asta, n-aș mai putea face nimic pentru dumneavoastră dacă ar deveni bănuitor față de mine. În loc s-o atac pe Ursule, o voi apăra; în loc să-l servesc pe Minoret, o să încerc să-i dejoc planurile. Nu mai trăiesc decât ca să-l ruinez, să-l distrug. Și o să-l calc în picioare, o să dănuiesc pe cadavrul lui, o să-mi fac

un joc de domino din oscioarele lui! Măine, pe toate zidurile din Nemours, Fontainebleau, Rouvre va sta scris cu creionul roșu: *Minoret este un hoț*. Oh! o să-l fac să explodeze, fir'ar el să fie, ca un obuz fierbinte. Acum suntem uniți prin această destăinuire; ei, bine, dacă doriți, o să cad în genunchi în fața domnișoarei Mirouët, o să-i declar că blestem patima dementă care mă îndemna s-o ucid, o s-o rog să mă ierte. O să-i facă bine. Judecătorul de pace și preotul sunt aici; acești doi martori ajung. Dar domnul Bongrand trebuie să se angajeze, pe cuvânt de onoare, că nu va căuta să-mi aducă niciun prejudiciu în carieră. Acum am și eu o carieră.

— Așteaptă un moment, răspunse Savinien complet uluit de această destăinuire: — Ursule, copila mea, zise el intrând în salon, autorul tuturor suferințelor dumitale, îngrozit de tot ce a făcut, se căiește și vrea să-ți ceară iertare în prezența acestor domni, cu condiția ca totul să fie dat uitării.

— Cum, Goupil? spuseră într-un glas preotul, judecătorul de pace și medicul.

— Păstrați-i taina, rosti Ursule punând un deget pe buze.

Goupil auzi aceste vorbe, văzu gestul Ursulei și se simți mișcat.

— Domnișoară, zise el cu un aer convins, aș dori acum ca tot orașul să mă audă mărturisind că o patimă nebunească mi-a zăpăcit mintea și m-a împins la crime ce merită oprobriul oamenilor cinstiți. Cele spuse în fața dumneavoastră le voi repeta pretutindeni, regretând răul provocat de niște glume de prost gust, dar care poate că au servit, totuși, la ceva, grăbind fericirea dumneavoastră, spuse el cu o ușoară ironie, ridicându-se, fiindcă o văd aici pe doamna de Portenduère...

— E foarte bine, Goupil, zise preotul; domnișoara te-a iertat; dar nu trebuie să uiți niciodată că erai pe cale de a deveni un asasin.

— Domnule Bongrand! se adresă Goupil judecătorului de pace, voi trata diseară cu Lecoeur pentru Biroul său; sper că această mărturisire nu îmi va fi păgubitoare în ceea ce vă privește și că-mi veți sprijini cererea la Parchet și la Minister.

Judecătorul de pace înclină gânditor capul, iar Goupil pleca spre a începe tratativele pentru cel mai bun din cele două Birouri de portărel de la Nemours. Ceilalți rămaseră alături de Ursule, străduindu-se, în timpul acestei seri, să-i readucă pacea și liniștea în suflet, satisfacția pe care i-o dăduse secretarul operând deja unele schimbări.

— Întreg orașul o să afle lucrurile astea, spuse Bongrand.

— Vezi, copila mea, că Dumnezeu nu voia să te pedepsească? rosti preotul.

Minoret se întoarse destul de târziu de la Rouvre și cină spre seară. Pe la ora nouă, la căderea nopții, se afla în pavilionul chinezesc, făcându-și digestia alături de soția sa, cu care discuta tot soiul de proiecte privitoare la viitorul fiului lor. Désiré devenise foarte serios de când intrase în magistratură: era muncitor, avea șanse să-i urmeze procurorului regal din Fontainebleau care, așa se zicea, avea să se mute la Melun. Trebuiau să-i găsească o nevastă, o fată săracă dintr-o familie veche și de viță nobilă; ar pătrunde atunci în magistratura din Paris. Puteau aranja, eventual, ca el să fie ales deputat de Fontainebleau, unde, după părerea Zéliei, trebuiau să se stabilească iarna, locuind la castelul Rouvre numai în timpul verii. Felicitându-se în sinea lui că potrivise totul cum nu se poale mai bine, Minoret nu se mai gândea la Ursule în momentul în care drama, atât de prostește declanșată de el, se complica extraordinar de mult.

— Domnul de Portenduère vrea să vă vorbească, veni să anunțe Cabirolle.

— Poftește-l să intre, spuse Zélie.

Umbrele înserării o împiedică pe doamna Minoret să zărească paloarea bruscă a soțului ei, care se cutremură auzind zgomotul cizmelor lui Savinien ce pășea pe parchetul galeriei unde se afla odinioară biblioteca doctorului. Presimțirea unei nenorociri se răspândește prin vinele jefuitorului. Savinien apărură, rămase în picioare, cu pălăria pe cap, cu bastonul pe braț, cu mâinile încrucișate pe piept, nemișcat în fața celor doi soți.

— Am venit să aflu, domnule și doamnă Minoret, ce motive ați avut să chinuiți în mod mârșav o tânără care, după cum știe tot orașul Nemours, este viitoarea mea soție? De ce ați încercat, să-i întinați onoarea? De ce i-ați dorit moartea și de ce ați lăsat-o pradă insultelor lui Goupil?... Răspundeți.

— Chiar că ești nostim, domnule Savinien, spuse Zélie, să vii să ne ceri să-ți spunem motivele unui lucru ce ne pare inexplicabil! Că mult îmi pasă mie de Ursule! După moartea unchiului Minoret nu m-am mai gândit la ea nici măcar o dată! N-am suflat o vorbă despre ea lui Goupil, alt individ ciudat căruia nu i-aș încredința nici câinele meu. Da' bine, Minoret, de ce nu răspunzi? O să-l lași pe domnul să le acuze de infamii care sunt mai prejos de tine? Ca și cum un om rare are patruzeci și opt de mii de livre rentă din pământurile ce întind în jurul unui castel demn de un prinț, s-ar coborî la asemenea prostii! Scoală-te odată, ce stai acolo ca o cârpă!

— Nu știu ce vrea să spună domnul, răspunse într-un sfârșit Minoret cu vocea lui pițigăiată al cărei tremur se observă cu atât mai ușor cu cât era o voce limpede. Ce motiv aș avea eu s-o persecut pe fata asta? Poate că i-am spus lui Goupil că mă scotea din sărite văzând-o la Nemours; fiul meu, Désiré, putea să se îndrăgostească de ea și nu voiam s-o ia de nevastă, asta e.

— Goupil mi-a mărturisit totul, domnule Minoret.

Urmă numai o clipă de tăcere, dar înfricoșătoare, în timpul căreia cele trei persoane se uitară lung una la cealaltă. Zélie observase o mișcare nervoasă pe chipul lat al matahalei.

— Deși nu sunteți decât niște biete gângăanii, vreau să mă răzbun cumplit, și o să știu să-o fac, adăugă gentilomul. Nu dumi-tale, om de șaizeci și șapte de ani, o să-ți cer socoteală pentru insultele aduse domnișoarei Mirouët, ci fiului dumi-tale. Prima dată când domnul Minoret fiul va pune piciorul la Nemours o să ne întâlnim, va trebui să se bată cu mine, și se va bate! Sau, dacă nu, va fi atât de dezonorat încât nu se va mai putea duce niciodată, nicăieri; dacă nu vine la Nemours, mă duc eu la Fontainebleau! Îmi va da satisfacție. În mod laș ați încercat să dezono-rați o biată tânără, lipsită de apărare, dar să nu credeți c-o să vă meargă!

— Dar, calomniile lui Goupil... nu... sunt... se poticni Minoret.

— Vrei să te pun față în față cu el? strigă Savinien întrerupându-l. Crede-mă, nu-i bine să te dai pe gura lumii! Așa știm despre treaba asta dumneata, Goupil și cu mine; lasă lucrurile așa cum sunt și Dumnezeu va hotărî în duelul pe care îl voi face cinstea să-l propun fiului vostru.

— Atâta doar că asta n-o să se întâmple! strigă Zélie. Ah! Îți închipui că o să-l las pe Désiré să se bată cu dumneata, un fost marinar priceput să mânuiască spada și pistolul! Dacă ai ceva cu Minoret, poftim, uite-l aici pe Minoret, ia-l pe Minoret, bate-te cu Minoret! Dar băiatul meu, care, chiar după spusele dumi-tale, e nevinovat de toate astea, de ce să tragă el ponoasele?... O să am eu grijă mai înainte să-ți bag bețe în roate, domnișorule! Hai, Minoret, ce stai cu ochii holbați ca ditamai prostănacul? Ești la tine acasă și-l lași pe domnul să-și țină pălăria pe cap în fața nevestii tale! Pentru început, dragă domnișorule, întinde-o. Orice om e stăpân în casa lui. Nu știu ce vrei cu

fleacurile dumitale; mai bine închide ușa pe dinafară; iar dacă te atingi de Désiré o să aveți de-a face cu mine, și dumneata și proasta aia de Ursule!

Zélie apăsă cu putere pe sonerie, chemându-și servitorii.

— Gândiți-vă bine la ceea ce v-am spus! repetă Savinien care, indiferent la tirada Zéliei, ieși din casă lăsând această sabie a lui Damocles atârnată deasupra soților Minoret.

— Ascultă, Minoret, îi spuse Zélie soțului ei, vrei să-mi explici ce înseamnă toate astea? Un tânăr nu vine fără motiv într-o casă onorabilă ca să facă tot răboiul ăsta clasa 'ntâi^[280] și să ceară sângele unui băiat de familie.

— E vreo ticăloșie de-a lui Goupil, maimuțoiul ăla păcătos căruia îi făgăduisem să-l ajut să devină notar dacă-mi aranjează cumpărarea castelului Rouvre la un preț bun. I-am dat zece la sută, douăzeci de mii de franci în polițe, și sigur că nu-i mulțumit.

— Bine, dar ce motive să fi avut, mai înainte, să-i facă serenade Ursulei și să pună la cale împotriva ei diverse ticăloșii?

— Voia s-o ia de nevastă.

— Să ia el o fată fără niciun ban? Aiurea!^[281] Măi Minoret, tu îmi îndrugi mie tot soiul de prostii! Și ești prea nătăflet din fire ca să mă prind, fiule. Ceva tot s-a întâmplat, și până la urmă o să-mi spui tu.

— Nu s-a întâmplat nimic.

— Nu s-a întâmplat nimic? Eu una îți spun că minți și e-o să vedem noi!

— Vrei să mă lași în pace?

— Am să deschid robinetul fântânii de venin, despre Goupil vorbesc, și nu tu o să fii în câștig.

— Fă cum vrei.

— Știu bine c-o să fie cum vreau eu! Și ce vreau eu, mai ales, e ca nimeni să nu se atingă de Désiré; dacă i s-ar întâmpla vreo nenorocire, vezi tu, aș

face orice grozăvie, de-aș ajunge și pe eșafod. Désiré!... Dar... ție nici că-ți pasă!

O ceartă începută astfel între Minoret și nevastă-sa nu se putea termina fără lungi și sfâșietoare tulburări sufletești. Astfel, spoliatorul nătâng vedea întinzându-se din vina lui lupta cu sine însuși și cu Ursule și complicându-se din cauza unui nou și teribil adversar. A doua zi când ieși în oraș ca să-l caute pe Goupil, gândind să-l potolească cu bani, citi pe ziduri: *Minaret este un hoț!* Toți cei cu care se întâlnește îl compătimiră întrebându-l chiar pe el cine putea fi autorul acestor rânduri anonime; fiecare îi iertă răspunsurile întortocheate știind că era de nerod.

Proștii au mult mai multe foloase de pe urma neghiobiei lor decât deșteptii de pe urma inteligenței. Un om mare care se luptă cu soarta este privit fără ca cineva să-l ajute, în timp ce un băcan care e gata să dea faliment este finanțat imediat. Știți de ce? Te crezi superior protejând un imbecil și te supără că nu ești decât de-o seamă cu un geniu. Un om inteligent ar fi fost pierdut dacă ar fi bâlbâit ca Minoret niște răspunsuri absurde cu un aer înspăimântat. Zélie și servitorii șterseră inscripția răzbunătoare de peste tot unde se afla; ea rămase însă în conștiința lui Minoret. Deși Goupil căzuse de acord în ajun cu portărelul, refuză acum cu multă insolență să încheie convenția.

— Dragul meu Lecoeur, vezi matale, am putut să cumpăr funcția domnului Dionis, și acum pot să te ajut eu să vinzi altcuiva! Ia-ți hârtoagele, nu pierzi decât două coli de hârtie timbrată. Poftim șaptezeci de centime.

Lecoeur se temea prea mult de Goupil ca să se plângă. Întreg Nemoursul afla de îndată că Minoret îl garantase pe Goupil pentru a-i facilita cumpărarea funcției lui Dionis. Viitorul notar îi scrisese o scrisoare lui Savinien pentru a dezminți mărturisirile privitoare la Minoret, spunându-i tânărului nobil ca noua lui situație, că legislația

adoptată de Curtea Supremă și respectul pe care îl datora justiției îl împiedicau să se bată. Îi atrăgea atenția gentilomului, de altminteri, să se poarte bine cu el de aici înainte, pentru că stăpânea admirabil boxul francez; așa că își făgăduise să-i rupă un picior, la prima lui agresiune. Zidurile din Nemours nu mai vorbiră. Dar cearta dintre Minoret și soția sa nu se potolise, iar Savinien păstră o tăcere încăpățânată. La zece zile după aceste evenimente, toată lumea vorbea despre căsătoria domnișoarei Massin, cea mai mare dintre fete, cu viitorul notar. Domnișoara Massin avea optzeci de mii de franci plus urâtenia, iar Goupil, diformitățile lui și funcția de notar; această căsătorie păru deci și probabilă, și potrivită.

Doi necunoscuți ascunși puseră mâna pe Goupil, pe la miezul nopții, în plină stradă, în clipa când ieșea de la familia Massin, îl snopiră și dispărură fără urme. Goupil nu scoase nicio vorbă despre cele petrecute în toiul nopții și contrazise o bătrâna care zicea că, uitându-se pe fereastră, l-ar fi recunoscut.

Aceste mari evenimente minore fură analizate de judecătorul de pace care își dădu seama că Goupil avea o putere inexplicabilă asupra lui Minoret și speră să-i afle cauza.

Deși opinia publică din orășel recunoscuse completa nevinovăție a Ursulei, fata se restabielea încet. În această stare de prostrație fizică ce nu-i solicita nici sufletul, nici spiritul, ea deveni subiectul unor fenomene ale căror efecte fură, de altfel, extraordinare și care ar fi putut interesa știința, dacă știința ar fi aflat despre ele. Zece zile după vizita doamnei de Portenduère, Ursule avu un vis ce prezenta caracterele unei viziuni supranaturale atât prin aspectele morale cât și prin circumstanțele sale, ca să spunem așa, fizice. Răposatul Minoret, nașul ei, îi apăru în vis și îi făcu semn să-l însoțească; ea se îmbrăcă, îl urmă în beznă până în casa de pe strada Bourgeois unde

regăsi toate lucrurile, chiar și pe cele mai mărunte, așa cum se aflau ele în ziua morții doctorului. Bătrânul era îmbrăcat cu hainele pe care le purtase în ajunul morții, avea chipul palid, se mișca fără să facă niciun zgomot. Totuși, Ursule îi auzi foarte clar vocea, deși era slabă, și parcă repetată de un ecou îndepărtat. Doctorul o duse pe pupila sa până în biroul din pavilionul chinezesc unde o puse să ridice marmura de pe micul bufet Boulle, așa cum făcuse în ziua morții nașului ei^[282]; numai că de data aceasta ea nu mai găsi locul gol, ci văzu acolo scrisoarea pe care el o trimisese s-o ia; o desfăcu, o citi împreună cu testamentul în favoarea lui Savinien.

— Literale străluceau de parcă ar fi fost scrise cu raze de soare, îmi ardeau ochii, îi spuse ea preotului.

Când îl privi pe unchiul ei ca să-i mulțumească, zări pe buzele lui decolorate un surâs binevoitor. Pe urmă, cu vocea lui slabă și totuși foarte limpede, fantoma i-l arătă pe Minoret pe coridor ascultând taina doctorului, ducându-se apoi să deșurubeze broasca și luând pachetul cu hârtii. După aceea, o apucă pe față cu mâna dreaptă și o obligă să se deplaseze cu rapiditatea morților pentru a-l urma pe Minoret; până la Poștă. Ursule traversă orașul, intră în clădirea Poștei, în fosta cameră a Zéliei, unde fantoma o făcu să-l vadă pe spoliator deschizând scrisorile, citindu-le și arzându-le.

— N-a putut să aprindă decât al treilea chibrit ca să ardă scrisorile, spuse Ursule, și resturile le-a îngropat în cenușă. După aceea, nașul m-a adus în casa noastră și l-am văzut pe domnul Minoret-Levrault furișându-se în bibliotecă unde a luat, din al treilea volum al *Pandectelor*, cele trei titluri, fiecare de douăsprezece mii de livre rentă, precum și banii din dobânzi în bilete de bancă. — „El este autorul necazurilor care te-au adus în pragul mormăitului, mi-a spus atunci nașul meu;

Dumnezeu vrea însă ca tu să fii fericită. Nu vei muri încă, te vei căsători cu Savinien! Dacă mă iubești, dacă îl iubești pe Savinien, îi vei cere nepotului meu să-ți dea înapoi avutul. Jură-mi!” Strălucind precum Mântuitorul în clipa schimbării la față, spectrul lui Minoret îi provocase Ursulei, în starea de apăsare chinuitoare pe care o resimțea, o tulburare sufletească atât de mare încât ea îi făgădui unchiului tot ce-i cerea, pentru a face să înceteze coșmarul. Când se trezi era în picioare, în mijlocul camerei, în fața portretului nașului ei pe care îl adusese acolo după ce se îmbolnăvisese. Se culcă din nou, readormi după ce se zvârcoli mult; dimineața își aminti de această ciudată apariție, dar nu îndrăzni să vorbească nimănui despre ea. Judecata admirabilă și delicatețea ei o împiedicau să dezvăluie un vis ce avea ca scopuri și cauză interesele ei pecuniare așa că îl puse în mod firesc, pe seama flecărelilor cu care o adormise Bougival, despre testamentul făcut de doctor în favoarea ei și de certitudinea pe care o avea doica în această privință. Dar visul se repetă cu amenințări care îl făcură foarte de temut. A doua oară, mâna înghețată a nașului se așeză pe umărul feței provocându-i o durere atroce, o senzație nedefinită.

— Trebuie să-i ascuți pe cei morți! spunea el cu o voce sepulcrală. Iar din ochii lui albi și lipsiți de orice expresie curgeau lacrimi, își amintea Ursule.

A treia oară, mortul o prinse de cosițele ei lungi și îi arătă pe Minoret stând de vorbă cu Goupil și făgăduindu-i bani dacă o duce pe fată la Sens. Ursule se hotărî atunci să-i povestească abatelui Chaperon cele trei vise.

— Părinte, îi spuse ea într-o seară, credeți că morții pot să ni se înfățișeze?

— Copila mea, istoria sfântă, istoria profană, istoria modernă oferă mai multe mărturii cu privire la aceasta; dar Biserica n-a făcut niciodată din

aceste apariții un principiu al dogmei sale; iar cât despre Știință, Franței puțin îi pasă de ea.

— Dumneavoastră ce credeți?

— Puterea lui Dumnezeu este infinită, copila mea.

— Nașul meu v-a vorbit vreodată despre lucrurile acestea?

— Da, adeseori. Își schimbase complet părerea cu privire la ele. Convertirea sa, mi-a spus-o de zeci de ori, datează din ziua când, la Paris, o femeie te-a auzit rugându-te pentru el, la Nemours, și a văzut punctul roșu cu care ai însemnat în calendar ziua Sfântului Savinien.

Ursule scoase un strigăt ascutit care îl făcu pe preot să se cutremure; își amintea scena când, întorcându-se la Nemours, nașul ei îi citise în suflet și îi luase calendarul.

— Dacă așa s-au petrecut lucrurile, vedeniile mele sunt cu puțință. Nașul meu mi-a apărut precum Iisus discipolilor săi. E învăluit într-o lumină galbenă și vorbește! Voiam să vă rog să faceți o slujbă pentru liniștea sufletului său și pentru a implora ajutorul lui Dumnezeu spre a face să înceteze aceste apariții care mă distrug.

Povesti cu cele mai mici amănunte cele trei vise insistând asupra caracterului profund verosimil al faptelor, a libertății sale de mișcare, asupra somnambulismului unei ființe interioare^[283] care, zicea ea, se deplasa condusă de fantoma unchiului ei cu o extraordinară ușurință. Ceea ce îl surprinse în mod deosebit pe preot, cunoscând bine sinceritatea Ursulei, fu descrierea exactă a camerei ocupate odinioară de Zélie Minoret în clădirea Poștei, unde fata nu intrase niciodată, despre care, de altfel, nu auzise niciodată vorbindu-se.

— Prin ce mijloace pot avea oare loc aceste stranii apariții? întrebă Ursule. Ce credea nașul meu despre asta?

— Nașul tău, copilă dragă, proceda prin ipoteze. Recunoscuse posibilitatea existenței unei lumi

spirituale, a unei lumi a ideilor. Dacă ideile sunt o creație proprie omului, dacă ele dăinuie trăind o viață care e numai a lor, ele au, probabil, forme pe care simțurile noastre exterioare nu le pot sesiza dar care devin perceptibile simțurilor noastre interioare, în anumite condiții. Ideile nașului tău pot astfel să te învăluie și e posibil ca tu să le fi atribuit înfățișarea lui. Apoi, dacă Minoret a comis aceste fapte, ele se transformă în idei; căci orice acțiune este rezultatul mai multor idei. Or, dacă ideile se mișcă într-o lume spirituală, spiritul tău le-a putut zări pătrunzând în aceste sfere. Fenomenele respective nu sunt cu nimic mai stranie decât cele ale memoriei, iar acestea sunt tot atât de surprinzătoare și de inexplicabile ca și cele ale parfumurilor plantelor, care sunt, poate, ideile plantelor^[284].

— Oh, Doamne! cât de mult depărtați marginile lumii. Dar este oare posibil să auzi vorbind un mort, să-l vezi umblând, înfăptuind diferite lucruri?...

— În Suedia, Swedenborg a dovedit în mod categoric că putea sta de vorbă cu morții, răspunse abatele Chaperon. Dar, hai cu mine în bibliotecă să citești în viața vestitului duce de Montmorency, decapitat la Toulouse, și care sigur că nu era un om care să spună baliverne, o poveste destul de asemănătoare cu a ta, și care i s-a întâmplat lui Cardano^[285], cu o sută de ani mai înainte.

Ursule și preotul se urcară la etaj și bătrânul căută o ediție mică în-12, tipărită la Paris în 1666, a istoriei lui Henri de Montmorency, scrisă de un cleric contemporan care îl cunoscuse pe prinț^[286].

— Citește la paginile 175 și 176, spuse preotul, dându-i volumul. Nașul tău a recitat adeseori acest pasaj și, uite, mai sunt aici, câteva fire de tutun.

— Iar el nu mai există! exclamă Ursule luând cartea ca să citească pasajul de mai jos:

„Asediul cetății Privas^[287] fu vrednic de a fi luat în seamă prin pierderea câtorva dintre conducători: au murit atunci doi mareșali, și anume, marchizul d’Uxelles, din cauza unei răni primite în timpul încercărilor de a forța intrarea în cetate, și marchizul de Portes, lovit la cap de o salvă de muschetă. În ziua morții sale trebuia să fie făcut mareșal al Franței. Cam pe când se sfârșea marchizul, ducele de Montmorency, care dormea în cortul său, fu trezit de o voce asemănătoare cu a marchizului care își lua rămas bun de la el. Dragostea pe care o purta mei persoane atât de apropiate îl făcu să pună amăgirea visului pe seama forței închipuirii sale, iar munca din timpul nopții pe care o petrecuse, după obiceiul său, la tranșee, îl făcu să adoarmă la loc fără nicio teamă. Dar aceeași voce îl deșteptă încă o dată, iar fantoma, pe care n-o văzuse decât în vis, îl obligă să se trezească din nou și să audă clar aceleași cuvinte rostite înainte de a dispărea. Ducele își aminti atunci că, într-o zi când îl ascultau pe filosoful Pitart vorbind despre despărțirea sufletului de trup, își făgăduiseră să-și ia rămas bun unul de la altul, dacă cel ce murea întâi avea îngăduința s-o facă. La care, neputându-și stăpâni temerile cu privire la adevărul acestei înștiințări, îl trimise degrabă pe unul dintre slujitorii săi la tabăra marchizului care era depărtată de a sa. Înainte chiar ca omul său să se întoarcă, fu chemat din partea regelui care îi aduse la cunoștință prin persoane în stare să-l îmbărbăteze nenorocirea de care se temuse.

Las pe cei docti să discute despre cauzale acestui eveniment, pe care l-am auzit povestit de mai multe ori de ducele de Montmonncy, eu socotind că minunăția și adevărul său erau demne de a fi repetate.”

— Dar atunci, întrebă Ursule, ce trebuie să fac?

— Copila mea, reluă preotul, este vorba de lucruri atât de grave și care îți pot fi ție un atât de

mare folos încât trebuie să nu spui nimănui niciun cuvânt. Acum, după ce mi-ai încredințat taina acestei apariții, se poate ca ea să nu se mai repete. De altfel, ești destul de însănătoșită ca să te duci la biserică; ei bine, mâine să vii să-i mulțumești lui Dumnezeu și să te rogi să-l odihnească pe nașul tău. Oricum, să fii sigură că secretul tău se află în mâini prevăzătoare.

— Dacă ați ști ce teamă mi-e când mă culc! Și cum mă privește nașul meu! Ultima dată s-a agățat de rochia mea ca să se uite la mine mai multă vreme. M-am trezit cu fața scaldată în lacrimi.

— Fii liniștită, n-are să mai revină, îi spuse preotul.

Fără a pierde nicio clipă, abatele Chaperon se duse la Minoret și îl rugă să-i acorde o întrevedere în pavilionul chinezesc, cerându-i să fie singuri.

— Nu ne poate auzi nimeni? îl întreabă abatele Chaperon pe Minoret.

— Nimeni, răspunse Minaret.

— Domnule, firea mea vă este cunoscută, probabil, zise preotul uitându-se la chipul lui Minoret cu o privire blândă dar atentă, trebuie să vă vorbesc despre lucruri grave, extraordinare, care nu vă privesc decât pe dumneavoastră și asupra cărora, puteți conta pe asta, voi păstra secretul cel mai desăvârșit; dar nu pot să nu vi le aduc la cunoștință. Pe vremea când trăia unchiul dumneavoastră, aici se afla, spuse preotul arătând locul unde fusese mobila, un mic bufet Boule, cu placă de marmură (Minoret se îngălbeni) și, sub această marmură, unchiul dumneavoastră pusese o scrisoare adresată pupilei sale...

Preotul îi povesti lui Minoret, neomițând nici cel mai mic amănunt, tot ceea ce făcuse Minoret însuși. Fostul stăpân al poștei, auzind detaliul celor două chibrituri care se stinseseră fără să ardă, simți că i se face părul măciucă.

— Dar cine a putut scorni minciunile astea? îi spuse el preotului, cu vocea gătuită, când acesta își

încheie povestirea.

— Chiar mortul!

Acest răspuns îl făcu pe Minoret să se înfioreze ușor pentru că și el îl vedea pe doctor în vis.

— Mare-i mila lui Dumnezeu, părinte, de face minuni de dragul meu, reluă Minoret căruia primejdia îi inspiră singura glumă pe care o făcuse în toată viața lui.

— Tot ce înfăptuiește Dumnezeu este firesc, răspunse abatele.

— Fantasmagoria dumneavoastră nu mă sperie chiar deloc, zise namila regăsindu-și cât de cât sângele rece.

— N-am venit ca să vă sperii, dragă domnule, pentru că n-am să vorbesc nimănui despre toate acestea, rosti preotul. Numai dumneavoastră cunoașteți adevărul. Este o problemă între dumneavoastră și Dumnezeu.

— Chiar așa, părinte, mă credeți în stare de un atât de oribil abuz de încredere?

— Nu cred decât în crimele care îmi sunt mărturisite și de care oamenii se pocăiesc, spuse preotul pe un ton apostolic.

— O crimă?... strigă Minoret.

— O crimă îngrozitoare prin urmările ei.

— De ce?

— Pentru că scapă justiției oamenilor. Crimele care nu sunt pedepsite pe pământ vor fi ispășite în viața cealaltă. Dumnezeu răzbună el însuși nevinovăția.

— Credeți că Dumnezeu se ocupă de nimicurile astea?

— Dacă n-ar îmbrățișa lumile dintr-o privire, cu toate amănuntele lor, așa cum dumneavoastră cuprindeți cu ochii o priveliște întreagă, n-ar mai fi Dumnezeu.

— Părinte, îmi dați cuvântul dumneavoastră de onoare că nu ați aflat aceste detalii decât de la unchiul meu?

— Unchiul dumneavoastră i-a apărut de trei ori în vis Ursulei, ca să i le repete. Obosită de vise, ea mi-a destăinuit aceste fapte contând pe o discreție totală și le găsește atât de lipsite de sens încât nu va vorbi despre ele niciodată. Așa că puteți fi liniștit în privința asta.

— Dar, domnule Chaperon, sunt liniștit.

— Și eu doresc să fie așa, zise bătrânul preot. Chiar dacă aș zice că aceste avertismente din vis sunt absurde, tot aș găsi că e bine să vi le comunic, din cauza unor detalii ciudate. Sunteți un om cinstit, și v-ați câștigat, pe căi prea legale frumoasa dumneavoastră avere ca să doriți s-o sporiți eu ceva de furat. Și apoi sunteți un om aproape primitiv, ați fi prea chinuit de remușcări. Avem în noi un sentiment a ceea ce este drept, fie că e vorba de omul cel mai civilizat, fie de cel mai sălbatic, care nu ne permite să ne bucurăm în tihnă de bunurile dobândite pe căi necinstite după legile societății în care trăim, pentru că Societățile bine orânduite sunt făurite chiar după ordinea impusă de Dumnezeu lumilor. Prin aceasta sunt Societățile de origine divină. Omul nu are idei, el nu născocеște forme, ci imită raporturile veșnice care îl învâluie în tot locul. De aceea vedeți ce se întâmplă? Niciun criminal dus la eșafod nu lasă să i se taie capul fără a face mărturisiri complete, fiind împins la aceasta de o putere misterioasă. Așa că, dragă domnule Minoret, dacă sunteți liniștit plec și eu foarte bucuros.

Minoret rămase ca prostit, uitând chiar să-l conducă pe preot până la ușă. Când se crezu singur, izbucni într-un acces de furie caracteristic temperamentelor sanguine: rostea cele mai ciudate blesteme și o acoperea pe Ursule cu insultele cele mai odioase.

— Bine, dar ce ți-a făcut? îl întrebă nevastă-sa care venise pe vârful picioarelor după ce-l condusesese ea pe preot.

Pentru prima și singura dată în viață, Minoret, turbat de mânie și scos din sărite de întrebările neîncetate ale soției sale o bătu atât de tare încât atunci când ea căzu jos sub lovituri, fu nevoit s-o ia în brațe și, foarte rușinat, s-o culce în pat. Pe urmă, se simți rău și el: medicul trebui să-i ia sânge de două ori. Când se puse pe picioare, cu toții observară, la un moment dat, că Minoret se schimbase. Se plimba singur și adeseori colinda străzile ca un om neliniștit. Părea distrat când i se vorbea, el care n-avusese niciodată două idei în cap. În sfârșit, într-o seară îl abordă pe Strada Mare pe judecătorul de pace care, fără îndoială, venea s-o ia pe Ursule ca s-o conducă la doamna de Portenduère, unde reîncepuseră partidele de whist.

— Domnule Bongrand, am să-i spun ceva destul de important verișoarei mele, zise el luându-l de braț pe judecător, și chiar îmi pare bine că o să fiți și dumneavoastră de față, o sa puteți să-i dați un sfat.

O găsiră pe Ursule studiind; se ridică în picioare cu un aer rece și mândru văzându-l pe Minoret.

— Copila mea, domnul Minoret vrea să-ți vorbească despre afaceri, zise judecătorul de pace. În paranteză, să nu uiți să-mi dai titlul tău de rentă; mă duc la Paris, o să încasez veniturile semestriale pentru tine și pentru Bougival.

— Verișoară, spuse Minoret, unchiul nostru te obișnuise cu o viață mai îmbelșugată decât cea de acum.

— Poți fi foarte fericit cu bani puțini, răspunse ea.

— Socoteam că banii ți-ar netezi calea spre fericire, reluă Minoret și venisem ca să ți-i ofer, din respect pentru amintirea unchiului meu.

— Aveați o posibilitate foarte firească de a o respecta, spuse cu severitate Ursule. Puteați să-i lăsați casa așa cum era și să mi-o vindeți mie, căci

n-ați fixat un preț atât de mare decât fiindcă sperați să găsiți în ea vreo comoară...

— Oricum, spuse Minoret, care se vedea bine că se înăbușă, dacă ai avea douăsprezece mii de livre rentă, ai putea face o căsătorie mai bună.

— Nu le am.

— Dar dacă ți le-aș da eu, cu condiția să-ți cumperi o moșie în Bretania, în ținutul doamnei de Portenduère, care ar consimți atunci să te căsătorești cu fiul dânzei?...

— Domnule Minoret, zise Ursule, n-am dreptul la o sumă atât de importantă și nici n-aș putea s-o accept de la dumneavoastră. Suntem rude foarte îndepărtate și cu atât mai puțin prieteni. Am avut prea mult de suferit de pe urma calomniei ca să vreau să mai dau ocazia altor bârfeli. Ce-am făcut eu ca să merit banii aceștia? Pe ce v-ați bizui pentru a-mi face un asemenea dar? La aceste întrebări, pe care am dreptul să vi le pun, fiecare ar răspunde în felul său, și lumea ar considera acest gest ca o compensație a unui prejudiciu, iar eu nu vreau să fie vorba de așa ceva. Unchiul dumneavoastră nu m-a crescut în sentimente mârșave. Nu trebuie să primim daruri decât de la prieteni: n-aș putea să am vreun sentiment de afecțiune pentru dumneavoastră, aș fi deci, în mod obligatoriu, ingrată și nu vreau să risc să fiu lipsită de recunoștință.

— Refuzi? se minună colosul căruia nu i-ar fi trecut niciodată prin minte că cineva poate să refuze o avere.

— Refuz, repetă Ursule.

— Dar în ce calitate i-ai oferi domnișoarei o atât de mare sumă de bani? întrebă fostul avocat care îl privi ținând pe Minoret. Ai un gând anume... ce anume gând?...

— Ei, bine, gândul de a o face să plece din Nemours pentru ca fiul meu să mă lase în pace; e îndrăgostit de ea și vrea s-o ia de soție.

— Dacă-i așa, mai vedem noi, răspunse judecătorul de pace potrivitându-și ochelarii pe nas, dă-ne răgaz să mai cugetăm.

Îl conduse pe Minoret până acasă, apreciind favorabil grija pe care i-o inspira viitorul lui Désiré, criticând puțin graba Ursulei și promițând s-o convingă. Îndată ce Minoret intră în casă, Bongrand se duse la noul stăpân al poștei, îi împrumută calul și cabrioleta, alergă până la Fontainebleau, îl caută pe substitui și află că acesta își petrecea probabil seara la subprefect. Încântat, judecătorul de pace se înfățișă și el acolo. Désiré făcea o partidă de whist cu soția procurorului regal, cu soția subprefectului și cu colonelul comandant al regimentului din garnizoană.

— Am venit să vă aduc la cunoștință o veste bună, îi spuse domnul Bongrand lui Désiré: o iubiți pe vara dumneavoastră Ursule Mirouët, și tatăl dumneavoastră nu se mai opune la această căsătorie.

— Eu o iubesc pe Ursule Mirouët? strigă Désiré izbucnind în râs. De unde ați mai scos-o și pe Ursule Mirouët asta? Îmi amintesc că am văzut-o uneori la defunctul Minoret, stră-stră-unchiul meu, pe fetița asta care, ce-i drept, e foarte frumoasă; dar prea e peste măsură de cucernică; și dacă, așa ca toată lumea, am recunoscut că e plină de farmec, n-am fost niciodată tulburat de această blondă cam fără niciun haz, spuse el surâzându-i soției subprefectului (care era o brunetă picantă, ca să folosim o expresie la modă cu ani în urmă). De pe ce lume picați, dragă domnule Bongrand? Toată lumea știe că tatăl meu este un adevărat senior suzeran cu patruzeci și opt de mii de livre rentă în pământurile din jurul castelului său Rouvre și toată lumea știe că am patruzeci și opt de mii de motive perpetue și funciare ca să n-o iubesc pe pupila Parchetului. Dacă m-aș căsători cu o fată de nimic, toate doamnele din lumea bună m-ar considera un mare prost.

— N-ați avut niciodată discuții cu tatăl dumneavoastră în legătura cu Ursule?

— Niciodată.

— Auziți, domnule procuror regal? i se adresă judecătorul de pace magistratului, care îl ascultase și pe care îl trase deoparte în dreptul unei ferestre unde stătura să discute aproape un sfert de ceas.

O oră după aceea, judecătorul de pace, întorcându-se la Ursule, la Nemours, o trimise pe Bougival să-l caute pe Minoret care sosi de îndată.

— Domnișoara... îi spuse Bongrand Lui Minoret când îl văzu că intră în cameră.

— Acceptă? zise Minoret întrerupându-l.

— Nu, nu încă, răspunse judecătorul aranjându-și ochelarii, a avut scrupule în legătură cu starea fiului dumitale, fiindcă și ea a fost supusă la mari suferințe morale din cauza unei pasiuni asemănătoare și cunoaște prețul liniștii. Poți să juri în fața ei că fiul dumitale este nebun de dragoste și că nu ai altă intenție decât aceea de a o apăra pe scumpa noastră Ursule de vreo nouă *goupilerie*?

— O, da! jur, glăsui Minoret.

— Stai, papa Minoret! spuse judecătorul de pace scoțând mâna din buzunărașul din talie de la pantaloni și punând-o pe umărul lui Minoret, care tresări. Nu rosti cu atâta ușurință un jurământ fals.

— Un jurământ fals?

— Făcut de dumneata, pentru că fiul dumitale a jurat la Fontainebleau, în casa subprefectului, în prezența a patru persoane și a procurorului regal, că nu s-a gândit niciodată la vara lui, Ursule Mirouët. Ai deci alte motive ca să-i oferi o sumă atât de mare? Am văzut că ai afirmat lucruri spuse într-o doară, așa că m-am dus eu însumi la Fontainebleau.

Minoret rămase uluit de propria lui prostie.

— Dar nu-i niciun rău, domnule Bongrand, să-ți ajuți o rudă să realizeze o căsătorie care se pare că-

i poate aduce fericirea și să cauți pretexte ca să-i înfrângi modestia.

Minoret, căruia primejdia îi sugerase o scuză aproape admisibilă, își șterse fruntea pe care se zăreau broboane de sudoare.

— Cunoașteți motivul refuzului meu, îi răspunse Ursule, vă rog să nu mai veniți pe aici. Fără ca domnul de Portenduère să-mi fi spus din ce pricină, el nutrește pentru dumneavoastră sentimente de dispreț, de ură chiar, care mă împiedică să vă primesc. Fericirea mea e tot ce am; nu roșesc mărturisind acest lucru. Nu vreau deci câtuși de puțin să risc s-o pierd, pentru că domnul de Portenduère nu așteaptă decât să devin majoră pentru a mă lua de soție.

— Zicala că *Banii fac fericirea* este tare mincinoasa, zise Minoret cel mare și voinic uitându-se la judecătorul de pace ale cărui priviri iscoditoare îl stânjeneau foarte mult.

Se sculă, ieși, dar afară atmosfera i se păru la fel de apăsătoare ca și cea din salonaș.

— Trebuie, totuși, să se termine odată, își zise în sinea lui întorcându-se acasă.

— Titlul dumitale, copila mea, spuse judecătorul de pace destul de mirat de calmul Ursulei după o întâmplare atât de ciudată.

Când îi aduse judecătorului titlul ei și pe cel al lui Bougival, Ursule îl găsi pe magistrat plimbându-se cu pași mici.

— N-ai nicio idee despre scopul demersului acestui moji? întrebă el.

— Niciuna pe care s-o pot mărturisi, răspunse ea.

Domnul Bongrand o privi cu un aer mirat.

— Avem atunci același gând, spuse el. Știi ce, notează numerele acestor două titluri ca să le ai, dacă le pierd cumva, trebuie întotdeauna să ai grijă s-o faci.

Bongrand scrisese chiar el pe o fișă numerele titlurilor Ursulei și al doiciei.

— La revedere, copila mea, o să lipsesc două zile, dar voi fi aici peste trei zile pentru audiență.

Chiar în acea noapte, Ursule avu o nouă vedenie în condiții cu totul stranii. I se păru că patul ei era în cimitirul de la Nemours și că groapa unchiului său se afla jos, lângă pat. Simți că o cuprinde o amețeală cumplită când văzu că lespedeala albă pe care citi inscripția funerară se deschide precum coperta lată a unui album. Scoase țipete ascuțite dar năluca doctorului se ridică încet. Ea văzu mai întâi chipul galben și părul alb care strălucea înconjurat parcă de o aureolă. Sub fruntea netedă ochii păreau două raze și el se înălța. Ca atras de o forță superioară. Ursule tremura îngrozitor în învelișul ei trupesc, carnea îi era ca un veșmânt fierbinte, și simțea, spuse ea mai târziu, ca o altă ființă care se zbuciuma înăuntrul ei.

— Iertare, nașule! șopti ea.

— Iertare! Nu mai e timp de iertare, zise el cu o voce ca de mort, după expresia inexplicabilă folosită de biata fată când îi povesti și acest vis abatelui Chaperon. *El* a fost prevenit, *el* n-a luat în seamă aceste mesaje. Zilele fiului său sunt numărate. Dacă nu mărturisește și nu restituie tot în scurt timp, își va plânge fiul, care va muri de o moarte groaznică și violentă. Să ia aminte!

Năluca arătă un șir de cifre, care scânteiau pe zid de parcă ar fi fost scrise cu litere de foc, și spuse: — Iată-i sentința!

După ce unchiul său se culcă iar în mormânt, Ursule auzi piatra care cădea apoi, în depărtare, un zgomot ciudat de cai tropăind și de strigăte de om.

A doua zi, Ursule se simți complet vlăguită. Nu se putu scula, atât era de copleșită de vis. O rugă pe doică să se ducă imediat la preot și să-l cheme la ea. Abatele Chaperon veni după slujbă; dar nu fu

deloc surprins de povestirea Ursulei: el considera spolierea ca o realitate și nu mai căuta să-și explice faptele neobișnuite din viața scumpei lui Ursule, *mica lui visătoare*. O părăsi în grabă pe fată și alergă la Minoret.

— Doamne Dumnezeu, părinte, nu știu ce are soțul meu, îi spuse Zélie preotului, tare s-a mai înăcrit. Până acum era ca un copil; dar de două luni încoace e de nerecunoscut. Ca să ajungă să se înfurie așa de tare încât să mă lovească el pe mine, o femeie atât de blândă! înseamnă că-l alt om. O să-l găsiți printre stânci, acolo stă tot timpul! Da' cine știe ce-o fi făcând?

Cu toată căldura, era în septembrie 1836, preotul traversă canalul și apucă pe o potecă, zărindu-l pe Minoret stând la poalele unei stânci.

— Ești foarte frământat, domnule Minoret, spuse preotul ajungând lângă vinovat. Ești al meu acum, deoarece suferi Din nefericire, vin să-ți sporesc fără îndoială temerile. Ursule a avut azi noapte un vis îngrozitor. Unchiul dumitale și-a ridicat lespede mormântului pentru a prooroci nenorociri în familia dumitale. Desigur că eu n-am venit aici ca să te înspăimânt, dar trebuie să știi ce a spus...

— Într-adevăr, părinte, nu pot să fiu liniștit nicăieri, nici măcar pe stâncile astea... Nu vreau să știu nimic din ce se petrece pe lumea cealaltă.

— Mă retrag atunci, domnule, n-am făcut însă tot drumul ăsta pe căldură de plăcerea mea, rosti preotul ștergându-și fruntea.

— Ei, bine, ce-a zis bătrânul? întrebă Minoret.

— Ești amenințat să-ți pierzi fiul. Dacă a povestit lucruri pe care numai dumneata le știi, te poți înspăimânta pentru lucrurile pe care nu le știm. Înapoiază ce ai luat, dragă domnule, înapoiază! Nu-ți osândi sufletul pentru un pic de aur.

— Dar ce să înapoiez?

— Avutul pe care doctorul îl hărăzise Ursulei. Ai luat cele trei titluri, știu asta acum. Ai început prin a o persecuta pe biata fata și sfârșești oferindu-i o avere; spui o minciună după alta, te încurci în labirintul lor și greșești în fiecare clipă. Ești neîndemânatic, ai fost prost ajutat de Goupil, complicele dumitale care își bate joc de dumneata. Grăbește-te, căci faptele îți sunt urmărite de oameni inteligenți și perspicace, de prietenii Ursulei. Înapoiază! Și dacă n-o să-ți salvezi fiul, care poate că nu e amenințat, îți vei salva sufletul, îți vei salva onoarea. Oare crezi că poți ascunde o avere dobândită pe căi necinstite într-o societate ca a noastră, într-un orașel în care oamenii stau tot timpul cu ochii unii pe alții, unde totul se ghicește în caz că totul nu-i deja cunoscut? Nu zău, fiule, un om nevinovat nu m-ar lăsa să vorbesc atât.

— Să te ia naiba! strigă Minoret, nu știu ce dracu aveți *cu toții* că mă hărțuiți așa. Îmi plac mai mult pietrele astea; mă lasă în pace.

— Adio, te-am prevenit, dragă domnule, fără ca sărmana copila sau eu să îi spus o vorbă cuiva. Dar ia seama!... Există un om care stă cu ochii ațintiți asupra dumitale. Domnul să se milostivească de dumneata!

Preotul se îndepărtă, apoi, după câțiva pași, se întoarce spre a-l privi încă o dată pe Minoret. Minoret stătea cu capul în mâini, deoarece simțea că-i plesnește. Era ca nebun. În primul rând ca păstrase cele trei titluri, și nu știa ce să facă acuma cu ele neîndrăznind să se ducă să încaseze rentele el însuși de teamă să nu se dea de gol; nu voia să le vândă și căuta un mijloc să le transfere. Ajunsese să născocească – tocmai el! — adevărate romane cu afaceri având întotdeauna același deznodământ, și anume, transmiterea blestematelor de titluri. În această situație îngrozitoare se gândi, totuși, să-i mărturisească totul soției sale pentru a avea un sfătuitor, Zélie, care se descurcase atât de bine în viață, va ști să-l scoată din bucluc. Rentele trei la

sută ajunseseră la optzeci de franci, ceea ce însemna deci, socotind dobânzile din urmă, să fie nevoit să înapoieze aproape un milion! Să restituie un milion, când nu există nicio dovadă că ți l-ai însușit?... Asta nu-i o treabă chiar așa ușoară. Iată de ce Minoret rămase în luna septembrie și o parte din octombrie pradă remușcărilor și nehotărârii sale. Spre marea mirare a întregului oraș, începu să slăbească.

O împrejurare înspăimântătoare grăbi mărturisirile pe care Minoret voia să i le facă Zéliei: sabia lui Damocles se mișcă deasupra capetelor lor. Către mijlocul lunii octombrie domnul și doamna Minoret primiră de la fiul lor Désiré următoarea scrisoare:

„Dragă mamă, n-am mai venit să vă văd din vacanță. În primul rând pentru că eram de serviciu în absența domnului procuror regal, și apoi fiindcă știam că domnul de Portendière așteaptă să mă întorc la Nemours ca să-mi caute ceartă. Obosit, poate, văzând că răzbunarea împotriva familiei noastre e mereu amânată, vicontele a venit la Fontainbleau, unde își dăduse întâlnire cu unul dintre prietenii săi de la Paris, după ce își asigurase concursul vicontelui de Soulanges, comandantul unui escadron de husari din garnizoană. S-a prezentat foarte politicos la mine acasă, însoțit de cei doi domni și mi-a spus că tatăl meu e fără nicio îndoială autorul persecuțiilor infame îndreptate împotriva Ursulei Mirouët, viitoarea lui soție; mi-a dat dovezi în acest sens vorbindu-mi despre mărturisirile lui Goupil în fața unor martori, și despre purtarea tatălui meu care, la început, a refuzat să respecte făgăduielile făcute lui Goupil ca să-l răsplătească pentru născocirile lui perfide, și care, după ce i-a

dat banii necesari ca să cumpere funcția de portărel la Nemours, cuprins de teamă, i-a oferit domnului Dionis să garanteze el prețul Biroului notarial și l-a căpătuit, în fine, pe Goupil. Neputând să se bată cu un om de șaizeci și șapte de ani, și voind cu orice chip să răzbune insultele aduse Ursulei, vicontele mi-a cerut în mod categoric să-i dau satisfacție. Hotărârea sa, luată și chibzuită în tăcere, era de nezdruccinat. Dacă refuzam duelul, era decis să mă întâlnească într-un salon în fața unor persoane la a căror stimă țin cel mai mult și să mă insulte atât de grav încât să fiu nevoit să mă bat, riscând altfel ca toată cariera mea să se încheie aici. În Franța, un laș nu mai e primit nimeni. De altfel, motivele pentru care cere satisfacție ar fi justificate pentru niște oameni respectabili. Spune că regretă faptul că e nevoit să recurgă la asemenea soluții extreme. După martorii săi, cel mai înțelept ar fi să stabilim o întâlnire așa cum fac oamenii de onoare, pentru ca disputa să nu aibă drept cauză pe Ursule Mirouët. În sfârșit pentru a evita orice scandal în Franța, putem face o călătorie împreună cu martorii noștri, peste frontiera cea mai apropiată. Lucrurile s-ar aranja astfel cât se poate de bine. Numele său, a spus el valora cât zece averi de-ale mele, iar fericirea lui apropiată îl făcea să riște mult mai mult decât mine în duelul acesta, care avea să fie mortal. Mi-a cerut să-mi aleg martorii și să mă pronunț în legătură cu aceste chestiuni. Martorii pe care i-am ales s-au alăturat ieri martorilor săi și au hotărât, cu toții, că îi datoram satisfacție. Peste opt zile voi pleca deci la Geneva cu doi prieteni de-ai mei. Domnul de Portenduère, domnul de Soulanges și domnul de Trailles pleacă și ei separat. Ne vom bate cu pistolul; toate

condițiile duelului au fost stabilite: fiecare vom trage trei focuri; după aceea, orice s-ar întâmpla, totul o să se termine. Ca să nu răspândesc o poveste atât de murdară, pentru că mă aflu în imposibilitatea de a justifica purtarea tatii, vă scriu în ultima clipă. Nu vreau să vin să vă văd din cauza mâniei care v-ar cuprinde, poate, și care n-ar fi deloc potrivită. Ca să reușesc în societatea aleasă trebuie să-i urmez legile; și atunci când fiul unui viconte are zece motive ca să se bată în duel, fiul unui proprietar de poștalioane are o sută.

O să trec noaptea pe la Nemours ca să-mi iau rămas bun de la voi.”

După citirea scrisorii, între Zélie și Minoret avu loc o scenă care se sfârși prin mărturisirea furtului, a tuturor împrejurărilor legate de el și a scenelor bizare cărora le dăduse loc pretutindeni, chiar în lumea viselor. Milionul o fascină pe Zélie tot atât cât îl fascinase și pe Minoret.

— Stai liniștit aici, îi spuse Zélie soțului ei fără a-l dojeni câtuși de puțin pentru prostiile făcute; mă ocup eu de toate astea. O să păstrăm banii, iar Désiré n-o să se bată în duel.

Doamna Minoret își puse șalul și pălăria, alergă cu scrisoarea fiului ei la Ursule; o găsi singură căci era pe la amiază, în ciuda siguranței sale, Zélie Minoret fu impresionată de privirea rece pe care i-o aruncă orfana; dar se ocări, ca să zicem așa, de lașitatea ei și adoptă un ton degajat.

— Poftim, domnișoară Mirouët, fă-mi plăcerea să citești scrisoarea asta și spune-mi ce crezi despre ea? exclamă ea întinzându-i Ursulei scrisoarea substitutului.

Ursule încercă tot soiul de sentimente contradictorii citind această scrisoare care îi arăta cât este de iubită, ce mult ține Savinien la onoarea

celel care avea să-i fie soție; dar era prea credincioasă și prea miloasă pentru a accepta să fie cauza morții sau a suferințelor celui mai înverșunat dușman al ei.

— Vă promit, doamnă, să împiedic acest duel, puteți fi liniștită; vă rog însă să-mi lăsați scrisoarea.

— Ascultă, îngerașule, n-am putea aranja lucrurile și mai bine? Ascultă-mă cu atenție. Am adunat terenuri ce fac patruzeci și opt de mii de livre rentă în jarul castelului Rouvre, un castel pe drept cuvânt regal; în plus, îi putem da lui Désiré douăzeci și patru de mii de livre rentă înscrisi în Cartea Mare, cu totul șaptezeci și două de mii de franci pe an. Cred că ești de acord că nu multe partide se pot măsura cu el. Ești o mică ambițioasă și ai dreptate, adăugă Zélie zărind gestul categoric de împotrivire făcut de Ursule. Ani venit să-ți cer mâna pentru Désiré; vei purta numele tutorelui dumitale, onorându-l și astfel. Désiré, după cum ți-ai dat seama, e un băiat frumos; e foarte bine văzut la Fontainebleau, curând o să ajungă procuror regal. Știi să încânți oamenii, o să-l faci să ajungă la Paris. La Paris o să vă cumpărăm o locuință somptuoasă, vei străluci în lumea bună, vei juca un rol de seamă, deoarece având șaptezeci și două de mii de franci rentă și leafa funcției soțului, dumneata și cu Désiré veți face parte din societatea cea mai aleasă. Întreabă-i și pe prieteni ce părere au și o să vezi ce o să-ți spună.

— N-am nevoie, doamnă, decât să-mi întreb inima.

— Ei, acuș! O să-mi vorbești de acest cuceritor de inimi care e Savinien? Nu zău! O să-i cumperi tare scump numele, mustățile mici ridicate ca doi colți și părul lui negru. Ei, iaca un cadet frumos! Crezi c-ai să-ajungi departe în căsătorie cu șapte mii de franci rentă și cu un bărbat care a făcut la Paris datorii de o sută de mii de franci în doi ani? În primul rând, nu știi asta încă, toți bărbații sunt la

fel, copila mea! Și, fără să mă laud, Désiré al meu prețuiește cât un prinț.

— Uitați, doamnă, primejdia care îl amenință pe domnul fiul dumneavoastră în această clipă și care nu poate fi îndepărtată decât prin dorința domnului de Portenduère de a-mi fi pe plac. Această primejdie ar fi de neînălțurat dacă el ar afla că îmi faceți propuneri dezonorante... Să știți, doamnă, că voi fi mult mai fericită ducând viața mediocră la care faceți aluzie decât trăind în bogăția cu care vreți să mă impresionați. Pentru motive necunoscute încă, pentru că totul, doamna, se va afla într-o bună zi, persecutându-mă în mod odios domnul Minoret a scos la lumină afecțiunea care mă leagă de domnul de Portenduère și pe care o pot mărturisi, căci fără îndoială mama sa o va binecuvânta: trebuie deci să vă spun că aceasta afecțiune, îngăduită și legitimă, e toată viața mea. Nicio altă situație, oricât ar fi ea de strălucită, oricât ar fi ea de înaltă, nu mă va face să mă schimb. Iubirea mea e veșnică și nicio altă dragoste n-o poate înlocui. Ar fi deci o crimă pentru care aș fi pedepsită, să mă căsătoresc cu un alt bărbat, sufletul meu aparținându-i întru totul lui Savinien. Acum doamnă, dat fiind că mă siliți, vă voi spune mai mult deci atât: chiar dacă nu l-aș iubi deloc pe domnul de Portenduère și tot nu n-aș putea hotărî să împărtășesc necazurile și bucuriile vieții în tovărășia fiului dumneavoastră. Domnul Savinien a făcut datorii, dar și dumneavoastră le-ați plătit adeseori pe cele ale domnului Désiré. Firile noastre n-au nici asemănările, nici deosebiri care le permit soților să-și ducă viața împreună fără amărăciuni nemărturisite. Poate că n-aș avea față de dânsul îngăduința pe care femeile le-o datorează soțului, l-aș incomoda, așadar, foarte curând. Nu vă mai gândiți la o căsătorie de care sunt nedemnă și pe care o pot refuza fără a vă pricinui nici cea mai mică supărare, fiindcă, având asemenea avantaje, veți găsi ușor tinere mult mai

frumoase decât mine, cu o situație socială superioară și mult mai bogate decât mine.

— Juri, copila mea, spuse Zélie, să-i împiedici pe cei doi tineri să facă această călătorie ca să se bată?

— Prevăd că va fi cel mai mare sacrificiu pe care domnul de Portenduère i-ar putea face pentru mine; dar cununa mea de mireasă nu trebuie să fie purtată de niște mâini însângerate.

— Atunci, îți mulțumesc, verișoară, și îți doresc să fii fericită.

— Iar eu, doamna, zise Ursule, vă doresc să puteți împlini viitorul frumos al fiului dumneavoastră.

Răspunsul fetei o atinse drept în inimă pe mama substitutului fiindcă îi reveniră în minte prezicerile din ultimul vis al Ursulei; rămase în picioare, cu ochii ei mici ațintiți pe fața Ursulei, atât de albă, atât de pură și de frumoasă în rochia de semidoliu, pentru ca Ursule se sculase pentru a o face să plece pe pretinsa ei verișoară.

— Crezi așadar în vise? întrebă ea.

— Sufăr prea mult de pe urma lor ca să nu cred.

— Dar atunci... începu Zélie.

— La revedere, doamnă, spuse Ursule pentru a încheia discuția cu doamna Minoret, auzind pașii preotului.

Abatele Chaperon se miră găsind-o pe doamna Minoret la Ursule. Neliniștea întipărită pe chipul slab și zbârcit al fostei stăpâne a Poștei îl făcu, în mod firesc, să se uite rând pe rând la cele două femei.

— Credeți în fantome? i se adresă Zélie preotului.

— Credeți în câștiguri? îi răspunse abatele surâzând.

— Șmecheri mai sunt cu toții, gândi Zélie, vor să ne *subtilizeze*. Preotul ăsta bătrân, bătrânul judecător de pace și pușlamaua asta mică de

Savinien s-au înțelese între ei. E vorba de tot atâtea vise aici ca de firele de par câte le am eu în palmă.

Plecă după ce făcu două plecăciuni scurte și bruște.

— Știu de ce s-a dus Savinien la Fontainebleau, îi spuse Ursule abatelui Chaperon punându-l la curent cu duelul și rugându-l să-și folosească toată autoritatea spre al împiedica sa se bată.

— Și doamna Minoret ți-a oferit mâna fiului ei? se minună bătrânul preot.

— Da.

— Probabil că Minoret i-a mărturisit soției sale nelegiuirea, comentă preotul.

Sosind în acel moment, judecătorul de pace află despre demersul și oferta Zéliei, a cărei ură împotriva Ursulei era bine cunoscută, și se uită la preot ca pentru a-i spune:

— Să ieșim, vreau să-ți vorbesc despre Ursule fără ca ea să ne audă.

— Savinien o să afle că ai refuzat o renta de optzeci de mii de livre și în plus pe cocoșul din Nemours! grăi el.

— E oare un sacrificiu? răspunse ea. Se poate spune că te sacrifici când iubești cu adevărat? La urma urmelor am vreun merit oarecare, refuzând pe fiul unui om pe care îl disprețuim? Să considere altele sila lor drept virtute, pentru că nu asta e morala unei fete crescute așa cum am fost crescută eu de oameni ca Jordy și abatele Chaperon, ca scumpul nostru doctor! zise ea uitându-se la portret.

Bongrand lua mâna fetei și o sărută.

— Știi ce intenționa să facă doamna Minoret? îi spuse judecătorul de pace preotului când ajunseră în stradă.

— Ce anume? întrebă preotul privindu-l pe judecător cu un aer subtil, părând totuși, pur și simplu curios,

— Voia să procedeze la o restituire.

— Crezi deci că el? reluă abatele de Chaperon.

— Nu cred, am certitudinea; mă rog, privește-l.

Judecătorul de pace îl arată pe Minoret care venea înspre ei, ducându-se acasă, căci ieșind de la Ursule cei doi vechi prieteni o luaseră de-a lungul Străzii Mari din Nemours.

— Nevoit să pledez cândva la cartea cu juri, am studiat, prin forța lucrurilor, numeroase cazuri de oameni cuprinși de remușcări dar n-am văzui niciunul asemănător acestuia! Cine a putut oare să înmoaie, să îngălbenească acești obraji a căror piele întinsă ca pielea de pe tobă plesnea de acea sănătate robustă a oamenilor fără griji? Cine i-a cernit ochii stingându-le vioiciunea țărănească din priviri? Ți-ai închipuit vreodată că pe fruntea asta vor apărea riduri și că vreun gând ar putea frământa creierul acestei namile? Își simte în sfârșit inima! Mă pricep la remușcări așa cum dumneata știi ce-i căința, dragă părinte: cei pe care i-am observat până acum își așteptau pedeapsa sau aveau s-o ispășească pentru a-și plăti datoria față de societate, erau resemnați sau se gândeau la răzbunare; dar aici ai imaginea remușcării fără ispășire, a remușcărilor ca atare, sfâșiindu-și cu lăcomie prada.

— Încă n-ați aflat, zise judecătorul de pace oprindu-l pe Minoret, că domnișoara Mirouët a refuzat mâna fiului dumneavoastră?

— Dar, nu vă faceți nicio grijă, o să împiedice duelul cu domnul de Portenduère, preciză preotul.

— Ah! nevastă-mea a reușit, sunt tare bucuros, că nu mal eram om.

— Chiar că v-ați schimbat atât de mult că sunteți de nerecunoscut, adăugă judecătorul.

Minoret se uită când la Bongrand, când la preot pentru a vedea iacă nu cumva preotul făcuse vreo indiscreție; dar chipul abatelui Chaperon era de o imobilitate, de un calm trist care îl liniști pe vinovat.

— Și e cu atât mai surprinzător, continuă judecătorul de pace, cu cât s-ar cuveni să fiți cât se

poate de mulțumit. Sunteți, în sfârșit, stăpânul castelului Rouvre, i-ați alăturat ferma Portenduère, toate fermele dumneavoastră, morile, pajiștile... Aveți o sută de mii de livre rentă cu plasamentele din Cartea Mare^[288].

— N-am nimic în Cartea Mare, se grăbi să precizeze Minoret.

— Ei! rosti judecătorul de pace. Uite, asta e ca povestea cu dragostea fiului dumneavoastră pentru Ursule: când nici că-i pasă de ea, când o cere în căsătorie. După ce ați încercat s-o faceți pe Ursule să moară de inimă rea, vreți să vă fie noră! Dragă domnule, tare aș crede că aveți ceva de ascuns...

Minoret încercă să răspundă, își căuta cuvintele potrivite și nu găsi de spus decât:

— Sunteți nostim, domnule judecător. Bună ziua, domnilor!

Și o apucă încet pe strada Bourgeois.

— A furat averea bieteii noastre Ursule! Dar de unde să scoți probele!

— Daca vrea Dumnezeu... oftă preotul.

— Dumnezeu ne-a înzestrat cu un sentiment care a și început să vorbească în acest om, spuse judecătorul de pace; iar noi numim asta *prezumții*, iar justiția omenească cere ceva mai mult decât atât.

Abatele Chaperon păstră tăcerea cerută de meseria sa, cum se întâmplă într-o atare împrejurare, se gândea mult mai des decât ar fi voit s-o facă la spolierea aproape mărturisită a lui Minoret, și la fericirea lui Savinien amânată în mod evident, de sărăcia Ursulei; pentru că bătrâna doamna recunoștea în taina față de confesorul sau cât de mult greșise nedându-și consimțământul la căsătoria fiului său în timpul vieții doctorului. A doua zi, coborând din altar, după slujbă, mintea îi fu străbătută de un gând care avu intensitatea unei voci; îi făcu semn Ursulei să-l aștepte și se duse direct la ea acasă, fără a mai lua masa.

— Copila mea, îi spuse preotul, vreau să văd cele două volume în care nașul tău a pretins în vis că a pus titlurile de rentă și banii.

Ursule și preotul se urcară în bibliotecă și luară volumul al treilea din *Pandecte*. Deschizându-l, bătrânul observă, nu fără mirare, semnele lăsate de hârtii pe foile cărții care, fiind mai subțiri decât coperta, purtau încă amprenta titlurilor. Apoi văzu că celălalt volum se căsca într-un anumit loc, acolo unde stătuse multă vreme un pachet de bancnote ce-și lăsaseră urma între două pagini în folio.

— Nu veniți sus, domnule Bongrand? îi strigă Bougival judecătorului de pace care trecea pe acolo,

Bongrand sosi tocmai în clipa în care preotul își pune ochelarii ca să citească cele trei numere scrise de mâna defunctului Minoret pe pagina de gardă din hârtie velină colorată, lipită în interior de copertă de către legător, și pe care le zărise Ursule.

— Ce înseamnă asta? Scumpul nostru doctor era un prea mare bibliofil ca să strice pagina de gardă a unei coperti, spuse abatele Chaperon; se zăresc aici trei numere înscrise între un prim număr precedat de un M și un alt număr precedat de un U.

— Ce spui? rosti Bongrand, lasă-mă să mă uit și eu. Doamne Dumnezeule! exclamă judecătorul de pace, oare asta n-ar deschide și ochii unui ateu demonstrându-i rolul Providenței? Justiția omenească este, cred eu, dezvoltarea unei cugetări divine ce planează deasupra lumilor! O prinse pe Ursule de umeri și o sărută pe frunte. — Oh! copila mea, o să fii fericită, bogată, și cu ajutorul meu!

— Dar ce se întâmplă? întrebă preotul.

— Dragă domnule, strigă Bougival apucându-l pe judecător de redingota lui albastră, oh! lăsați-mă să vă îmbrățișez pentru cuvintele pe care le-ați spus.

— Explică-ne, ca să nu ne bucurăm degeaba, insistă preotul.

— Dacă pentru a deveni bogată trebuie să nefericesc pe cineva, spuse Ursule, crezând că e vorba de vreun proces, eu...

— Și gândește-te, adăugă judecătorul de pace întrerupând-o pe Ursule, la bucuria pe care i-o vei face scumpului nostru Savinien.

— Chiar că ești nebun! spuse preotul.

— Nu, draga părinte, zise judecătorul de pace, ascultați numai. Titlurile din Cartea Mare au tot atâtea serii câte litere are alfabetul și fiecare număr poartă litera seriei sale; dar titlurile de rentă la purtător nu pot avea litere dat fiind că nu sunt înscrise pe numele cuiva: astfel, ceea ce vedeți aici dovedește că în ziua în care doctorul și-a plasat fondurile la Stat, a notat numărul titlului de cincisprezece mii de livre rentă care poartă litera M (Minoret), numerele fără litere ale celor trei titluri la purtător și cel al titlului Ursulei Mirouët cu numărul 23534, care urmează, după cum vedeți, imediat după cel al titlului de cincisprezece mii de franci. Această coincidență dovedește că numerele respective sunt ale celor cinci titluri cumpărate în aceeași zi și notate de bătrân, pentru cazul că le-ar fi pierdut. Îl sfătuisem să pună averea Ursulei în acțiuni la purtător și probabil că și-a plasat banii, cei destinați Ursulei și cei care îi aparțineau fetei, chiar în aceeași zi. Mă duc la Dionis să consult inventarul; și dacă numărul titlului pe care l-a lăsat pe numele sau este 23533, litera M, o să fim siguri că a plasat prin intermediul aceluiași agent de schimb în aceeași zi: *primo* fondurile sale într-un singur titlu, *secundo*, economiile sale, în trei titluri la purtător, numerotate fără literă de serie; *tertio*, banii pupilei sale; registrul de transferuri va da în acest sens dovezi irecuzabile. Ah! Minoret, vicleanule, te-am prins. Nicio vorbă, copii! mei!

Judecătorul de pace îi lăsa pe preot, pe Bougival și pe Ursule adânc impresionați, văzând căile prin care Dumnezeu făcea să triumfe nevinovăția.

— Recunosc aici mâna Domnului, exclamă abatele Chaperon.

— O să-i facă vreun rău? se neliniști Ursule.

— Vai, domnișoară! strigă Bougival, aș da și eu o frânghie să-l spânzure.

Judecătorul de pace ajunsese la Goupil, succesor desemnat al lui Dionis, și intră în Biroul notarial cu un aer destul de indiferent.

— Îmi trebuie o mică informație în legătură cu succesiunea Minoret, îi spuse el lui Goupil.

— Despre ce e vorba? îl întrebă Goupil.

— Bătrânul a lăsat unul sau mai multe titluri de rentă cu trei la sută?

— A lăsat cincisprezece mii de livre rentă cu trei la sută, zise Goupil, sumă plasată într-un singur titlu; l-am descris chiar eu.

— Consultă atunci inventarul, ceru judecătorul.

Goupil luă un dosar, îl răsfoi, scoase originalul, caută și citi: *Item*, un titlu... Uite, citiri aici?... cu numărul 23533 litera M.

— Fă-mi plăcerea și eliberează-mi un extras după acest articol din inventar peste o oră, am nevoie de el.

— La ce vă poate servi? întrebă Goupil.

— Vrei să fii cu adevărat notar? răspunse judecătorul de pace privindu-l cu severitate pe succesorul desemnat al lui Dionis.

— Sigur că vreau! strigă Goupil, am înghițit destule umilințe până să ajung să fiu ceea ce sunt. Vă rog să credeți, domnule judecător de pace, că neînsemnatul de secretar numit Goupil n-are nimic comun cu Domnul Jean-Sebastien-Marie Goupil, notar la Nemours, soțul domnișoarei Massin. Aceste două ființe nu se cunosc, nici nu se mai aseamănă măcar unul cu altul! Nu vedeți cum arăt?

Domnul Bongrand se uită atunci atent la îmbrăcămintea lui Goupil care purta o cravată albă, o cămașă de un alb strălucitor, cu butoni cu rubine, o vestă de catifea roșie, pantaloni și haină

dintr-un postav negru de calitate, totul croit la Paris. Era încălțat cu niște cizme frumoase. Părul lui, tuns și pieptănat cu grijă, mirosea plăcut. Într-un cuvânt, părea metamorfozat.

— E drept că ești alt om, zise Bongrand.

— Și la moral și la fizic, domnule! înțelepciunea vine odată cu *Biroul*; și, de altfel, bogăția e izvorul curățeniei...

— Și la moral și la fizic, completă Bongrand potrivindu-și mai bine ochelarii pe nas.

— Ei, domnule! Un om cu o rentă de o sută de mii de scuzi poate fi oare vreodată un democrat? Socotiți-mă, deci, un om educat, priceput în materie de rafinamente și dispus să-și iubească soția, adăugă el când o văzu intrând pe doamna Goupil. M-am schimbat atât de mult încât găsesc că vara mea Crémière e foarte inteligentă, mă ocup de educația ei; așa că fiica sa nu mai vorbește numai de pistoane. Mă rog, ieri, a spus despre câinele domnului Savinien că e superb *în arest*; ei bine, n-am să repet vorbele astea oricât ar fi ele de nostime. I-am explicat de îndată ce deosebire există între aret și arest, între a fi *în aret* și *la arest*^[289]. După cum vedeți, sunt cu totul alt om, și aș împiedica un client să facă o *murdărie*.

— Grăbește-te, atunci, zise Bongrand. Fă să am extrasul peste o oră, și în felul acesta notarul Goupil va răscumpăra unele dintre greșelile secretarului.

După ce îl rugă pe medicul din Nemours să-i împrumute calul și cabrioleta, judecătorul de pace se duse să ia cele doua volume incriminatoare și titlul de rentă al Ursulei, apoi, înarmat cu extrasul inventarului, alergă la Fontainebleau, la procurorul regal. Bongrand demonstrează cu ușurință sustragerea celor trei titluri de către unul dintre moștenitori și, în consecință, culpabilitatea lui Minoret.

— Îmi explic acum purtarea lui, zise procurorul regal.

Ca măsură de prevedere magistratul redactă de îndată către Tezaur o opoziție la transferul celor trei titluri și îl însărcina pe judecătorul de pace să afle cotitatea de rentă a titlurilor respective și să se intereseze dacă au fost vândute sau nu. În timp ce judecătorul de pace acționa la Paris, procurorul regal îi scrisese câteva rânduri politicoase doamnei Minoret invitând-o să treacă pe la Parchet. Neliniștită din cauza duelului fiului ei, Zélie se îmbracă, spuse să pună caii la trăsură și sosi *in fiocchi*^[290] la Fontainebleau. Planul procurorului regal era simplu și extraordinar. Despărțind-o pe soție de soț, prin teama de Justiție pe care o au oamenii în general, avea să afle adevărul. Zélie îl găsi pe magistrat în biroul său și fu complet năucită de cuvintele pe care acesta i le spuse foarte simplu.

— Doamnă, nu vă cred complice la o sustragere efectuată din succesiunea Minoret și pe ale cărei urme se află Justiția în acest moment; dar puteți evita ca soțul dumneavoastră să ajungă la Curtea cu juri mărturisind tot ceea ce știți. Pedepsa la care se va expune soțul dumneavoastră nu este de altfel singurul lucru de care să vă temeți; trebuie să evitați destituirea fiului dumneavoastră, să nu-l faceți să-și frângă gâtul. Peste câteva clipe va fi prea târziu, jandarmii sunt gata să pornească și mandatul de arestare va pleca spre Nemours.

Zéliei i se făcu rău. Când își reveni, mărturisi totul. După ce îi demonstrase cu ușurință acestei femei că era complice, magistratul îi spuse că, pentru ca ea să nu-și piardă nici fiul, nici soțul, avea să procedeze cu prudență.

— Aveți de-a face cu omul, nu cu magistratul, spuse el. Nu există nici plângere adresată de victimă și nici furtul n-a fost făcut cunoscut; dar soțul dumneavoastră a înfăptuit fărădelegi cumplite, doamnă, care țin de un tribunal mai puțin înțelegător decât mine. În stadiul în care se găsește această afacere, veți fi obligată să rămâneți

prizonieră... Oh, aici la mine, și pe cuvânt de onoare, preciză el văzând că Zélie e gata să leșine. Gândiți-vă că datoria mea foarte strictă mi-ar impune să cer un mandat de arestare și să încep instrucția; dar acționez în acest moment în calitate de tutore al domnișoarei Ursule Mirouët, și interesele ei, bineînțeles, cer o tranzacție.

— Ah! zise Zélie.

— Scrieți-i soțului dumneavoastră aceste cuvinte...

Și îi dictă următoarea scrisoare Zéliei, punând-o să stea la biroul său.

*„Drag-u mieu, ios ares tată fi am spus tot.
Dă titluri-le pă care un chiu nostr-u lea lă-sat
domnu-lui de Portanduer în virtut ea
testamenntu lui pă care lai ars, pentrucă
donnu procoror regal fa ce o poziție l-a te
zaur”*

— Îl veți scuti astfel de niște tăgăduieli care l-ar pierde, spuse magistratul surâzând la vederea ortografiei. O să avem grijă ca restituirea să se opereze în mod convenabil. Soția mea vă va face șederea aici cât mai puțin dezagreabilă; vă sfătuiesc să nu suflați nicio vorbă și să nu vă arătați deloc întristată.

După ce obținut mărțurisirea de la mama substitutului său, închisă acum în clădirea Tribunalului, magistratul îl chemă pe Désiré, îi povestește punct cu punct furtul comis de tatăl său în ascuns în dauna Ursulei și, vădit, a celorlalți moștenitori și îi arată rândurile scrise de Zélie. Désiré ceru chiar el să se ducă la Nemours pentru a-l face pe tatăl său să procedeze la restituire.

— Totul este grav, zise magistratul. Dat fiind că testamentul a fost distrus, dacă lucrurile se află, moștenitorii Massin și Crémière, rudele voastre, pot să intervină. Am acum suficiente dovezi împotriva tatălui dumatăle. Ți-o încredințez pe

doamna Minoret pe care această mică formalitate a lămurit-o îndeajuns cu privire la îndatoririle ei. Față de dânsa voi avea aerul că am eliberat-o în urma rugămintelor duminale. Pleacă împreună cu ea la Nemours și rezolvă toate aceste chestiuni complicate. Nu-ți fie teamă de vreun necaz din partea cuiva. Domnul Bongrand ține prea mult la domnișoara Mirouët pentru a comite vreo indiscreție.

Zélie și Désiré pleacă de îndată spre Nemours. Trei ceasuri după plecarea substitutului, procurorul regal primi printr-un mesager scrisoarea următoare, a cărei ortografie a fost restabilită pentru a nu ne face să râdem de un om asupra căruia s-a abătut o nenorocire.

DOMNULUI PROCUROR REGAL DE
PE LÂNGĂ TRIBUNALUL DIN
FONTAINEBLEAU

„Domnule,

Dumnezeu n-a fost cu noi tot atât de milostiv ca dumneavoastră și suntem loviți de o nenorocire ireparabilă. Ajungând la podul de la Nemours, unul dintre șleauri s-a desfăcut. Soția mea n-avea servitori în spatele trăsurii, caii simțeau grajdul aproape iar fiul meu văzându-i prea neliniștiți n-a vrut ca vizitiul să coboare de pe capră și s-a dat el jos ca să prindă șleaul la loc. În clipa în care se întorcea ca să se urce în trăsură lângă mama sa, caii au pornit brusc. Désiré nu s-a tras destul de repede lângă parapet, scara i-a retezat picioarele, a căzut și roata de dinapoi i-a trecut peste trup. Mesagerul care a plecat în grabă mare la Paris să aducă pe cei mai buni chirurghi va face să vă ajungă această scrisoare pe care fiul meu, cu toată suferința

sa, mi-a spus să v-o scriu, pentru a vă face cunoscut că ne supunem întru totul hotărâtor dumneavoastră privitor la afacerea care îl adusese în mijlocul familiei sale.

O să vă fiu recunoscător, până în ultima mea clipă, pentru modul în care procedați și o sa îndreptățesc încrederea dumneavoastră.

FRANÇOIS MINORET”

Acest eveniment cumplit tulbură orașul Nemours. Mulțimea emoționată adunată la poarta casei Minoret îi aduse la cunoștință lui Savinien că răzbunarea sa era acum în mâinile cuiva mult mai puternic decât el. Gentilomul se duse imediat la Ursule; acolo îl găsi pe preot care, ca și tânăra fată, era mai curând îngrozit decât surprins. A doua zi, când, după primele pansamente, medicii și chirurgii din Paris își dădură avizul, fiind unanimi în a afirma necesitatea de a-i tăia lui Désiré ambele picioare, Minoret abătut, palid, descompus, veni însoțit de preot la Ursule, unde se aflau Bongrand și Savinien.

— Domnișoară, spuse el, sunt foarte vinovat față de dumneata; dar dacă nu toate greșelile mele pot fi cât de cât îndreptate, există unele pe care le mai pot ispăși. Soția mea și cu mine am făgăduit înaintea lui Dumnezeu să-ți dăm în deplină proprietate moșia noastră Rouvre în cazul în care fiul nostru va scăpa cu viață, dar și dacă am avea înfiorătoarea nefericire de a-l pierde.

Minoret izbucni în plâns, la sfârșitul acestei fraze.

— Te asigur, dragă Ursule, ca poți și trebuie să accepți o parte din această donație, zise abatele.

— Ne ierți? rosti cu umilință namila așezându-se în genunchi la picioarele fetei cuprinsă de uimire.



Peste câteva ceasuri primul chirurg de la spitalul Hôtel-Dieu îl va opera, dar nu mă încred în știința omenească, cred în atotputernicia lui Dumnezeu! Dacă ne-ai ierta, dacă i-ai cere lui Dumnezeu să-i dea zile fiului nostru, el o să aibă puterea să suporte chinul ăsta și, sunt sigur, o să avem fericirea să-l vedem scăpând cu viață.

— Haideți cu toții la biserică! spuse Ursule ridicându-se.

Dar de cum se sculă în picioare scoase un țipăt ascuțit, căzu pe fotoliu și leșină. Când își reveni în simțiri își zări prietenii – Minoret se năpustise în stradă alergând după un medic – cu ochii ațintiți asupra ei, neliniștiți, așteptând ca ea să rostească un cuvânt. Cuvântul ei făcu să le înghețe inimile.

— L-am văzut pe nașul meu în ușă, spuse ea, și mi-a făcut semn că nu mai e nicio speranță.

Désiré muri, într-adevăr, a doua zi după operație din cauza febrei și a afluxului de sânge care se produce după acest soi de operații. Doamna Minoret, a cărei inimă nu cunoscuse alt sentiment decât pe acela de mamă, înnebuni după înmormântarea fiului său și fu dusă de soțul ei la sanatoriul doctorului Blanche^[291], unde își sfârși zilele în 1841.

În ianuarie 1837, trei luni după aceste evenimente, Ursule se căsătorii cu Savinien cu consimțământul doamnei de Portenduère. Minoret interveni în stabilirea contractului de căsătorie, dându-i domnișoarei Mirouët moșia sa Rouvre și douăzeci și patru de mii de franci rentă în Cartea Mare. nepăstrându-și din avere decât casa unchiului său și șase mii de franci rentă. A devenit omul cel mai milostiv, cel mai cucernic din Nemours; este epitrop al parohiei și sprijinitorul celor nenorociți.

— Sărăcii i-au luat locul fiului meu, spunea el.

Dacă ați observat pe marginea drumurilor, în ținuturile în care se taie coroana stejarilor, vreun arbore bătrân albit și parcă lovit de trăsnet, dând încă ramuri tinere, cu trunchiul numai crăpături și așteptând securea ca o izbăvire, v-ați face o idee despre cum arăta bătrânul stăpân al poștei, cărunt, gârbovit, slab; bătrânii din regiune nu mai găsesc, la el nimic din imbecilul fericit pe care l-ați văzut așteptându-și fiul, la începutul acestei povestiri; nu-și mai prizează tutunul în același fel, duce cu sine ceva mai mult decât un trup. În sfârșit, uitându-se la el simți, în tot ceea ce îl privește, că mâna lui Dumnezeu a lovit această ființă pentru a face din ea un exemplu înfricoșător. Deși o urâse atât de mult pe pupila unchiului său, bătrânul acesta, aidoma doctorului Minoret, și-a concentrat în așa măsură afecțiunea asupra Ursulei încât a devenit administratorul bunurilor sale la Nemours.

Domnul și doamna de Portenduère petrec cinci luni pe an la Paris unde și-au cumpărat, în cartierul Saint-Germain, o locuință superbă. După ce și-a dăruit casa de la Nemours ordinului Surorile Milosteniei pentru a se face acolo o școală gratuită, doamna de Portenduère, mama, s-a dus să locuiască la castelul Rouvre, a cărui portăreasă principală este Bougival. Tatăl lui Cabirolle, fostul surugiu de pe Ducler, acum om de șaizeci de ani, s-a căsătorit cu Bougival, care are o mie două sute de franci rentă, pe lângă leafa foarte mare primită pentru slujba sa. Cabirolle-fiul este vizitiul domnului de Portenduère.

Dacă văzând cum trece pe Champs-Élysées una dintre acele încântătoare trăsuri scunde numite *melci*, capitonată în interior cu mătase de un gri metalic cu ornamente albastre, vi s-a întâmplat să admirați o femeie frumoasă^[292], cu fața înconjurată, ca de-un frunziș, de zeci de bucle blonde, cu ochii de peruze luminoși și plini de dragoste, ușor plecată spre un tânăr frumos și ați simțit că vă

cuprinde invidia, gândiți-vă că, această pereche minunată, iubită de Dumnezeu, și-a plătit partea de nefericire în viața. Cei doi îndrăgostiți căsătoriți vor fi fiind, după toate aparențele, viconte de Porterduère și soția sa. Nu există două căsnicii asemănătoare în Paris.

— Este cea mai frumoasă fericire din câte am văzut vreodată, spunea despre ei mai deunăzi doamna contesă de l'Estorade^[293].

Binecuvântați-i, așadar, pe acești copii fericiți în loc să-i invidiați și căutați o Ursule Mirouët, o fată crescută de trei bătrâni și de cea mai bună dintre mame, Soarta potrivnică.

Goupil, care face servicii tuturor și care e considerat, pe drept, omul cel mai spiritual din Nemours, se bucură de stima orașelului său; dar și-a primit pedeapsa, copiii lui fiind oribili, rahitici, hidrocefali. Dionis, predecesorul său, strălucește în Camera Deputaților, numărându-se printre figurile sale cele mai reprezentative, spre marea satisfacție a regelui francezilor^[294] care o vede pe Doamna Dionis la toate balurile sale. Doamna Dionis le vorbește tuturor celor din Nemours despre evenimentele mai deosebite de la recepțiile de la Tuileries și despre măreția Curții regelui francezilor; ea tronează la Nemours cu ajutorul tronului care, firește, devine astfel popular.

Bongrand este președintele tribunalului din Melun; fiul său este pe cale să devină un foarte bun procuror general.

Doamna Crémière continuă să spună cele mai adorabile lucruri din lume. Adaugă un g la cuvântul tamburg, așa zis din vina peniței defecte care murdărește hârtia. În ajunul căsătoriei fiicei sale, i-a spus în încheierea sfaturilor pe care i le-a dat că „o femeie trebuie să fie suflatul casei”^[295], fiind mereu cu ochii în patru „ca un sfinx”^[296].

Goupil alcătuiește, de altfel, o culegere de vorbe alandala rostite de vara sa, o *Crémiérana*^[297].

— Am avut durerea să-l pierdem pe bunul abate Chaperon, a spus astă iarnă doamna vicontesă de Portenduère, care îl îngrijise în timpul bolii sale. Tot cantonul^[298] l-a însoțit pe ultimul drum. Nemours are noroc, căci succesorul acestui om demn de toată considerația este venerabilul preot de la Saint-Lange.^[299]

Paris, iunie-iulie 1841

Sfârșit

Addenda

Următoarele personaje din *Ursule Mirouët*, se regăsesc în alte romane sau nuvele ale lui Balzac din *Comedia Umană*:

Bouvard, Doctor

Splendeurs et misères des courtisanes, 1838 -
Strălucirea și suferințele curtezanelor

Dionis

Le Député d’Arcis, 1839

Estorade, Doamna de l’

Mémoires de deux jeunes mariées, 1842
(*Memoriile a două tinere căsătorite*)
Le Député d’Arcis, 1839

Kergarouët, Contele de

La Bourse, 1830
Le Bal de Sceaux, 1830 (*Bal la Sceaux*)

Lupeaulx, Clement Chardin des

La Muse du département, 1837 (*Muza departamentului*)
Eugénie Grandet, 1833 (*Eugénie Grandet*)
Un Ménage de garçon, 1842
Illusions perdues, 1836–1843 (*Iluzii pierdute*)
Les Employés ou la Femme supérieure, 1838
(*Slujbașii*)
Splendeurs et misères des courtisanes, 1838 -
Strălucirea și suferințele curtezanelor

Marsay, Henri de

Histoire des Treize, 1834-1835
Les Comédiens sans le savoir, 1846 (Comedianți fără s-o știe)
Autre étude de femme, 1839-1842 (Alt studiu de femeie)
Le Lys dans la vallée, 1836
Le Père Goriot, 1835 (Moș Goriot)
La Vieille Fille, 1836 (Fata bătrână)
Le Contrat de mariage, 1835 (Contract de căsătorie)
Illusions perdues, 1836–1843 (Iluzii pierdute)
Mémoires de deux jeunes mariées, 1842 (Memoriile a două tinere căsătorite)
Le Bal de Sceaux, 1830 (Bal la Sceaux)
Modeste Mignon, 1844
Les Secrets de la princesse de Cadignan
Une ténébreuse affaire, 1843
Une fille d'Ève, 1839

Mirouët, Ursule (vezi Portenduère, Vicontesa Savinien de)

Nathan, Doamna Raoul

La Muse du département, 1837 (Muza departamentului)
Illusions perdues, 1836–1843 (Iluzii pierdute)
Splendeurs et misères des courtisanes, 1838 - Strălucirea și suferințele curtezanelor
Les Employés ou la Femme supérieure, 1838 (Slujbașii)
Un Ménage de garçon, 1842
Eugénie Grandet, 1833 (Eugénie Grandet)
La Fausse maîtresse, 1842
Un prince de la bohème, 1840
Une fille d'Ève, 1839
Les Comédiens sans le savoir, 1846 (Comedianți fără s-o știe)

Portenduère, Vicontele Savinien de

Le Bal de Sceaux, 1830 (Bal la Sceaux)

*Splendeurs et misères des courtisanes, 1838 -
Strălucirea și suferințele curtezanelor
Béatrix, 1839 (Béatrix)*

Portenduère, Vicontesa Savinien de
*Autre étude de femme, 1839-1842 (Alt studiu de
femeie)
Béatrix, 1839 (Béatrix)*

Ronquerolles, Marchizul de
*La Fausse maîtresse, 1842
Les Paysans, 1854 (neterminată)
La Femme de trente ans, 1834 (Femeia de 30 ani)
Autre étude de femme, 1839-1842 (Alt studiu de
femeie)
Histoire des Treize, 1834-1835
Le Député d'Arcis, 1839*

Rouvre, Marchizul du
*La Fausse maîtresse, 1842
Un début dans la vie, 1844 (Un debut în viață)*

Rouvre, Cavalerul du
La Fausse maîtresse, 1842

Rubempré, Lucien-Chardon de
*Illusions perdues, 1836–1843 (Iluzii pierdute)
Les Employés ou la Femme supérieure, 1838
(Slujbașii)
Splendeurs et misères des courtisanes, 1838 -
Strălucirea și suferințele curtezanelor*

Schmucke, Wilhelm
*Une fille d'Ève, 1839
Splendeurs et misères des courtisanes, 1838 -
Strălucirea și suferințele curtezanelor
Le Cousin Pons, 1847 (Vărul Pons)*

Serizy, Contesa de
Un début dans la vie, 1844 (Un debut în viață)

Histoire des Treize, 1834-1835
La Femme de trente ans, 1834 (Femeia de 30 ani)
Splendeurs et misères des courtisanes, 1838 -
Strălucirea și suferințele curtezanelor
Autre étude de femme, 1839-1842 (Alt studiu de
femeie)
La Fausse maîtresse, 1842

Trailles, Conte Maxime de

César Birotteau, 1837 (Istoria măririi și decăderii
lui César Birotteau)
Le Père Goriot, 1835 (Moș Goriot)
Gobseck, 1830 - Cămătarul
Un homme d'affaires (Esquisse d'homme
d'affaires d'après nature), 1845 - Un om de
afaceri
Le Député d'Arcis, 1839
Les Secrets de la princesse de Cadignan
La Cousine Bette, 1846 (Verișoara Bette)
Béatrix, 1839 (Béatrix)
Les Comédiens sans le savoir, 1846 (Comedianți
fără s-o știe)

Vandenesse, Marchizul Charles de

César Birotteau, 1837 (Istoria măririi și decăderii
lui César Birotteau)
Le Bal de Sceaux, 1830 (Bal la Sceaux)
Une fille d'Ève, 1839

[1] Balzac, Avant-propos de „La Comédie humaine”, în Balzac, La Comédie humaine, éd. Pierre-Georges Castex, „Bibliothèque de la Pleiade”, Paris, Gallimard, vol. I, 1976, p. 18. Toate referirile la romanele lui Balzac trimit la această a doua ediție a Comediei umane, publicată sub conducerea lui Pierre-Georges Castex, 12 volume, 1976-1981, după care a fost realizată și versiunea în limba română.

[2] Balzac, *Comedia umană*, ediție critică de Angela Ion, București, Editura Univers, vol. I, 1981, p. 106

- [3] Volumul I cuprindea *Eugénie Grandet*, iar volumul II *Le Message, Les Célibataires* (La acea dată numai *Le Curé de Tours*), *La Femme abandonnée, La Grenadice, L'Illustre Gaudissart*.
- [4] După cum scrie Félix Davin în Introducerea la *Études philosophiques*, redactată în decembrie 1834, puternic inspirată, corectată și remaniată de Balzac, seria de *Scènes de la vie privée* cuprinde „compoziții pline de prospețime, strălucitoare de culoare și tinerețe” (Balzac, *La Comédie humaine*, X, p. 1204)
- [5] Titlul romanului *La Femme de trente ans*, apărut în ultimul volum din *Scènes de la vie privée*, publicat de Doamna Bechel în septembrie 1834. Titlul se va schimba de mai multe ori (cf. Balzac, *Comedia umană*, 11], p. 510-513)
- [6] Balzac, *L. Comédie humaine*, X, p. 1200 – 1218.
- [7] Balzac, *Cuvânt înainte*, în *Comedia umană*, I, p. 106.
- [8] *Ursule Mirouët, Eugénie Grandet, Pierrette, Le Curé de Tours, La Rabouilleuse, L'Illustre Gaudissart, La Muse du département, La Vieille Fille, Le Cabinet des Antiques, Illusions perdues*.
- [9] Cf. Angela Ion, *Balzac sau Romanul absolut*, în Balzac, *Comedia umană*, I, p. 16—19.
- [10] Henri Mitterand, *Le lieu et le sens: Vespase parisien dans „Ferragus” de Balzac*, în *Le Discours du roman*, Paris, Presses universitaires de France, 1980, p. 184
- [11] Nicole Mozet, *La ville de province dans l'oeuvre de Balzac*, Paris, Societe d'Édition de l'Enseignement Supérieur, 1982, p. 17
- [12] Pierre-Georges Castex, *L'Univers de „La Comédie humaine”*, în Balzac, *La Comédie humaine*, I, p. XLII.
- [13] *LES CÉLIBATAIRES (Pierrette; Le Curé de Tours; La Rabouilleuse); LES PARISIENS EN PROVINCE (L'Illustre Gaudissart; La Muse du département); LES RIVALITÉS (La Vieille Fille; Le Cabinet des Antiques)*.
- [14] P.-G. Castex, *op. cit.*, p. XLIII.
- [15] Balzac, *La Comédie humaine*, I, p. 19.
- [16] Balzac, *Lettres à Madame Hanska*, éd. Roger Pierrot, Paris, Editions du Delta, vol. II, 1968, p. 17.

- [17] Balzac, *La Comédie humaine*, III, p. 1521
- [18] Balzac, *Lettres à Madame Hanska*, II, p. 77.
- [19] Balzac, *La Comédie humaine*, I, p. 1127—1128
- [20] Vezi *Liturghia ateului*, în *Comedia umană*, IV.
- [21] Vezi *A doua familie*, în *Comedia umană*, II.
- [22] Balzac, *La Comédie humaine*, coll. „L'Intégrale”, Paris, Éditions du Seuil, 1965, vol. II, p. 459
- [23] Jacques Borel, *Seraphîta et le mysticisme balzacien*, Paris, José Corti, 1967, p. 124
- [24] Michel Nathan, *Religion et roman: à propos de „Ursule Mirouët” in Balzac: l'invention du roman, Colloque de Cerisy (1980)*, Pam, Bel-fond, 1982, p. 87.
- [25] P.-G. Castex, *L'Univers de „La Comédie humaine”*, în Balzac, *La Comédie humaine*, I, p. LXIV.
- [26] Balzac, *Cuvânt înainte*, în *Comedia umană*, I, p. 104
- [27] Balzac, *La Comédie humaine*, III, p. 758—759
- [28] *Ibidem*, p. 761
- [29] Balzac, *Lettres à Madame Hanska*, II, p. 36.
- [30] *Ibidem*, p. 110.
- [31] Sophie Surville (1823—1877), nepoata lui Balzac, era fiica surorii acestuia Laure Balzac (1800—1871), căsătorită cu Eugène Surville (Eugène Midy de La Grençaye, zis Surville, 1790—1866), inginer de poduri și șosele. Soții Surville au avut două fiice, Sophie și Valentine, cărora Balzac, aflându-se în Ucraina, la Wierzhownia, domeniul Doamnei Hanska, în anul 1849, le-a trimis trei scrisori pline de umor și solitudine. Sophie-Eugénie Surville, fiica cea mare, bună muziciană, eleva lui Ambroise Thomas, s-a căsătorit la 6 martie 1851 cu un văduv, Jacques Mallet, cu nouăsprezece ani mai în vârstă decât ea și căsătoria a fost un eșec. Despărțită de soț, a devenit preceptoare la un fost deputat și a murit fără posteritate în 1877. Cealaltă nepoată a lui Balzac, Jeanne-Charlotte-Valentine Surville (1830—1885), s-a căsătorit, tot după moartea lui Balzac, cu Louis-François-Charles Duhamel, avocat, care a devenit secretarul lui Jules Grovy, președinte al Franței în timpul celei de a treia Republici (1879—1887). Balzac i-a dedicat în 1842 nepoatei sale

Valentine povestirea *La Paix du ménage* (cf. Balzac, *Correspondance*, V, p. 926—927).

[32] Nemours, orașel la sud de Paris (9 233 locuitori în 1974), capitală de canton în departamentul Seine-et-Marne, în ținutul Gâtinais pe râul Loing, afluent al Senei, și pe canalul Loing, care unește Loara cu Sena. Orașul posedă o biserică din secolul al XVI-lea (Saint-Jean Baptiste) și un castel, construit în secolul al XII-lea remaniat în secolele XV și XVII. Între 1829 și 1835, Balzac a trecut deseori prin Nemours spre La Bouleaunière, mica proprietate din comuna Grez-sur-Loing, lângă Nemours, închiriată apoi cumpărată de Doamna de Berny, care a murit acolo în 1836. După cum arată Madeleine Ambrière-Fargeaud în Introducerea la romanul *Ursule Mirouët* din noua ediție Castex apărută în colecția „Bibliothèque de la Pléiade”, Balzac descrie cu o remarcabilă exactitate situația geografică a ținutului, dar detaliile descrierii arată că romancierul cunoștea orașul destul de sumar, ca un călător în trecere. Astfel, în Nemours nu există acea *Rue des Bourgeois* unde locuiau, față în față, doctorul Minoret și contesa de Portenduère, casa de la „colțul podului peste Loing” unde locuia Ursule nu a putut fi identificată, acea *Grand-Rue* pe care o citează Balzac, s-a numit în realitate întotdeauna *Rue de Paris*. Dacă Balzac a ales Nemours drept cadru pentru povestirea „privilegiată” despre tânără nemțoaică Ursule Mirouët, poate a făcut-o în amintirea Doamnei de Berny, născută Laure Hinner, ea însăși fiica unui muzician de origine germană și care trăia retrasă în mica proprietate La Bouleaunière din 1829, anul când începe acțiunea romanului *Ursule Mirouët* (cf. Balzac, *La Comédie humaine*, III, p. 740—741).

[33] În text: *maître de poste* (fr.), tradus prin *stăpânul poștei*, proprietar de trăsuri de poștă, poștalioane. De la *poste*, poștă, în trecut releu de schimbare a cailor, plasat din distanță în distanță, pentru a asigura transportul călătorilor și al corespondenței. În timpul Restaurației, căile de comunicație au fost ameliorate, dar la începutul monarhiei din Iulie, din motive economice și politice, s-a dat o mare dezvoltare drumurilor și canalelor, ceea ce i-a făcut să prospere pe posesorii trăsurilor publice, până la răspândirea căii ferate, care a pus capăt carierei lor (prima linie de cale ferată în Franța, de la Saint-Étienne la Andrézieux, a fost pusă în funcțiune în 1823, servind pentru transportul huilei; prima linie ferată pentru transportul călătorilor, între Saint-Étienne și Lyon, a fost pusă în

funcțiune în 1844). Balzac era familiarizat cu aceste mijloace de transport, datorită numeroaselor călătorii pe care le-a făcut în diferite regiuni ale Franței. În 1842, în romanul *Un début dans la vie*, a dat o descriere foarte exactă a călătoriei cu acea trăsură publică numită *coucou*, creând personajul Pierrotin, inspirat de un model din realitate (cf. *Un debut în viață*, în *Comedia umană*, I).

[34] Numele personajului balzacian Minoret-Levrault apare pentru prima dată în schița *Le Grand Propriétaire*, proiectul inițial al romanului *Les Paysans*, scrisă de Balzac în iulie 1835 și destinată efemerului ziar *Le Nouveau Conservateur*, editat de Alfred Nettement. În această schiță apar familiile Minoret, Massin, Levrault, ca și Minoret-Crémière și Levraut-Grandsire, bogați burghezi din La-Ville-aux-Fayes, cu toții înrudiți, care pândesc moștenirea bătrânului marchiz de Grandlieu. În primăvara anului 1836, când a început să scrie *Les Héritiers Boisrouge* (roman abia schițat, din care n-a scris decât câteva pagini), Balzac a preluat subiectul schiței *Le Grand Propriétaire*, introducând și familiile de burghezi Massin, Levrault și Minoret, cărora le-a adăugat numele Bongrand și Mirouet. Capitolul II din *Les Héritiers Boisrouge* era intitulat *Ursule Mirouët*. După cum subliniază Madeleine Ambrière-Fargeaud, textul povestirii *Les Héritiers Boisrouge* a inspirat romanul *Ursule Mirouët*, furnizând unele elemente și romanelor *La Rabouilleuse*, *Les Paysans* și *La Muse du département* (Balzac, *La Comédie humaine III*, p. 753—754, 1522-1524).

[35] *Bourron*, comună lângă Grez-sur-Loing.

[36] *Paulus Potter* (1625—1652), pictor și gravor olandez, celebru pentru picturile animaliere, mai ales pentru tablourile cu animale domestice. După cum se menționează în nota ediției franceze, Balzac cunoștea desigur cele două tablouri ale lui Potter care se aflau la Luvru la acea dată, *Preeria* și *Doi cai legați la ușa unei colibe*. Numele pictorului mai este citat în *La Recherche de l'Absolu* și *Pierre Grassou*.

[37] *Meindert Hobbema* (1638—1709), pictor și desenator olandez, care s-a consacrat mai ales peisajului, evocând deseori aspecte pitorești de la țară (castele, mori, colibe, pășuni).

[38] *Caliban*, personaj din *Furtuna* de Shakespeare. Născut dintr-un demon și o vrăjitoare, pitic urât și malițios, întruchipează răutatea și

violența. Balzac îl mai citează în *La Cousine Bette* și *La Peau de Chagrin*.

[39] *Franz Joseph Gall* (1758—1828), medic german. Anatomist reputat al sistemului nervos, a exercitat medicina la Viena, apoi la Berlin și la Paris. Creatorul *frenologiei*, care preconiza studiul funcțiilor creierului și al localizărilor lor după forma exterioară a craniului. După Gall, pe creier ar fi localizate busele (fr. *les bosses*) muzicii, matematicii, omorului, docilității, ambiției, teosofiei etc. Gall s-a instalat la Paris în 1807. Balzac se referă la Gall și la frenologie în numeroase romane din *La Comédie humaine*.

[40] *Atlas*, unul dintre titanii din mitologia greacă. Deoarece a luat parte la revolta titanilor împotriva zeilor, a fost condamnat de Zeus să susțină pe umeri bolta cerului.

[41] Corectând textul pentru publicarea romanului în volum, Balzac a scris din greșeală Seine-et-Oise. Este vorba desigur de *Journal du département de Seine-et-Marne* (Nota ed. fr.)

[42] Pentru Balzac, ca și pentru Lavater (vezi nota 170), aspectul fizic anunță trăsăturile morale. Portretul personajelor balzaciene este deopotrivă un portret fizic și un portret moral, cum este cel al lui Minoret-Levrault.

[43] Romancierul englez *Laurence Sterne* (1713—1768) este deseori citat în *La Comédie humaine*, Balzac referindu-se îndeosebi la personajele din romanul *Tristram Shandy* (1760—1767), unchiul Tobie și caporalul Trim (*Béatrix, Autre étude de femme La Fille aux yeux d'or, Les Employés, Physiologie du mariage* etc.). În capitolul XIX din acest roman, Sterne scrie despre semnificația numelui, revelator pentru caracterul sau poziția socială a oamenilor, afirmație la care Balzac se mai referă în *La Recherche de l'Absolu*, în legătură cu prenumele Marguerite, care înseamnă „perlă”, și în *Béatrix*, cu privire la Félicité des Touches, care vede în numele ei o „sălbatică batjocură”.

[44] *Montargis*, localitate din departamentul Loiret, capitală de arondisment pe râul Loing. *Essonne*, departament din regiunea pariziană, la sud de Paris.

[45] După cum se arată în nota ediției franceze, această *Grand-Rue* se numea în realitate *Rue de Paris* și nu există port la Nemours. Balzac a confundat probabil cu Moret sau Mantes, sau pur și simplu

a preluat aceste nume de la Sancerre, localitate unde situase acțiunea romanului neterminat *Les Héritiers Boisrouge* (Vezi nota 34).

[46] Balzac avea o bogată experiență de călător pe care o atestă și romanul *Un début dans la vie*. Este vorba de un al treilea cal pe care acești *maître de poste* erau autorizați să-l adauge în unele locuri din cauza dificultăților drumului. Prețul celui cal se plătea suplimentar. Totuși, datorită dificultății de a-l înhăma, stăpânul poștei se putea oferi să-l suplinească furnizând cai mai viguroși, iar călătorii acceptau să plătească prețul pentru acest cal adăugat fără să fie înhămat (Nota ed. fr.).

[47] Antifrază (fr. *antiphrase*), manieră de a folosi un cuvânt sau o locuțiune într-un sens contrar sensului veritabil, prin ironie sau eufemism.

[48] Adoptii frenologiei și ai doctorului Gall (Vezi nota 39) situau centrul nervos al sensibilității în partea posterioară a encefalului, acest detaliu fiind, după Balzac, un indiciu al impotenței relative a lui Minoret-Levrault, ca și vocea subțire, contrastând cu aspectul și dimensiunile acestui colos.

[49] Prin 1830, comunicațiile între Paris și Nemours se făceau esențialmente prin trăsurile Mesageriilor (*Le Grand-Bureau*) care plecau din strada Notre-Dame des Victoires, prin cele alo întreprinderi Lafitte și Caillard, care plecau din strada Saint-Honoré, sau prin întreprinderea Leloir-Ducler, care deservea doar ținutul Gâtinais și își avea biroul pe strada Dauphine (Nota ed. fr.)

[50] De la numele lui *Armand Lecomte*, care întemeiase în 1828 *Le Service des Messageries du Commerce* (Nota ed. fr.).

[51] În text: *à tout brésilier* (subl. de Balzac), în mare viteză, pe rupte (fr.). Verbul *brésilier* (fr.) derivă din substantivul *brésil* care înseamnă un lemn roșu foarte uscat, folosit în vopsitorie. La origine însemna *teindre avec du brésil*, a vopsi cu acest lemn numit *brésil*. Sensul derivat, a rupe în bucățele, a devenit mai curent.

[52] De la numele lui *Jules-Auguste-Armand de Polignac* (1780—1847), om politic francez, numit de Carol al X-lea, la 27 iulie 1829, președinte al Consiliului de miniștri, foarte nepopular datorită politicii ultraregaliste și măsurilor nedemocratice (Vezi nota 254).

[53] Personajul balzacian Ursule Mirouët, devenită prin căsătorie vicontesă de Portenduère, mai apare sau este citată în *Le Cousin Pons*, *Les Méfaits d'un procureur du roi*, *Béatrix*, *La Fausse Maîtresse*, *Autre étude de femme*.

[54] În text: *coup de soleil* (subl. de Balzac), insolație, sau ușoară arsură cauzată de soare (fr.)

[55] Majoritatea personajelor romanului, Minoret-Levrault, soția sa Zélie și fiul lor Désiré, ceilalți membri ai „clanului moștenitorilor” (aparținând unor familii provenite din înrudirea dintre ramurile Massin, Levrault, Minoret și Crémère), doctorul Denis Minoret, nașul și tutorele Ursulei, nu apar decât în romanul *Ursule Mirouët*.

[56] În text: *Adieu paniers, vendanges sont faites!*, proverb francez având sensul de: *a-ți lua adio de la ceva, a-ți pune pofta-n cui*.

[57] Biserica Saint-Jean-Baptiste din Nemours a fost începută în 1179, apoi mărită și restaurată în secolele următoare. Nemours a fost erijat ducat (*duché-pairie*) în secolul al XV-lea de regele Carol al VI-lea pentru Carol al III-lea zis *cel Nobil*, regele Navarrei, nu pentru familia Guise, care n-a fost niciodată amestecată în istoria orașului Nemours (Nota ed. fr.)

[58] Referire la *Louis de Donald* (1754—1840), scriitor politic francez (Vezi nota 192).

[59] *Goupil* (lat. *vulpiculus*, de la lat. clas. *vulpes*, vulpe). Vechiul nume al vulpii.

[60] Balzac se gândește la surâsul „sardonic”, dar îi dă o etimologie fantezistă. Această contracție a mușchilor care produce un fel de rictus convulsiv nu reprezintă o trăsătură caracteristică a sarzilor ci efectul provocat de o iarbă din Sardinia (Nota ed. fr.)

[61] În text: *charivari*, zgomote foarte puternice și discordante (fr.). La origine, acest cuvânt era rezervat concertelor ridicole și zgomotoase organizate pentru văduvii care se recăsătoreau.

[62] *Ariadna*, în mitologia greacă fiica lui Minos și a Pasiphaei, i-a dat lui Tezeu, venit în Creta să lupte împotriva Minotaurului, firul cu ajutorul căruia să iasă din labirint după ce a ucis monstrul. Tezeu a luat-o cu el, dar apoi a abandonat-o în insula Naxos.

[63] În text: *ambigus*, substantiv desemnând un amestec de lucruri de natură diferită (fr.). În nota ediției franceze se menționează că

acest cuvânt desemna odinioară mesele la care se serveau deodată mâncărurile cu carne și desertul.

[64] Lămpile *Carcel*, cu ulei, roțițe și piston, inventate în 1800 de muncitorul ceasornicar *Bertrand-Guillaume Carcel* (1750—1812), reprezentau un progres față de lămpile Argand, inventate de fizicianul elvețian *Aimé Argand* (1755—1803), eu dublu curent de aer, burlan de sticlă și rezervor de ulei, comercializate de farmacistul *Quinquet* (citate de Balzac în *Le Père Goriot* și *Autre étude de femme*)

[65] Joc de cuvinte de la *eau*, apă, pronunțat [o], și *opiat*, pastă pentru curățat dinții (fr.)

[66] Marchizul du Rouvre, fratele contesei de Sérizy (*Un début dans la vie*), și-a cheltuit cea mai mare parte din avere cu actrița Florine, după cum scrie Balzac în povestirea *La Fausse Maîtresse*, unde fiica marchizului, Clémentine du Rouvre, se căsătorește cu contele polonez Adam Laginski (Vezi *Pretinsa iubită*, în *Comedia umană*, II)

[67] Vicontesa de Portenduère, născută Kergarouët, nu apare decât în romanul *Ursule Mirouët*. Fiul ei, Savinien de Portenduère, mai apare în *Les Employés*, *Le Bal de Sceaux*, *Modeste Mignon*, *Splendeurs et misères des courtisanes*, *Béatrix*, *Les Méfaits d'un procureur du roi*.

[68] Julie d'Aiglemont, personajul principal din romanul *La Femme de trente ans*, s-a retras în castelul Saint-Lange după moartea lordului Granville (Vezi *Femeia de treizeci de ani*, în *Comedia umană*, III).

[69] *Ludovic al XI-lea* (1423—1483), rege al Franței (1461—1483). A întărit puterea regală în defavoarea marilor feudali, a corpurilor politice și a clerului, a continuat reorganizarea militară începută de tatăl său, *Carol al VII-lea*, și a favorizat dezvoltarea economică, mai ales în sud-estul Franței, încurajând negoțul, implantarea imprimeriei și primele manufacturi de mătase (Lyon), care au făcut să se dezvolte burghezia, Starea a Treia (*Tiers État*).

[70] *Ludovic al XIII-lea* (1601—1643), rege al Franței (1610—1643).

[71] *Pierre de Guibours*, zis *le Père Anselme* (1625—1694), autorul scrierii *Histoire généalogique et chronologique de la maison de*

France.

[72] *Almanahul de la Gotha*, care stabilea genealogia familiilor aristocratice din Europa, a fost tipărit în orașul Gotha din Germania răsăriteană (Thuringia, districtul Erfurt) între anii 1764 și 1945.

[73] În text: *tallaient*; verbul *taller* înseamnă a înfrăți, a lăstări (fr.).

[74] *Cognomonisme*, neologism al lui Balzac, de la latinescul *cognomen*, poreclă.

[75] Admirația nedezmănită pentru *Walter Scott* (1771—1832) este atestată de numeroasele referiri la romancierul scoțian pe care Balzac le face în prefetele și romanele sale (Vezi *Cuvânt înainte*, nota 16, în *Comedia umană*, I, p. 868)

[76] *Capet*, porecla lui *Hugo*, rege al Franței (987—906), întemeietorul dinastiei Capețienilor care au domnit în Franța între 987 și 1323.

[77] Vechi familii aristocratice franceze: *Rohan*, familie descinzând din regii bretoni, întemeiată de un viconte de Rennes prin 1110, din care au făcut parte Henri, duce de Rohan (1579—1638), general francez, conducătorul calvinistilor în timpul lui Ludovic al XIII-lea, Edouard, prinț de Rohan (1734—1803), cardinal francez, compromis în afacerea colierului Mariei-Antoaneta; *Montmorency*, familie de seniori feudali întemeiată în 955, ai cărei reprezentanți mai cunoscuți au fost Mathieu II, conetabil al Franței (1174—1230), care a luat parte la bătălia de la Bouvines, Anne, duce de Montmorency (1493—1567), mareșal și *pair* al Franței, conetabil, Henric I (1534—1614), conetabil al Franței, Henric al II-lea (1595—1632), mareșal al Franței; *Bauffrémont*, veche familie din Lorraine, întemeiată de Claude de Bauffrémont, guvernator al provinciei Franche-Comté în secolul al XVI-lea; *Mortemart*, familie de marchizi deveniți duci în 1650

[78] După *Biblie* (*Geneza*, cap. XX), descendenții fiilor lui Noe, Sem, Ham și Iafet, ar fi dat naștere, după potop, tuturor popoarelor lumii.

[79] În nota ediției franceze este citată lucrarea lui Fréret, *Traité de l'origine des échecs*, publicată în 1792 în *Oeuvres philosophiques*, în care se povestește că un brahman indian numit Sissa, care trăia în secolul al IV-lea, a inventat șahul pentru a inocula celor mari câteva idei drepte. Încântat de această nouă distracție, regele Indiei cu

numele Shiram (nu regele Persiei, cum scrie Balzac) a vrut să-l recompenseze pe inventator. Sissa i-a cerut atunci să-i dea cantitatea de grâu care ar rezulta punând un bob pe primul pătrat al tablei de șah, două pe al doilea, patru pe al treilea și așa mai departe, dublând miza până la al șaizeci și patrulea pătrat. Reieșea că pentru a satisface această cerere ar fi trebuit să existe în India 16 384 sate posedând fiecare 1 080 hambare conținând fiecare 174 762 măsuri de 32 768 boabe. Și brahmanul n-a mai fost recompensat.

[80] Madeleine Ambrière-Fargeaud, comentatoarea romanului în noua ediție Castex din „*Bibliothèque de la Pléiade*”, consideră că este vorba de țăranii și găsește în acest paragraf analogii cu romanul *Les Paysans*, în a cărui dedicație Balzac scrie: „*Cet élément insocial créé par la Révolution absorbera quelque jour la Bourgeoisie, comme la Bourgeoisie a dévoré la Noblesse*”.

[81] Pierre-Samuel Dupont de Nemours (1739—1817), economist și om politic francez. Discipol al modicului și economistului François Quesnay, fondatorul școlii fiziocraților, a scris lucrări de economie politică (*Physiocratie*, 1767; *Origines et progrès d'une science nouvelle*, 1768; *Table raisonnée des principes de Véconomie politique*, 1773). Deputat al Stării a Treia (*Tiers État*) în 1789, s-a refugiat în Statele Unite.

[82] Abatele André Morelle, (1729—1819), economist, filosof și literat francez, unul dintre redactorii *Enciclopediei*.

[83] Théophile de Bordeu (1722—1776), medic francez, unul dintre fondatorii vitalismului, colaborator al *Enciclopediei*, autorul lucrării *Recherches sur le pouls* (1756). Diderot l-a pus în scenă, împreună cu D'Alembert și Domnișoara de Lespinas, în *Le Rêve de d'Alembert* (1760)

[84] Filosofi și literați din secolul al XVIII-lea, colaboratori ai *Enciclopediei*, al cărei *spiritus rector* a fost Diderot; Jean Le Rond D'Alembert (1717—1793), care în *Discours préliminaire de l'Encyclopédie* a expus filosofia naturală și spiritul științific al lucrării; Claude-Adrien Helvétius (1715—1771), filosof francez, autorul lucrării *De l'esprit* (1758) în care dezvoltă o filosofie senzualistă și materialistă; Paul-Henri Dietrich, baron d'Holbach (1723—1789), filosof francez, materialist și ateist; Friedrich-Melchior, baron de Grimm (1723—1807), scriitor german, prieten cu Diderot, d'Alembert, baronul d'Holbach. Publicația sa

Correspondance littéraire reprezintă o prețioasă mărturie despre viața literară, filosofică și mondenă din secolul al XVIII-lea.

[85] *Balsamul Lelièvre*, numit și „elixirul de viață lungă”, a cunoscut un succes mare și durabil. Preparat pe bază de aloes, inventat și exploatat de farmacistul Claude Lelièvre, se vindea atât în Franța cât și în străinătate (Nota ed. fr.).

[86] *Mercure de France*, ziar fondat în 1672 de către Jean Donneau de Visé (1638—1710) sub numele de *Mercure galant*, a căpătat numele de *Mercure de France* în 1714. Conducător de Boissy, apoi de Marmontel, a cunoscut cel mai mare succes între 1788 și 1792 când l-a cumpărat editorul Charles-Joseph Parickoucke. A dispărut definitiv în 1825. Reclama pentru balsamul Lelièvre era întâlnită în anunțurile plasate la sfârșitul ziarului (Nota ed. fr.).

[87] *Guillaume-François Rouelle*, zis *Rouelle l'Aîné* (1703—1770), farmacist și chimist francez, care a demonstrat că acizii, prin reacție asupra alcaloizilor sau oxizilor metalici, produc săruri. Membru al Academiei de științe, i-a avut ca elevi pe Diderot și pe Rousseau.

[88] *Julie ou La Nouvelle Héloïse* (1761), roman epistolar de Jean-Jacques Rousseau (1712—1778). cu subtitlul *Lettres de deux amants d'une petite ville au pied des Alpes*, povestea dragostei nefericite dintre două personaje seducătoare și virtuose, Julie d'Étanges și preceptorul său Saint-Preux. Căsătorită cu domnul de Wolmar, Julie va fi o soție și o mamă ireproșabilă, găsindu-și echilibrul în viața rustică și familială de la Clarens. Acest roman al pasiunii imposibile a cunoscut un succes prodigious.

[89] Într-adevăr, Academia din Metz (*Académie royale des sciences et des arts*) posedă disertația prezentată de Robespierre (*Maximilienne Marie-Isidore de Robespierre*, 1758—1794, om politic francez) la Concursul din 1784 (Nota ed. fr.).

[90] *Anevriism* (fr. *anévrysme*) - dilatare a peretelui unui vas sanguin (de obicei arteră) din cauza unei leziuni traumatici sau inflamatorii. În 1836 Doamna de Berny a murit de un anevriism la inimă, provocat, după opinia lui Balzac, de numeroasele ei supărări.

[91] *Madame Roland* (*Manon-Jeanne Philpon*, 1754—1793, căsătorită cu *Jean-Marie Roland de La Platière*, ministru de interne și prieten al Girondinilor), al cărei salon parizian a avut o

considerabilă influență politică, a murit pe eșafod. După cum se amintește în nota ediției franceze, atitudinea eroică a acestei femei, îmbrăcată într-o rochie alba, stând în picioare în cotiga care-o ducea spre eșafod, a stârnit admirația. Ultimele ei cuvinte au fost: „*O, Liberté! que de crime, on commet en ton nom!*”.

[92]

Mesmerismul (Vezi nota 154) a suscitat vii controverse, mai ales în anii 1784—1786.

[93]

Jean-François Delaharpe, zis *de La Harpe sau Laharpe* (1739—1803), critic francez, autorul lucrării *Le Lycée ou Cours de littérature ancienne et moderne* (1799), de orientare clasică. Membru al Academiei franceze. După cum se amintește în nota ediției franceze, în 1794, fiind încarcerat în palatul Luxembourg, transformat în loc de detenție, La Harpe s-ar fi convertit la catolicism, după ce deschisese la întâmplare *Imitatio Christi*.

[94]

Ponce-Denis Édouard Lebrun (1729—1807), poet francez supranumit *Pindare*, autor de *Epigrame* și de *Ode* în care a celebrat Revoluția franceză și Imperiul. Membru al Academiei franceze.

[95]

Marie-Joseph de Chénier (1764—1811), om politic și scriitor francez (fratele poetului André de Chénier – Vezi nota 198), autor de satire, poeme și tragedii, dintre care *Charles IX ou L'École des rois*. Membru al Convenției naționale.

[96]

În nota ediției franceze se semnalează o inadvertență: abatele Morellet a murit în 1819, deci doctorul Minoret nu putea să-l înmormânteze în 1813.

[97]

După moartea filosofului *Claude-Adrien Helvétius* (1715—1771), soția sa s-a instalat la Auteuil, unde salonul ei era frecventat de literați, filosofi și savanți ai vremii, Turgot, Chamfort, Franklin, d'Alembert, Condorcet, Condillac, Malesherbes, Diderot, d'Holbach, Volney, Garat, Bitaubé, Dupaty (Nota ed. fr.).

[98]

Jean-Louis Geoffroy (1742—1814), critic literar, redactor la publicația *L'Année littéraire* unde l-a atacat vehement pe Voltaire (peste șapte mii de articole). În timpul Consulatului și al Imperiului a fost autorul foiletonului dramatic în *Journal des Débats*.

[99]

Élie-Catherine Fréron (1719—1776), critic literar francez, auto» al unor pamflete împotriva lui Voltaire și a filosofilor. A fondat publicația *L'Année littéraire* (1751—1776), care sub conducerea fiului său a apărut până la Revoluția franceză.

[100] După cum amintește Madeleine Ambrière-Fargeaud în nota ediției franceze, poziția casei cumpărate de doctorul Minoret, situată „între două ziduri ale unor case vecine”, ca și dispoziția camerelor, amintesc de casa în care a locuit familia Balzac la Villeparisis (casă aparținând unui văr). Balzac însuși a locuit în această casă în anii 1820—1822.

[101] În text: *pied*, veche unitate de măsură în lungime (0,324 m).

[102] Moda acelor case de un lux excesiv, numite „folies”, s-a răspândit în timpul Regenței (perioada minorității lui Ludovic al XV-lea, 1715—1723, când guvernarea a fost exercitată de Philippe d’Orléans).

[103] Balzac uită că mai înainte scrisese că soția doctorului Minoret murise din cauza șocului resimțit la vederea căruței condamnaților la ghilotină în oare se găsea Madame Roland, deci la 9 noiembrie 1793 (Nota ed. fr.).

[104] *Institut de France*, fondat în 1795, se compune din cinci Academii: *Académie française* (1635), *Académie des inscriptions et belles-lettres* (1664), *Académie des sciences* (1666), *Académie des beaux-arts* (1816), *Académie des sciences morales et politiques* (1832).

[105] *Dominique Jean, baron Larrey* (1766—1842), chirurg militar francez, l-a însoțit pe Napoleon în toate campaniile până la Waterloo. Membru al Academiei de științe.

[106] *Ordre de Saint-Michel*, instituit de Ludovic al XI-lea în 1469, restabilit de Ludovic al XVIII-lea în 1816 și destinat să recompenseze pe cei ce se ilustrează în domeniul literelor, științelor și artelor. A fost suprimat după 1830, la începutul monarhiei din Iulie. Un alt personaj balzacian, chirurgul Desplein, este decorat cu acest ordin (*La Messe de l’athée*).

[107] Cuvântul *tintouin* (Balzac scrie *tintoin*) nu este specific orașului Nemours. În sens figurat, desemnând o încurcătură, tulburare, îngrijorare, ține de limbajul popular (Nota ed. fr.).

[108] Orașul Montereau a fost de două ori devastat în 1814, de trupele armatelor coalizate, alungate de Napoleon după o memorabilă bătălie din 18 februarie 1814 (Nota ed. fr.).

[109] *Louis de Fontanes* (1757—1821), scriitor francez, a fondat ziarul *Le Mercure* împreună cu La Harpe și a publicat eseuri critice despre prietenul său Chateaubriand. În timpul Imperiului a fost Mare maestru al Universității (1808). Membru al Academiei franceze.

[110] *François de Salignac de La Mothe-Fenelon* (1651—1715), prelat și scriitor francez, preceptorul ducelui de Bourgogne, pentru care a scris *Fables*, *Dialogue des morts* și *Les Aventures de Télémaque* (1699), carte plină de critici împotriva politicii lui Ludovic al XIV-lea, care i-a adus dizgrația.

[111] Acest personaj balzacian, abatele Chaperon, nu mai apare în alte romane și povestiri din *La Comédie humaine*.

[112] *Concordatul din 1801*, semnat la 15 iulie 1801 între Primul consul Napoleon Bonaparte și papa Pius al VII-lea, prin care Bonaparte urmărea să-i ralieze pe catolici noului regim, recunoștea catolicismul drept religia „marii majorități a francezilor”, declara libertatea cultului în limitele regulamentelor de poliție considerate necesare; primul consul numea noi episcopi, care primeau de la papă investitura canonică și depuneau jurământ de fidelitate față de guvern, numind preoți agreați de guvern etc.

[113] Cămătarul Gobseck este personajul principal în povestirea *Avarul (Gobseck)* (Vezi *Comedia umană*, III), fiind citat în numeroase alte romane și povestiri (*Les Employés*, *César Birotteau*, *Les Petits Bourgeois*, *Le Père Goriot*, *Illusions perdues*, *Les Paysans*, *Le Contrat de mariage*, *L'Interdiction*, *Splendeurs et misères des courtisanes*, *Le Cousin Pons* etc.).

[114] *In manus tuas, Domine, commendo spiritum meum*, în mâinile tale, Doamne, încredințez sufletul meu (lat.). Începutul unei rugăciuni spuse înaintea morții.

[115] În text: *ultra*, de la *Les Ultras*, nume dat în timpul Restaurației ultraregaliștilor, reprezentanții opoziției ultraregaliste față de *Carta constituțională* promulgată de Ludovic al XVIII-lea în 1814.

[116] Acest personaj balzacian, Domnul de Jordy, nu mai apare în *La Comédie humaine*.

[117] *Carol al XII-lea* (1682—1718), rege al Suediei (1697—1718). A învins armata daneză la Copenhaga, armata rusă la Narva

și armata poloneză la Kissow, dar a fost înfrânt de Petru cel Mare la Poltava (1709). În cartea sa *Histoire de Charles XII* (1731), Voltaire l-a prezentat ca pe un erou de epopee și de tragedie. În 1809, Balzac a primit, la Colegiul din Vendôme, pentru primul accesit în limba latină, cartea lui Voltaire în care se afla un portret al acestui rege al Suediei.

[118] Titlul de *comte d'Artois* a fost purtat de *Carol al X-lea* (1757—1836) înainte de a deveni rege al Franței (1824—1830).

[119] Aluzia la Robespierre și jucăriile de copii ascunse în cabinetul Domnului de Jordy lasă să se înțeleagă că fostul căpitan pierduse un copil sau mai mulți în vârtejul tulburărilor din timpul Revoluției franceze.

[120] Personajul balzacian Derville, avocat cu procedura (fr. *avoué*), a cărui biografie este relatată în povestirea *Gobseck* (Vezi *Comedia umana*, III), mai apare sau este citat în numeroase romane și povestiri din *La Comédie humaine* (*Une ténébreuse affaire*, *Le Colonel Chabert*, *César Birotteau*, *Splendeurs et misères des courtisanes*, *Le Père Goriot*, *La Rabouilleuse*, *Un début dans la vie*, *Les Employés*, *La Maison Nucingen*, *Les Petits Bourgeois*, *Les Méfaits d'un procureur du roi*, *La Femme auteur*).

[121] *Bougival*, comună din arondismentul Saint-Germain-en-Laye, pe Sena, loc de vilegiatură pentru parizieni în secolul al XIX-lea, frecventat de numeroși pictori, scriitori și muzicieni (Corot, Turner, Renoir, Bizet, Turgheniev etc.).

[122] În povestirea *Z. Marcas*, comentând armonia dintre nume și personajul său, Balzac scrie: „Între faptele din viață și numele oamenilor există concordanțe secrete și inexplicabile sau dezacorduri vizibile care surprind...” (Balzac, *La Comédie humaine*, VIII, p. 829). Cu privire la raporturile dintre nume și persoană, vezi și nota 33.

[123] În virtutea legii electorale din 29 iunie 1820, pentru a fi elector, un francez trebuia să plătească un impozit de cel puțin trei sute de franci, și pentru a candida cel puțin o mie de franci. De aceea Minoret „nu voia să știe de nimic” (Nota ed. fr.).

[124] În text: *prêtraille* (subliniat de Balzac), termen familiar și de denigrare folosit de Voltaire.

[125] *Jean Meslier* (1677—1733), preot la Etrepigny, în Champagne. După moartea lui, s-a descoperit printre hârtiile sale un „testament al lui Jean Meslier”, în care declara că nu mai crede în religie. În 1762 Voltaire a publicat *Extrait des sentiments de Jean Meslier*, iar în 1792 baronul d’Holbach a scris lucrarea *Le Bon Sens du curé Meslier puisé dans la nature ou Idées naturelles opposées aux idées surnaturelles*, pe care Balzac o citează de mai multe ori (Nota ed. fr.).

[126] Generalul *Maximilien-Sébastien Foy* (1775—1825) a participat la mai multe campanii militare în timpul Imperiului, a fost numit inspector general al armatei (1814), s-a raliat lui Napoleon în timpul celor *O Sută de zile*, apoi în timpul Restaurației a fost ales deputat (1819) și s-a remarcat în Camera Deputaților prin discursurile sale, în care a luat poziție în favoarea libertății presei și a libertății individuale. Discursurile sale au fost editate în 1826, cu o notiță biografică redactată de Tissot și cu elogii de Étienne zis de Jouy.

[127] *François Barbé*, devenit *marșiz de Barbé-Marbois* (1745—1837) magistrat, om de litere, ministru al Justiției între 1815 și 1817.

[128] *François-Antoine, conte de Boissy-d’Anglas* (1756—1826), om politic în timpul Revoluției, Imperiului și Restaurației. În nota ediției franceze se menționează asemănarea lui fizică incontestabilă cu doctorul Minoret, personajul lui Balzac.

[129] *Frédéric al II-lea, supranumit cel Mare* (1712—1786), rege al Prusiei (1740—1786). A dus o politică internă în spiritul absolutismului luminat și a acordat o deosebită atenție organizării armatei. A participat la Războiul de succesiune la tronul Angliei (1740—1748), la Războiul de șapte ani (1756—1763) etc. Sprijinitor al culturii și artei.

[130] *Girondinii* (fr. *Girondins*), grup politic din timpul Revoluției franceze, format în 1791 în jurul lui Brissot (de unde și numele de Brissotins) și reunind mai mulți deputați din departamentul Gironde în Adunarea legislativă, apoi în Convenție. Susținând o ideologie burgheză, antiacobină și descentralizatoare, au fost eliminați de iacobini și de Comuna din Paris.

[131] *Deismul*, orientare filosofică apărută în Europa Occidentală în secolele XVII—XVIII, care a supus unei critici raționaliste dogmele religiei oficiale, acceptând numai ideea abstractă a unui creator, a unei cauze prime impersonale a universului și negând intervenția ulterioară a lui Dumnezeu în desfășurarea fenomenelor din univers. Deismul a fost adesea o formă voalată a materialismului.

[132] În text: *il lui dit qu'il se taise?*, joc de cuvinte de la *thèse*, teză, lucrare prezentată pentru obținerea unei licențe sau a unui doctorat și *qu'il se taise*, să tacă, de la verbul *se taire*, a tăcea (fr.).

[133] Deși Balzac a situat în 1829 acțiunea romanului, *Ursule* este îmbrăcată după moda din 1840—1841, când a fost compusă opera. Ziarul *La Mode* nota, în 1841, revenirea pelerinilor asemănătoare rochiilor, recomandând rochiile de muselină și centurile cu capete lungi, pălăriile ca cea purtată de *Ursule* (Nota ed. fr.).

[134] Într-un cunoscut paragraf din romanul *Le Lys dans la vallée*, Balzac scria: „*Talia rotundă este un semn de forță, dar femeile construite astfel sunt autoritare, voluntare, mai mult voluptoase decât tandre. Dimpotrivă, femeile cu talia plată sunt devotate, pline de finețe, înclinate la melancolie; sunt mai femei decât celelalte. Talia plată e suplă și moale, talia rotundă e inflexibilă și geloasă*” (Balzac *La Comédie humaine*, IX, p. 996—997). După cum arată Madeleine Ambrière-Fargeaud în nota ediției franceze, *Ursule Mirouët*, care are talia plată, și Natalie Évangélista, eroina din *Le Contrat de mariage*, a cărei talie este rotundă, reprezintă două ilustrări perfecte ale acestei teorii.

[135] Pieptănătură cu părul lins, cu cărare la mijloc (Nota ed. fr.).

[136] În text: *fer à vous* (affaire à vous), exprimare incorectă, care arată lipsa de cultură a personajului.

[137] *Marie-Louise-Élisabeth Vigée*, zisă *Madame Vigée Le Brun* (1755—1842), pictor, autoarea unor remarcabile portrete (*Marie-Antoinette* etc.) care constituie galeria istorică cea mai interesantă de la sfârșitul secolului al XVIII-lea.

[138] În text: *crevette*, cuvânt folosit pentru prima dată de ziaristul și dramaturgul Nestor Roqueplan (1804—1870) pentru a desemna o femeie elegantă de moravuri ușoare, prin aluzie la bărbații eleganți

numiți *petits-crevés* din cauza luxului cămășilor lor, garnisite cu mici fente (fr. *crevés*) care lăsau să se vadă dublura (Nota ed. fr.).

[139]

Actrița Florine (Sophie Grignoult), frumoasă, talentată și cu o puternică personalitate, personaj creat de Balzac pentru povestirea *Une fille d'Eve* unde este iubita scriitorului și ziaristului Nathan (Vezi *O fiică a Evei*, în *Comedia umană*, II), reapare sau este citată în numeroase romane și povestiri din *La Comédie humaine* (*Illusions perdues*, *César Birotteau*, *La Muse du département*, *Les Employés*, *Splendeurs et misères des courtisanes*, *Un début dans la vie*, *La Maison Nucingen*, *Un prince de la Bohême*, *Béatrix*, *Le Cousin Pons*, *Les Comédiens sans le savoir*).

[140]

Kenilworth, roman de scriitorul scoțian *Walter Scott* (1771 — 1832), a cărui acțiune se petrece în timpul Elisabetei I, regina Angliei. Amy Robsard, încântătoarea și sensibilă soție a contelui de Leicester, este victima inocentă a lui Varney, perfid și criminal.

[141]

Vezi nota 66.

[142]

Sébastien Érard (1752—1831), creator de instrumente muzicale, a inventat un clavecin mecanic, a conceput un pian cu două claviaturi etc. Împreună cu fratele său Jean-Baptiste, a fondat o fabrică de pianuri al cărei renume durează încă (Nota ed. fr.).

[143]

Vezi nota 84.

[144]

Scriitorul și compozitorul german *Emst Theodor Hoffmann* (1776 — 1822) s-a născut la Königsberg și nu la Berlin cum susține Balzac. În prima jumătate a secolului al XIX-lea s-a bucurat de mare succes în Franța datorită *Povestirilor fantastice*, a căror traducere a fost publicată pentru prima dată de Loeve-Weimars în 1830. Balzac îl mai citează în romanele *Une fille d'Eve*, *Le Cabinet des Antiques*, *Illusions perdues*, *Splendeurs et misères des courtisanes*, *Le Cousin Pons*, *Les Employés*, *Les Paysans*, *Gambara*, *L'Auberge rouge*, *L'Elixir de longue vie*, *Les Martyrs ignorés*.

[145]

Caton (*Marcus Porcius Cato*, supranumit *Uticensis*, 95—46 î.e.n.), om de stat roman. Partizan al lui Cicero împotriva lui Catilina, a fost campionul Senatului împotriva lui Crassus, Cezar și Pompei, dar a luat totuși poziție în favoarea acestuia din urmă, pe care l-a urmat în Orient. După bătălia de la Farsala și moartea lui Pompei (35 î.e.n.), a încercat, împreună cu pompeienii, să continue

războiul în Africa. Închis în Utica, s-a sinucis după ce-a citit dialogul lui Platon, *Phaedon*.

[146]

Câteva pagini mai înainte, Balzac afirmase că Ursule avea ochii cenușii. Probabil că evocarea ascendenței ei germanice l-a făcut să-i atribuie acum ochi albaștri. Fără îndoială că Ursule are, ca și Modeste Mignon, altă fiică a Germaniei prin mamă (Vezi *Modeste Mignon*, în *Comedia umană*, I), ca și Doamna de Berny, fiica unui harpist de origine germană, ochi de un albastru bătând spre cenușiu (Nota ed. fr.)

[147]

Vezi nota 88. Domnul de Wolmar, soțul virtuosoasei Julie, evită să-i impună acesteia ateismul lui, îndreptându-o spre deism.

[148]

Sapron, pronunțare de copil pentru Chaperon, numele abatelui din roman.

[149]

Balzac s-a interesat întotdeauna de educația tinerelor fete, considerând că educația lacunară sau defectuoasă era una dintre cauzele eșecului în căsătorie și în viață (*Mémoires de deux jeunes mariées*, *Une fille d'Ève* ș.a.). În romanul *Ursule Mirouët*, ca și în *Mémoires de deux jeunes mariées*, Balzac schițează o teorie a educației ideale.

[150]

Medicul german Gall, creatorul frenologiei (Vezi nota 39) susținea că forma exterioară a craniului (bazele) ar dezvălui funcțiile creierului și localizările lor, pe creier fiind localizate organele muzicii, matematicii, omorului, docilității, ambiției etc..

[151]

Personajul balzacian Wilhelm Schmucke sau Schmuke, pianist și compozitor german, creat de Balzac pentru romanul *Une fille d'Ève* unde este profesorul fiicelor contesei de Granville (Vezi *O fiică a Evei*, în *Comedia umană*, II), dă lecții de pian și altor tinere eroine balzaciane, Ursule Mirouët și Lydie de Peyrade (*Splendeurs et misères des courtisanes*). Prieten apropiat al lui Pons, îl îngrijește cu devotament, pentru a se stinge apoi din viață după zece zile de la moartea acestuia (*Le Cousin Pons*).

[152]

În nota ediției franceze sunt citate versurile acestui imn, care se cântă la catolici la 24 iunie:

Ut queant laxis Resonare fibris

Mira gestorum, Famuli tuorum

Solve polluti Labii reatum/Sancte Johannes.

Unii pretind că numele notei și care urmează după celelalte ar fi format din inițialele celor două cuvinte din ultimul vers (Philippe

Bertault, *Balzac et la musique religieuse*, Paris, J. Naert, 1929, p. 32). Se spune că Guido d'Arezzo, un călugăr benedictin italian din secolul al XI-lea, ar fi dat numele notelor gamei, desemnate până atunci cu literele alfabetului.

[153] În prima versiune a romanului, apărută în revista *Le Messenger* (25 august—23 septembrie 1841), ca și în versiunea publicată în 1842 de Souverain, în două volume, romanul era împărțit în două părți și douăzeci și unu de capitole. Capitolul șase, care începea cu acest paragraf, era intitulat *Précis de magnétisme*, constituind un tratat complet, istoric, științific și filosofic, despre magnetismul animal.

[154] *Franz Anton Mesmer* (1734—1815), medic german, descoperitorul „magnetismului animal”, fluid magnetic pe care pretindea că-l poate dirija și comunica prin contact sau la distanță, ca remediu pentru toate bolile. Venit la Paris în 1778, a cunoscut un mare succes, adepții „mesmerismului” constituind o „societate a Armoniei”. După ce a suscitât vii controverse la Paris și în cadrul Academiei de Medicină, a trebuit să părăsească Franța. Este autorul lucrărilor *Mémoire sur la découverte du magnétisme animal* (Paris, 1779) și *Histoire abrégée du magnétisme animal* (Paris, 1783). Balzac s-a interesat îndeaproape de mesmerism (Vezi *Nota introductivă*, p. 19).

[155] *Christian Friedrich Hahnemann* (1755—1843), medic german. Plecând de la experiențele asupra efectelor chininei și ale unor produse asupra organismului, a reformat terapeutila tradițională, inventând homeopatia, bazată pe principiul *similia similibus curantur*, care presupune tratarea oricărei boli prin aplicarea unui medicament capabil să determine o stare morbidă analogă. Căsătorit în 1835 cu o tânără franțuzoaică, s-a instalat la Paris unde a trăit până la sfârșitul vieții lui.

[156] Vezi nota 39.

[157] *Christoph Willibald Gluck* (1714—1787), compozitor german, autorul operelor *Orfeu* (1762; versiunea franceză 1774), *Aliește* (1767; versiunea franceză 1776), *Ifigenia în Aulida* (1774), *Ifigenia în Taurida* (1777) etc. A reformat opera într-un spirit francez, departe de convențiile italiene, căutând naturalețea și simplitatea. A trăit mai mulți ani la Paris, protejat, de Maria-Antoaneta. Triumful operei *Orpheus* a dezlănțuit reacția partizanilor

operei italiene și ai compozitorului *Viccollo Picinni* (1728—1800), LaHarpe, Marmontel, Morellet, Chastellux. Lupta dintre partizanii lui Gluck și ai lui Piccinni a avut o mare intensitate în Franța.

[158] Afluența de bolnavi îl făcuse pe Mesmer să inventeze faimosul hârdău, un fel de tambur din brad al cărui capac găurit lăsa să treacă tije metalice servind de conductori magnetici. În interior erau puse, pe un strat, de pilitură de fier și sticlă pisată, sticle pline de apă. bolnavii stăteau în jurul hârdăului, legați unii de alții printr-o frânghie pentru a forma un lanț conductor. Fiecare apăsa una dintre tijele metalice pe partea bolnavă. O asemenea punere în scenă într-o sală întunecoasă unde cânta muzica în timp ce Mesmer făcea pase magnetice a contribuit la acuzația de șarlatanism care i s-a adus lui Mesmer* (Nota ed. fr.).

[159] Mesmer fusese nemulțumit de renta viageră propusă de rege și de suma alocată pentru a forma discipoli și ceruse să i se asigure cel puțin 240 000 de franci (Nota ed. fr.).

[160] Alături de Jean-Jacques Rousseau și de Voltaire, scriitori și filosofi francezi din secolul al XVIII-lea, sunt citați *John Locke* (1632—1704), filosof englez, fondatorul orientării senzualiste în cunoaștere și *Étienne Bonnot de Condillac* (1705—1780), filosof francez din secolul Luminilor, care a dezvoltat senzualismul materialist al lui Locke, îndreptându-l împotriva raționalismului idealist (Descartes, Leibniz etc.). Senzualismul a substituit doctrinei ideilor înnăscute teoria conform căreia ideile se nasc din experiența senzorială.

[161] *Louis-Basile Carré de Montgeron* (1686—1754), consilier în Parlamentul Parisului, încarcerat la Bastilia pentru a fi scris în 1730 o carte despre vindecările miraculoase care s-ar fi produs pe mormântul diaconului Pâris în cimitirul Saint-Médard, considerate de unii adepți ai mesmerismului drept efecte ale magnetismului animal (Nota ed. fr.).

[162] Balzac transcrie din memorie, inexact, un fragment din *Pensées philosophiques* (XXII), scriind *Eneida* în loc de *Iliada* (Nota ed. fr.).

[163] *Etienne Geoffrey Saint-Hilaire* (1772—1844), naturalist francez, a formulat ideea unității de compoziție a lumii organice și a susținut împotriva lui Cuvier un punct de vedere evoluționist, potrivit căruia modificările speciilor sunt datorate influenței

mediului. Balzac l-a cunoscut în primăvara anului 1835 și a păstrat pentru el o admirație nedeazămințită, ideea unității de compoziție fiind unul dintre principiile fundamentale ale poeticii balzaciene, dezvoltat în importantul *Avantpropos* din 1842.

[164]

Armand-Marie-Jacques Chastetut, marchiz de Puységur (1751—1825) a descoperit în 1784 „fenomenele de somnambulism”. La întoarcerea din campania din Spania, în 1781, acest colonel de cavalerie, promovat general, a devenit discipolul lui Mesmer și, abandonând cariera militară, a început aplicarea unor tratamente curative în domiciliul său din Buzancy (Nota ed. fr.).

[165]

Joseph-Philippe Deleuze (1753—1835), naturalist și bibliotecar la Muséum, autorul lucrării *Histoire critique du magnétisme animal* și al unor tratate și articole consacrate magnetismului animal. După cum amintește Madeleine Ambrière-Fargeaud în nota ediției franceze, acest savant amabil și simplu, filantrop ca și prietenul său, marchizul de Puységur, convertit la creștinism prin magnetism și entuziasmat de descoperirea somnambulismului, crescuse o nepoată orfană căreia îi lăsase modesta sa avere. Doctorul Minoret, personajul creat de Balzac pentru romanul *Ursule Mirouët*, îi datorează în mod evident unele trăsături.

[166]

Balzac a dat acestui personaj fictiv, doctorul Bouvard, numele autentic al rivalului lui *Théophile de Bordeu* (Vezi nota 83).

[167]

În text: *bêtes noires* (subl. de Balzac). *La bête noire de quelqu'un* (fam.) se spune despre persoana sau lucrul cel mai detestat.

[168]

Charles-Nicolas Deslon (1750 —1786), medic francez, șeful Facultății de Medicină din Paris, primul medic al contelui d'Artois (viitorul rege Carol al X-lea), a aderat la doctrina lui Mesmer, cu care s-a certat ulterior, fără însă a înceta să creadă în magnetism.

[169]

Vezi nota 39.

[170]

Johann Kaspar Lavater (1711—1801), filosof și teolog elvețian, creatorul *fiziognomoniei* care susținea că se poate studia caracterul după aspectul fizic, și mai ales după trăsăturile feței. După cum se amintește în nota ediției franceze, Balzac posedă lucrarea lui Lavater *L'Art de connaître les hommes par la physiognomie*. În *La Comédie humaine*, Lavater este deseori citat

(*Une double famille, Le Contrat de mariage, Une ténébreuse affaire, Les Paysans, Le Curé de village, La Peau de chagrin, La Recherche de l'Absolu, Louis Lambert, Physiologie du mariage, Pathologie de la vie sociale*) iar fiziognomonia îi servește lui Balzac pentru a sugera, în portretele personajelor sale, legătura dintre fizic și moral.

[171] *Thomas-Ignace Martin* (1783—1834), fermier din Gallardon, susținea că avusese mai multe vedenii, când un înger îi poruncise să-l prevină pe Ludovic al XVIII-lea că fratele acestuia, Ludovic al XVII-lea, n-ar fi murit (Louis-Charles de France, al doilea fiu al lui Ludovic al XVI-lea și al Mariei-Antoaneta, născut la 1785, închis în închisoarea Temple împreună cu familia lui după zilele revoluționare din 10 august 1792, declarat rege de emigranți după executarea tatălui său, murise în 1795, dar subzistau anumite îndoieli cu privire la identitatea defunctului, și mai multe persoane încercaseră să se dea drept Ludovic al XVII-lea. Martin a fost primit de Ludovic al XVIII-lea la 2 aprilie 1816, apoi a fost internat pentru un timp la ospiciul Charenton.

[172] *Emanuel Swedenborg* (1688—1772), naturalist și filosof mistic suedez. Doctor în filosofie, a publicat lucrări științifice despre fizică, astronomie, etc. (*Opera philosophica et mineralia*, 1734; *Oeconomia regni animalis*, 1740), înainte de a deveni fondatorul unei filosofii religioase și al unei secte mistice care a avut numeroși adepți în Anglia și Statele Unite ale Americii („Noua biserică” sau „Noul Ierusalim”). A opus cunoașterii științifice o cunoaștere iluminativă (iluminism) a realității suprasensibile (*Arcana caelestia*, 1749; *De caelo et inferno er auditis et visis*, 1758; *De nova Hieroslyma*, 1758). Balzac îl mai citează în *Le Cousin Pons, L'Envers de l'histoire contemporains, La Peau de chagrin, Les Proscrits, Louis Lambert*. Romanul *Séraphîta* conține o prezentare detaliată a doctrinei mistice a lui Swedenborg.

[173] În text: *seconde vue*, facultate superioară intuiției, care, trecând dincolo de aparențe, permite descoperirea esenței profunde a lucrurilor, a adevărului. Balzac a atribuit această calitate unor personaje ale sale (Louis Lambert, Séraphîta, Henriette de Mortsau, Gobseck, Camille Maupin, Michel Chrestien), considerând-o indispensabilă romancierului.

[174] Balzac se referă fără îndoială la Balthazar, vrăjitor celebru pe care-l vizitase când scria *Ursule Mirouët*, după cum reiese dintr-o scrisoare către Doamna Hanska din 16 iulie 1841 (Balzac, *Lettres à Madame Hanska*, II, p. 20).

[175] Referire la ideea „unității de compoziție” a lumii organice susținută de Geoffroy Saint-Hilaire (Vezi nota 163), pe care Balzac a invocat-o în *Avant-propos* (1842) ca punct de plecare al construirii sistemului său romanesc *La Comédie humaine* (Cf. Balzac, *Comedia umană*, I, p. 96).

[176] *Comus*, pseudonimul unui scamator, căruia nu i se cunoaște patronimul veritabil. Celebru pentru experiențele sale de fizică amuzantă, a murit în 1820 (Nota ed. fr.).

[177] *Louis-Christian-Emmanuel-Apollinaire Comte* (1788—1859), ventriloc și prestidigitator, dădea la Paris reprezentații de magie amuzantă.

[178] *Bartolommeo Bosco* (1793—1862), celebru prestidigitator italian, care a străbătut lumea obținând un succes imens.

[179] Acuzat de moderație și trădare de către Robespierre, pentru că ceruse încetarea terorii, Danton a fost ghilotinat în 1794.

[180] După cum arată Madeleine Ambrière-Fargeaud, detaliile precise pe care Balzac le dă despre acest „om extraordinar”, adresa lui, portretul său fizic și moral, metodele folosite, indică drept model din realitate pe *Louis Chambellan* (1779—1852), magnetizator swedenborgist, contemporan cu Puységur și Deleuze, om afabil și bun, după mărturiile contemporanilor, pe care Balzac și mama sa îl cunoșteau bine. În 1829, când se desfășoară evenimentele din roman, Chambellan avea cincizeci de ani (cf. Balzac, *La Comédie humaine*, III, p. 758—759).

[181] Balzac descrie un fenomen de vedere la distanță despre care se dădeau numeroase exemple în presa timpului și în tratatele de magnetism (Joseph-Philippe-François Deleuze, *Histoire critique du magnétisme animal* ș.a.). Se pare că Balzac o cunoscuse pe o anume Mademoiselle Clarice, somnambula doctorului Chapelain (Ibidem, p. 700).

[182] În text: *cabajoulis*, cuvânt pe care Balzac îl explică astfel în romanul *Ferragus*, primul episod din *Histoire des Treize*: „Acest nume foarte semnificativ este dat de populația din Paris acelor case

alcătuite, ca să spunem așa, din piese de raport [...] totul este discordant, chiar și amănuntele exterioare”.

[183] Împăratul bizantin *Iustinian* (527—565) a fost autorul unei importante opere legislative: *Codul iustinian*, *Digestule* sau *Pandectele*, *Institutele* și *Novellele*, care alcătuiau *Corpus iuris civilis*. După cum se menționează în nota ediției franceze, Balzac avea în biblioteca lui *Pandectele*, pe care bunica sa le dăduse la legat pentru el în 1819 (Balzac, *Correspondance*, I, p. 48).

[184] *Sicambri* sau *sucambri*, popor germanic stabilit între Rin și Ruhr. O parte din ei s-au instalat în Gallia unde, începând cu secolul al III-lea, s-au amestecat cu francii, iar numele de sicambri a fost folosit pentru a-i desemna pe franci, de unde apostrofa episcopului de Reims când l-a botezat pe Clovis, regele francilor (481—511), convertit la catolicism: „Pleacă-te, mândrule sicambri...”

[185] Este vorba de Hôtel de Noailles. *Rue d'Alger* este situată între Rue de Rivoli și Rue Saint-Honoré.

[186] *Essonne*, primul releu pe drumul Paris-Nemours, care trecea prin Essonne, Ponthierry, Chailly și Fontainebleau (Nota ed. fr.).

[187] *Brèche d'Alep*, marmură cu vine roșii, cenușii sau gălbui, care se extrage mai ales din împrejurimile localității Alep din Siria (Nota ed. fr.).

[188] *Baruch Spinoza* (1632—1077), filosof raționalist olandez. În centrul sistemului său (expus în lucrarea *Etica demonstrată în mod geometric*) se află noțiunea substanței unice, absolute, pe care o numește „Dumnezeu sau natură” și din ale cărei infinite atribute se cunosc numai două: întinderea și gândirea.

[189] Vezi nota 160.

[190] *Les Pensées*, titlu sub care au fost publicate, în 1670, postum, notele pe care le redactase *Blaise Pascal* (1623—1662), matematician, fizician, filosof și scriitor francez, în vederea unei mari lucrări, *Apologie de la religion chrétienne*.

[191] *Histoire des variations des églises protestantes*, scriere publicată în 1088 de prelatul și scriitorul francez *Jean Bénigne Bossuet* (1627—1701), în care sunt expuse, pentru a fi combătute, doctrinele protestantismului.

[192] *Louis-Gabriel-Ambroise, viconte, de Bonald* (1754—1810), scriitor politic francez, adversar al ideilor materialiste, ateiste și democratice, susținător al principiilor monarhice și al catolicismului (*Théorie du pouvoir politique et religieux*, 1790). După cum afirmă Madeleine Ambrière-Fargeaud în nota ediției franceze, numele acestui filosof apare în toate operele balzaciene aproximativ contemporane cu *Ursule Mirouët*, și anume *Mémoires de deux jeunes mariées*, *Illusions perdues*, *Splendeurs et misères des courtisanes*, și mai ales în cunoscutul *Avant-propos* publicat în 1812 pentru ediția completă a *Comediei umane*. În anumite privințe, Balzac aderă la gândirea socială și politică a lui Bonald.

[193] *Augustin (Aurelius Augustinus, 354—430 e.n.)*, teolog, filosof și scriitor roman, care a încercat să concilieze creștinismul cu neoplatonismul. Doctrina sa despre grația divină și predestinare a influențat scolastica timpurie, calvinismul și jansenismul.

[194] *Louis Claude de Saint-Martin* (1743—1803), scriitor și filosof francez, a contribuit la răspândirea misticismului și iluminismului lui Swedenborg.

[195] *Gerolamo Cardano* (1501—1576), filosof, medic și matematician italian. Operele sale filosofice (*De Natura, De Uno, Ars magna, De rerum varietate*) sunt impregnate de un vast naturalism, care consideră toate lucrurile din lume ca ființe vii și animate. Sistemul său filosofic constituia un panteism fără nemurirea sufletului. Cunoscut mai ales ca matematician, a dat soluția ecuațiilor de gradul trei. În tehnică, a inventat dispozitivul de articulație cu mișcare liberă care-i poartă numele și pe care l-a conceput pentru a face busola insensibilă la mișcările vapoarelor. Ca filosof, Balzac îl mai citează în *Louis Lambert* și *Les Martyrs ignorés*.

[196] *Plotin* (204—270), filosof grec, reprezentantul principal al neoplatonismului.

[197] *Alfonso Maria de Liguori* (1696—1787), teolog italian. După cum se semnalează în nota ediției franceze, tot acest paragraf amintește îndeaproape de o pagină din *Louis Lambert*, și mai explicită încă. Întâmplarea relatată figurează în *Vie du Bienheureux Alphonse Marie de Liguori*, scrisă de Jeancart și publicată la Paris în 1828.

[198] *André de Chénier* (1702—1704), poet francez, autor de poezii lirice (*La Jeune Captive*) și satirice (*Iambes*). Elegia *Nèere* din *Idylles* mai este citată de Balzac în *Illusions perdues*. În acest paragraf este vorba de versurile:

„*Au coucher du soleil, si ton âme attendrie
Tombe en une muette et molle rêverie,
Alors, mon Clinias, appelle, appelle-moi,
Je viendrais, Clinias, je volerais vers toi.*”

[199] Compozitorul german *Carl Maria von Weber* (1786—1826) mai este citat de Balzac în opere sensibile contemporane cu *Ursule Mirouët* (*Illusions perdues*, *Pierrette*).

[200] *Codul civil*, în secțiunea relativă la drepturile copiilor naturali la succesiunea tatălui și mamei, hotărâ, în articolul 757, limitarea acestor drepturi, sau anularea lor, dacă existau copii legitimi. Aceste prevederi se aplicau lui Joseph Mirouët, tatăl Ursulei, dar aplicarea lor nu se putea extinde la fiica legitimă a acestuia, pentru o succesiune venind de la un unchi, de vreme ce filiația naturală nu trecea de gradul întâi. Balzac pune deci o falsă problemă juridică. Articolul 008 prevedea că un copil natural nu poate primi nimic, prin donații între vii sau prin testament, peste ceea ce îi era acordat cu titlu de succesiune. Această prevedere nu se aplica desigur legatului făcut de un străin (Denis Minoret) care nu avea nicio legătură de rudenie nici cu copilul natural (Joseph Mirouët), nici cu fiica sa legitimă (Ursule Mirouët) (Nota ed. fr.).

[201] Curtea din Colmar hotărâse, la 31 mai 1825, că dacă tatăl natural decedase înainte, copilul legitim nu putea fi considerat persoană interpusă în profitul unui tată decedat. În toată această discuție, Balzac se referea la jurisprudența cea mai recentă (Nota ed. fr.).

[202] Remarca lui Goupil subliniază că toată această jurisprudență privea chestiunea donațiilor făcute de un bunic descendenților naturali, ea nu se putea aplica unchilor, care nu aveau nicio rudenie cu copiii legitimi ai cumnaților lor naturali (Nota ed. fr.).

[203] În text: *fidéicomis* (fr.) de la lat. *fidei commissum*, legat testamentar făcut în numele unei persoane însărcinată în secret sau expres să-l restituie alteia. Aceste substituiri erau prohibite prin articolul 896 din *Codul civil*. Balzac a dat exemplul unei atare substituiri oculte în *Gobseck*.

[204] Lapsus al lui Balzac. Numele Esther trebuie corectat cu Florine, conform corectării sistematice a acestor nume în paginile precedente (Nota ed. fr.). La sosirea la Nemours, Désiré mărturisise că e îndrăgostit de frumoasa actriță Florine, și opoziția mamei sale față de Ursule făcea cu atât mai puțin posibilă căsătoria cu o actriță.

[205] *Sainte-Pélagie*, fostă mănăstire devenită închisoare, situată pe Rue de la Clef, în cartierul unde Balzac a plasat acțiunea romanului *Le Père Goriot* (se consideră că o pensiune de pe această stradă i-a servit ca model pentru pensiunea Vauquer). Începând din 1700, erau încarcerați în această închisoare deținuți politici și deținuți de drept comun, un corp fiind rezervat datornicilor, până în anul 1836, când a fost creată o închisoare specială rezervată datornicilor, pe Rue de Clichy. Închisoarea Sainte-Pélagie a fost demolată în 1803.

[206] *Monsieur Josse*, personaj din comedia-balet *L'Amour médecin* (1665) de Molière.

[207] Desroches, unul dintre cei mai importanți avocați cu procedura (*avoué*) balzacieni, la început secretar în biroul de avocatură al lui Derville (*Le Colonel Chabert*), posedând apoi propriul său birou de avocatură, apare în numeroase romane din *La Comédie humaine* (*Un début dans la vie*, *La Rabouilleuse*, *Illusions perdues*, *Les Employés*, *La Femme de trente ans*, *La Maison Nucingen*, *L'Interdiction*, *Splendeurs et misères des courtisanes*, *La Peau de chagrin*, *Un homme d'affaires*, *Le Cousin Pons*.).

[208] În text: *forte* (subl. de Balzac). Este vorba de piano-forte, a cărui apariție a provocat eclipsa clavecinului și care s-a răspândit către 1768.

[209] Referire la rețeta de cafea folosită de Balzac însuși și la celebra lui cafetieră, despre care povestește prietenul său Leon Gozlan în cartea *Balzac en pantoufles*.

[210] Eugène, fiul judecătorului de pace Bongrand, urma să devină personaj principal (cu numele Augustin) în povestirea *Les Méfaits d'un procureur du roi*, concepută de Balzac prin 1847 și rămasă neterminată. Din fragmentele care s-au păstrat în manuscris (cf. Balzac, *La Comédie humaine*, XII, p. 411—426), reiese că Augustin Bongrand trebuia să se căsătorească cu Mathilde Derville, fiica celebrului avocat balzacian. Astfel un nou roman urma să se grefeze pe romanul *Ursule Mirouët*.

[211] Cu puțin timp în urmă, *René Laennec* (1781—1826), medic francez, autorul celebrului *Traité de l'auscultation* (1819—1826), inventase stetoscopul.

[212] În text: *une seconde vue* (vezi nota 173).

[213] *Maurice-Quentin de La Tour* (1704—1788), pastelista, pictor și desenator francez, celebru pentru portretele sale pline de viață.

[214] Pentru a spori gradul de credibilitate și verosimil al povestirii, Balzac enumeră, în aceeași frază, personaje fictive: amiralul conte de Portenduère, locotenent-general al marinei (evocat în *Gobseck* și *Béatrix*); amiralul conte de Kergarouët (care apare în *Le Bal de Sceaux*, *La Bourse*, *Gobseck*, *Béatrix*, *Un début dans la vie*); viceamiralul de Simeuse (citată în *Une ténébreuse affaire*, *Gobseck*, *La Vieille Fille*) și personaje reale: *Pierre-André de Suffren de Saint-Tropez*, zis *le bailli de Suffren* (1720—1788), marinar, judecător (*bailli*) în ordinul de Malta; *Luc-Urbain de Bouexic*, conte de *Guichen* (1712—1799), locotenent-general în armatele navale franceze, care a jucat un rol important în Războiul de Independență din America și în luptele navale cu flota engleză din 1780.

[215] Lege celebră a „miliardului emigranților”, anunțată de Carol al X-lea în primul său discurs, la 22 decembrie 1824, votată de Camera *pair*-ilor și Camera deputaților, după violente polemici, în februarie 1825, la propunerea lui *Jean-Baptiste-Guillaume-Joseph*, conte de *Villèle* (1773—1854), șeful ultraregaliștilor în timpul Restaurației, președinte al Consiliului de miniștri între 1822 și 1828, foarte nepopular pentru legile adoptate. Promulgată la 27 aprilie 1825, legea prevedea o rentă de treizeci de milioane de franci ca indemnizație pentru cei care emigraseră în timpul Revoluției franceze.

[216] Căsătoria amiralului de Kergarouët cu tânăra sa nepoată Émilie de Fontaine este povestită de Balzac în *Le Bal de Sceaux* (Vezi *Bal la Sceaux*, în *Comedia umană*, I).

[217] Disparația tinerei Hélène d'Aiglemont, care-l urmasa pe misteriosul aventurier Victor, „căpitanul parizian”, este povestită de Balzac în romanul *La Femme de trente ans* (Vezi *Femeia de treizeci de ani*, în *Comedia umană*, III).

[218] Tot pasajul care povestește viața lui Savinien de Portenduère la Paris amintește îndeaproape de povestea lui Victurnien

d'Esgrignon relatată de Balzac în *Le Cabinet des Antiques*.

[219]

Personajul balzacian Clara-Léontine de Ronquerolles, căsătorită cu contele Hugret de Sérisy, duce o viață mondenă deosebit de tumultuoasă. Printre iubiții ei figurează baronul de Maulincourt (*La Duchesse de Langeais*), marchizul d'Aiglemont (*La Femme de trente ans*) și, mai ales, Lucien de Rubempré, marea ei iubire (*Splendeurs et misères des courtisanes*). Mai apare sau este evocată în numeroase alte romane din *La Comédie humaine* (*Un début dans la vie*, *Le Père Goriot*, *Illusions perdues*, *Le Cabinet des Antiques*, *Modeste Mignon*, *Autre étude de femme*, *Les Secrets de la princesse de Cadignan*, *La Cousine Bette*).

[220]

Personaje balzaciene frecvent întâlnite în *La Comédie humaine*, cunoscuți *dandies* din societatea aristocratică pariziană: Eugène de Rastignac (*Le Père Goriot*, *Illusions perdues*, *Splendeurs et misères des courtisanes* etc.); Lucien de Rubempré (*Illusions perdues*, *Splendeurs et misères des courtisanes* etc.); Maxime de Trailles (*Gobseck*, *Le Père Goriot*, *Béatrix* etc.); Émile Blondet (*Le Cabinet des Antiques*, *Une fille d'Ève*, *Les Paysans* etc.).

[221]

Henri de Marsay, dandy și om politic, este unul dintre personajele balzaciene cel mai frecvent întâlnite în *La Comédie humaine*, fiind reluat de Balzac în 29 de romane (*La Fille aux yeux d'or*, *Autre étude de femme*, *César Birotteau*, *Le Lys dans la vallée*, *Splendeurs et misères des courtisanes*, *Le Contrat de mariage*, *Les Secrets de la princesse de Cadignan*, *La Fausse Maîtresse*, *Une fille d'Eve*, *Une ténébreuse affaire* etc.).

[222]

Andoche Finot, ziarist modest, s-a îmbogățit redactând prospectul pentru faimoasa „huile céphalique”, lansată de César Birotteau (*César Birotteau*), banii câștigați permițându-i să cumpere un ziar de șantaj și să devină un personaj influent în lumea presei (*Illusions perdues*, *Splendeurs et misères des courtisanes* etc.).

[223]

În text: „*Le monde vend très cher ce qu'on pense qu'il donne!*”

Adaptarea, foarte aproximativă, a două versuri din poemul *Philémon et Bancis* (1685) de La Fontaine, care spune despre înțelepți:

„*Il lit au front de ceux qu'un vain luxe environne
Que la Fortune vend ce qu'on croit quelle donne*”

[224]

În text: „*Nous avons vu tomber de plus illustres têtes!*”

Nu s-a putut descoperi despre ce vers din Corneille este vorba (Nota ed. fr.).

[225] Aluzie la romanul balzacian *Le Cabinet des Antiques*.

[226] În text: „*Hélas! il a vécu ce que vivent les fusées*, parafraza umoristică a unui vers celebru din poezia *Consolation à M. Du Périer* de poetul François de Malherbe (1555—1628):

„*Et rose elle a vécu ce que vivent les roses,
L'espace d'un matin*”.

[227] Alençon, unde se petrece acțiunea romanului *Le Cabinet des Antiques*.

[228] În text: *dans le pays de Tendre*, ținut al sentimentelor și emoțiilor tandre, imaginat de Domnișoara de Scudéry (*Madeleine de Scudéry*, 1608—1701, autoarea unor romane prețioase și galante: *Le Grand Cyrus*, 10 vol., 1648 —1653; *Clélie, histoire romaine*, 10 vol., 1654—1688), care a alcătuit și o hartă a acestui ținut, numită *carte de Tendre* (fr.).

[229] Personajul balzacian contele Clément Chardin Des Lupeaulx face o strălucită carieră în administrație (*maître des requêtes* – raportor la Consiliul de stat, secretar general la Ministerul Finanțelor, apoi la președinția Consiliului de Miniștri), duce o intensă viață mondenă fără a avea avere și frecventează tinerii *dandies* din societatea pariziană. Apare mai ales în romanele *Les Employés*, *Illusions perdues*, *La Maison Nucingen*, *Les Paysans*, *Splendeurs et misères des courtisanes* și în multe alte romane din *La Comédie humaine*.

[230] Cămătari și bancheri, personaje frecvent întâlnite în lumea balzaciană: Gobseck (vezi nota 111); Gigonnet, porecla cămătarului Bidault (*Les Employés*, *César Birotteau*, *La Vendetta*, *Les Petits Bourgeois*, *Gobseck*, *Illusions perdues*, *Le Contrat de mariage*, *Splendeurs et misères des courtisanes* etc.); Palma, bancher (*L'Envers de l'histoire contemporaine*, *Les Petits Bourgeois*, *Gobseck*, *César Birotteau*, *Illusions perdues*, *Le Bal de Sceaux* etc.).

[231] Referire la comedia în versuri *Les Marrons du feu* de Alfred de Musset (1810—1857), publicată pentru prima dată în volumul *Contes d'Espagne et d'Italie* (1830). Abatele Annibal Dosiderio pronunță numai acest cuvânt: *Triste!* ca răspuns la tirada lui Rafaël, iubitul dansatoarei La Camargo:

„Quant à la Camargo, vous la pouvez bien prendre
Si le coeur vous en dit; mais je me veux voir pendre,
Plutôt que si ma main de sa nuque approchait”

[232] Personajul balzacian Lady Arabella Dudley, englezoaica frumoasă și aventuroasă, căsătorită cu Lordul Dudley, adevăratul tată al lui Henri de Marsay, este unul dintre personajele principale din *Le Lys dans la vallée* (unde îi inspiră lui Félix de Vandenesse o pasiune aprinsă); mai apare sau este citată în alte romane din *La Comédie humaine* (*Une fille d'Ève*, *Mémoires de deux jeunes mariées*, *Le Bal de Sceaux*, *Le Contrat de mariage*, *L'Interdiction*, *Autre étude de femme*, *Les Secrets de la princesse de Cadignan* etc.).

[233] Henri de Marsay spunea mai sus că Savinien are ochii albaștri...

[234] Vezi nota 59.

[235] Simfonia a șaptea de Beethoven, compusă în 1812.

[236] *Ca o floare...* (lat.), citat din *Cântul nupțial* de poetul liric latin *Catul* (*Caius Valerius Catullus*, c. 87— c. 54 î.e.n.);
„*Ut flos in saeptis secretus nascitur hortis,
Ignotus pecori, nullo contusus aratro,
Quem mulcent aurae, firmat sol, educat imber*”

„Așa cum o floare ascunsă într-un parc închis crește, neștiută de turmă, respectată de brăzdarul ucigaș, adierile vântului o mângâie, soarele o fortifică, ploaia o hrănește.” (lat.)

[237] Balzac folosește când forma engleză *rubber*, când forma franceză *robre*, pentru a desemna, la whist, reunirea celor două partide la rând care trebuie câștigate (Nota ed. fr.).

[238] *Chrétien-Guillaume de Lamoignon de Malesherbes* (1721—1794), magistrat francez, consilier de stat la Parlamentul din Paris, directorul tipăriturilor (1750), a contribuit la asigurarea libertății presei, protejându-i pe „filosofi” și la publicarea *Enciclopediei*.

[239] *Georges-Louis Leclerc, conte de Buffon* (1707—1788), naturalist și scriitor francez, a scris *Histoire naturelle* (44 de volume, apărute între 1749 și 1804) și a organizat Grădina Botanică (*Jardin des Plantes*) din Paris.

[240] După eșecurile din Canada și din Indii, marina franceză fusese reconstituită de Choiscul, apoi de Maurepas și Sartine,

putând „ține piept” Angliei (Nota ed. fr.).

[241] Stabilite la Saint-Roch, în Gibraltar, flotele spaniolă și franceză blocaseră Gibraltarul, dar în ciuda atacurilor repetate, în 1782, nu reușiseră să-i facă să capituleze pe englezi. Prin tratatul din 3 septembrie 1783, Anglia păstra Gibraltarul.

[242] Nava franceză *La Belle-Poule*, comandată de La Clocheterie, câștigase în iunie 1778 o victorie asupra fregatei engleze *Arethusa*. Balzac mai evocă această victorie în *Béatrix*.

[243] *Pair de France*, membru al camerei superioare a parlamentului francez, *Chambre des pairs*, între 1814—1848. În virtutea *Cartei constituționale* din 1814, *Chambre des pairs* împărțea puterea legislativă cu *Chambre des députés* aleasă prin sufragiu cenșitar odată la cinci ani.

[244] Ordonanța din 26 iulie 1830 care restabilea cenșura și autorizația prealabilă pentru ziare este una dintre cele patru *Ordonanțe de la Saint-Cloud* (suprimarea libertății presei, modificarea legii electorale) promulgate de Polignac din ordinul lui Carol al X-lea, care au provocat revoluția din Iulie 1830 (Vezi și nota 254).

[245] Vezi nota 205.

[246] Ca și numele de Kergarouët (care amintește de comandantul de vas Couëdic de Kergoualer), numele de Porienduère evocă, prin consonanță, un nume celebru în marină, *L'Etenduère* (1682—1750), care în octombrie 1747 a salvat de atacul flotei engleze un convoi de alimente cu destinația America, pe care îl escorta (Nota ed. fr.).

[247] În text: *lettre de cachet*, scrisoare cu pecetea (fr. *cachet*) regelui, conținând un ordin de trimitere la închisoare sau de exil fără judecată. Aceste *lettres de cachet* au fost suprimate în timpul Revoluției franceze de Adunarea constituantă, prin decretul din 16 martie 1790.

[248] Prin frecvente intervenții metadiscursive, Balzac marchează în romanele sale articulațiile povestirii, justificând și explicitând desfășurarea narativă, prin recursul la modelul dramatic (cf. *Balzac sau Romanul absolut*, în *Comedia umană*, I, p. 20—31).

[249] După cum susține Madeleine Ambrière-Fargeaud, comentatoarea romanului în noua ediție Castex din „Bibliothèque de la Pleiade”, alegerea acestor două orașe, Geneva și Viena, nu

este întâmplătoare. Ideile privind căsătoria și mezalianțele o vizau fără îndoială pe Doamna Hanska, cu care Balzac se întâlnise la Geneva în 1833 și la Viena în 1835.

[250] Încăpățânarea bretonă a doamnei de Portenduère, tare ca granitul, amintește de bătrânul baron du Guenic din romanul *Béatrix* (Vezi *Comedia umană*, III).

[251] Ludovic al XIV-lea (1638—1715) fiind minor la moartea tatălui său Ludovic al XIII-lea, s-a instituit o regență exercitată de mama sa Anne d'Autriche împreună cu cardinalul Jules Mazarin (1602—1661), iubitul și poate soțul ei. Căsătorit cu infanta Maria-Teresa de Austria, Ludovic al XIV-lea, rege al Franței între 1649 și 1715, a avut mai multe favorite, Domnișoara de La Vallière, Diane de Montespan, Doamna de Maintenon (*Françoise d'Aubigné*, 1635—1719, nepoata scriitorului Agrippa d'Aubigné, văduva poetului Scarron), pe care Ludovic al XIV-lea a luat-o în căsătorie în secret după moartea Mariei-Teresa.

[252] Vezi nota 106.

[253] *Ordre de Saint-Lazare* a fost întemeiat la Ierusalim în 1120 de către cruciați.

[254] *Jules-Auguste-Armand-Marie de Polignac* (1780—1847), om politic francez, a participat la complotul lui Cadoudal (1804), împotriva lui Napoleon, a revenit din exil cu contele d'Artois (viitorul rege Carol al X-lea) și a fost numit *pair* al Franței în 1814. Numit de Carol al X-lea, la 27 iulie 1829, președinte al Consiliului de miniștri, a hotărât expediția din Algeria, a devenit foarte nepopular datorită politicii ultraregaliste și a măsurilor nedemocratice printre care cele patru *Ordonanțe de la Saint-Cloud* (suprimarea libertății presei, modificarea legii electorale), care au provocat insurecția pariziană și revoluția din Iulie 1830.

[255] În 1841, când Balzac scria aceste rânduri, Chopin era de câțiva ani iubitul scriitoarei George Sand, prietenă bună cu Balzac, căruia i-a servit de model pentru personajul Félicité des Touches (*Béatrix* și alte romane). Balzac și George Sand au purtat o intensă corespondență. „Chopin a citit ce-am spus despre el în *Ursule Mirouët*?” o întreba Balzac pe George Sand în februarie 1842 (Balzac, *Correspondance*, p. 338).

[256] Vezi nota 121.

[257] *Le Songe de Rousseau*, unul dintre *Capriciile* compozitorului francez Louis-Joseph-Ferdinand Hèruld (1701—1833).

[258] Acest impozit a fost desființat abia în 1925 (Nota ed. fr.)

[259] Nu se știe unde a citit Balzac aceste rânduri, pe care le-a copiat în carnetul sau *Pensées, sujets, fragments* (Nota ed. fr.).

[260] După cum se semnalează în nota ediției franceze, citându-se surse competente privind marina în timpul Restaurației și al monarhiei din Iulie, este evident că programul lui Savinien se situează în domeniul visului și nu în cel al realității. Tânărul pare să ignore totul despre etapele viitoarei lui cariere. Prea vârstnic pentru a putea participa la concursul de admitere ca elev marinar sau pentru a intra în colegiul din Angouleme, care pregătea pentru cariera de ofițer de marină, și nefiind elev la *École polytechnique*, în 1829 nu putea deveni ofițer de marină decât fiind prim maestru într-un echipaj de linie, urmând să treacă un examen privind teoria și practica navigației și să îndeplinească și alte condiții.

[261] Franța a declarat război Algeriei la 15 iunie 1827, în urma „loviturii de evantai” dată de Hussein (*bey*, șef al guvernului din Alger) consulului francez Deval în timpul unei audiențe oficiale vizând reglementarea unor credite litigioase. În august 1829, Carol al X-lea, în acord cu primul-ministru Polignac, a ordonat un blocus naval și organizarea unei expediții militare. Conduse de amiralul Duperré și de mareșalul de Bourmont, trupele franceze au debarcat la Sidi-Ferruch la 14 iunie 1830, la 5 iulie au ocupat orașul Alger, punând capăt stăpânirii turcești, care dura din secolul al XVI-lea. „Perioada franceză” a Algeriei a durat până în 1962.

[262] Titlul de aspirant a fost suprimat la începutul Restaurației și înlocuit cu cel de elev de marină (Nota ed. fr.).

[263] Romanele scriitorului american James Fenimore Cooper (1784—1851) au exercitat o mare atracție asupra lui Balzac, care le citează deseori în *La Comédie humaine*. În 1840, în publicația sa *Revue parisienne*, Balzac comentează cu entuziasm romanul *Lacul Ontario* de Cooper, „singurul autor demn de a fi pus alături de Walter Scott”.

[264] Balzac a făcut cinci călătorii în Italia (în anii 1830, 1837, 1838, 1845 și 1846) și a păstrat o mare admirație pentru arta și arhitectura italiană, după cum reiese din corespondența sa.

[265] La 15 mai 1830, exercitându-și dreptul de adresare (*Droit d'adresse*, prin care Parlamentul adresa regelui expresia dorințelor sale în limita drepturilor constituționale), 221 de deputați din camera eligibilă (*Chambre des députés*), care formau opoziția față de guvernul Polignac, s-au adresat lui Carol al X-lea (*Adresse des 221*), afirmând că acordul dintre vederile politice ale guvernului și voința poporului este condiția indispensabilă mersului normal al treburilor publice. Drept răspuns, la 17 mai, Carol al X-lea a dizolvat Camera deputaților. Alegerile din 25 iunie și 3 iulie au creat o majoritate ostilă regelui, care la 25 iulie a promulgat cele patru Ordonanțe (Vezi nota 244), ce aveau să provoace revoluția din Iulie 1830 (27—28—29 iulie).

[266] În realitate La Fayette (*Marie-Paul-Yves-Roch-Gilbert de Mottier, marchiz de La Fayette*, 1757—1834), general și om politic francez, în opoziție în timpul Restaurației.

[267] Roțile sau mai exact osiile *cu patentă* sunt cele la care bucușă se învârtă într-o cutie ajustată pentru a diminua frecarea. Dialogul care urmează între Goupil și Doamna Crémère este un joc de cuvinte de la *roues à patente: à ma tante, ma tante, tente* (de la verbul *tenter*), *à patte entre*.

[268] În text: *Abondance de chiens ne nuit pas*, în loc de *Abondance de biens ne nuit pas* (fr.). Deformarea proverbelor era obișnuită în atelierile de pictură, după cum povestește Balzac în romanul *Un début dans la vie* (Vezi *Un debut în viață*, în *Comedia umană*, I), unde Mistigris, ucenic pictor, îi amuză pe călătorii din diligență estropiind proverbele.

[269] Ursule, născută în 1814, împlinea de fapt șaptesprezece ani în februarie 1834, nu în 1832 cum scrie Balzac dintr-o inadvertență, falsificând astfel cronologia ulterioară a romanului (Nota ed. fr.).

[270] Aluzie la replica lui don Bazile din piesa *Le Barbier de Séville* (1775; de Beaumarchais: „...une bourse d'or me paraît toujours un argument sans réplique” (IV, 1).

[271] La data de 5 februarie.

[272] Balzac citează de mai multe ori în *La Comédie humaine* pe cardinalul spaniol Ximénes (*Francisco Jiménez de Cisneros*, zis *cardinalul Ximénes* 1436—1517, mare inchișitor de Toledo), dar nicio biografie nu relatează anecdota evocată aici, ceea ce nu este

de mirare deoarece Balzac s-a înșelat în privința cardinalului. În realitate lui Mazarin (Vezi nota 251) i s-a întâmplat această aventură pe care Balzac „o aranjează” puțin: Mazarin suferea de un abces în gât, care-l sufoca. Fără să-i aștepte moartea, servitorii au început să-i prade casa și maimuța îi imita. Contorsiunile animalului l-au făcut să râdă pe cardinal, spărgând abcesul și vindecându-l pe bolnav (Nota ed. fr.).

[273]

Și aici Balzac a uitat să corecteze numele de Esther în Florine, cum a făcut-o mai sus (Vezi nota 204). Ar fi trebuit să suprimă și aluzia la moartea curtezanei Esther, care se sinucisese la 15 mai 1830 (*Splendeurs et misères des courtisanes*).

[274]

Referire la fabula *Le Lion amoureux* de La Fontaine (*Fables* IV, 1):

„*Amour, Amour, quand tu nous tiens,
On peut bien dire: Adieu prudence!*”

[275]

Vezi nota 66.

[276]

Referire la Visul de scriitorul german *Jean-Paul Richter* (*Johann-Paul-Friedrich Richter*, zis *Jean-Paul*, 1785—1849), tradus în limba franceză de Doamna de Staël în cartea sa *De l'Allemagne* (1810). Balzac a tipărit acest text în 1827 pentru *Annales romantiques* și se referă de mai multe ori la el în *La Comédie humaine* (Nota ed. fr.).

[277]

Butelia de Leyda, butelie inventată în 1745 de trei savanți din orașul Leyda (Leiden, în Olanda) perfecționată ulterior de savanții din Anglia și Franța și care funcționează ca un condensator și excitator.

[278]

În varianta *Furne corrigé* (exemplarul personal din operele complete, pregătit pentru o nouă ediție), Balzac a înlocuit numele pictorului *Eugène Delacroix* (1708—1863), care în 1828 executase o serie de litografii pentru *Faust* de Goethe, cu cel al personajului balzacian *Joseph Bridau*, ilustru pictor din lumea balzaciană, care apare în *La Rabouilleuse* și în numeroase alte romane din *La Comédie humaine*.

[279]

Referire la romanul epistolar *Clarissa Harlowe* (1748) de scriitorul englez *Samuel Richardson* (1689—1761). Balzac avea o deosebită admirație pentru acest roman, pe care îl citează deseori în *La Comédie humaine*. Victimă a familiei, care vrea s-o căsătorească

cu nedemnul Solmes, Clarissa caută refugiu lângă un libertin, Lovelace, care o violează și o lasă să moară într-un spital din Londra, înainte de a fi ucis în duel. Tradus în limba franceză de abatele Prévost și deseori adaptat pentru teatru, romanul a avut o imensă influență asupra sensibilității literare în Franța.

[280] În text: *bacchanal sterling*. Cuvântul popular *bacchanale* care provine de la cuvântul latin desemnând sărbătorile lui Bacchus (orgii zgomotoase), este vechi, în timp ce *sterling*, adj. cu un sens superlativ (de calitate superioară; solid, sigur), recent importat, atestă anglomania din timpul Restaurației și al monarhiei din Iulie (Nota ed. fr.).

[281] În text: *la chatte*, locuțiune familiară care exprimă îndoiala, neîncrederea, scepticismul, folosită la începutul secolului al XIX-lea (Nota ed. fr.).

[282] Mai degrabă așa cum îi recomandase nașul ei să facă. În realitate, la țipetele lui Bougival în momentul morții doctorului se întorsese din drum.

[283] După cum arată Madeleine Ambrière-Fargeaud în *Introducerea* la romanul *Ursule Mirouët*, aparițiile doctorului Minoret amintesc de exemplele de conversații cu morții citate în două cărți pe care le avea Balzac în biblioteca lui, *Essai sur la nature humaine expliquée par le magnétisme* de Chardel și *Le Vrai Messie* de Oegger. De asemenea, Delcuze citează, într-o scrisoare către Billot (G.-P. Billot, *Recherches psychologiques sur la cause des phénomènes extraordinaires observés chez les modernes croyants improprement dits Somnambules magnétiques*, 1839), cazul unei tinere somnambule care, pierzându-și tatăl pe care-l iubea foarte mult, îl „văzuse” de două ori și primise sfaturi importante de la el (Cf. Balzac, *La Comédie humaine*, III, p. 760—761).

[284] În legătură cu această afirmație, în nota ediției franceze este citată o frază a lui Balzac din *Les Martyrs ignorés*: „Gândirea este un fluid de natura imponderabilelor, care are în noi sistemul său circulatoriu, venele și arterele sale”.

[285] Vezi nota 195.

[286] Este vorba de ediția a doua a cărții scrise de Simon Ducros: *Mémoires de Henri, dernier duc de Montmorency* (Paris, F. Mauger

1666). Pasajul citat, reprodus aproape identic de Balzac, se află într-adevăr paginile 175 și 176 (Nota ed. fr.). Este vorba de Henri al patrulea și ultimul *duce de Montmorency* (1595—1632), mareșal a Franței, guvernator al provinciei Languedoc, care a luptat împotriva protestanților. Conspirând cu Gaston d'Orléans împotriva lui Richelieu a fost condamnat la moarte și decapitat la Toulouse.

[287] *Privas*, capitală de arondisment în ținutul Ardèche (departament în sudul Franței). Orașul, fortăreață a protestantismului, a fost asediat de Ludovic al XIII-lea în 1629 și populația a fost masacrată.

[288] *Le Grand-Livre de la dette publique*, instituție creată de Convenția națională în 1793, pentru a restabili încrederea populației în finanțele Republicii și a recupera o parte din hârtiile în circulație. A înlocuit vechile credite asupra statului printr-o anumită cantitate de rente înscrise în *Le Grand-Livre*.

[289] În text, joc de cuvinte de la sensurile substantivului *arrêt*, oprire, întrerupere: (*voitures*) *à l'arrêt*, trăsurile (mașini) în staționare; *chien à l'arrêt (qui tombe en arrêt)*, câine de vânatoare în aret; *aux arrêts (mettre qqn. aux arrêts)*, a trimite pe cineva la arest (fr.).

[290] *In fiocchi* (subl. de Balzac), expresie italiană desemnând o ținută de ceremonie.

[291] Sanatoriul vestitului alienist *Esprit Blanche* (1796—1852), era situat în Passy, în fostul palat Lazarre-Lamballe. Când Balzac scria *Ursule Mirouët*, poetul Gérard de Nerval (1808—1855) fusese internat în acest sanatoriu, la 21 martie 1841.

[292] După căsătoria cu Savinien de Portenduère, în ianuarie 1837. Ursule duce o viață fericită la Paris, după cum se povestește în romanele *Le coussin Pons*, *Les Méfaits d'un procureur du roi*, *Béatrix*, *La fausse Maîtresse*, *Autre étude du femme*.

[293] Louise de l'Estorade este personaj principal în *Mémoires de deux jeunes mariées*, roman aproape contemporan cu *Ursule Mirouët*, apărut în anii 1841—1842 (Vezi *Memoriile a două tinere căsătorite*, în *Comedia umană*, I).

[294] *Ludovic-Filip d'Orléans*, rege în timpul monarhiei din Iulie (1830—1848). Spre deosebire de predecesorii săi, se intitula *roi des Français*, rege al francezilor, și nu *roi de France*, rege al Franței.

[295] În text: *une femme doit être la chenille* (omida) *ouvrière de sa maison*, în loc de *la cheville ouvrière*, pivotul (fr.).

[296] În text: *des yeux de sphinx*, în loc de *des yeux de lynx* (fr.).

[297] Balzac inventează cuvântul *Crèmièrana* după latinescul *ana* (de la terminația titlului latinesc al unor culegeri ca *Scaligeriana* etc.), culegere de anecdote, gânduri ale unui autor celebru. Originea acestor *ana* pare foarte veche, dar ele s-au răspândit foarte mult la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea (Nota ed. fr.).

[298] *Canton* (fr.), unitate administrativ-teritorială în Franța (mai mare decât comuna și mai mică decât arondismentul).

[299] Acest personaj balzacian mai apare în romanul *La Femme de trente ans*.

Table of Contents

Notă introductivă	4
Dedicație	21
URSULE MIROUËT	22
Partea întâi: MOȘTENITORII ALARMAȚI	23
Partea a doua SUCCESIUNEA MINORET	166
Addenda	298
[1]	301
[2]	301
[3]	302
[4]	302
[5]	302
[6]	302
[7]	302
[8]	302
[9]	302
[10]	302
[11]	302
[12]	302
[13]	302
[14]	302
[15]	302
[16]	302
[17]	303
[18]	303
[19]	303
[20]	303
[21]	303

[22]	303
[23]	303
[24]	303
[25]	303
[26]	303
[27]	303
[28]	303
[29]	303
[30]	303
[31]	303
[32]	304
[33]	304
[34]	305
[35]	305
[36]	305
[37]	305
[38]	305
[39]	306
[40]	306
[41]	306
[42]	306
[43]	306
[44]	306